

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА

К. А. НОВІКОВА

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ

Монографія

Харків
«Право»
2019

УДК 343.241:167.7

Н73

*Рекомендовано до видання вченою радою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Стайуса Національної академії правових наук України
(постанова №3 від 27 березня 2019 р.)*

Рецензенти:

О. О. Дудоров – доктор юридичних наук, професор, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем попередження, припинення та розслідування злочинів територіальними органами Національної поліції України Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, заслужений діяч науки і техніки України;

Т. І. Созанський – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і кримінології, перший проректор Львівського державного університету внутрішніх справ

Науковий редактор

Ю. А. Пономаренко – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Новікова К. А.

Н73 **Обмеження свободи як вид покарання : монографія / К. А. Новікова ; [наук. ред. Ю. А. Пономаренко]. – Харків : Право, 2019. – 288 с.**

ISBN 978-966-937-692-3

Монографія присвячена питанням обмеження особистої свободи особи при застосуванні до неї покарання та деяких інших суміжних заходів кримінально-правового характеру. Комплексно досліджене широке коло теоретичних, законотворчих та правозастосовних питань, пов'язаних із виробленням та обґрунтуванням оптимальної моделі цього виду покарання, його закріпленням у кримінальному законодавстві України та перспективами використання у кримінально-правовому регулюванні.

Для наукових співробітників, викладачів, аспірантів і студентів юридичних закладів вищої освіти і факультетів, співробітників правоохоронних органів.

УДК 343.241:167.7

ISBN 978-966-937-692-3

© Новікова К. А., 2019

© Видавництво «Право», 2019

Зміст

Вступ.....	5
------------	---

Розділ 1

Обмеження свободи як захід кримінально-правового характеру

1.1. Свобода і воля як категорії, значущі для кримінального права.....	10
1.2. Обмеження свободи в системі заходів кримінально-правового характеру.....	21
1.3. Законодавчі моделі обмеження свободи	43

Розділ 2

Обмеження волі як вид покарання у кримінальному праві України

2.1. Загальна характеристика обмеження волі	70
2.2. Обмеження волі в системі покарань.....	85
2.3. Місце обмеження волі в класифікаціях покарань	92

Розділ 3

Пеналізація злочинів з використанням обмеження волі

3.1. Коло злочинів, які можуть каратися обмеженням волі.....	107
3.2. Обмеження волі в альтернативних та безальтернативних санкціях....	118
3.3. Обмеження волі в кумулятивних санкціях.....	134

Розділ 4

Застосування обмеження волі судами

4.1. Особливості призначення судом обмеження волі	141
4.2. Особливості досягнення мети покарання при застосуванні обмеження волі	160
4.3. Особливості використання обмеження волі при заміні покарань	169
4.4. Особливості звільнення від відбування покарання у виді обмеження волі	174

Висновки.....	179
---------------	-----

Додаток 1. Обмеження волі в санкціях статей Особливої частини КК України	183
Додаток 2. Коло злочинів, які караються обмеженням волі	186
Додаток 3. Строки обмеження волі в санкціях статей Особливої частини КК України	188
Додаток 4. Статистичні дані щодо кількості засуджених, яким призначене покарання у виді обмеження волі	190
Додаток 5. Призначення обмеження волі на підставі альтернативних санкцій.....	192
Додаток 6. Призначення обмеження волі на підставі безальтернативних санкцій	224
Додаток 7. Призначення обмеження волі відповідно до ст. 69 КК України	230
Додаток 8. Використання обмеження волі при заміні невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК України).....	235
Додаток 9. Анкета для опитування суддів	255
Додаток 10. Результати проведення всеукраїнського опитування суддів	261
Додаток 11. Проект закону України «Про внесення змін до Загальної частини КК України (щодо обмеження волі як виду покарання).....	278
Додаток 12. Лист Голови Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України	283
Додаток 13. Доповідна записка до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ	284
Додаток 14. Акт впровадження результатів дисертації	287

===== Вступ

У покаранні виражається душа, ідея кримінального права.

О. Ф. Кістяківський

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) для здійснення покладених на нього завдань цей Кодекс визначає, які саме суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Цілком очевидно, що досягнення завдань кримінального права буде тим ефективнішим, чим адекватнішими будуть кримінально-правові наслідки (і передусім покарання) щодо тих суспільно небезпечних діянь, які визнаються злочинами. Тенденції розвитку вітчизняного кримінального законодавства останніх десятиліть свідчать про постійні пошуки нових заходів кримінально-правового характеру для реагування на злочинність. Такими заходами стають і нові види покарань, й інші, не пов’язані з кримінальною відповідальністю, заходи кримінально-правового характеру, і так звані «нетрадиційні» заходи розв’язання кримінально-правового конфлікту тощо.

Ця тенденція проявляється в законодавстві України вже декілька років. Свого часу актом, який яскраво відбив цю тенденцію, став чинний КК України, з появою якого у 2001 р. з’явилося декілька нових кримінально-правових заходів, у тому числі й самостійний вид покарання – обмеження волі. Статтею 61 КК України, яка за роки його чинності не зазнавала змін, передбачено:

«1. Покарання у виді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов’язковим залученням засудженого до праці.

2. Обмеження волі встановлюється на строк від одного до п’яти років.

3. Обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли

пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до осіб з інвалідністю першої і другої групи».

Від самої появи обмеження волі на нього покладалися великі сподівання як на достойну альтернативу позбавленню волі. Утім майже двадцятирічна практика застосування цього виду покарання викрила цілу низку проблем його запровадження, причому не лише прикладного, а й методологічного характеру. Зокрема, істотній критиці піддається зміст обмеження волі, оскільки характер його правообмежень за чинним законодавством свідчить про те, що воно фактично є різновидом позбавлення волі. Крім того, спостерігаються порушення системних зв'язків цього виду покарання з іншими елементами системи покарань. Крім того, існують непоодинокі випадки порушення правил пеналізації злочинів при встановленні обмеження волі в санкціях. Нарешті, досить проблемною є практика застосування обмеження волі судами при призначенні та заміні покарань. З огляду на це перед наукою кримінального права не тільки стоїть вимога наукового пояснення нинішнього стану законодавчого регулювання та практичного застосування обмеження волі як виду покарання, а й постає важливе завдання розроблення й обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення законодавства в частині визначення змісту обмеження волі, встановлення його в санкціях та практики його застосування. Адже відомо, що перш ніж певне положення знайде своє втілення в законодавчій формі, воно має пройти довгий шлях свого зародження, обговорення, доведення й викладення в науковій царині.

Проблеми вчення про покарання мають давню традицію й ґрунтовно розроблялися в науці кримінального права. Працею багатьох поколінь науковців досягнуто досить високого рівня дослідження як загальних, так і спеціальних питань, що стосуються інституту покарання. Зокрема, його фундаментальні та прикладні аспекти ґрунтовно вивчені в працях Л. В. Багрія-Шахматова, М. І. Бажанова, В. С. Батиргарєєвої, Ю. В. Бауліна, М. О. Беляєва, І. Г. Богатирьова, С. Б. Бойко, В. І. Борисова, В. М. Бурдіна, Р. Гієнтковського, І. І. Горелика, О. П. Гороха, Н. О. Гурорової, О. О. Дудорова, М. Д. Дурманова, В. К. Дуюнова, О. В. Євдокімової, О. Ф. Кістяківського, О. О. Книженко, А. П. Козлова, О. В. Колбасової, Р. В. Комбарова, А. Ю. Коновалової, Л. М. Кривоченко, Л. Л. Круглікова, Т. О. Леснієвськи-Костаревої, В. А. Ломака, Н. О. Лопашенко, В. Т. Маляренка, М. І. Мельника, В. М. Мельникової-Крикун, О. Ф. Міцкевича, А. А. Музики, А. В. Наумова, Т. В. Непомнящої, М. І. Панова, А. О. Пінаєва, А. А. Піонтковського, В. Ю. Перепьолкіна, Є. О. Письменського, Ю. А. Пономаренка, В. О. Попраса, З. Р. Рахматуліна, Т. І. Созанського, І. В. Соколова, В. В. Сташиса, М. О. Стручкова, М. С. Таганцева, В. Я. Тація, В. П. Тихого,

В. І. Тютюгіна, І. Я. Фойницького, О. Г. Фролової, М. І. Хавронюка, С. А. Ходжалієва, О. Л. Цветиновича, М. П. Черненко, О. І. Чучаєва, М. Д. Шаргородського, Ю. В. Шинкарьова, Д. С. Шияна, О. С. Яцуна та багатьох інших вчених.

Однак матеріально-правові аспекти встановлення і застосування обмеження волі за кримінальним правом України в науковій літературі досліджуються найчастіше винятково на рівні догматичного тлумачення закону, інколи – в контексті інших проблем, деколи – навіть побіжно. При цьому питання виконання цього виду покарання піддані окремим спеціальним дослідженням у дисертаціях Є. М. Бодюл «Правові та організаційні засади виконання покарання в кримінально-виконавчих установах відкритого типу» (Київ, 2005 р.) і Т. В. Кам'янець «Теоретичні та прикладні проблеми виконання покарання у виді обмеження волі» (Харків, 2012 р.).

Крім того, слід також взяти до уваги, що заходи, які обмежують особисту свободу людини, передбачені в тому чи іншому виді в багатьох державах світу. У ході порівняльного вивчення кримінального законодавства зарубіжних держав був проведений аналіз кримінальних законів Австралії, Австрії, Азербайджану, Албанії, Андорри, Аргентини, Бельгії, Білорусі, Болгарії, Боснії і Герцеговини, Бразилії, Ватикану, Великобританії, Вірменії, Греції, Грузії, Данії, Естонії, Єгипту, Ізраїлю, Індії, Індонезії, Ірану, Ірландії, Ісландії, Іспанії, Італії, Казахстану, Канади, Киргизії, Китаю, Кіпру, Куби, Латвії, Литви, Ліхтенштейну, Люксембургу, Македонії, Мальдівів, Мальти, Мексики, Молдови, Монако, Монголії, Нідерландів, Німеччини, Нової Зеландії, Норвегії, ОАЕ, Панами, Південної Кореї, Польщі, Португалії, Росії, Румунії, Сальвадору, Сан-Марино, Сербії, Словаччини, Словенії, США, Таджикистану, Таїланду, Тунісу, Туркменистану, Туреччини, Угорщини, Узбекистану, Фінляндії, Франції, Хорватії, Чехії, Чорногорії, Швейцарії, Швеції, Шрі-Ланки, Японії. При цьому встановлено, що у світі склалися три різні моделі кримінально-правового заходу, що полягає в обмеженні свободи: у першій моделі особа ізолюється від суспільства; у другій – особа залишається в суспільстві; третя модель є змішаною і полягає в суміщенні перших двох. Зарубіжні науковці досліджували обмеження свободи на дисертаційному рівні в першій моделі (С. Б. Бойко «Обмеження свободи як вид покарання у російському кримінальному праві» (Ростов-на-Дону, 2001 р.), В. Ю. Перепьолкін «Обмеження свободи як вид покарання: зміст, призначення і виконання» (Нижній Новгород, 2000 р.) та у другій моделі (Р. Гієнтковський «Обмеження свободи як вид покарання у польському кримінальному праві» (Гданськ, 2005 р.), І. В. Соколов «Обмеження свободи як вид кримінального покарання» (Самара, 2012 р.), Р. В. Комбаров «Правове становище

осіб, засуджених до покарання у виді обмеження свободи» (Вологда, 2015 р.), О. В. Колбасова «Правове регулювання виконання покарання у виді обмеження свободи» (Москва, 2016 р.), З. Р. Рахматулін «Непенітенціарний режим обмеження свободи: ефективність і засоби забезпечення» (Томськ, 2018 р.), С. А. Ходжалієв «Теорія і практика обмеження свободи як виду покарання» (Грозний, 2019 р.). Дослідження третьої моделі, а також системне вивчення трьох моделей у літературі не проводилися.

Слід застерегти, що викладені в роботі міркування щодо названих питань є лише авторською концепцією їх бачення, яка не може розглядатися як єдино правильна і не має жодного офіційного статусу. Авторка не претендує на повне і вичерпне вирішення проблем обраної теми та на їх однозначне й остаточне розв'язання.

Підґрунття монографії становить дисертація «Обмеження волі як вид покарання», захищена 18 червня 2015 р. у спеціалізованій вченій раді Д. 64.086.01 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». При цьому поява ані дисертації, ані цієї монографії не можлива була б без мого Вчителя кандидата юридичних наук, доцента Юрія Анатолійовича Пономаренка, якому авторка висловлює глибоку повагу та нескінченну вдячність за терпіння, підтримку і турботу.

Також безмежна та щира вдячність доктору юридичних наук, професору, академіку Національної академії правових наук України Юрію Васильовичу Бауліну, доктору юридичних наук, професору, академіку Національної академії правових наук України Вячеславу Івановичу Борисову та доктору юридичних наук, професору, академіку Національної академії правових наук України Миколі Івановичу Панову за школу життя та за турботливе ставлення.

Конструктивні побажання, поради та цінні зауваження були висловлені рецензентами, опонентами та членами спеціалізованої вченої ради під час захисту, а також у відзивах на автореферат, які надійшли від українських та зарубіжних криміналістів. Авторка щиро вдячна офіційним опонентам по дисертації та рецензентам рукопису монографії – доктору юридичних наук, професору Олександрю Олексійовичу Дудорову та кандидату юридичних наук, доценту Тарасу Івановичу Созанському, а також рецензентам рукопису дисертації – професорам Юрію Васильовичу Бауліну, Богдану Миколайовичу Головкіну, Людмилі Миколаївні Демидовій та Володимирі Іллічу Тютюгін, доцентам Констянтину Анатолійовичу Автухову, Олені Во-

лодимирівні Євдокімовій та Олександрю Олександровичу Пашенку. Велика вдячність і любов моїй добрій подрузі Дарині Петрівні Євтеєвій за редакторські таланти, щирість і допомогу. Окреме спасибі моєму найкращому другові Даміру Равільовичу Саліхову за неоціненну дружбу і підтримку. Також я вдячна Олександрю Дмитровичу Комарову, Оксані Олександрівні Сахнюк, Владиславу Валерійовичу Сінявіну, Анні Суренівні Сохіякян та іншим друзям, які безпосередньо допомагали з перекладами іноземних кодексів із різних мов, автореферату, статей англійською мовою, оформленням емпіричних таблиць, документів тощо.

Авторка також висловлює вдячність усьому колективу Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташица Національної академії правових наук на чолі з директором – доктором юридичних наук, старшим науковим співробітником Владиславою Станіславівною Батиргарєєвою та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого на чолі з ректором – доктором юридичних наук, професором, академіком НАН та НАПРН України Василем Яковичем Тацієм за доброзичливу і творчу атмосферу, за душевне тепло і щастя від можливості працювати і спілкуватися з вами!

Особлива подяка моїй сім'ї: чоловіку Олегу Володимировичу Новікову, батькам Любові Миколаївні та Андрію Костянтинівичу Бордюговим, сестрі Світлані Олександрівні Дорошко, а також іншим близьким та рідним за підтримку, терпіння та допомогу.

Із вдячністю і як натхнення у своїх творчих пошуках прийму всі коментарі, зауваження та побажання щодо цієї роботи за електронною адресою: KNovikovaUA@gmail.com.

РОЗДІЛ 1

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ЯК ЗАХІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

1.1. Свобода і воля як категорії, значущі для кримінального права

Право як один із соціальних регуляторів суспільних відносин належить до найбільших соціальних цінностей у суспільстві¹. При цьому воно є тісно вплетеним у систему інших соціальних цінностей, взаємодіє з ними і через це отримує з ними цілком очевидний двосторонній зв'язок. З одного боку, такі соціальні явища, як рівень розвитку суспільних відносин, економічний уклад, політичний лад, суспільна мораль, правова культура і правова свідомість населення тощо, обумовлюють зміст норм права, у тому числі кримінального². З іншого боку, норми права відбивають зміст окремих соціальних категорій, надають їм правової форми, визначають їх правове значення.

До таких соціальних категорій, які піддані правовому впливу, належать, зокрема, і категорії *волі* та *свободи*. Навіть у Конституції України вони згадуються не один раз. Так, за змістом Преамбули Конституції підставою для створення та існування держави є «суверенна *воля* народу», а держава буде дбати «про забезпечення прав і *свобод* людини та гідних умов її життя». Свобода, у найбільш загальному її розумінні, знаходить своє вираження в подальшому змісті Основного Закону держави (статті 3, 8, розділ II тощо). Зокрема,

¹ Див. детальніше: Алексеев С. С. Собрание сочинений : в 10 т. – Т. 5 : Линия права. Отдельные проблемы концепции / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 2010. – С. 313.

² Див. детальніше: Пашенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність / О. О. Пашенко. – Харків : Юрайт, 2018. – С. 267–268, 362, 384, 387.

приписи розділу II Конституції проголошують зміст окремих свобод людини (статті 22, 29, 33–36 та ін.) і встановлюють межі можливого їх обмеження чи забороняють таке обмеження (ст. 64 Конституції).

Широко використовуються категорії волі та свободи у сфері приватного права. Зокрема, ст. 288 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) закріплює право фізичної особи на свободу. Кодексом регламентуються окремі свободи (статті 309, 314), зокрема право на свободу пересування (ст. 313 цього Кодексу). Воля та волевиявлення має значення для загальних вимог, додержання яких є необхідним для чинності правочину (статті 203, 205 тощо) і при реалізації своїх прав, у тому числі права власності (ст. 316), інтелектуальних прав (ч. 4 ст. 442), виконанні окремих зобов'язань (ч. 2 ст. 526), недійсності заповіту (ст. 1257) тощо.

Право на особисту свободу є однією з основних засад регулювання сімейних відносин (ч. 4 ст. 7 Сімейного кодексу України), свобода визначається при врахуванні прав та свобод дружини та чоловіка (ст. 56) тощо. Воля ж ураховується при вирішенні питань щодо розірвання шлюбу (ч. 3 ст. 109), скасування усиновлення (ч. 1 ст. 238) та ін.

Не викликає сумнівів, що категорії волі та свободи не могли залишитися й обабіч кримінально-правового регулювання. І це й не дивно, бо як зазначав ще І. Кант, свобода і закон (який обмежує свободу) – це два стрижня, навколо яких обертається законодавство. Для того щоб закон мав силу і не був пустою рекламою, має бути ще і примус¹.

Зокрема, категорія волі знайшла своє відбиття в найменуваннях окремих видів покарань («обмеження волі», «позбавлення волі») та в найменуванні розділу III Особливої частини КК України «Злочини проти волі, честі та гідності особи». Категорія свободи використовується в Кодексі у випадках, коли мова йде про охорону прав та свобод людини (статті 1, 8 КК України), у статтях та назвах розділів Особливої частини КК України (наприклад, розділ IV, ст. 367 КК України) та ін. Слід особливо звернути увагу на те, що навіть у визначенні

¹ Кант І. Сочинения : в 6 т. / І. Кант ; под общ. ред.: В. Ф. Асмус и др. – М. : Мысль, 1966. – Т. 6. – С. 585.

самого покарання зазначається, що воно спрямоване на обмеження прав і свобод засудженого (ст. 50 КК України).

У науковій літературі категорії волі та свободи інколи визнаються, якщо й не тотожними, то дуже близькими за змістом¹. Інколи стверджується, що поняття волі з'ясовується через усвідомлення свободи, тоді як свобода є усвідомленою життєвою необхідністю. Воля дозволяє людині діяти в межах певного соціального простору, що дає підстави вважати, що поняття «свобода» є ширшим за поняття «воля»². Для подібних тверджень є цілком достатні лінгвістичні підстави, оскільки в словниках ці поняття визначаються як синоніми і часто одне через інше³.

Водночас наука кримінального права як система знань, ідей, поглядів, концепцій, теорій, вчень щодо кримінального закону, кримінальної відповідальності, злочину і покарання набуває свого логіко-лінгвістичного і юридичного закріплення в її понятійному апараті: системі категорій, понять, термінів і юридичних визначень⁴. Як слушно зазначає М. І. Панов, глибока і ґрунтовна розробка наукових понять є не тільки необхідною умовою правильного застосування чинних норм кримінального права, а й фундаментальним підґрунтям вдосконалення чинного законодавства⁵.

¹ Огляд таких суджень див., наприклад: Козак В. А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми: проблема об'єкта злочину / В. А. Козак // Проблеми законності. – 2002. – Вип. 52. – С. 194.

² Див.: Лупандіна Р. Є. Свобода і воля як об'єкти злочину / Р. Є. Лупандіна // Харківські студентські кримінально-правові читання : тези доп. та наук. повідомл. учасників всеукр. студент. наук. конф. (м. Харків, 10–11 груд. 2009 р.). – Харків, 2010. – С. 177.

³ Див. наприклад: Практичний словник синонімів української мови. – Київ : Укр. кн., 2000. – С. 58, 370; Словник синонімів Караванського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/41/53392-0.html> (дата звернення 17.02.2019); Новий глумачний словник української мови : у 4 т. / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. – Т. 4 : Р – Я. – Київ : Аконті, 2000. – С. 167.

⁴ Панов М. І. Проблеми методології науки кримінального права : вибр. наук. пр. / М. І. Панов. – Харків : Право, 2018. – С. 117.

⁵ Панов М. Понятійні апарати наук кримінального циклу: співвідношення і взаємозв'язок / М. Панов // Вісник Академії правових наук України. – Харків, 2000. – №4. – С. 37.

Законодавча ж техніка конструювання правових норм вимагає, зокрема, щоб: 1) терміни, які використовуються для позначення одного й того самого явища в різних галузях права та в межах однієї галузі права, були однаковими; 2) термін відповідав змісту того явища, яке він позначає¹. У кримінальному законодавстві, приписи якого передбачають можливість застосування найбільш суворих заходів відповідальності, ці вимоги є особливо актуальними.

Я виходжу з того, що категорії свободи і волі в кримінальному праві мають різне змістове наповнення. Воля – це одна з функцій людської психіки, яка полягає у владі над собою та керуванні своїми діями². Особа, яка наділена волею, здатна не лише усвідомлювати свою поведінку в об'єктивному світі і передбачати її наслідки, а й керувати своїми діями. За слушним твердженням Н. М. Ярмиш, «Воля є необхідною умовою активності особи. Вона проявляється в реалізації прийнятого рішення, у здатності керувати собою і своїми психічними функціями»³. Такий її висновок цілком узгоджується з позиціями фахівців у сфері психології, які стверджують, що «воля є здатністю особи до управління власними мотивами – цілями, станом, діями і думками», «воля – це свідомо активність людини, спрямована на досягнення поставлених цілей»⁴.

Воля особи має особливе кримінально-правове значення в аспекті визначення ознак складу злочину як підстави кримінальної відповідальності. Відомо, що волимість є необхідною ознакою суспільно

¹ Див.: Андрушко П. П. Законодавча техніка Кримінального кодексу України 2001 року та її вплив на тлумачення його норм / П. П. Андрушко // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.). – Київ, 2002. – С. 27.

² Див., наприклад: Куньч З. Й. Універсальний словник української мови / З. Й. Куньч. – Тернопіль : Навч. кн.-Богдан, 2007. – С. 148, 681; Словник української мови : в 11 т. – Т. 1, 1970. – С. 735; Словник української мови : в 11 т. – Т. 9, 1978. – С. 98.

³ Ярмиш Н. М. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики) / Н. М. Ярмиш. – Харків : Основа, 1999. – С. 13

⁴ Щербаков Е. П. Функциональная структура воли / Е. П. Щербаков. – Омск : Спринт, 1990. – С. 3, 16. Цит. по: Ярмиш Н. М. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики) / Н. М. Ярмиш. – Харків : Основа, 1999. – С. 13–14.

небезпечного діяння, здатність особи керувати своїми діями входить до формули осудності, а вольове ставлення до суспільно небезпечних наслідків (у формальних складах злочину – до діяння) – до змісту вини за кримінальним правом.

При цьому кримінальне право за загальним правилом виходить із презумпції того, що кожна особа повною мірою володіє вільною волею і здатна її виявити зовні. Людина здатна мислити, отже, може не тільки правильно оцінювати свої дії, а й обирати різноманітні варіанти поведінки, які відповідають мотивам, потребам, меті та завданням, які вона сама для себе визначила. Водночас закон надає правового значення і випадкам, коли особа з певних причин не може вчинити волиме діяння. Такими випадками передусім є неосудність особи (ч. 2 ст. 19 КК України), яка *inter alea* може полягати в нездатності людини керувати своїм діянням. Позаяк психічна хвороба зумовлює втрату здатності особи до керування своїми діями, тобто до вираження своєї волі щодо вибору певного варіанта поведінки, є слушним твердження про використання категорії «воля» у кримінальному праві в контексті характеристики неосудності або афекту¹. Окрім того, оскільки вплив зовнішніх факторів та обставин на поведінку людини завжди проходить через її свідомість і поєднується з її внутрішніми процесами², волю людини можуть подавити такі зовнішні фактори, які усувають для неї вибір варіантів поведінки. Такими факторами в сучасному кримінальному праві визнаються непереборна сила³ та непереборний фізичний примус⁴. В окремих випадках воля людини

¹ Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. – Київ : Укр. енциклопедія, 1998. – Т. 1 : А – Г. – С. 516.

² Див.: Павлов В. Г. Субъект преступления и уголовная ответственность : моногр. / В. Г. Павлов. – СПб. : С.-Петербург. ун-т МВД России, 2000. – С. 12.

³ Див.: Баулін Ю. В. Непереборна сила // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Харків : 2016. – Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. – С. 611–612.

⁴ Див.: Баулін Ю. В. Фізичний або психічний примус як обставина, що виключає злочинність діяння // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Харків : 2016. – Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. – С. 1004–1005.

має кримінально-правове значення і тоді, коли вона проявляється стосовно її посткримінальної поведінки. Зокрема, відповідно до ст. 17 КК України добровільну відмову від доведення злочину до кінця становить припинення особою готування до злочину чи замаху на злочин за власною волею при усвідомленні можливості доведення злочину до кінця.

Виходячи з викладеного розуміння волі можна стверджувати, що закон у жодному разі не може ні позбавити особу волі, ні обмежити її. З огляду на це варто погодитися із судженням про те, що про примус у контексті волі говорити неможливо¹. Навіть при застосуванні до особи покарання, у тому числі й такого, яке впливає на її особисту свободу, особа залишається вільною у своїй волі щодо вибору або ставлення до незалежного від неї оточення. Безумовно, в процесі відбування покарання (особливо тих його видів, які обмежують особисту свободу) особа обмежується в можливості вчинення певного виду діянь. Більше того, будь-який вид покарання має на меті виправлення особи та запобігання вчиненню нею нових злочинів (ч. 2 ст. 50 КК України). Таким чином, покарання спрямовується на корегування поведінки особи, у тому числі на закріплення в її свідомості соціально корисних установок, переконання в неможливості (неприпустимості, невивідності тощо) вчинення нових злочинів. Проте покарання не може ні позбавити особу волі, ні обмежити її в цій властивості її психіки. З огляду на це видається некоректним найменування в чинному КК України окремих видів покарання як «обмеження волі», «позбавлення волі на певний строк», «довічне позбавлення волі».

Свобода як соціальна категорія осмислюється протягом багатьох віків і філософами, і богословами, і юристами, і соціологами, і фахівцями багатьох інших наук. Попри це усталеного й одноманітного її розуміння досі не вироблено і вироблено бути не може через багатоаспектність досліджуваного явища. Слушно стверджується, що свобода – предмет складний для розуміння, тим більше для втілення у формах, нормах, інститутах, процедурах і відносинах людей. Для повноти дослідження її правових аспектів необхідно орієнтуватися на

¹ Див.: Шевелева С. В. Концепция свободы воли и принуждения в уголовном праве / С. В. Шевелева. – М. : Юрлитинформ, 2014. – С. 146.

її філософське та соціально-історичне поняття з огляду на проблеми, пов'язані з розвитком людської свідомості, ідеології, політичних відносин, соціально-економічного становища особи в суспільстві тощо¹. Свобода сама по собі є великою цінністю, яка йде за межі сурової прагматики, досвіду, чуттєвого сприйняття, тобто у сферу «надчуттєвого світу»². Саме тому, коли дослідники намагаються дати узагальнене визначення свободи, вони так чи інакше формулюють його із загальних рис поняття, отже, дефініція свободи багато в чому стає схожою з дефініцією волі. Саме це, вочевидь, і зумовлює синонімію відповідних термінів і їх взаємозамінне використання в законодавстві.

Виходячи з викладеного я вважаю за необхідне зосередити увагу не на дослідженні загальнофілософських аспектів свободи, а розглянути цю категорію в прикладному правовому значенні як суб'єктивну можливість людини здійснювати або не здійснювати певних дій³, або, як говорив ще Юстиніан, як природну властивість кожного робити те, що йому завгодно, якщо це не забороняється силою або правом⁴.

З огляду на широку проблематику дослідження, оскільки свободу можна розглядати крізь призму будь-якого інституту права, у цій роботі я не маю наміру охопити весь широкий обсяг юридичних проблем свободи і зупиняюся лише на осмисленні свободи особи в кримінальному праві. Термін «свобода» пов'язаний якраз зі специфікою буття людини, у тому числі й правового, що відрізняє її від решти світу. Свободу ж особи у кримінальному праві можна розуміти передусім як свободу потерпілого і саме ця свобода охороняється насамперед приписами Особливої частини КК України. Дійсно, попри заходи держави з охорони правопорядку недосконалість соціальних відносин, де живе і діє особа, внутрішній розлад у ній самій та інші фактори

¹ Див.: Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини / О. О. Володіна. – Харків : СПД-ФО Чальцев О. В., 2005. – С. 56.

² Див.: Алексеев С. С. Собрание сочинений : в 10 т. – Т. 5 : Линия права. Отдельные проблемы концепции / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 2010. – С. 56.

³ Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. – Київ : Укр. енциклопедія, 2003. – Т. 5 : П – С. – С. 441.

⁴ Высказывания, афоризмы и цитаты Юстиниана I. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wisdoms.one/aforizmi_yustinian_velikiy.html (дата звернення: 25.02.2019).

зумовлюють зниження аксіологічної значущості норм, що призводить до стану аномалії і, як результат, девіантної поведінки¹. Разом із тим кримінальне право визначає і межі свободи особи, яка вчиняє злочин. Тому в сучасному суспільстві право одночасно є основним засобом забезпечення (гарантування) свободи та її обмеження. При цьому співвідношення між забезпеченням і обмеженням свободи має визначатися правом виходячи із загального припущення на користь свободи, оскільки там, де немає права, немає і свободи². Факт існування кримінального права є ще одним з аргументів на користь підготовленості суб'єкта злочину нести відповідальність за свої діяння³.

Для цього дослідження предметним аспектом є питання юридичної свободи особи, яка вчиняє злочин, і саме на них сфокусує увагу. Тому питання про кримінально-правову характеристику юридичних свобод потерпілого я наразі не досліджую. Залишаючи поза увагою проблеми свободи потерпілого як об'єкта кримінально-правової охорони, розгляну свободу особи, яка вчиняє злочини.

У суспільстві має встановлюватися визначена міра свободи людини, яка достатня для її повного самовираження. Зокрема, така міра свободи має протистояти всіляким намаганнями особи використати надану їй свободу проти іншої людини, суспільства або держави. За для захисту суспільного інтересу доволі часто необхідно вдаватися до певних обмежень прав та свобод особи, у тому числі й обмежувати її індивідуальну свободу⁴. Ведучи мову про свободу особи, яка обмежується державою, необхідно зазначити, що це лише правомірне звуження сфери її дійсної свободи.

¹ Див.: Бондарь А. И. Право как фактор, ограничивающий свободу личности / А. И. Бондарь // Актуальні проблеми правознавства України : тези доп. і наук. повідомл. студентів наук. конф. за підсумками наук.-дослід. роботи за 1999/2000 навч. рік. – Харків, 2000. – С. 15.

² Див.: Погребняк С. Идея свободы і юридичні акти / С. Погребняк // Сучасні проблеми юридичної науки та практики : тези доп. та наук. повідомл. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів. – Харків, 2007. – С. 15.

³ Див.: Мережко А. А. Проблема свободы воли в философии права (анализ концепции детерминизма в контексте поиска смысла права) / А. А. Мережко // Проблеми філософії права. – Київ ; Чернівці, 2008/2009. – Т. 6/7. – С. 63.

⁴ Див.: Петрухин И. Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение / И. Л. Петрухин. – М. : Наука, 1985. – С. 6, 10.

У широкому розумінні свобода – це і недоторканність особи, і таємниця особистого життя, і недоторканність житла, і гарантована законом можливість учасників кримінально-правових відносин захищати свої інтереси. Обмеження вказаних прав та свобод, державний примус необхідні як спосіб досягнення справедливості в суспільстві, охорони інтересів інших. Коли людина відмовляється дотримуватися встановлених правил поведінки, то вона лише зовні виглядає вільною, виникає поняття протиправна «свобода», яку потрібно обмежувати шляхом державного впливу.

Стаття 29 Конституції України зазначає, що «кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність». Первинним і найбільш знайомим різновидом поняття свободи є свобода фізична. Це саме та свобода, яка обмежується при застосуванні покарань у виді «позбавлення волі» або «обмеження волі». Безумовно, соціальна цінність свободи є настільки значущою, що будь-яке її обмеження, навіть правомірно здійснюване державою на підставі правового закону, викликає сумніви в його легітимності. Адже не дарма стверджується, що відповідно до загального правового закону все, що перешкоджає здійсненню свободи, є неправомірною дією¹. І вчені-криміналісти теж часто звертають увагу на те, що обмеження особистої свободи особи, яка вчинила злочин, потребує своєї легітимації. Наприклад, І. Я. Козаченко вбачає слабкість держави в тому, що вона суттєво утискає інститути свободи, і вважає, що це є проявом того, що вона не здатна належно захистити громадян від злочинних посягань². Однак тисячолітня історія розвитку кримінального права і кримінально-правових учень засвідчила, що в окремих випадках саме обмеження або позбавлення особи особистої свободи є найбільш ефективним засобом реагування на злочинність³.

¹ Див.: Байрачна Л. К. Свобода как определяющая характеристика бытия и высшая ценность права / Л. К. Байрачная // Проблеми законності : республік. між-відом. наук. зб. – Харків, 2003. – Вип. 62. – С. 162.

² Козаченко І. Я. Свобода личности и личная свобода: уголовно-правовой аспект / И. Я. Козаченко // Злочини проти особистої волі людини : міжнар. наук.-практ. семінар (Харків, 19–20 верес. 2000 р.). – Харків, 2002. – С. 108–109.

³ Див.: Фуко М. Наглядати й карати: Народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Таращука. – Київ : Основи, 1998. – С. 11–40.

Законодавство, зокрема й кримінальне, це система норм, що обмежують свободу, надаючи їй жорстких рамок. Проте публічне право жодним чином не суперечить волі людини, воно обмежує тільки свободу. Суперечність на перший погляд виникає в тому, що правова свобода має специфічну для неї нормативну обмеженість, яка перешкоджає їй загальній тенденції долати будь-які бар'єри обмеження. У цьому випадку і природне право як система фундаментальних цінностей людини прагне до якнайповнішої реалізації своїх можливостей і ресурсів. Проте воно обмежує цей розвиток, маючи за мету самозахист, реальне здійснення тієї частини свободи, що гарантується примусовою силою держави.

Без державного примусу не може існувати позитивне право взагалі, оскільки воно є забезпеченням життєвих умов суспільства у формі примусу, системою соціальних цілей, гарантованих примусом. Це відповідає сутності права та правової системи загалом, враховує відмінності останньої від інших видів соціальних систем, у яких діють механізми реалізації, здатні обійтися без юридичних санкцій, що ґрунтуються на можливості державного примусу до належної поведінки¹.

Свобода людини не безмежна, а визначена певними рамками, завдяки яким суб'єкти права вільні в прояві своєї волі й здатні захистити себе від будь-якого свавілля. У разі вчинення злочину настає кримінальна відповідальність, яка допускає вплив на особисту свободу людини, межі цього впливу визначаються основними філософськими та кримінально-правовими принципами. На мій погляд, не може поставати питання, чи є свобода настільки значущою для людини цінністю, що її обмеження чи позбавлення буде сприйматися особою як покарання².

¹ Див.: Благодир А. А. Обмеження прав особистості у сфері кримінального судочинства / А. А. Благодир // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 3. – С. 97.

² Див.: Колбасова Е. В. Правовое регулирование исполнения наказания в виде ограничения свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Колбасова Елена Владимировна ; Негос. образоват. учреждение организация высш. образования «Рос. акад. адвокатуры и нотариата». – М., 2016. – С. 19.

Об'єктом безпосереднього впливу покарань, які в чинному КК України називаються «арешт», «обмеження волі», «тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців», «позбавлення волі на певний строк», «довічне позбавлення волі», є особиста свобода особи. Саме на неї впливають усі ці види покарань, обмежуючи особу до певної міри в реалізації свого права на особисту свободу. І тільки опосередковано, через обов'язкове обмеження особистої свободи, покарання може впливати на волю особи. Але, як уже зазначалося вище, волю ці покарання не обмежують. Більше того, якщо свобода особи при застосуванні названих покарань завжди зазнає впливу, то їїня воля – далеко не завжди. Свідченням цього є хоча б те, що і під час відбування цих покарань і після їх відбуття не в усіх осіб відбувається таке корегування свідомісних і вольових установок, яке унеможливило б вчинення ними нових злочинів. Інакше кажучи, наявність принаймні мінімального рецидиву серед таких осіб уже свідчить про те, що вплив названих (як, утім, і будь-яких інших) видів покарань на волю особи, яка вчинила злочин, є факультативним, завжди опосередкованим через вплив на інші її властивості, а тому не завжди ефективним.

Викладене дає підстави для висновку, що досліджуваний вид покарання повинен більш точно іменуватися обмеженням свободи. Проте на законодавчому рівні такі термінологічні зміни можуть мати місце лише при комплексній зміні законодавчих приписів, при якій зміниться підхід до розуміння не тільки обмеження свободи, а й позбавлення свободи. Слушно наголошується, що не слід поспішати з внесенням змін і доповнень у КК¹ у зв'язку з кожною окремо висунутою науковою ідеєю. Однак висловлена ідея дає мені підстави надалі в тексті цієї роботи використовувати як термін «обмеження волі», так і термін «обмеження свободи». Перший з них використовуватиметься у випадках, коли йдеться про аналіз чинних положень КК України про відповідний вид покарання, а також практики застосування цих положень чи їх теоретичних досліджень. Другий я вживатиму там, де йтиметься про узагальнення зарубіжного досвіду використан-

¹ Див.: Баулін Ю. В. Вибрані праці / Ю. В. Баулін ; Нац. акад. прав. наук України ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Харків : Право, 2013. – С. 668.

ня аналогічних чи подібних за змістом заходів кримінально-правового характеру, а також у тих положеннях роботи, що присвячені моделі досліджуваного виду покарання *de lege ferenda*.

1.2. Обмеження свободи в системі заходів кримінально-правового характеру

Обмеження свободи, а також схожі з ним за назвою чи змістом заходи властиві кримінальному законодавству багатьох держав. При цьому схожість між ними часто є лише формальною, за змістом же вони можуть значно різнитися між собою. З іншого боку, у законодавстві різних держав, часто навіть таких, що належать до різних правових сімей, зустрічаються подібні заходи, які обмежують особисту свободу особи, що вчинила злочини. З огляду на це вивчення сутності обмеження свободи за кримінальним правом України неможливе без звернення до досвіду зарубіжних держав. Компаративні дослідження в науці кримінального права розвинуті у працях Ю. В. Бауліна, К. Біндінга, І. В. Красницького, Д. І. Крупка, Н. Є. Крилової, А. М. ван Кальмтоута, Н. Ф. Кузнєцової, В. О. Навроцького, А. В. Намова, Д. Робертс, А. В. Серебренікової, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, М. І. Хавронюка та багатьох інших вчених.

Звернення до досвіду зарубіжних держав при вдосконаленні власного законодавства є необхідною умовою підвищення ефективності застосування цих норм, особливо коли це стосується імплементації до національного кримінального законодавства нових видів покарань, які стали б суттєвою альтернативою позбавленню свободи. У зв'язку з цим у юридичній науці ще з ХІХ ст. і до сучасності особливо активно розвивається компаративістський напрям, який дозволяє вивчити не тільки схожі норми й інститути різних систем права, а й запропонувати шляхи їх удосконалення¹. Більше того, необхідність розробки теорії гармонізації національного кримінального права з кримінальним правом держав Європи визначається науковцями як ключовий

¹ Див.: Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози ; пер. с фр. В. А. Туманова. – М. : Междунар. отношения, 2009. – С. 15.

напряму розвитку науки кримінального права¹, що обумовлює необхідність максимально широкого вивчення законодавства європейських держав.

Критеріями формування усього переліку держав, чиє кримінальне законодавство вивчалось, стали такі правила. По-перше, було вивчене законодавство всіх семи держав, які межують з Україною (Білорусь, Польща, Словаччина, Угорщина, Молдова, Румунія, Росія). По-друге, було вивчено законодавство тих держав, які є найбільш яскравими представниками тієї чи іншої правової сім'ї (зокрема: Франції, Німеччини, Великобританії, США, Китаю, Японії та ін.). По-третє, аналізувалося інше доступне для вивчення зарубіжне законодавство, з метою охопити всі країни Європейського Союзу.

Інколи український законодавець просто механічно переносить ті чи інші положення іноземних законів у національне законодавство, не оцінюючи їх системно, не замислюючись над узгодженням цих положень із загальними принципами національного права, про їх взаємодію з іншими нормами своєї правової системи. Ця проблема стосується і питань формування системи покарань у кримінальному праві. Ідучи шляхом створення максимально широкого кола альтернатив позбавленню свободи, законодавці пострадянських держав передбачили у своїх кримінальних кодексах низку абсолютно або відносно нових видів покарань, у тому числі й за рахунок запозичення досвіду зарубіжних держав. Одним із таких альтернативних позбавленню свободи покарань у багатьох державах, у тому числі й в Україні, стало обмеження свободи.

Узагальнення зарубіжного досвіду в частині правового регулювання обмеження свободи як виду покарання для пошуку ефективної моделі цього виду покарання вже мали місце, наприклад, у працях І. В. Соколова². Проте ним охоплена порівняно невелика кількість зарубіжних законів, а здійснена класифікація ґрунтувалася на критерії, який не відповідає завданням цього дослідження.

¹ Див., наприклад: Тацій В. Я. Актуальные проблемы развития уголовного права Украины на современном этапе / В. Я. Тацій, В. И. Борисов, В. И. Тютюгин // Ежегодник украинского права : сб. науч. тр. – Харьков, 2011. – № 3. – С. 220.

² Див., наприклад: Соколов И. В. Ограничение свободы как вид уголовного наказания : моногр. / И. В. Соколов ; под ред. М. Б. Костровой. – М. : Юрлитинформ, 2013. – С. 43–68.

З усіх держав, законодавство яких було вивчене мною, лише в Австралії¹, Австрії², Аргентині³, Боснії і Герцеговині⁴, Ізраїлі⁵, Індії⁶, Індонезії⁷, Ліхтенштейні⁸, Люксембурзі⁹, Мальті¹⁰, Монголії¹¹, Новій Зеландії¹², Панамі¹³, Південній Кореї¹⁴, Шрі-Ланці¹⁵ та

¹ Уголовный кодекс Австралии / науч. ред. и пер. с англ.: И. Д. Козочкин, Е. Н. Трикоз. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 388 с.

² Strafgesetzbuch von Österreich [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 17.02.2019).

³ Уголовный кодекс Аргентины / пер. с исп. Л. Д. Ройзенгурта. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 240 с. – (Законодательство зарубежных стран).

⁴ Criminal code of Bosnia and Herzegovina [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 24.02.2019).

⁵ Закон об уголовном праве Израиля / науч. ред. Н. И. Мацнев, предисл. и пер.: Н. И. Мацнев. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2005. – 412 с.

⁶ Indian penal code [Electronic resource] // WIPO: World intellectual property organization. – Access mode: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/in/in057en.pdf> (date of treatment: 11.03.2019).

⁷ Indonesian penal code [Electronic resource] // Unodc : Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. – Access mode: http://www.unodc.org/res/cld/document/idn/indonesian_penal_code_html/I.1_Criminal_Code.pdf (date of treatment: 11.03.2019).

⁸ Серебренникова А. В. Уголовный кодекс Лихтенштейна / А. В. Серебренникова ; Науч.-образоват. центр междунар. и сравнит. уголов. права им. Н. Ф. Кузнецовой. – М. : МАКС Пресс, 2013. – 188 с.

⁹ Code pénal Luxembourgeois [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 27.02.2019).

¹⁰ Criminal code of the Republic of Malta [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 04.03.2019).

¹¹ Criminal code of Mongolia [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 04.03.2019).

¹² Crimes act 1961 of New Zealand [Electronic resource] // New Zealand legislation. – Access mode: <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1961/0043/latest/DLM328059.html> (date of treatment: 01.03.2019).

¹³ Código penal de la República de Panama [Electronic resource] // Organization of American States. – Access mode: http://www.oas.org/juridico/pdfs/mesicic5_pan_res_ane_act_corr_2.pdf (date of treatment: 01.03.2019).

¹⁴ Уголовный кодекс Республики Корея : с изм. и доп. на 1 окт. 2003 г. / науч. ред. и предисл. А. И. Коробеева ; пер. с корей. В. В. Верхоляка. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 240 с. – (Законодательство зарубежных стран).

¹⁵ Peiris G. L. Offences under the Penal Code of Sri Lanka / G. L. Peiris. – 2nd ed. – Colombo : Stamford Lake, 2012. – 560 p.

Японії¹ не було виявлено інститутів, які хоча б віддалено нагадували обмеження свободи в будь-якому виді. У законодавстві усіх інших вивчених держав обмеження свободи має місце з різними особливостями його встановлення чи застосування.

При цьому виявлено, що обмеження свободи в різних державах має якісно різний зміст. Більше того, досліджуючи кримінальні кодекси деяких, у тому числі європейських держав, які формально не містять такого виду покарання, як обмеження свободи, можна зустріти схожий комплекс правообмежень у покараннях з іншою назвою або в інших заходах кримінально-правового характеру.

Зокрема, як види покарань ці заходи передбачені в законодавстві цілої низки країн. Безпосередньо під назвою обмеження свободи встановлені основні покарання в Азербайджані², Білорусі³, Грузії⁴, Казахстані⁵, Кубі⁶, Литві⁷, Польщі⁸, Росії⁹, Туркменистані¹⁰ та Узбекистані¹¹.

¹ Уголовный кодекс Японии : с изм. и доп. на 1 янв. 2002 г. / под ред. А. И. Коробеева ; пер. с япон. В. Н. Еремина. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 226 с. – (Законодательство зарубежных стран).

² Уголовный кодекс Азербайджанской Республики [Электронный ресурс] // Онлайн. закон. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420353#pos=5; – 137 (дата обращения: 17.02.2019).

³ Кримінальний кодекс Республіки Білорусь, Кримінальний кодекс Республіки Молдова / під ред. В. Л. Менчинського ; пер. на укр. мову. Т. В. Руденко. – Київ : ОБК, 2016. – 462 с.

⁴ Criminal code of Georgia [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 25.02.2019).

⁵ Уголовный кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс] // Онлайн. закон. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#pos=5; – 155 (дата обращения: 17.02.2019).

⁶ Código penal de Cuba [Electronic resource] // CUBANET. – Access mode: http://www.cubanet.org/htdocs/ref/dis/codigo_penal.htm (date of treatment: 08.03.2019).

⁷ Criminal code of Lithuania [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 27.02.2019).

⁸ Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського ; пер. на укр. мову. В. В. Станіч. – Київ : ОБК, 2016. – 136 с.

⁹ Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс] // Консультант. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (дата обращения: 07.03.2019).

¹⁰ Уголовный кодекс Туркменистана [Электронный ресурс] // Онлайн. закон. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31295286&mode=p (дата обращения: 07.03.2019).

¹¹ Уголовный кодекс Республики Узбекистан [Электронный ресурс] // Онлайн. закон. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421110#pos=423; – 21 (дата обращения: 07.03.2019).

У деяких країнах обмеження свободи є змістом покарань, що полягають у забороні проживати в тих чи інших місцевостях. Наприклад, ст. 30 КК Албанії передбачає додаткове покарання у виді заборони на право проживання в одній або декількох адміністративних одиницях (при цьому додаткові покарання в цій країні можна застосовувати і незалежно від призначення основного покарання)¹; § 33 КК Норвегії передбачає покарання у виді заборони на знаходження в окремих районах²; ст. 62 КК Словаччини³ передбачає заборону на проживання в певних місцевостях або районах; п. 2 ч. 1 ст. 37¹ КК Монако – заборону на певний період з'являтися у певних місцях⁴; ст. 24 КК Тунісу – заборону на перебування у визначеному місці⁵; ст. 20 Закону про ісламські кримінальні покарання Ірану передбачає покарання у виді повного або часткового позбавлення соціальних прав і обмеження свободи вибору місця проживання⁶.

У низці держав обмеження особистої свободи засудженого здійснюється через покарання у виді домашнього арешту. Сказане стосується, наприклад, п. «г» ст. 28 КК Мальдівів⁷, ст. 83 КК Сан-Марино⁸, ст. 53 КК Словаччини⁹, ст. 52 КК Чехії¹⁰.

¹ Criminal code of the Republic of Albania [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 17.02.2019).

² Criminal code of the Kingdom of Norway [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 07.03.2019).

³ Criminal code of the Slovak Republic [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 07.03.2019).

⁴ Code pénal de la Principauté de Monaco [Electronic resource] // International juvenile justice observatory. – Access mode: <http://www.ojj.org/en/docs/general/criminal-code-of-the-principality-of-monaco> (date of treatment: 08.03.2019).

⁵ Уголовный кодекс Туниса / вступ. ст. и пер. с фр. В. А. Бурковской. – М. : Ин-т прав. и сравнит. исслед. : Лика, 2005. – 86 с.

⁶ Закон об исламских уголовных наказаниях Исламской Республики Иран / науч. ред. А. И. Ахани ; предисл. Ю. Н. Волков ; пер. с персид. М. С. Пелевин. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2008. – 343 с.

⁷ Penal code of the Maldives [Electronic resource] : Act № 1/81 // Accessmode: <http://www.agoffice.gov.mv/pdf/sublawe/PC1.pdf> (date of treatment: 08.03.2019).

⁸ Уголовный кодекс Республики Сан-Марино : пер. с итал. / науч. ред. и вступ. ст. С. В. Максимов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 253 с.

⁹ Criminal code of the Slovak Republic [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 07.03.2019). – Title from the screen.

¹⁰ Criminal code of the Czech Republic [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 25.02.2019).

У деяких державах покарання, що обмежують особисту свободу, здійснюються у формі нагляду (статті 38–41 КК Китаю¹, ст. 34 КК Кіпру)², розміщення засудженого під наглядом поліції (ст. 24 КК Єгипту)³, іспитового нагляду (ст. 45.1 КК Латвії)⁴, нагляду (моніторингу покарання) (ст. 1 глави 6 КК Фінляндії)⁵, пробації (глава 28 «Про пробацію» частини 3 «Про санкції» КК Швеції⁶, а також кримінальне право Великобританії та США⁷).

Достатньо унікальним є ув'язнення на вихідні, яке полягає в обмеженні особистої свободи (ст. 45 КК Португалії)⁸.

Окрім того, у різних формах покарання, що обмежують особисту свободу, передбачені також у кримінальному законодавстві Андорри (диференційована система щодо покарань, які пов'язані з обмеженням особистої свободи, статті 36–37 КК)⁹; Болгарії (заходи, пов'язані з обмеженням особистої свободи пересування)¹⁰; Бразилії (заходи обме-

¹ Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / пер. с китай. Д. В. Вицикова ; под ред. А. И. Коробеева. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 303 с.

² Criminal code of Cyprus [Electronic resource] // Sovereign Base Areas. – Access mode: http://www.sbaadministration.org/home/legislation/01_02_09_01_COLONIAL_CAPS_1959/01_02_01_04_Caps-125-175A/19600101_CAP154_u.pdf (date of treatment: 08.03.2019).

³ Egyptian Penal Code [Electronic resource] : Law №5801 the year 1937 // University of Minnesota : Driven to discover. – Access mode: <http://www1.umn.edu/humanrts/research/Egypt/criminal-code.pdf> (date of treatment: 08.03.2019).

⁴ Criminal law of the Republic of Latvia [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 27.02.2019).

⁵ Criminal code of the Republic of Finland [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 25.02.2019).

⁶ Уголовный кодекс Швеции / науч. ред.: Н. Ф. Кузнецова, С. С. Беляев ; пер. С. С. Беляев. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 320 с. – (Законодательство зарубежных стран).

⁷ Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. – Київ : Укр. енциклопедія, 2003. – Т. 5 : П – С. – С. 146.

⁸ Criminal code of Portugal [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 07.03.2019).

⁹ Codi penal del Principat d'Andorra [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 17.02.2019).

¹⁰ Criminal code of the Republic of Bulgaria [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 24.02.2019).

ження свободи у статтях 48–49 КК)¹; Франції (покарання, які пов'язані з обмеженням свободи)²; Угорщини (ст. 33 КК)³; Румунії (додаткові покарання, пов'язані з обмеженням особистої свободи, ст. 66 КК)⁴; Іспанії (покарання у виді заходів, що обмежують особисту свободу, статті 37, 48 КК)⁵; Сальвадору (статті 49, 50 КК)⁶; Мексики (в об'єднаній системі покарань та заходів безпеки передбачені ті, які обмежують свободу, статті 28, 50 bis КК)⁷.

Натомість у деяких інших країнах подібні заходи передбачаються не як *види покарань*, а як *інші заходи кримінально-правового характеру*. Розвиток сучасного кримінального права в багатьох державах пішов шляхом «двоколіїності» заходів кримінально-правового характеру, сутність якого полягає в тому, що як альтернатива покаранню передбачаються заходи безпеки, які за своїм змістом теж мають правообмежувальний характер. І часто ці правообмеження полягають саме в обмеженні свободи пересування, зокрема – встановлення заборони на відвідування тих чи інших закладів чи місцевостей. Наприклад, в Ісландії заходом безпеки є заборона перебувати в окремії місцевості (ст. 62 КК)⁸; у Сербії – заборона

¹ Código penal Brasil [Electronic resource] // Organization of American States. – Access mode: https://www.oas.org/juridico/mla/pt/bra/pt_bra-int-text-cp.pdf (date of treatment: 08.03.2019).

² Кримінальний кодекс Французької Республіки / під ред. В. Л. Менчинського; пер. на укр. мову. К. І. Мазуренко. Київ : ОВК, 2017. – 348 с.

³ Criminal code of the Republic of Hungary [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 25.02.2019).

⁴ Criminal code of the Republic of Romania [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 07.03.2019).

⁵ Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського ; пер. на укр. мову О. В. Лішевської. – Київ : ОВК, 2016. – 284 с.

⁶ Código penal de la Republic de El Salvador [Electronic resource] // Organization of American States. – Access mode: http://www.oas.org/dil/esp/Codigo_Penal_El_Salvador.pdf (date of treatment: 08.03.2019).

⁷ Código penal federal los Estados Unidos Mexicanos [Electronic resource] // Organization of American States. – Access mode: http://www.oas.org/juridico/spanish/mesicic3_mex_anexo7.pdf (date of treatment: 08.03.2019).

⁸ General penal code of Iceland [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 25.02.2019).

присутності на деяких спортивних заходах (ст. 89 в КК)¹; у Швейцарії – заборона брати участь у розважальних заходах (ст. 91 КК)²; у Таїланді – заборона на вхід на визначену судом територію (ст. 44 КК)³. Система заходів безпеки, що не пов’язані з тюремним ув’язненням (ст. 215 КК Італії), передбачає заборону на перебування в одному або декількох місцях або в одній чи декількох провінціях, заборону відвідувати таверни та громадські заклади, де вживають алкоголь⁴. Ці положення КК Італії поширюються і на місто-державу Ватикан. Системою заходів безпеки (ст. 33 КК Словаччини) передбачається захисний нагляд, елементи правообмежень якого пов’язані з обмеженнями свободи вибору місця перебування (статті 76–80 КК Словаччини)⁵.

Також заходами безпеки називаються деякі кримінально-правові заходи, пов’язані з обмеженням особистої свободи у ст. 73 КК Андорри⁶. Захисний нагляд застосовується до особи як захід безпеки після відбуття повного тюремного строку за ст. 65 КК Хорватії⁷. Встановлення нагляду за поведінкою засудженого є заходами виправлення та безпеки за законодавством Німеччини (§ 61)⁸. Як захід безпеки до-

¹ Criminal code of the Republic of Serbia [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 07.03.2019).

² Criminal Code of the Swiss Confederation // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 01.03.2019).

³ Уголовный кодекс Таїланда : с изм. и доп. на 1 янв. 2005 г. / науч. ред. и предисл.: А. И. Коробеев, Ю. В. Голик ; пер. с тайс. Артрона Четсумона. – М. : Юрид. центр Пресс, 2005. – 200 с.

⁴ Codice penale Italiano [Electronic resource] // IPSOA. – Access mode: <http://www.ipsoa.it/codici/cp> (date of treatment: 10.03.2019).

⁵ Criminal code of the Slovak Republic [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 07.03.2019).

⁶ Codi penal del Principat d’Andorra [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 17.02.2019).

⁷ Criminal code of the Republic of Croatia [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 25.02.2019).

⁸ Карне законодавство ФРН : переклад. – Київ, ВАІТЕ, 2016. – 408 с.

машній арешт містить ст. 59-а КК Македонії¹. Заходи кримінально-правового характеру, пов'язані з обмеженням особистої свободи, втілюються у пробації, що застосовується судом замість покарання в Ірландії².

У деяких країнах правообмеження, пов'язані з особистою свободою, позиціонуються законодавцем не як види покарань і не як заходи безпеки, а як *«альтернативи тюремному ув'язненню»*, без конкретизації їх правової природи. Наприклад, глава VII КК Албанії передбачає такі *«альтернативи тюремному ув'язненню»* як поміщення засуджених в установи відкритого типу (так звана *«відкрита тюрма»* – ст. 58 КК) та домашній арешт (ст. 59 а)³. Альтернативними для тюремного ув'язнення є заходи пов'язані з електронним моніторингом (розділ V КК Бельгії)⁴. Електронний нагляд, яким передбачено обмеження свободи пересування, застосовується як замінюваний захід щодо позбавлення свободи строком до одного року (§ 69 та 75 КК Естонії)⁵. Замість позбавлення свободи застосовується обмеження особистої свободи людини без виключення із суспільства в Канаді (ст. 742.1 КК)⁶. У Данії суд може

¹ Criminal Code of the Republic of North Macedonia [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 07.03.2019).

² Probation of offenders act of Irland (1907) [Electronic resource] // Irish Statute Book. – Access mode: <http://www.irishstatutebook.ie/1907/en/act/pub/0017/print.html> (date of treatment: 11.03.2019). – Title from the screen; District Court (Probation of Offenders) Rules of Irland (2006) [Electronic resource] : SI № 544 of 2006 // Irish Statute Book. – Access mode: <http://www.irishstatutebook.ie/2006/en/si/0544.html> (date of treatment: 11.03.2019).

³ Criminal code of the Republic of Albania [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 17.02.2019).

⁴ Code pénal de Belgique [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 17.02.2019).

⁵ Criminal code of the Republic of Estonia [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 25.02.2019).

⁶ Criminal code of Canada [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 24.02.2019).

вирішити призупинити виконання покарання і призначити нагляд (глава 7 КК)¹. Заходи пробаційного нагляду передбачені тепер за сучасним кримінальним законодавством Киргизії як звільнення від покарання (статті 83–84 КК)². Домашній арешт може застосовуватися замість позбавлення свободи відповідно до ст. 86 КК Словенії³. Альтернативними тюремному ув'язненню є санкції, пов'язані з обмеженням свободи пересування за ст. 50 КК Туреччини⁴. Кримінально-правовими заходами є заходи, що обмежують особисту свободу в статтях 110–112 КК ОАЕ⁵.

У багатьох країнах існують окремі категорії *заходів виховного впливу* для неповнолітніх і молоді, що також інколи пов'язані з обмеженням їхньої особистої свободи. Сказане стосується, зокрема, ст. 83 КК Чорногорії⁶, ст. 92 КК Вірменії⁷, ст. 104 КК Молдови⁸. Заходом, який застосовується замість покарання, є ув'язнення в уста-

¹ Criminal code of Denmark [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 25.02.2019).

² Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 2 февраля 2017 года № 19 [Электронный ресурс] // Централизованный банк данных правовой информации Кыргызской Республики. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527?cl=ru-ru> (дата обращения: 27.02.2019).

³ Criminal code of the Republic of Slovenia [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 07.03.2019).

⁴ Penal code of Turkey [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 07.03.2019).

⁵ Penal code of the United Arab Emirates [Electronic resource] // ADJD: Judicial department. – Access mode: <https://www.adj.d.gov.ae/sites/Authoring/AR/ELibrary%20Books/E-Library/PDFs/Penal%20Code.pdf> (date of treatment: 01.03.2019).

⁶ Criminal code of Montenegro [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 06.03.2019).

⁷ Уголовный кодекс Республики Армения : принят Законом Респ. Армения от 18 апр. 2003 г. : введен в действие 1 авг. 2003 г. / пер. с армян. Р. З. Авакян ; науч. ред.: Е. Р. Азарян, Н. И. Мацнев. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 450 с.

⁸ Кримінальний кодекс Республіки Білорусь, Кримінальний кодекс Республіки Молдова / під ред. В. Л. Менчинського ; пер. на укр. мову. Т. В. Руденко. – Київ : ОВК, 2016. – 462 с.

нові для молоді відповідно до ст. 77s КК Нідерландів¹. Заходами виховного впливу обмежується свобода неповнолітніх у Румунії (статті 118, 119, 121 КК Румунії)². Спеціальні виховні заходи для неповнолітніх, які також пов'язані з обмеженням особистої свободи, передбачені у статтях 106–107 КК Словаччини³. Молодіжний арешт для неповнолітніх міститься у ст. 99 КК Греції⁴.

Різноманіття законодавчих підходів до кримінально-правового статусу заходів, пов'язаних з обмеженням особистої свободи особи, ставить питання про необхідність встановлення їх правової природи, а отже, про їх місце в системі заходів кримінально-правового характеру. Окремі автори вбачають можливість вирішення цього питання шляхом посилання на рішення законодавця щодо правового статусу того чи іншого правового засобу. Наприклад, Т. Єлісеєва пише, що прийняття того чи іншого закону, підбиває підсумки багаточисленним дискусіям про природу обмеження свободи⁵. На мій погляд, такий підхід є методологічно невиваженим, оскільки не законодавчі рішення повинні впливати на хід наукових дискусій і визначення істинності в них, а навпаки, результати наукових дискусій мають отримувати законодавче закріплення. Інакше кажучи, питання про те, чи є той чи інший захід покаранням, чи він належить до інших заходів кримінально-правового характеру має вирішуватися спершу в науковому дослідженні на підставі аналізу сутнісних властивостей таких заходів.

¹ Criminal code of the Kingdom of Netherlands [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 07.03.2019).

² Criminal code of the Republic of Romania [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 07.03.2019).

³ Criminal code of the Slovak Republic [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 07.03.2019).

⁴ Ποινικός Κώδικας της Ελλάδας 2013 [Electronic resource] // Scribd. – Access mode: <http://ru.scribd.com/doc/119426105/Ποινικός-Κώδικας-της-Ελλάδας-2013> (date of treatment: 07.03.2019).

⁵ Елисеева Т. Н. Особенности исполнения ограничения свободы в российском законодательстве [Электронный ресурс] / Т. Н. Елисеева // Наука. Мысль : электрон. период. журн. – 2016. – № 10. – С. 136. – Режим доступа: <http://www.news.esrae.ru/47-590>.

І лише після віднайдення науковою спільнотою узгодженого й обґрунтованого вирішення цього питання воно може бути рекомендоване законодавцеві для втілення.

Сучасна система кримінально-правових заходів реагування на злочинність є багатоклінійною і включає цілу низку заходів кримінально-правового характеру. Відомо, що головним серед заходів кримінально-правового характеру є покарання, яке разом з деякими іншими заходами, спрямованими на обмеження прав і свобод, що можуть застосовуватися до особи, яка вчинила злочин, становить зміст кримінальної відповідальності¹. У визначених законом випадках разом із покаранням або замість нього до особи можуть застосовуватися й інші заходи кримінально-правового характеру. Система таких заходів у чинному КК України знаходиться в стані формування і постійно поповнюється. Зокрема, якщо з 2001 р. такими заходами були лише примусове лікування, примусові заходи медичного характеру та примусові заходи виховного характеру, то у 2013 р. ця система була доповнена спеціальною конфіскацією (статті 96¹, 96² КК України) та заходами кримінально-правового характеру для юридичних осіб (статті 96³–96¹¹ КК України), а в 2019 р. – обмежувальними заходами (ст. 91¹ КК України)². При цьому в літературі активі-

¹ Див.: Проблеми правової відповідальності : монографія / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, Л. М. Баранова [та ін.] ; за ред.: В. Я. Тацій, А. П. Гетьман, В. І. Борисова. – Харків : Право, 2014. – С. 276–277; Баулін Ю. В. Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності // Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали наук. полілогу, м. Харків, 7 верес. 2018 р. / упоряд.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко. – Харків : Право, 2018. – С. 13.

² Див.: Про обмежувальні заходи, див. детальніше: Дудоров О. О. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк ; за ред. М. І. Хавронюка. – Київ : Ваіте, 2019. – С. 45–62; Новікова К. А. Кримінально-правова характеристика обмежувальних заходів / К. А. Новікова // Матеріали наук. конф. за результатами роботи фахівців НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України за фундаментальними темами у 2018 р. (м. Харків, 26 берез. 2019 р.) / редкол.: В. С. Батиргарєєва, В. І. Борисов, Д. П. Євтєєва та ін. – Харків : Право, 2019. – С. 53–57; Харитонов О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформи щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству : наук.-практ. посіб. / О. В. Харитонов. – Харків : ТОВ «Видавництво “Права людини”», 2018. – С. 73–80.

зувалися дискусії щодо спільних та відмінних ознак цих заходів, триває пошук зв'язків, залежностей, можливих рис системностей серед різних заходів.

Такі дослідження стають одним із мейнстрімових напрямів у кримінально-правовій доктрині України і, безумовно, з часом призведуть до формування наукової концепції системи кримінально-правових заходів. Наразі ж можу констатувати, що і кримінальна відповідальність (у тому числі й покарання як її складова) й інші заходи кримінально-правового характеру, безумовно, мають цілу низку спільних ознак, які й дозволили законодавцеві не просто поєднати їх в одному законі, а й поставити перед ними спільні завдання та зробити взаємопов'язаними підстави і порядок їх застосування. На мій погляд, спільні ознаки покарання та інших заходів кримінально-правового характеру є такими.

По-перше, усі вони передбачені винятково кримінальним законом. Це означає, що КК є єдиним нормативно-правовим актом, яким передбачаються види та зміст як покарання, так й інших заходів кримінально-правового характеру. Це передбачено, зокрема, ч. 3 ст. 3 КК України, відповідно до якої не лише злочинність діяння, а й його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом. Тому жоден інший закон чи тим паче інший нормативно-правовий акт не може передбачати ні видів покарань, ні інших заходів кримінально-правового характеру. По-друге, і покарання, й інші заходи кримінально-правового характеру застосовуються винятково в примусовому порядку. Цей висновок впливає із публічно-правової природи кримінального права як галузі права, яка й обумовлює примусовий порядок застосування усіх передбачених ним заходів кримінально-правового характеру. Примусовий порядок означає, що їх застосування є винятково компетенцією держави як суб'єкта кримінально-правових відносин, не залежить від волі приватних осіб, як-от особа, що винна у вчиненні злочину, чи потерпілий від злочину. По-третє, публічно-правовий характер заходів кримінально-правового характеру означає також і те, що вони застосовуються в публічних інтересах, а отже, є обов'язковими для виконання усіма громадянами, службовими особами та відповідними органами на всій території

України. По-четверте, і покарання, й інші заходи кримінально-правового характеру застосовуються винятково судом, який діє від імені держави. Ця властивість є подальшим розвитком конституційного положення про те, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (ч. 1 ст. 62 Конституції України)¹. При буквальному тлумаченні це означає, що єдиним органом, уповноваженим притягнути особу до кримінальної відповідальності й призначити їй покарання, є суд. Це стосується й інших заходів кримінально-правового характеру. Жоден інший державний, а тим паче недержавний орган не уповноважений вирішувати питання про застосування заходів кримінально-правового характеру. По-п'яте, і покарання, й інші заходи кримінально-правового характеру є індивідуальними, тобто вони спрямовані винятково на особу, що вчинила злочин або у визначених законом випадках – суспільно небезпечне діяння, що не містить окремих ознак такого злочину. Вони за жодних обставин не можуть бути застосовані щодо інших осіб, які названих діянь не вчиняли.

Подальші наукові дослідження можуть привести до виділення й інших спільних ознак покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, але вже встановлених, на мій погляд, цілком достатньо не тільки для передбачення їх в одному нормативно-правовому акті, а й для об'єднання родовим поняттям «заходи кримінально-правового характеру». Разом із тим між ними є і суттєві відмінності, встановлення яких є особливо актуальним стосовно заходів, спрямованих на обмеження особистої свободи людини. Як показало вивчення зарубіжного законодавства обмеження свободи або подібні до нього за назвою чи змістом заходи в різних державах належать або до видів покарання, або до інших заходів кримінально-правового характеру (серед яких або до заходів безпеки, або до заходів виховного впливу, або до альтернатив позбавленню свободи тощо). Саме тому вирішення питання про правову природу обмеження свободи

¹ Детально про це: Тихий В. П. Вибрані праці з конституційного і кримінального права / В. П. Тихий. – Харків : Право, 2017. – С. 269.

вимагає попереднього з'ясування сутнісних відмінностей покарання від інших заходів кримінально-правового характеру.

На мій погляд, відмінності покарання від інших заходів кримінально-правового характеру необхідно виокремлювати як за сутнісними (змістовими, матеріальними), так і за формальними ознаками.

Щодо сутнісних ознак, то передусім слід звернути увагу на те, що підставою застосування покарання є винятково вчинення особою злочину, а підставою застосування інших заходів кримінально-правового характеру може бути як вчинення злочину, так і вчинення суспільно небезпечного діяння, що лише формально підпадає під його ознаки. Це означає, що для застосування покарання слід обов'язково встановлювати наявність у суспільно небезпечному діянні особи складу злочину (ч. 1 ст. 2 КК України). Для застосування ж інших заходів кримінально-правового характеру іноді достатньо встановлювати сам факт вчинення суспільно небезпечного діяння без необхідності доведення наявності в ньому всіх ознак складу злочину.

Крім того, слід також взяти до уваги й те, що покарання завжди спрямоване проти найбільш цінних прав і свобод людини з-поміж тих, обмеження яких допускається національною Конституцією та міжнародно-правовими актами в галузі прав людини. Зокрема, покарання спрямовується проти таких благ людини, як її особиста свобода (і це допускається ст. 29 Конституції та ст. 5 Європейської конвенції чи ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права); права власності (ст. 41 Конституції та ст. 1 Першого протоколу до Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод людини); права на працю (ст. 43 Конституції та ст. 4 Європейської конвенції і ст. 8 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права) та ін. При цьому покарання прямо і безпосередньо спрямовується саме проти цих прав і свобод особи і передбачає найбільш суворі обсяги (розміри, ступені) їх обмеження. Водночас інші заходи кримінально-правового характеру або, спрямовуючись проти цих же прав людини, передбачають значно менші обсяги їх обмеження (тільки такі, які необхідні для досягнення мети цих заходів) або ж узагалі не спрямовуються на обмеження прав людини. Тобто покарання обов'язково спрямоване на обмеження засудженого в реалі-

зації його прав чи свобод. Інші ж заходи кримінально-правового характеру можуть і не обмежувати таку особу в правах. Наприклад, спеціальна конфіскація (статті 96¹–96² КК України) у більшості випадків може застосовуватися до майна, здобутого злочинним шляхом, тобто майна, на яке в особі немає права власності, через що вона в ньому й не обмежується.

Далі покарання застосовується винятково до суб'єкта злочину, інші ж заходи кримінально-правового характеру застосовуються як до суб'єкта злочину, так і до фізичної особи, яка не володіє всіма його ознаками. Більше того вказані заходи можуть застосовуватися також і до юридичної особи, яка відповідно до ст. 18 КК України не є суб'єктом злочину.

Крім зазначеного, покарання завжди має чітко окреслені межі (які загальним чином визначаються законодавцем і конкретизуються судом), що не завжди можна сказати про інші заходи кримінально-правового характеру. Наприклад, не мають таких меж примусове лікування і примусові заходи медичного характеру, які застосовуються до досягнення необхідного результату – вилікування людини.

Нарешті, головною змістовою ознакою, за якою розмежовуються покарання та інші заходи кримінально-правового характеру, є мета їх застосування. Для покарання однією з невід'ємних цілей є кара (ч. 2 ст. 50 КК України), натомість для інших заходів кримінально-правового характеру властиві інші цілі (у тому числі, й такі цілі як спеціальна превенція та виправлення особи), але в жодному разі не властива мета кари. Для досягнення мети кари захід кримінально-правового характеру повинен мати принципово унікальний зміст: не просто обмежувати особу в реалізації тих чи інших прав чи свобод, а робити ці обмеження, по-перше, найбільш жорстокими, по-друге, до певної межі самодостатніми. У цьому сенсі кара стає не лише метою, а й сутністю покарання, яке є своєрідною відплатою особі за вчинення нею злочину. Інші ж заходи кримінально-правового характеру не передбачають мети кари, а спрямовані насамперед на запобігання вчиненню суспільно небезпечних діянь.

Що стосується відмінності покарання та інших заходів кримінально-правового характеру за формальними ознаками, то вони, на мій

погляд, є такими. По-перше, покарання застосовується винятково на підставі обвинувального вироку суду (ч. 1 ст. 50 КК України), тоді як інші заходи кримінально-правового характеру можуть застосовуватися як на підставі вироку суду, так і на підставі ухвали. Наприклад, частини 2 і 3 ст. 96² КК України передбачають можливість застосування спеціальної конфіскації ухвалами суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності, про застосування примусових заходів медичного характеру, про застосування примусових заходів виховного характеру, про закриття кримінального провадження з інших підстав, аніж звільнення особи від кримінальної відповідальності та ін.

По-друге, покарання належить до змісту кримінальної відповідальності (є елементом кримінальної відповідальності), тоді як інші заходи кримінально-правового характеру перебувають поза межами кримінальної відповідальності. Власне кажучи це й обумовило їхню назву – вони і є *іншими* заходами кримінально-правового характеру, тому що відрізняються від головного із заходів кримінально-правового характеру – кримінальної відповідальності. Саме стосовно неї вони є іншими і разом з нею утворюють єдину систему заходів кримінально-правового характеру.

По-третє, традиційним правовим наслідком покарання в кримінально-правовій системі України завжди є судимість, яка згідно з частинами 1 і 3 ст. 88 КК України виникає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду, пов'язаним із призначенням покарання, і триває до моменту її зняття або погашення. Натомість застосування інших заходів кримінально-правового характеру, навіть і в тих випадках, коли воно здійснюється обвинувальним вироком суду, жодним чином не впливає на стан судимості: не обумовлює її виникнення, не визначає її тривалість, момент припинення тощо. Більше того інші заходи кримінально-правового характеру можуть здійснюватися і поза межами судимості, зокрема, у випадках коли вони застосовуються не обвинувальним вироком, а ухвалою суду.

Викладене дає підстави перейти до визначення місця обмеження свободи в системі заходів кримінально-правового характеру. Але при цьому визначення такого місця може здійснюватися лише за умови

попереднього взяття до уваги двох наведених нижче застережень. По-перше, співвідношення між кримінальною відповідальністю та іншими заходами кримінально-правового характеру розуміється мною за викладеними вище сутнісними відмінностями без жорсткої прив'язки до законодавчих рішень чи українського законодавця в чинному КК України 2001 р., чи зарубіжних законодавців у відповідних іноземних кодексах. Інакше кажучи, підлягає науковому обговоренню позиціонування обмеження свободи серед заходів кримінальної відповідальності, або серед інших заходів кримінально-правового характеру, залежно від збігу його (обмеження свободи) властивостей з властивостями заходів із тієї чи іншої названих груп. Положення чинного законодавства при цьому можуть використовуватися лише для критики чи ілюстрації викладених аргументів та сформульованих висновків. По-друге, позиціонування обмеження свободи в системі заходів кримінально-правового характеру ускладнюється відзначеною вище різноманітністю форм його прояву в окремих зарубіжних законах. А саме: серед заходів, спрямованих на обмеження особистої свободи особи, яка вчинила злочин, є, як зазначалося вище, такі, які обмежують її різною мірою; на різний строк; з різною метою тощо. Отже, деякі з цих заходів можуть збігатися з ознаками покарання, а деякі – з ознаками інших заходів кримінально-правового характеру. І саме в цьому контексті видається особливо актуальним виокремлення тієї групи заходів, що обмежують особисту свободу, і які підпадають під ознаки покарання, і тієї групи з таких заходів, які не підпадають під ці ознаки, а значить, є іншими заходами кримінально-правового характеру.

Беручи до уваги викладене, я вважаю, що кримінально-правовий захід, спрямований на обмеження особистої свободи особи, є покаранням лише в тому випадку, коли він володіє сукупністю таких ознак.

По-перше, якщо він застосовується за таке діяння, яке відповідно до законодавства конкретної держави визнається саме злочином. Відомо, що в різних державах межі криміналізації діянь істотно різняться. У багатьох державах, правова система яких не знає права адміністративної (поліцейської) відповідальності, до злочинів віднесені такі, які в Україні традиційно називаються адміністративними

проступками. У сучасний період і в нашій країні все активніше підіймається питання про визнання єдності юридичної природи всіх публічних правопорушень, до відповідальності за які особа притягується в судовому порядку, а у зв'язку з цим і про визнання єдності правової природи заходів відповідальності за них. Не вдаючись до поглибленого вивчення цього питання, оскільки воно виходило б за межі предмета мого дослідження, констатую лише, що обмеження свободи має визнаватися покаранням лише за умови, що воно застосовується саме за таке діяння, яке містить склад злочину, якими б у законодавстві тієї чи іншої держави не були б межі криміналізації суспільно небезпечних діянь. Натомість, якщо певне діяння не містить складу злочину, то якими б не були і як би не називалися застосовувані за нього заходи, навіть якщо такі заходи фактично й спрямовані проти особистої свободи людини, вони за жодних умов не можуть визнаватися видом покарання. Ці заходи за законодавством кожної конкретної держави можуть іменуватися іншими заходами кримінально-правового характеру, заходами безпеки, адміністративними заходами чи інакше, залежно від того як відповідний законодавець бачитиме правову модель їх врегулювання.

Окремо слід звернути увагу на те, що в багатьох державах передбачені такі заходи, що обмежують особисту свободу, які рівною мірою можуть бути застосовані і за вчинення злочину, і за вчинення діяння, що не має його ознак. На мій погляд, можливість застосування певного такого заходу за діяння, що не є злочином, унеможливує визнання його видом покарання, навіть якщо він також може бути застосований за злочин.

По-друге, для того щоб бути визнаним видом покарання певний кримінально-правовий захід, що обмежує особисту свободу, повинен містити достатньо суттєвий обсяг правообмежень. Саме за цією властивістю розмежовуються, наприклад, штраф як вид кримінального покарання і штраф як захід адміністративної відповідальності; позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю як вид покарання і відсторонення від роботи як захід трудового права та ін. Так само і заходи, спрямовані проти особистої свободи людини, мають різний ступінь обмеження цієї свободи. В одних ви-

падках обмеження особистої свободи має мінімальний характер і полягає лише в забороні відвідувати ті чи інші місця, заклади, установи особі, яка залишається в суспільстві і, за винятком вказаних обмежень, повністю зберігає свою особисту свободу. В інших випадках, коли особа також залишається в суспільстві, такі обмеження стають більш істотними і полягають уже не лише в забороні відвідувати визначені місця, а й у постійному моніторингу з боку держави за місцезнаходженням і пересуваннями особи. Натомість існує ціла низка таких заходів, які полягають у зобов'язанні особи, що не ізольована від суспільства, постійно знаходитися в певних, визначених для неї, місцях, наприклад, за місцем її проживання, або в межах адміністративного району проживання, не залишаючи ці місця без дозволу органів влади. У цих випадках маємо справу вже в більш суттєвому обмеженні особистої свободи, оскільки особа вільна в перебуванні не скрізь, окрім спеціально заборонених місць, а, навпаки, може перебувати тільки в спеціально визначених для неї місцевостях чи приміщеннях. І найбільш суворими за своїм змістом є такі заходи, що хоч і називаються обмеженням особистої свободи, але фактично полягають у повній ізоляції особи від суспільства, хоч і в умовах, полегшених режимних обмежень, порівняно з позбавленням свободи. Нарешті, в окремих державах ступінь суворості обмеження свободи є змінюваним протягом часу його відбування: окрему частину строку особа відбуває без ізоляції від суспільства, іншу – в умовах ізоляції від нього.

Цілком очевидно, що визначення рівня суворості описаних ступенів правообмежень особистої свободи має здійснюватися через ціннісне оцінювання того чи іншого суб'єкта. Однозначно стверджувати, що можливо провести остаточну межу між тими обмеженнями особистої свободи, які ще не властиві для покарання, і тими обмеженнями, які вже свідчать про те, що певний захід перетворився на покарання, навряд чи можна. Проте така межа, безумовно, має бути проведена саме з метою відокремлення обмеження свободи як виду покарання й інших правових заходів, що спрямовані проти особистої свободи людини. Уявляється, що з урахуванням того, що кожен вид покарання повинен володіти достатнім для досягнення мети кари ступенем правообмежень, і в цій якості бути співвідносним за своєю

суворістю з іншими видами покарання (такими, зокрема, як штраф, позбавлення свободи, конфіскація майна тощо), обмеження особистої свободи, що є видом покарання, має бути достатньо суворим. Ця суворість повинна бути вищою, ніж у простої заборони особі, не ізольованій від суспільства, відвідувати ті чи інші місця або в постійному моніторингу за її пересуванням. З огляду на це до покарань можуть і повинні бути віднесені ті різновиди обмеження особистої свободи, які полягають у зобов'язанні особи, не ізольованої від суспільства, постійно перебувати в певному місці чи приміщенні, а також ті види, які полягають у постійній чи тимчасовій хоча б частковій ізоляції від суспільства.

По-третє, видом покарання можуть бути визнані лише ті випадки обмеження особистої свободи, які застосовуються лише до суб'єкта злочину – особи, яка його вчинила. Серед вивчених мною законів істотну частину становить законодавство тих країн, у яких суб'єктом злочину може бути не лише фізична, а й юридична особа (Франція, Нідерланди, Молдова, деякі штати США та ін.). У таких країнах законодавство передбачає деякі заходи кримінально-правового характеру, що можуть бути рівною мірою застосовані як до фізичної, так і до юридичної особи (зокрема, штраф, конфіскація майна, позбавлення права здійснювати певні види діяльності тощо). Обмеження особистої свободи через специфіку блага, проти якого воно спрямоване, може бути застосоване лише до фізичної особи як суб'єкта злочину. Таким чином, обмеження свободи для того, щоб бути видом покарання має застосовуватися саме до фізичної особи (людини як учасника правовідносин). Але не до будь-якої особи, а лише такої, яка вчинила діяння, яке за законодавством відповідної держави визнається злочином. За цією властивістю обмеження свободи як вид покарання відокремлюється, як уже зазначалося вище, від інших правових заходів, у тому числі й кримінально-правових, що хоч і спрямовані проти особистої свободи людини, але застосовуються не за вчинення нею злочину. Окрім того, ця ж властивість обмеження свободи як виду покарання підкреслює ще й те, що як таке воно не може бути застосоване до осіб, які не були вироком суду визнані такими, що вчинили злочин.

По-четверте, кожен вид покарання повинен мати чітко визначенні межі його застосування, які залежно від особливостей конкретного виду можуть бути строковими (часовими), вартісними (грошовими), комбінованими тощо. Ця вимога обумовлена необхідністю, з одного боку, забезпечення принципу правової визначеності і прогнозованості обмежень прав людини, а з іншого – чіткою диференціацією кримінально-правових наслідків вчинення злочину, досягнення максимальної відповідності між ступенем його суспільної небезпечності і ступенем суворості призначеного за нього покарання. З огляду на це обмеження свободи, яке є видом покарання, так само як і будь-який інший його вид, повинно мати визначені межі (зокрема – часові). Граничні показники цих меж, їх мінімум і максимум, мають бути встановлені у відповідному законі, а конкретний строк, що має бути відбутий конкретною особою, – у вирокі суду. Водночас деякі інші заходи кримінально-правового характеру, що об'єктивно пов'язані з обмеженням особистої свободи людини, можуть і не мати чітко визначеної часової тривалості. Сказане стосується, наприклад, примусових заходів медичного характеру, які, зокрема в Україні, можуть полягати в примусовій госпіталізації до закладу з надання психіатричної допомоги, а отже – в примусовій ізоляції особи від суспільства. При цьому загальна тривалість таких заходів судом від початку не визначається і може бути невизначену кількість разів продовжено, але щоразу не довше ніж на шість місяців (ч. 2 ст. 95 КК України).

Нарешті, по-п'яте, як і будь-який інший вид покарання, обмеження свободи, що належить до покарань, має застосовуватися серед іншого і з каральною метою. Звісно, це не означає, що кара є єдиною чи головною метою покарання, але в будь-якому разі вона є необхідною метою покарання і саме її наявність відрізняє покарання від будь-яких інших правових заходів, у тому числі й від інших кримінально-правових. Ті ж випадки обмеження особистої свободи, які здійснюються без мети кари, не можуть визнаватися покаранням і залежно від підстав, порядку та мети їх застосування мають визнаватися або іншими заходами кримінально-правового характеру, або ж заходами іншої галузевої належності. У зв'язку з цим абсолютно слушно не визнаються видами покарання, хоч вони й об'єктивно полягають в обмеженні

особистої свободи, деякі види примусових заходів виховного характеру (застосовуються з метою виховання неповнолітнього), примусові заходи медичного характеру (застосовуються з метою лікування хворої людини), запобіжні заходи в кримінальному процесі (застосовуються з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам перешкоджання кримінальному провадженню) та інші подібні заходи.

Лише за сукупної наявності в того чи іншого заходу, спрямованого проти особистої свободи людини, усіх названих ознак, цей захід може і повинен бути віднесений до видів покарання. Натомість відсутність хоча б однієї з названих властивостей унеможливило визнання відповідного заходу видом покарання і за певних умов даватиме підстави віднести його до інших заходів кримінально-правового характеру.

Передбачене чинним КК України покарання у виді обмеження волі (ст. 61 КК України) збігається з усіма виділеними мною сутнісними ознаками покарання, у зв'язку з чим можна констатувати, що законодавець цілком слушно відніс його до системи покарань. Детальніше властивості обмеження волі як виду покарання за чинним законодавством будуть розглянуті в наступних положеннях цієї роботи. Так само й усі подальші міркування про розвиток законодавства *de lege ferenda* в частині реформування моделі обмеження свободи повинні вкладатися у викладені тут положення щодо відмінності обмеження свободи як виду покарання від інших заходів, об'єктивно пов'язаних з обмеженням особистої свободи людини.

==== 1.3. Законодавчі моделі обмеження свободи

Серед описаних у попередньому розділі передбачених зарубіжним законодавством різноманітних заходів, пов'язаних з обмеженням особистої свободи людини, істотна частина підпадає під виділені мною ознаки покарання, через що може бути предметом цього дослідження.

З іншого боку, поза його межами залишаються ті заходи, які не володіють хоча б однією з визначених ознак покарання. Але і заходи, що є видами покарання, теж часто достатньо серйозно різняться між собою. І ця відмінність полягає, безумовно, не лише в термінологічному їх найменуванні, строках чи інших формальних властивостях, а часто є змістовою. Як відзначалося вище, обмеження свободи як вид покарання може передбачати різні ступені впливу на особисту свободу людини. Тому, залишаючи наразі поза увагою термінологічне різноманіття та інші формальні властивості, а звертаючи увагу лише на саму сутність видів покарання, що обмежують особисту свободу, усі існуючі в досліджуваних зарубіжних кримінальних кодексах види покарань, пов'язаних з обмеженням особистої свободи, вважаю за доцільне класифікувати за критерієм суровості таких обмежень.

Дійсно в одних випадках, особа, що відбуває покарання у виді обмеження свободи, залишається в суспільстві, але їй визначається лише конкретне приміщення (територія), де вона може знаходитися, і встановлюється заборона знаходитися в інших місцях. В інших випадках така особа ізолюється від суспільства в спеціально визначених і створених державою установах, може знаходитися лише в них і обмежена у свободі контактів поза межами такої установи. Нарешті, у третій випадках особа, що відбуває покарання, пов'язане з обмеженням особистої свободи, частину його строку знаходиться в суспільстві, а частину – ізольована від суспільства. Кожна з цих трьох груп обмеження свободи містить якісно однорідні чи дуже близько подібні за характером і ступенем правообмеження. Це дає підстави запропонувати та запровадити до наукового обігу термін «модель обмеження свободи».

Термін «модель» (із фр. *modèle*, із лат. *modulus*) означає зразок¹, уявний чи умовний образ якого-небудь об'єкта, процесу або явища². У логіці модель є засобом конкретизації, наочного уявлення про яви-

¹ Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – Изд. 3-е. – М. : Совет. энцикл., 1981. – С. 828.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – С. 683.

ще. Моделювання – це дослідження якихось об’єктів (конкретних або абстрактних) на моделях, тобто на умовних образах, схемах або фізичних конструкціях із застосуванням методів аналогії і теорії подібності при обробці¹. Використання моделей – знаряддя пізнання як однієї з найважливішої філософської категорії, за допомогою якої можна зробити висновки за аналогією². Вивчення явища за допомогою моделей глибоко проникає в теоретичне мислення і практичну діяльність. Це не тільки один із засобів відображення явищ і процесів реальності, а й критична перевірка наукових знань, яка здійснюється безпосередньо або за допомогою встановлення співвідношення одної моделі до іншої, більш повним чином розкриває сутність досліджуваного об’єкта³. У кримінальному праві термін «теоретична модель» стосовно покарання використала О. Г. Фролова для позначення складу покарання за прикладом складу злочину⁴. Критично сприймаючи ідеї згаданого автора щодо «складу покарання», разом з тим вважаю, що категорія «модель виду покарання» має право на життя в науці кримінального права, оскільки саме через неї можуть бути описані суттєві відмінності в законодавчому регулюванні в різних державах у межах фактично одного й того самого виду покарання.

З урахуванням викладеного *модель обмеження свободи* можна визначити як абстрактний образ (зразок) характеру і ступеня правообмежень, що є типовим для виду покарання, передбаченого кримінальним законодавством окремої держави чи групи держав, і відрізняється від правообмежень, властивих іншій його моделі.

Зокрема, *перша модель* обмеження свободи полягає в тому, що *особа ізолюється від суспільства*. Передусім слід зазначити, що саме вона передбачена у ст. 61 КК України, догматичний аналіз якої буде наданий далі. Практично ідентичні визначення містяться у ст. 47 КК

¹ Див.: Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Наука, 1975. – С. 360–361.

² Большая советская энциклопедия / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Совет. энцикл., 1974. – Т. 16 : Мезия – Моршанск. – С. 399–400.

³ Философский энциклопедический словарь / под ред.: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. : Совет. энцикл., 1983. – С. 381–382.

⁴ Фролова Е. Г. Понятие наказания, его цели и система в советском уголовном праве : лекция / Е. Г. Фролова. – Донецк : ДонГУ, 1991. – С. 42.

Грузії¹ і ст. 54 КК Таджикистану²; ст. 50 КК Узбекистану передбачає покарання у виді позбавлення свободи в колоніях-поселеннях³. До недавня в такій самій моделі обмеження свободи передбачалося в раніше чинних редакціях ст. 45 КК Казахстану⁴ та ст. 53 КК Азербайджану⁵. У цій моделі обмеження свободи нечітко відмежовується від позбавлення свободи, що тягне за собою нівелювання мети, задля якої був запроваджений цей вид покарання: створення належної альтернативи саме позбавленню свободи. Це дає підставу багатьом дослідникам іменувати обмеження свободи – у цій моделі фактично різновидом позбавлення свободи⁶, що, у свою чергу, обумовлює його критику в аспекті можливості подальшого збереження такої моделі. Детально це питання буде розглянуто також у наступному розділі під час аналізу обмеження волі *de lege lata*.

Найбільш популярною у кримінальному законодавстві зарубіжних держав є *друга модель* обмеження свободи, яка полягає в тому, що засуджена особа не ізолюється від суспільства, але залишаючись у ньому, зобов'язується до постійного знаходження на певній території або в певному приміщенні.

Наприклад, у кримінальному праві Польщі покарання у виді обмеження свободи полягає передусім в обмеженні свободи вибору місця проживання, роду заняття й організації вільного часу, а також

¹ Criminal code of Georgia [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 25.02.2019).

² Уголовный кодекс Республики Таджикистан [Электронный ресурс] // Онлайн. закон. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397325#pos=440; – 53 (дата обращения: 07.03.2019).

³ Уголовный кодекс Республики Узбекистан [Электронный ресурс] // Онлайн. закон. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421110#pos=423; – 21 (дата обращения: 07.03.2019).

⁴ Уголовный кодекс Республики Казахстан : с изм. и доп. на 1 авг. 2001 г. / авт. предисл. И. И. Рогов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 466 с. – (Законодательство зарубежных стран).

⁵ Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. – Баку : Юрид. лит., 2000. – 224 с.

⁶ Див., наприклад: Сташис В. Основні новели нового Кримінального кодексу України / В. Сташис // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. – Харків, 2003. – № 2/3. – С. 614–615.

свободи розпоряджатися винагородою за працю¹. Останнє обумовлене тим, що в Польщі до змісту цього покарання як обов'язкове право-обмеження входить обов'язок примусової праці – виконання роботи, визначеної судом (статті 34–36 КК Республіки Польща)². Після реформи польського кримінального законодавства зміст обмеження свободи був доповнений ще й наступними обов'язками: обов'язком перебувати на постійному місці проживання або в іншому визначеному місці з використанням електронного спостереження, а також обов'язками, які мають пробаційний характер³. Така сама модель обмеження свободи міститься у ст. 48 КК Литви⁴.

У реформованому кримінальному законодавстві Росії ст. 53 КК також передбачає таку саму модель обмеження свободи, яке містить низку обов'язкових і факультативних правообмежень⁵. Зокрема, засудженому до цього виду покарання судом обов'язково встановлюються обмеження щодо зміни місця проживання або перебування без згоди на це спеціального державного органу, а також на виїзд за межі території відповідного муніципального утворення. Окрім того, на нього можуть бути також покладені такі правообмеження: не виходити з дому (квартири, іншого житла) у визначений час доби; не відвідувати визначені місця, розташовані в межах території відповідного муніципального утворення; не відвідувати місця проведення масових та інших заходів і не брати участі в них; не змінювати місця роботи та (або) навчання без згоди спеціального державного органу, який здійснює нагляд за відбуванням засудженими покарання у виді обмеження сво-

¹ Gietkowski R. Kara ograniczenia wolności w polskim prawie karnym : monografie / R. Gietkowski. – Warszawa : Woiters Kluwer Polska. Sp., 2007. – S. 42.

² Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського ; пер. на укр. мову В. С. Станіч. – Київ : ОВК, 2016. – 136 с.; Prawo karne materialne. Część ogólna / redakcja nauk. Marek Mozgawa. – Warszawa : LEX a Wolters Kluwer business, 2011. – S. 377–381.

³ Wiak K. Reform of a penalty of restriction of liberty in Poland // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2016. – № 1(6). – С. 188–189.

⁴ Criminal code of Lithuania [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 27.02.2019).

⁵ Див.: Арзамасцев М. Проблема определения места исполнения наказания в виде ограничения свободы / М. Арзамасцев // Уголовное право. – 2010. – № 4. – С. 5.

боди¹. Можливість застосування деяких із названих правообмежень цього виду покарання справедливо критикується науковцями².

Реформування моделі обмеження свободи в Росії стало орієнтиром для законодавців багатьох пострадянських країн Центральної Азії і Кавказу, які також передбачили у своїх кодексах таку саму модель обмеження свободи. Зокрема, нова редакція ст. 52¹ КК Азербайджану встановлює, що покарання у виді обмеження свободи полягає у триманні засудженого під наглядом за місцем проживання без повної ізоляції від суспільства. Суд покладає на такого засудженого обов'язок не залишати місця проживання (повністю або в конкретний період доби) і межі визначеної території, а також може покласти низку інших основних та додаткових обов'язків³. Нова ст. 52¹ КК Туркменистану передбачає обмеження свободи, яке відбувається за місцем проживання засудженого під наглядом органу, що виконує покарання, без ізоляції від суспільства. Суд серед іншого покладає на нього обов'язки у вільний від роботи чи навчання час не залишати постійне місце проживання та не виїжджати в інші місцевості без дозволу органу виконання покарань⁴. Нова ст. 48¹ КК Узбекистану запровадила обмеження свободи, змістом якого є встановлення засудженому повної заборони залишати житло під тим чи іншим приводом, або в обмеженні на вихід із житла у визначений час доби. Окрім цих обов'язкових правообмежень, суд також може покласти на засудженого і низку додаткових⁵. Така сама модель обмеження свободи свого часу була за-

¹ Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс] // Консультант. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (дата обращения: 07.03.2019).

² Див.: Шошин С. В. Ограничение свободы как мера уголовного наказания в современных условиях // Актуальні наукові дослідження сучасної науки: теорія та практика : зб. матеріалів III наук.-практ. конф. (18 берез. 2016 р.). – Київ, 2016. – С. 304.

³ Уголовный кодекс Азербайджанской Республики [Электронный ресурс] // Онлайн. закон. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420353#pos=5; – 137 (дата обращения: 17.02.2019).

⁴ Уголовный кодекс Туркменистана [Электронный ресурс] // Онлайн. закон. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31295286&mode=p (дата обращения: 07.03.2019).

⁵ Уголовный кодекс Республики Узбекистан [Электронный ресурс] // Онлайн. закон. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421110#pos=423; – 21 (дата обращения: 07.03.2019).

проваджена у ст. 46³ КК Киргизії 1997 р.¹, проте не була збережена у КК Киргизії 2017 р., який передбачає лише пробаційний нагляд при звільненні від покарання (статті 83–84 КК Киргизії)². Про співвідношення пробації з моделями обмеження свободи йтиметься нижче.

У межах цієї самої моделі обмеження свободи знаходиться низка видів покарань, передбачених законодавством і непострадянських країн. Зокрема, § 57 КК Данії передбачає захід, зміст правобмежень якого полягає в накладанні на засудженого серед іншого обов'язку проживати у відповідному будинку або установі, а також низку інших правообмежень³. У системі покарань і заходів безпеки КК Мексики міститься так зване утримання, що полягає в необхідності проживати в певному місці та не залишати його (ст. 28 КК)⁴. Система заходів кримінально-правового характеру ОАЕ передбачає такі окремі заходи соціального захисту, як спостереження та обов'язок проживати у своєму первісному місці проживання (статті 136, 140 КК ОАЕ)⁵.

У низці країн законодавче визначення обмеження свободи в цій моделі спеціально підкреслює його альтернативний характер щодо позбавлення волі. Наприклад, ст. 24 КК Таїланду передбачає обмеження свободи, під час виконання якого особа має триматися у визначеному місці, яким, проте, не є в'язниця. Разом із тим суд може і вказати у вироку, що засуджений має відбувати це покарання за місцем свого

¹ Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 1 октября 1997 года № 68 [Электронный ресурс] // Централизованный банк данных правовой информации Кыргызской республики. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/568> (дата обращения: 27.02.2019).

² Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 2 февраля 2017 года № 19 [Электронный ресурс] // Централизованный банк данных правовой информации Кыргызской республики. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527?cl=ru-ru> (дата обращения: 27.02.2019).

³ Criminal code of Denmark [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 25.02.2019).

⁴ Código penal federal los Estados Unidos Mexicanos [Electronic resource] // Organization of American States. – Access mode: http://www.oas.org/juridico/spanish/mesicic3_mex_anexo7.pdf (date of treatment: 08.03.2019).

⁵ Penal code of the United Arab Emirates [Electronic resource] // ADJD: Judicial departament. – Access mode: <https://www.adjd.gov.ae/sites/Authoring/AR/ELibrary%20Books/E-Library/PDFs/Penal%20Code.pdf> (date of treatment: 01.03.2019).

проживання або за місцем проживання іншої особи, яка дасть згоду прийняти її, або в будь-якому іншому місці, де вона може бути ув'язнена в умовах, відповідних її характеру і стану. Окрім того, ч. 2 ст. 25 названого Кодексу передбачає для засудженої особи обов'язок працювати¹. У Канаді замість позбавлення свободи застосовується обмеження особистої свободи людини без вилучення її із суспільства. Згідно зі ст. 742.1 КК Канади, якщо особу засуджено за вчинення злочину і суд призначив покарання у виді позбавлення свободи на строк менше двох років, то він має право призначити особі відбування строку без вилучення із суспільства за умови спостереження за поведінкою особи в суспільстві². Стаття 37 КК Бельгії як альтернативу тюремному ув'язненню передбачає можливість електронного нагляду, який полягає в обов'язку постійно бути присутнім за конкретною адресою, з певними винятками³. Відповідно до § 69 та 75 КК Естонії позбавлення свободи строком до одного року також може бути замінене електронним наглядом, яким також передбачає обмеження свободи пересування й обов'язок постійно знаходитися в певній місцевості⁴.

У межах цієї самої моделі обмеження свободи окремо слід виділити групу країн, у законодавстві яких передбачається, що особа, засуджена до цього виду покарання, повинна постійно знаходитися не просто на певній території, а ще більш вузько – у певному приміщенні. Позаяк таким приміщенням традиційно стає житло названої особи, такий різновид цієї моделі обмеження свободи в багатьох країнах існує під назвою «домашнього арешту». При цьому в кримінальних законах відповідних країн часто також спеціально підкрес-

¹ Уголовный кодекс Тайланда : с изм. и доп. на 1 янв. 2005 г. / науч. ред. и предисл.: А. И. Коробеев, Ю. В. Голик ; пер. с тайс. Артрона Четсумона. – М. : Юрид. центр Пресс, 2005. – 200 с.

² Criminal code of Canada [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 24.02.2019).

³ Code pénal de Belgique [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 17.02.2019).

⁴ Criminal code of the Republic of Estonia [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 25.02.2019).

люється, що домашній арешт є альтернативою позбавленню волі. Зокрема, саме в такому виді його передбачають ст. 59 а КК Албанії¹, п. «г» ст. 28 КК Мальдівів², ст. 59-а КК Північної Македонії³, ст. 50 КК Сальвадору⁴, ст. 53 КК Словаччини⁵, ч. 3 ст. 86 КК Словенії⁶, § 60 КК Чехії⁷ і закони деяких інших держав. Стаття 73 КК Андорри передбачає серед іншого заборону залишати в певний час місце проживання без контролю і згоди власника⁸. Пропозиції запровадити альтернативне позбавленню свободи покарання у виді домашнього арешту зустрічаються й у вітчизняній кримінально-правовій науці⁹.

Окрему увагу в контексті дослідження цієї моделі обмеження свободи слід звернути на такий кримінально-правовий захід, як пробація. Відомо, що сам термін пробація (від лат. *probation* – проба, випробування) є полісемічним¹⁰, що породжує інколи твердження про

¹ Criminal code of the Republic of Albania [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 17.02.2019).

² Penal code of the Maldives [Electronic resource] : Act № 1/81 // Access mode: <http://www.agoffice.gov.mv/pdf/sublawe/PC1.pdf> (date of treatment: 08.03.2019).

³ Criminal Code of the Republic of North Macedonia [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 07.03.2019).

⁴ Código penal de la Republica de El Salvador [Electronic resource] // Organization of American Stetes. – Access mode: http://www.oas.org/dil/esp/Codigo_Penal_El_Salvador.pdf (date of treatment: 08.03.2019).

⁵ Criminal code of the Slovak Republic [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 07.03.2019).

⁶ Criminal code of the Republic of Slovenia [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 07.03.2019).

⁷ Criminal code of the Czech Republic [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 25.02.2019).

⁸ Codi penal del Principat d'Andorra [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 17.02.2019).

⁹ Див., наприклад: Богатирьов І. Методологія впровадження кримінальних покарань, альтернативних позбавленню волі / І. Богатирьов // Право України. – 2004. – № 7. – С. 24.

¹⁰ Див.: Ягунов Д. Служба пробації: концепція, засади діяльності, організаційна структура / Д. Ягунов // Відновне правосуддя в Україні. – 2007. – № 1. – С. 61.

те, що суб'єктом її виконання може бути і громада (суспільство)¹. Як слушно зазначає І. С. Яковець, пробація – це доволі новий для України інструмент впливу на людей, упровадження якого, на відміну від інших зарубіжних країн, характеризувалося уведенням нових функцій та покладанням нових завдань протягом доволі обмеженого часу та ресурсів². Не вдаючись до аналізу всіх сенсів, що можуть бути вкладені до поняття пробації, я досліджую її лише як застосовуваний державою захід кримінально-правового характеру.

Інститут пробації в розумінні заходу примусу, який застосовується судом від імені держави, має значну кількість спільних рис із другою моделлю обмеження свободи. Більше того, час від часу в науці з'являються ідеї стосовно імплементації до законодавства України зарубіжного досвіду щодо впровадження пробації³ саме як виду покарання. На законодавчому рівні мали місце пропозиції передбачити пробацію як підставу звільнення від кримінальної відповідальності⁴ або від покарання⁵. Зрештою, закон про пробацію був усе ж таки прийнятий у 2015 р. і тепер під пробацією в Україні розуміють систему наглядових та со-

¹ Див., наприклад: Михайлова І. Інститут пробації: окремі аспекти впровадження / І. Михайлова // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 72; Пробація та служби пробації в країнах-кандидатах у члени ЄС / за ред.: А. М. ван Кальмтоут, Д. Робертс, С. Віндінг. – Київ : Атіка, 2005. – С. 28–30.

² Див, наприклад: Яковець І. Недосконалість законодавства і практики його застосування як перепона ефективної реалізації покладених на органи пробації завдань // Інститут пробації в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку: матеріали міжнар. круглого столу (16 квіт. 2019 р.). – Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2019. – С. 179.

³ Див., наприклад: Грошова О. В. Шляхи впровадження пробації в Україні / О. В. Грошова // Юридична осінь 2010 року : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасників всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (23–24 листоп. 2010 р.). – Харків, 2010. – С. 229–230; Карпушева І. Ю. Необхідність введення в законодавство України інститута пробації / І. Ю. Карпушева, С. О. Новиков, Т. Ш. Алиев // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали 2-ї міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 8 жовт. 2010 р. : у 2 т. – Одеса, 2010. – Т. 1 : Кримінальне, кримінально-виконавче право та кримінологія. – С. 122.

⁴ Проект Закону про службу пробації [Електронний ресурс] : від 04.01.2013 № 1197 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1197&skl=8 (дата звернення: 11.03.2019).

⁵ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації кримінального законодавства шляхом впровадження пробації) [Електронний ресурс] : від 28.11.2008 № 3413-1 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=33800 (дата звернення: 11.03.2019).

ціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого¹. Таким чином, українська пробація ні формально, ні за змістом не стала видом покарання.

Натомість у Великобританії та США пробація – це вид покарання, який полягає в накладенні певних обмежень на здійснення засудженим своїх прав і свобод, встановленні спеціального нагляду за його поведінкою². Зокрема, у США пробація може мати два види³: 1) основний вид покарання, що відбувається в місцевій громаді під наглядом пробаційного органу, і полягає у виконанні правил і настанов, визначених судом. Цей різновид пробації зазвичай використовується для того, щоб відкласти виконання вироку до тюремного ув'язнення; 2) вид покарання, що заміняє тюремне ув'язнення, тобто застосовується після відбуття визначеного позбавлення волі. У цьому разі інколи встановлюються обов'язки дотримуватися визначених правил протягом тижня, а потім проводити свята та вихідні в тюрмі. Крім того, інколи до змісту цієї пробації включаються також громадські роботи⁴. За кримінальним правом Великобританії пробація також становить собою вид покарання, не пов'язаний з позбавленням свободи, але пов'язаний із встановленням певних правообмежень для засудженого⁵. Подібним чином пробація визначається і за кримінальним правом Ірландії⁶.

¹ Про пробацію : Закон України : від 05.02.2015 № 160-VIII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/160-19> (дата звернення: 11.03.2019).

² Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. – Київ : Укр. енциклопедія, 2003. – Т. 5 : П – С. – С. 146.

³ U. S. Code [Electronic resource] // Cornell University Law School. – Access mode: <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/3561> (date of treatment: 11.03.2019).

⁴ Anderson P. R. Introduction to criminal justice / Patrick R. Anderson, Donald J. Newman. – F. ed. – New York : McGRAW-HILL, 1993. – P. 288.

⁵ Див.: Куприянчик М. А. Пробація как вид наказания, не связанный с лишением свободы, в Англии и Уэльсе / М. А. Куприянчик // Молодежь, наука и цивилизация : межвуз. сб. тез. докл. аспирантов, курсантов, слушателей и студентов. – Красноярск, 2005. – Вып. 8, ч. 1. – С. 127–133.

⁶ Probation of offenders act of Irland (1907) [Electronic resource] // Irish Statute Book. – Access mode: <http://www.irishstatutebook.ie/1907/en/act/pub/0017/print.html> (date of treatment: 11.03.2019). – Title from the screen; District Court (Probation of Offenders) Rules of Irland (2006) [Electronic resource] : SI №544 of 2006 // Irish Statute Book. – Access mode: <http://www.irishstatutebook.ie/2006/en/si/0544.html> (date of treatment: 11.03.2019).

На мою думку, розглянуті заходи мають бути спрямовані на корегування поведінки осіб, які вже відбули або відбувають (принаймні в останні роки довготривалих строків позбавлення свободи) своє покарання і наразі мають бути підготовлені до повноцінного життя в суспільстві. Для цього їм мають ще певний час встановлювати такі обмеження: особистої свободи, пов'язаної з місцезнаходженням особи, задля чого необхідно забезпечити їй місце постійного проживання; права на працю задля того, щоб, з одного боку, вирішити проблему із працевлаштуванням, з іншого – допомогти частково подолати фінансові труднощі, у яких опиняються ці люди.

Усе це могло б стати додатковими передумовами позитивної пост-кримінальної поведінки засудженого в майбутньому. При цьому ці заходи мають перебувати за межами кримінальної відповідальності і тому не розглядаються детально в цьому дослідженні¹.

Підбиваючи підсумки щодо другої моделі та до проблеми правової природи заходів, розкритої в попередньому підрозділі, констатують дискусійну позицію, яка існує щодо цієї моделі обмеження свободи, а саме «модель – залишення в суспільстві». Усвідомлюючи, що комплекс правообмежень, що їй притаманні, загалом відповідає ознакам покарання, зроблю ще декілька застережень.

По-перше, друга модель обмеження свободи, порівняно з її позбавленням, меншою мірою торкається особистого життя засуджених. Більше того, відбуваючи покарання за «місцем проживання», засуджений не потрапляє в тюремне оточення з його «законами» та життєвими устоями. Він залишається у своєму мікросоціальному оточенні. Мінімально зачіпаються умови його життя та матеріальне становище². Обмеження свободи в цій моделі дозволяє здійснювати ресоціалізацію засудженого без ізоляції його від суспільства³.

¹ Див., детальніше, наприклад: Novikova K. Correlation between restraint of liberty and probation: international experience [Electronic resource] / K. Novikova // *Emerging Markets : A Review of Business and Legal Issues*. – Warszawa, 2013. – Vol. 4, №2, September. – P. 67–75. // IT Chicago-Kent college of Law. – Access mode: http://www.kentlaw.edu/faculty/rwarner/classes/emergingmarkets/specialissue/Emerging_Markets_No_2-2013.pdf (date of treatment: 07.03.2019).

² Див.: Комбаров Р. В. Правовое положение лиц, осужденных к наказанию в виде ограничения свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Комбаров Роман Владимирович ; Федер. служба исполнения наказания Волог. ин-т права и экономики. Вологда, 2014. – С. 59.

³ Див.: Арзамасцев М. Вопросы назначения судами уголовного наказания в виде ограничения свободы / М. Арзамасцев // *Уголовное право*. – 2011. – № 5. – С. 7.

У літературі висловлювалася думка, що обмеження свободи в другій моделі за своїм характером і ступенем ближче до виховних заходів, ніж до каральних, оскільки достатньо безболісне для засудженого¹. Інколи зазначається, що воно навіть не виховує, а лише попереджає вчинення нових злочинів. Застосування ж електронного моніторингу також є не більше як технічною мірою безпеки, направленої на контроль поведінки засудженого². Таким чином, мета таких заходів інша порівняно з покаранням.

Як уже зазначалося зміст та характер правообмежень другої моделі обмеження свободи дає підстави зробити певні проміжні (не остаточні) висновки, що воно більшою мірою належить до інших заходів кримінально-правового характеру. Такі заходи є стримувальними і попереджувальними та на перший погляд не можуть належати до того чи іншого виду покарання. Модель покарання «залишення особи у суспільстві» не достатньо реалізує мету, поставлену перед покаранням. Мета цього заходу більшою мірою направлена на здійснення контролю та нагляду за засудженим, а не на його кару без ізоляції від суспільства.

Потрібно зазначити, що окремі науковці торкаються проблеми моральної обумовленості покарання і необхідності призначення такого покарання, що схвалюватиме більшість членів суспільства. Що стосується мети виправлення засудженого і попередження вчинення нових злочинів за цією моделлю, то вони безпосередньо впливають із мети відновлення соціальної справедливості й істотно нею обумовлені³. Сутність цієї моделі має більшою мірою превентивний характер⁴, тим самим залишаючи поза межами чотирьох елементний зміст

¹ Див.: Буранов Г. К. Уголовно-правовое ограничение свободы / Г. К. Буранов // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2011. – № 1 (7). – С. 46.

² Тепляшин П. В. Уголовное наказание в виде ограничения свободы: проблемы законодательной регламентации и эффективности в специальном предупреждении преступности / П. В. Тепляшин // Всероссийский криминологический журнал. – 2010. – № 4. – С. 52.

³ Див.: Герасимов А. М. Нравственность в уголовном праве : автореф. дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.08 / Герасимов Александр Михайлович ; Саратов. гос. акад. права. – Саратов, 2006. – С.16.

⁴ Див., наприклад: Тепляшин П. В. Новый закон об уголовном наказании в виде ограничения свободы / П. В. Тепляшин // Законность. – 2011. – № 3. – С. 38.

мети покарання, яка, окрім загальної і спеціальної превенції, містить у собі кару та виправлення.

По-друге, обмеження свободи у другій моделі (у тому числі пробація) за своїм змістом нагадує собою лише модифікацію такого заходу кримінально-правового характеру, як звільнення від відбування покарання з випробуванням (в інших країнах – умовне засудження), на що неодноразово звертали увагу вчені¹. Беззаперечним є той факт, що конструкції «обмеження свободи» та «умовне засудження» дуже схожі². Інколи в науці пропонується трансформувати його в обмеження свободи³. По суті вважається, що так воно вже і є в державах, які підтримали саме цю модель⁴.

Беручи до уваги те, що цей інститут, комплекс обов'язків якого за характером правообмежень схожий із моделлю «залишення особи у суспільстві», займає окреме місце в системі форм реалізації кримінальної відповідальності і ніяк не пов'язаний ані з призначенням покарання, ані із застосуванням інших заходів кримінально-правового характеру, цим питанням у межах цієї роботи увагу приділено

¹ Див., наприклад: Бибик О. Н. Лестница наказаний в проекте Уголовного уложения 1813 года и современная система уголовных наказаний: культурно-психологические и сравнительно-правовые аспекты / О. Н. Бибик // Проблемы кодификации уголовного закона: история, современность, будущее (посвящается 200-летию проекта Уголовного уложения 1813): материалы VIII Рос. конгресса уголов. права, 30–31 мая 2013 г. – М., 2013. – С. 26; Верина Г. Ограничение свободы как вид уголовного наказания в свете законодательных новелл / Г. Верина // Уголовное право. – 2010. – № 5. – С. 10; Разогрева А. Условное осуждение и ограничение свободы: контроль и (или) ресоциализация / А. Разогрева, М. Миньков // Уголовное право. – 2010. – № 4. – С. 47; Соколов И. Проблемы назначения уголовного наказания в виде ограничения свободы / И. Соколов // Уголовное право. – 2011. – № 5. – С. 35; Степашин В. М. Ограничение свободы как «новое альтернативное наказание» / В. М. Степашин // Научные основы уголовного права и процессы глобализации: материалы V Рос. конгресса уголов. права (27–28 мая 2010 г.). – М., 2010. – С. 858.

² Див.: Калинина О. М. Ограничение свободы: проблемы реализации / О. М. Калинина // Российский юридический журнал. – 2012. – № 1. – С. 102; Рахматулин З. Р. Сравнительный анализ условного осуждения и уголовного наказания в виде ограничения свободы / З. Р. Рахматулин // Эпоха науки. – 2015. – № 1. – С. 44.

³ Миняева Т. Ф. Ограничение свободы как альтернатива лишению свободы / Т. Ф. Миняева, Д. А. Добряков // Уголовно-исполнительное право. – 2017. – Т. 25, № 2. – С. 173.

⁴ Див., наприклад: Миняева Т. Ф. Ограничение свободы в России / Т. Ф. Миняева // Порівняльно-правові дослідження. – 2012. – № 1/2. – С. 298.

не буде. Більше того, цій проблемі присвячувалася вже не одна робота дисертаційного рівня як в Україні, так і за кордоном ще з радянських часів¹.

По-третє, обмеження свободи в цій моделі втрачає функції покарання. Проте навряд чи варто чекати, що законодавець відмовиться від цього виду покарання взагалі. Необхідно не відмовлятися, а надати обмеженню свободи нового вигляду, про що піде мова у висновках до цього підрозділу. Друга ж модель обмеження свободи (залишення особи в суспільстві) серйозно критикується Г. В. Вериною², Н. Б. Гулієвою³, Д. С. Дядькіним⁴, В. М. Степанішиним⁵, М. В. Ююкіною⁶ та іншими вченими.

¹ Див., наприклад: Бурлакова И. А. Условное осуждение: теоретико-правовые и практические проблемы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бурлакова Инна Анатольевна ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 2003. – 25 с.; Вайсман Б. И. Условное осуждение в советском уголовном праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Б. И. Вайсман ; Ленингр. юрид. ин-т. – Л., 1950. – 16 с.; Ласковский В. Я. Условное осуждение (уголовно-правовое и криминологическое исследование) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. Я. Ласковский ; Всесоюз. Ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупреждения преступности. – М., 1968. – 20 с.; Письменский С. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : монографія / С. О. Письменський ; наук. ред. О. О. Дудоров. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. – 728 с.; Раниш Ф. И. Условное осуждение по советскому уголовному праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ф. И. Раниш ; Ленингр. гос. ун-т. – Л., 1951. – 15 с.; Шатанкова Е. Н. Условное осуждение и probation за рубежом: (сравнительно-правовой анализ) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шатанкова Елена Николаевна ; [Рос. прав. акад. М-ва юстиции РФ]. – М., 2008. – 22 с. и др.

² Верина Г. Ограничение свободы как вид уголовного наказания в свете законодательных новелл / Г. Верина // Уголовное право. – 2010. – №5. – С. 10.

³ Гулиева Н. Б. Ограничение свободы: современное состояние, перспективы развития / Н. Б. Гулиева // Уголовное право: истоки, реалии, переход к устойчивому развитию : материалы VI Рос. конгресса уголов. права (26–27 мая 2011 г.). – М., 2011. – С. 173–176.

⁴ Дядькин Д. Конкуренция норм о назначении наказания в виде ограничения свободы с нормами об условном осуждении / Д. Дядькин // Уголовное право. – 2010. – №3. – С. 34–37.

⁵ Степаншин В. М. Развитие системы и правил применения наказаний / В. М. Степаншин // Современная уголовная политика: поиск оптимальной модели : материалы VII Рос. конгресса уголов. права (31 мая – 1 июня 2012 г.). – М., 2012. – С. 531.

⁶ Ююкина М. В. Уголовно-правовой и уголовно-исполнительный аспекты новой редакции ограничения свободы / М. В. Ююкина // Научные основы уголовного права и процессы глобализации : материалы V Рос. конгресса уголов. права (27–28 мая 2010 г.). – М., 2010. – С. 920–924.

По-четверте, критикувати другу модель обмеження свободи можна і на рівні загальної теорії права. Так, слід зазначити, що в конструкцію цієї моделі обмеження свободи закладений загальнодозвільний тип правового регулювання. Сутність його розкривається у формулі – «дозволено все, крім того, що прямо заборонено законом», спеціально-дозвільного – «заборонено те, крім того, що прямо дозволено законом».

Обрання того чи іншого типу правового регулювання означає або, з одного боку, надання загальної дозволеності при обмеженому колі заборон, або, зі іншого – введення загальної заборонності поведінки суб'єктів суспільних відносин. Загальнодозвільний порядок є прямим і обмеженим вираженням глибокої соціальної свободи, що розширюється, суспільних начал, які втілюються в ній на новому рівні; а з юридичного боку – дозвільний у цілому характер правового регулювання, який стверджується в ході прогресу людства. У спеціально-дозвільному типі правового регулювання вирішальним компонентом є загальні заборони, що якнайближче співвідносяться з необхідністю високої упорядкованості суспільних відносин. Тип правового регулювання, що розглядається, не просто домінує, а в сутності є єдиним у сфері юридичної відповідальності, відображає послідовне дотримання вимог суворой законності і пропонує таку побудову юридичної відповідальності у формулюванні – «не допускається інакше, ніж так»¹. Саме спеціально-дозвільний тип правового регулювання притаманний вертикальним відносинам між державою і злочинцем, він є нормативним підґрунтям механізму регулювання в кримінальному праві, однак, як показує практика, не завжди. Якщо в першій моделі обмеження свободи визначається за принципом спеціально-дозвільного типу правового регулювання, шляхом встановлення заборон усього за деякими винятками, то в конструкції другої моделі закладений загальнодозвільний тип правового регулювання, що ґрунтується на загальному дозволі, із якого шляхом заборони робиться виняток. Покарання у виді обмеження свободи в цій моделі за характером

¹ Див.: Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. – М. : БЕК, 1994. – С. 168–176.

впливу, який спрямований на засудженого, належить до групи покарань, направлених переважно на обмеження фізичної свободи засудженого¹. У кримінальному праві при конструюванні моделей покарання бажано не використовувати загальнодозвільний тип правового регулювання. Навпаки, якщо послідовно дотримуватися спеціально-дозвільного типу правового регулювання, досягається позитивний ефект – визначеність і чіткість поведінки, суворе дотримання юридичних приписів.

Третю (змішану) модель містить, зокрема, КК Білорусі, Швеції. Відповідно до ч. 3 ст. 55 КК Білорусі покарання у виді обмеження свободи призначається з направленням особи до кримінально-виконавчих установ відкритого типу. З урахування особи винного, характеру і ступеня суспільної небезпечності вчинюваного злочину, наявності в нього постійного місця проживання суд може призначити покарання у виді обмеження свободи і без направлення у виправну установу відкритого типу². По суті обмеженням свободи цієї моделі є пробація як вид покарання за законодавством Швеції (глава 28 «Про пробацію» частини 3 «Про санкції» КК Швеції)³. Подібний вид покарання під назвою «легке ув'язнення» був передбачений також у статтях 21–22 КК Туреччини⁴.

Як альтернативу тюремному ув'язненню ст. 58 КК Албанії передбачає поміщення засудженого в установу відкритого типу. При призначенні покарань на строк до одного року позбавлення свободи суд може через обов'язки засудженого стосовно роботи, освіти, кваліфі-

¹ Див.: Соколов И. В. Ограничение свободы как вид уголовного наказания : моногр. / И. В. Соколов ; под ред. М. Б. Костровой. – М. : Юрлитинформ, 2013. – С. 72.

² Кримінальний кодекс Республіки Білорусь, Кримінальний кодекс Республіки Молдова / під ред. В. Л. Менчинського ; пер. на укр. мову. Т. В. Руденко. – Київ : ОВК, 2016. – 462 с.

³ Уголовный кодекс Швеции / науч. ред.: Н. Ф. Кузнецова, С. С. Беляев ; пер. С. С. Беляев. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 320 с. – (Законодательство зарубежных стран).

⁴ Уголовный кодекс Турции : принят Великим Нац. Собранием Турции 1 марта 1926 г. : с изм. и доп. на 3 авг. 2002 г. / науч. ред. и предисл.: Н. Сафарова, Х. Аджара ; пер. с турец.: Н. Сафарова, Х. Бабаева. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 374 с. – (Законодательство зарубежных стран).

кації або професійної підготовки, основні сімейні обов'язки або необхідність лікування (реабілітації) вирішити питання щодо виконання вироку у відкритих тюрмах. Засуджений, який відбуває покарання в тюрмі відкритого типу, зобов'язаний повернутися в тюрму після виконання обов'язків за межами тюрми у строки, встановлені судом¹.

Змішана модель обмеження свободи є не зовсім вдалою ні з точки зору сутнісного компонента, ні з точки зору законодавчої техніки. Результати всеукраїнського опитування суддів свідчать про те, що 44% підтримують чинну модель обмеження свободи, 24% замислюються над моделлю «залишення у суспільстві» та 32% виступають за змішану модель обмеження свободи (додаток 10).

Підбиваючи підсумок викладеному щодо моделей обмеження свободи, можна зробити висновок, що при всьому багатстві й різноманітті існуючих моделей обмеження свободи жодна з них не може, на мій погляд, бути повноцінною альтернативою позбавленню свободи. В одному випадку обмеження свободи за якісними ознаками є підвидом позбавлення свободи (перша модель – модель вилучення особи із суспільства); в інших – воно частково втрачає свої каральні властивості як самостійне покарання (друга модель – модель залишення особи в суспільстві). Третя модель має право на існування, але, на мій погляд, може бути вдосконалена з точки зору *de lege ferenda*. Нова теоретична модель має бути побудована відповідно до сучасних тенденцій конвергенції заходів кримінально-правового характеру і полягатиме в оптимальному поєднанні вже існуючих моделей.

Очевидно, що обмеження свободи повинно мати природу покарання, а отже, і його зміст (сутність) має конструюватися з урахуванням ознак покарання, які були встановлені мною у підрозділі 1.2 на ґрунті новітніх досліджень і тенденцій у науці кримінального права. Законодавче ж визначення поняття покарання (ст. 50 КК України) дає

¹ Criminal code of the Republic of Albania [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 17.02.2019).

підстави мені також виявити його ознаки, що також притаманні кожному виду покарання. Такі нормативно закріплені ознаки будуть аналізуватися при дослідженні чинної моделі обмеження волі в наступному розділі.

У науці кримінального права запропоновано досліджувати ознаки певного виду покарання, розбивши їх на дві групи. Першу групу становлять *первинні* ознаки покарання, тобто ті його властивості, які мають бути притаманні заходам до того, як вони будуть включені в систему покарань. Саме наявність цих ознак і дозволяє включити певний захід до зазначеної системи і навпаки відсутність будь-якої з них виключає таку можливість. Другу групу становлять *похідні* ознаки, тобто такі властивості, яких набувають окремі види покарання після включення їх у систему¹. Друга група ознак винятково формальна: будь-який вид покарання має відповідати ознакам, відбитим у легальному визначенні загального поняття покарання.

Якщо похідні ознаки покарання прямо закріплені у визначенні, що міститься у ч. 1 ст. 50 КК України, то встановлення переліку первинних ознак є одним із завдань загального вчення про пеналізацію злочинів. Не ставлячи собі за мету детально дослідити всі аспекти визначення такого переліку, що явно виходило б за межі предмета монографії, підтримаю позицію, за якою до первинних ознак покарання належать такі властивості. По-перше, воно має бути направлене проти певного суб'єктивного права людини. По-друге, покарання має саме обмежувати в реалізації, а не позбавляти особу її суб'єктивного права. По-третє, воно має бути подільним, тобто ціле має ділитися на частини. По-четверте, йому має бути притаманна здатність відновити людину у правах, тобто воно має бути відновлюваним. По-п'яте, покарання має відповідати принципу справедливості. Нарешті, захід примусу має бути «посильним» для держави і мати реальні можливості для його ефективного виконання, тобто відповідати

¹ Див.: Пономаренко Ю. А. Деякі питання підвищення якості елементного складу системи покарань / Ю. А. Пономаренко // Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні : матеріали наук. конф., 15 трав. 2009 р. – Харків, 2009. – С. 86.

фінансово-економічним (шоста ознака) та організаційно-кадровим (сьома ознака) можливостям держави¹.

Переходячи до аналізу обмеження волі *de lege lata*, розгляну ці ознаки також і в аспекті розроблення оптимальної моделі для українського законодавства *de lege ferenda*.

По-перше, обмеження свободи в будь-якій моделі спрямоване проти певного (і часто навіть не одного) суб'єктивного права людини. Кожне з покарань є заходом державного примусу, який проявляється у специфічних для кожного його виду комплексах каральних елементів (правообмежень), що, однак, завжди пов'язані з позбавленням певних благ і можливостей. Таким чином, ця ознака притаманна будь-якій моделі обмеження свободи.

По-друге, обмеження свободи саме обмежує в реалізації, а не позбавляє людину її суб'єктивних прав. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини кожна людина має зазнавати лише обмежень, встановлених законом, винятково з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві. Обмеження свободи не повністю позбавляє людину права на особисту свободу, права на працю тощо, а лише обмежує ці права. Тому і за вказаною ознакою обмеження свободи, очевидно, може визнаватися покаранням.

По-третє, необхідною ознакою покарання є його подільність. Стосовно обмеження свободи можна відзначити, що цей вид покарання в будь-якій моделі є подільним, оскільки відповідно до кримінального законодавства він належить до строкових видів покарань.

По-четверте, крім подільності, обмеження свободи має бути наділене властивістю відновлюваного покарання, що допускає можливість

¹ Див.: Бордюгова Е. А. Некоторые вопросы определения признаков наказания / Е. А. Бордюгова // Традиции и новации в системе современного российского права : материалы Междунар. межвуз. науч.-практ. конф. молодых ученых. – М. : Моск. гос. юрид. акад., 2009. – С. 439–440; Пономаренко Ю. А. Деякі питання підвищення якості елементного складу системи покарань / Ю. А. Пономаренко // Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні : матеріали наук. конф., 15 трав. 2009 р. – Харків, 2009. – С. 86.

виправлення судових помилок. Стаття 8 Загальної декларації прав людини проголошує, що кожна людина має право на ефективне повнення в правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом. Адже помилки судами дійсно допускаються. Оскільки покарання у виді обмеження свободи є відновлюваним, то навіть при виконанні неправосудного судового вироку є можливість надалі відновити засуджену особу в правах.

По-п'яте, покарання у виді обмеження свободи, як і будь-яке інше покарання, має забезпечувати реалізацію принципу справедливості. Розуміючи багатогранність категорії «справедливість», я буду виходити з того, що її філософське розуміння може бути зведене до двох аспектів: зрівняльного та розподільного¹. У кримінальному праві зрівняльний аспект виявляється в рівності громадян перед законом, єдиних підставах і межах відповідальності, а розподільний – в індивідуалізації покарання з урахуванням не лише об'єктивної сторони діяння, а й людського фактора, у цьому випадку особистих якостей людей, які засуджуються за вчинення злочину або звільняються від кримінальної відповідальності².

Згадані вище положення ч. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини закладають і загальні вимоги з приводу суворості покарань. При визначенні видів і розмірів покарання, що підлягають застосуванню до осіб, які вчинили злочини, необхідно виходити із такого. По-перше, види та розміри покарань мають бути мінімального рівня суворості, необхідного в демократичному суспільстві для досягнення мети підтримання правопорядку. Водночас, по-друге, вони мають бути достатніми для задоволення справедливих потреб моралі. Мораль сучасного суспільства потребує справедливого покарання (кари) для

¹ Див.: Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель ; ред. В. Ф. Асмус. – М. : Мысль, 1976. – Т. 1. – С. 277–278; Ролз Д. Теорія справедливості / Д. Ролз ; пер. з англ. О. Мокровольський. – Київ : Основи, 2001. – 822 с.; Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. – Харків : Право, 2008. – 240 с.

² Див.: Маляренко В. Т. Про покарання за новим Кримінальним кодексом України / В. Т. Маляренко. – Київ : Прав. ініціатива, 2003. – С. 38–39.

особи, яка вчинила злочин, співрозмірного за своєю суворістю зі ступенем суспільної небезпечності вчиненого злочину¹.

Справедливість як фундаментальний принцип права міцно втілюється в правотворчості й правозастосуванні². Це один з основних принципів кримінального права, відповідно до якого покарання, що застосовується до особи, яка вчинила злочин, має відповідати характеру і ступеню суспільної небезпечності злочину, обставинам його вчинення й особі винного. Покарання має бути призначене в межах санкції статті КК України, якою передбачена відповідальність за вчинений злочин, з урахуванням положень Загальної частини КК України. Справедливе покарання залежить від повного, всебічного й об'єктивного дослідження всіх обставин справи, правильної кваліфікації діяння, а також забезпечення законності, рівності громадян перед законом і судом та принципу гуманізму.

Модель обмеження свободи, яка дозволяє залишити особу в суспільстві, є дуже м'яким заходом примусу. Характер правообмежень у цій моделі суттєво м'якший, ніж в інших видів покарання: виправних робіт, громадських робіт і навіть штрафу. Крім того, засуджені до такого виду покарання за інших рівних умов перебуватимуть у нерівному стані. Наприклад, явно несправедливим буде установа обмеження на знаходження за межами місця проживання двом особам, які здійснили рівнозначні за ступенем тяжкості злочини, один з яких відбудуватиме покарання у великому котеджі, другий – у маленькій квартирі. Цілком очевидно, що за такої моделі для різних осіб обмеження свободи матиме кардинально різний ступінь суворості правообмежень, що не тільки практично повністю нівелюватиме принцип справедливості, а й перешкоджатиме досягненню мети, поставленої перед покаранням.

¹ Див.: Пономаренко Ю. А. Об обоснованности и соразмерности ограничения прав лиц, совершивших преступления / Ю. А. Пономаренко // Научные основы уголовного права и процессы глобализации : материалы V Рос. конгресса уголов. права, г. Москва, 27–28 мая 2010 г. – М., 2010. – С. 385.

² Див.: Салихов Д. Р. Соотношение принципов законности и справедливости в уголовном праве / Д. Р. Салихов // Четверті Харківські кримінально-правові читання : тези доп. та наук. повідомл. учасників міжнар. наук. конф. студентів та аспірантів (м. Харків, 16–17 трав. 2014 р.). – Харків, 2014. – С. 10.

Нарешті, необхідно замислитися про фінансові та інші можливості держави виконувати цей вид покарання в тій чи іншій моделі. Так, при залишенні засудженого в суспільстві здійснення нагляду за ним є можливим або за допомогою чипів, що будуть визначати місцезнаходження засудженого, або шляхом живого контролю – закріплення за кожним засудженим працівника правоохоронних органів. А це, звичайно, потребує витрати значних коштів з Державного бюджету, залучення додаткових кадрів, що на сьогодні є очевидно непосильним для України.

З урахуванням викладеного може бути запропонована нова модель обмеження свободи, яка повною мірою відповідає первинним ознакам окремого виду покарання. За цією моделлю обмеження свободи має полягати в триманні засудженого в кримінально-виконавчих установах відкритого типу лише в окремі дні (наприклад, вихідні або святкові), або в певні години протягом доби на розсуд суду (наприклад, в нічний час), що поєднуватиметься зі специфічними правообмеженнями в інші дні або години. При цьому обмеження свободи буде самостійним окремим видом покарання зі специфічним набором правообмежувальних властивостей, відмінних від властивостей, зокрема, позбавлення свободи.

Таким чином, обмеження свободи в такій моделі буде складеним (комбінованим) видом покарання, що поєднуватиме в собі два режими правообмежень, тобто дві сукупності необхідних і достатніх елементів, які функціонують визначеним способом у конкретній сфері суспільного життя¹. Перший режим полягатиме в триманні особи в установах з мінімальним рівнем правообмежень, якими можна наділити особу під час обмеження її свободи. Тримання особи в таких установах здійснюється із залученням особи до праці або без такого, що вирішується тільки судом. Такий крок альтернативності правообмеження залучення до праці і створить передумови повної фактичної реалізації вироку суду. Адже щодо 20% засуджених

¹ Див. детальніше: Рахматулин З. Р. Непенитенциарный режим ограничения свободы: эффективность и средства обеспечения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Рахматулин Закир Равильевич ; науч. рук. Тепляшин П. В. ; Красноярск. гос. аграр. ун-т. – Красноярск : [б. и.], 2018. – С. 15–18.

до обмеження свободи вирок у частині обов'язкового залучення особи до праці взагалі не виконується¹. За інформацією Державної пенітенціарної служби України станом на 1 грудня 2014 р. у 17 виправних центрах України до праці залучаються 62,27% засуджених до обмеження свободи, станом на 1 січня 2019 р. у 15 виправних центрах України до праці вже залучаються 50%. При цьому, як свідчить анкетування суддів, абсолютна більшість із них вважає, що обмеження свободи обов'язково має бути пов'язане із залученням до праці (додаток 10).

Унаслідок економічних негараздів вирішити проблему безробіття в нашій державі не вдається вже тривалий час. То ж навряд чи можна вважати доцільним існування покарання, у якому обов'язковим елементом є примусова праця, оскільки водночас сотні тисяч правослужняних, досвідчених і висококваліфікованих працівників не можуть забезпечити себе роботою². На обмеження свободи покладалися великі надії ще тоді, коли був ще тільки проект КК України 2001 р. Проте вже в той період зверталася увага на неможливість забезпечити «спецконтингенту» роботою, оскільки навіть серед засуджених до позбавлення свободи 50% не працювали через відсутність можливостей надати їм таку роботу³.

Другий режим правообмежень матиме місце весь інший проміжок часу, під час якого в особи з'являється можливість зберегти свій соціальний статус, положення та можливості особистого розвитку. Особа не вилучається з суспільства, а продовжує позитивну діяльність (це може бути навчання, робота, суспільна корисна волонтерська діяльність тощо). Окрім того, на неї накладається максимальний специфічний комплекс обмежень її прав, що проявляється в обмеженні свободи вибору місця проживання; роду заняття (зміни місця роботи,

¹ Див.: Шинальський О. Додержання вимог закону під час виконання кримінального покарання / О. Шинальський // Вісник прокуратури. – 2007. – № 6. – С. 9.

² Див.: Гель А. Обмеження волі як покарання альтернативне позбавленню волі на певний строк: проблеми правової регламентації / А. Гель // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 9. – С. 187.

³ Степанюк А. Ф. Проблема поиска санкций, альтернативных лишению свободы / А. Ф. Степанюк // Проблемы законности : республик. міжвідом. наук. зб. – Харків, 2000. – Вип. 45. – С. 197.

навчання тощо) та відпочинку, у тому числі організації вільного часу (не відвідувати масові заходи, розважальні майданчики тощо).

Таким чином, поява компромісної (комбінованої) моделі обмеження свободи змогла б вирішити низку проблем. Крім того, такий підхід став би ще однією суттєвою передумовою появи більш загального інституту перерви в покаранні. Перші кроки зародження цього інституту вже є. Наприклад, в Україні були запропоновані зміни в КК щодо перерви у відбутті покарання¹. Проект у його первинному вигляді не було підтримано, проте його адаптація – питання майбутнього. Більше того, вже в чинному КК України є передумови. Наприклад, ч. 4 ст. 53 КК України передбачає можливість призначити штраф із розстрочкою виплати певних частин, що ставить під сумнів абсолютне визнання штрафу одноактним покаранням і дає можливість замислитися про його продовжувану дію.

З урахуванням викладеного уявляється за можливе запропонувати таке законодавче визначення обмеження свободи:

«1. Покарання у виді обмеження свободи полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу у вихідні та святкові та в окремі години протягом дня з залученням до праці або без такого.

2. Конкретні дні і години, протягом яких засуджений перебуває в кримінально-виконавчій установі відкритого типу, визначаються судом.

3. У вільний від перебування в кримінально-виконавчих установах відкритого типу час суд визначає засудженому обмеження свободи вибору місця проживання, роду заняття та організації дозвілля».

При цьому цілком очевидно, що такі норми матеріального кримінального права потребуватимуть розвитку в кримінально-виконавчому праві. Зокрема, предметом останнього має стати не тільки визначення вихідних і святкових днів (з урахуванням положень статей 67 та 73 Кодексу законів про працю України), характеру обмежень місця

¹ Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо перерви у відбуванні покарання [Електронний ресурс] : від 25.11.2013 № 3693 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49188 (дата звернення: 11.03.2019).

проживання, місцеперебування, роду занять та організації дозвілля, а й конкретних механізмів виконання вказаних правообмежень.

Подібна практика виконання окремих видів покарання, які обмежують особисту свободу, має місце в деяких зарубіжних державах. Наприклад, у ст. 83 КК Сан-Марино передбачено, що суддя видає розпорядження про відбування домашнього арешту з умовою дотримання формальних вимог, наприклад, про необхідність працювати і виконувати сімейні обов'язки або про необхідність проведення в тюрмі святкових днів або інших днів тижня до спливу строку накладеного арешту¹. В Іспанії обмеження свободи застосовується на строк до 6 місяців. Виконання покарання у виді обмеження свободи зобов'язує засудженого постійно знаходитися вдома чи в місці, визначеному судом у його вирокі, чи пізніше в аргументованій постанові. Однак у випадках, коли обмеження свободи є основним видом покарання, з огляду на повторність здійснення правопорушення, і якщо це прямо передбачено правовою нормою, суд може винести вирок, згідно з яким обмеження свободи буде змінено на тюремне ув'язнення протягом субот, неділь і святкових днів у найближчій до місця проживання засудженого пенітенціарній установі (ст. 37 КК Іспанії)². У ст. 45 КК Португалії це називається ув'язнення на вихідні дні, яке полягає в обмеженні особистої свободи³. Система покарань (статті 36–37 КК Андорри) передбачає такі покарання як арешт на вихідні та святкові дні, домашній арешт, а також частковий арешт кожного дня. Як передбачається у вступі до КК Андорри, ці відносно вже нові покарання задумані відповідно до динамічної і гнучкої системи, яка дозволить адаптувати виконання цього виду покарання до соціально-і сімейного положення засуджених, щоб уникнути розриву зв'язків⁴.

¹ Уголовный кодекс Республики Сан-Марино : пер. с итал. / науч. ред. и вступ. ст. С. В. Максимов. – СПб. : Юрид. Центр Пресс, 2002. – 253 с.

² Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського ; пер. на укр. мову О. В. Лішевської. – Київ : ОВК, 2016. – 284 с.

³ Criminal code of Portugal [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 07.03.2019).

⁴ Codi penal del Principat d'Andorra [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 17.02.2019).

Відповідно до ст. 48 КК Бразилії покарання у виді «обмеження на вихідні» полягає в тому, що засуджений проводить п'ять годин у суботу та неділю у спеціальній установі (центрі), де з ним проводяться відповідні виховні й освітні заходи (лекції та ін.). Також ч. 4 ст. 47 КК Бразилії встановлює заборону відвідувати певні місця, що є частиною правообмежень покарання тимчасового призупинення прав¹. Стаття 49 КК Сальвадору передбачає арешт на вихідні дні: він відбувається в суботу і неділю в окремих установах, які призначені для виконання покарання у виді позбавлення свободи².

Таким чином, запровадження такої моделі покарання було б доцільним з практичної точки зору для тих держав (у тому числі й України), де вже реально створені установи для відбуття обмеження свободи в першій моделі «ізоляція від суспільства», оскільки його впровадження не потребуватиме нових фінансових затрат.

Викладене дає підстави підсумувати, що жодна з існуючих моделей не може бути досконалою. Тому на основі використання досвіду зарубіжних країн та дослідження трьох існуючих у світі законодавчих моделей обмеження свободи обґрунтовано пропозицію щодо необхідності запровадження в Україні нової моделі цього виду покарання, а саме моделі комбінованого обмеження свободи. У такому разі особа має знаходитися в режимі «напівсвободи»: відбуваючи частину покарання без ізоляції від суспільства, а частину – з ізоляцією від нього. На підставі проведеного дослідження розроблено проект закону щодо внесення низки змін до Загальної частини КК України (додаток 11), який знайшов підтримку в Комітеті з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України (додаток 12).

¹ Código penal Brasil [Electronic resource] // Organization of American States. – Access mode: https://www.oas.org/juridico/mla/pt/bra/pt_bra-int-text-cp.pdf (date of treatment: 08.03.2019).

² Código penal de la Republica de El Salvador [Electronic resource] // Organization of American States. – Access mode: http://www.oas.org/dil/esp/Codigo_Penal_El_Salvador.pdf (date of treatment: 08.03.2019).

РОЗДІЛ 2

ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

2.1. Загальна характеристика обмеження волі

Поява обмеження волі як самостійного виду покарання стала однією з основних новел КК України 2001 р. Однак не можна стверджувати, що цей вид покарання не мав історичних передумов для свого закріплення. Детальний аналіз історичного шляху розвитку обмеження волі було достатньо глибоко зроблено в працях С. Б. Бойко¹, Є. М. Бодюл², Т. В. Кам'янець³, В. Ю. Переполькіна⁴, І. В. Соколова⁵, С. А. Ходжалиєва⁶ та ін. Тому зазначені питання будуть залишені за межами цього дослідження. Разом із тим для належного розуміння сутності тієї моделі обмеження волі, закріпленої в чинно-

¹ Бойко С. Б. Ограничение свободы как вид наказания в российском уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бойко Светлана Борисовна ; Рост. юрид. ин-т МВД РФ. – Ростов н/Д., 2001. – 202 с.

² Бодюл Є. М. Правові та організаційні засади виконання покарання в кримінально-виконавчих установах відкритого типу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бодюл Євген Миколайович. – Київ, 2005. – 233 с.

³ Кам'янець Т. В. Теоретичні та прикладні проблеми виконання покарання у виді обмеження волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кам'янець Тетяна Василівна ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Харків, 2012. – 211 с.

⁴ Перепелкин В. Ю. Ограничение свободы как вид наказания: содержание, назначение и исполнение : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Перепелкин Владимир Юрьевич ; Нижегород. акад. – Н. Новгород, 2000. – 171 с.

⁵ Соколов И. В. Ограничение свободы как вид уголовного наказания : моногр. / И. В. Соколов ; под ред. М. Б. Костровой. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 223 с.

⁶ Ходжалиев С. А. Теория и практика ограничения свободы как вида наказания : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ходжалиев Салех Айсавич ; Федер. гос. бюджет. образоват. учреждение высш. образования «Чечен. гос. ун-т». – Грозный, 2019. – 211 с.

му КК України, вважаю за необхідне побіжно звернутися до передумов його появи.

Незважаючи на те, що обмеження волі як таке до 2001 р. не існувало, окремі його елементи інколи зустрічалися в системі покарань та інших заходів кримінально-правового характеру¹. В історії розвитку вітчизняного законодавства заходи, подібні до обмеження волі, почали з'являтися досить давно. Інколи стверджують, що певні прототипи обмеження волі існували в нашому праві ще з часів Київської Русі, оскільки на той час застосовувалося таке покарання, як поміщення в монастир або церкву для спокутування гріха². У 1832 р. було прийнято Звід законів Російської імперії, одним із покарань у якому передбачалися каторжні роботи, які, на думку О. С. Пироженка, були прообразом сучасного обмеження волі як виду позбавлення волі. Окремих прийнятних приміщень для утримання засуджених до каторги не існувало. Вони утримувалися в тюрмах, і, на відміну від звичайних ув'язнених, ще були задіяні на важких роботах³. О. Ф. Кістяківський під покаранням у виді позбавлення волі розумів відібрання в людини можливості розпоряджатися собою, вибором місця проживання, заняттями, пересуванням з одного місця в інше. За переконанням вченого, до позбавлення волі належали: по-перше, позбавлення волі в тісному розумінні слова; по-друге, обмеження волі, тобто вигнання з певного місця і заборона повертатися до нього⁴. Так чи інакше, але практично в кожному доступному для вивчення історичному періоді можна зустріти намагання законодавця закріпити

¹ Див.: Рахматулін З. Р. Историко-правовой анализ уголовного наказания в виде ограничения свободы / З. Р. Рахматулин // История государства и права : науч.-прав. изд. – 2012. – № 20. – С. 3.

² Див.: Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (IX–XX ст.): навч. посіб. / І. Й. Бойко. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – С. 47, 49.

³ Пироженко О. С. Позбавлення волі та альтернативні йому види покарання у вітчизняному кримінальному праві (друга половина XVII ст. – початок XX ст.) / О. С. Пироженко // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Харків, 2006. – Вип. 35. – С. 115.

⁴ Див.: Харитонова О. В. Кримінально-правові погляди О. Ф. Кістяківського: наукова спадщина та її значення для сучасних кримінально-правових досліджень : монографія / О. В. Харитонова. – Харків : Право, 2010. – С. 201.

в тогочасних нормативних документах окремі види покарань чи інших заходів, що були б схожі на обмеження волі.

Подібні намагання були властиві й радянському кримінальному праву, з якого загалом виросло сучасне кримінальне право України. Ще в радянський період у законодавстві почали з'являтися прообрази заходів впливу на злочинця, які полягали в утриманні його в режимі «напівсвободи» з обов'язковим залученням до праці. Так, спершу в Основах кримінального законодавства СРСР і союзних республік¹, а потім і в КК України 1960 р. з'явився інститут умовного засудження до позбавлення волі з обов'язковим залученням до праці. Відповідно до ч. 1 ст. 25¹ КК України 1960 р. «при призначенні покарання повнолітній працездатній особі, вперше засуджуваній до позбавлення волі за умисний злочин на строк до трьох років, а за злочин, вчинений із необережності, – на строк до п'яти років, суд, ураховуючи характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину, особу винного та інші обставини справи, а також можливість його виправлення і перевиховання *без ізоляції від суспільства, але в умовах здійснення за ним нагляду*, може постановити про умовне засудження цієї особи до позбавлення волі з *обов'язковим залученням її на строк призначеного покарання до праці в місцях, що визначаються органами, які відають виконанням вироку*, із зазначенням у вирокі мотивів такого рішення» (курсив мій. – К. Н.).

Дещо пізніше в Основах кримінального законодавства і кримінальних кодексах союзних республік з'явився інститут умовного звільнення з місць позбавлення волі з обов'язковим залученням засудженого до праці². Відповідно до ч. 1 ст. 52² КК України 1960 р. «до повнолітніх працездатних осіб, що відбувають покарання в місцях позбавлен-

¹ Див.: Об условном осуждении к лишению свободы с обязательным привлечением осужденного к труду [Электронный ресурс] : Указ Президиума Верхов. Суда СССР от 12.06.1970 № 5253-VII // Библиотека нормативно-правовых актов Союза Советских Социалистических Республик. – Режим доступа: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_7325.htm (дата обращения: 07.03.2019).

² Див.: Основы уголовного законодательства Союза ССР и Союзных Республик [Электронный ресурс] : утв. Законом СССР от 25.12.1958 г. // Левоневский Валерий Станиславович: правовая библиотека. Законодательство России, Беларуси, Украины и других стран. – Режим доступа: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssr6067.htm> (дата обращения: 07.03.2019).

ня волі, за винятком засуджених, які відбувають покарання в колоніях-поселеннях для осіб, що вчинили злочини з необережності, а також у колоніях-поселеннях, якщо подальше виправлення і перевиховання таких осіб можливе без ізоляції від суспільства, але в умовах здійснення за ними нагляду, може бути застосовано умовне звільнення з місць позбавлення волі з обов'язковим залученням засудженого до праці в місцях, що визначаються органами, які видають виконанням вироку».

І хоча в тогочасній системі покарань ці заходи не були передбачені як окремі види покарань, багато дослідників стверджували, що вони мали всі ознаки такого¹. Підтвердження цьому можна було знайти і в самому законодавстві. По-перше, на підставі ст. 53 КК України 1960 р. особи, умовно засуджені до позбавлення волі з обов'язковим залученням до праці, могли бути умовно-достроково звільнені від нього як від покарання. По-друге, специфіка правообмежень, яким піддавався умовно засуджений, була характерною саме для покарання. По-третє, регламентація порядку виконання цієї міри виправно-трудохим законодавством нічим не відрізнялася від регулювання виконання інших покарань, пов'язаних із виправно-трудохим впливом². До заходів виправно-трудохим впливу відносив такі заходи Б. С. Утевський, звертаючи увагу на особливості, які наближають їх до покарання: обмеження свободи пересування, праці тощо³, що за своєю суттю відповідає правообмеженням сучасного обмеження волі.

Саме у зв'язку з цим О. І. Коробєєвим висловлювалася пропозиція передбачити зазначені заходи як вид покарання в системі покарань та назвати їх «обмеженням свободи» (за аналогією із КК Куби та КК Республіки Польща) або «обмеженням свободи з обов'язковим за-

¹ Див.: Вышинская З. А. Условное осуждение к лишению свободы с обязательным привлечением осужденного к труду / З. А. Вышинская // Наказания, не связанные с лишением свободы / под ред. И. М. Гальперина. – М., 1972. – С. 116; Гальперин И. М. Условное осуждение с обязательным привлечением к труду в системе уголовно-правовых мер / И. М. Гальперин // Социалистическая законность. – 1971. – №5. – С. 24 и др.

² Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации : моногр. / А. И. Коробеев. – Владивосток : Изд-во Дальневосточ. ун-та, 1987. – С. 156.

³ Курс советского уголовного права : в 6 т. – М. : Наука, 1970. – Т. 3 : Часть обшая. Наказание / ред.: А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе. – С. 63.

лученням до праці». Подальшим кроком у цьому напрямі могло б стати включення нового виду покарання в санкції деяких статей Особливої частини КК¹.

Окремі властивості покарання у виді обмеження волі, передбаченого в КК України 2001 р., були притаманні раніше деяким видам позбавлення волі. Так, максимально подібним до сучасного обмеження волі було відбування позбавлення волі в колоніях-поселеннях, що були видом виправно-трудова колоній. Стаття 24 Зasad виправно-трудова законодавства передбачала особливості режиму у виправно-трудова колоніях-поселеннях: у них засуджені трималися без охорони, але під наглядом; у часи від підйому до відбою користувалися правом вільного пересування в межах усієї території колонії; з дозволу адміністрації могли пересуватися без нагляду за межами колонії, але в межах області, краю, автономної республіки або союзної республіки, яка не має обласного поділу, якщо це необхідно у зв'язку з характером роботи, яку вони виконували або у зв'язку з навчанням; вони могли носити одяг, який прийнятий у вжитку, могли мати при собі гроші або цінні речі, користуватися грошима без обмежень; з дозволу адміністрації колоній і за наявності відповідних житлових умов проживати в колоніях зі своєю сім'єю, придбати житловий будинок і наживати особисте господарство на території колонії. У таких колоніях відбували покарання особи, які твердо стали на шлях виправлення і переведені в ці колонії з колоній загально- посиленого чи суворого режимів².

За твердженням О. І. Коробєєва, М. І. Бажанов пропонував запровадити до кримінального законодавства нові покарання у виді обмеження волі та арешту «наприкінці тижня», як це має місце в деяких соціалістичних державах³. У своїх працях М. І. Бажанов, дійсно,

¹ Уголовный закон. Опыт теоретического моделирования / отв. ред.: В. Н. Кудрявцев, С. Г. Келина. – М.: Наука, 1987. – С. 7

² Див.: Курс советского уголовного права : в 6 т. – М.: Наука, 1970. – Т. 3 : Часть общая. Наказание / ред.: А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе. – С. 70; Советское исправительно-трудова право : учеб. пособие / Высш. шк. МВД РСФСР ; под общ. ред. Б. С. Утевского. – М.: Госюриздат. 1960. – С. 62–64.

³ Коробєєв А. И. Уголовная наказуемость общественно опасных деяний (основания установления, характер и реализация в деятельности органов внутренних дел) : учеб. пособие / А. И. Коробєєв. – Хабаровск : Хабаров. высш. шк. МВД СССР, 1986. – С. 23.

висував судження про необхідність іменувати покаранням у виді обмеження волі застосування умовного засудження до позбавлення волі з обов'язковим залученням засудженого до праці, а також введення такого покарання, як направлення у виховно-трудова профілакторій, що створить суттєві передумови для скорочення реального позбавлення волі¹.

Отже, сьогоденне українське обмеження волі є правонаступником такого, що існував у КК України 1960 р., різновиду позбавлення волі з відбуванням його в колоніях-поселеннях. Інакше кажучи, закріплений у попередньому законі різновид позбавлення волі виокремився в новому Кодексі в самостійний вид покарання. Підтвердженням цього в тому числі є припис п. 6 розділу II Прикінцевих та перехідних положень КК України, відповідно до якого особи, які на момент набрання цим Кодексом чинності відбували покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років у колоніях-поселеннях, стали вважатися такими, що відбувають покарання у виді обмеження волі, передбачене ст. 61 КК України². Забезпечення наступності положень, що витримали апробацію часом і відповідають цивілізованим нормам кримінального права є вихідним для КК³.

Водночас історію розвитку покарання у виді обмеження волі слід розглядати у зв'язку з конкретною історичною обстановкою і неодмінно зіставляти з реальними фактами, виявляючи при цьому зв'язок теорії і практики, інтересів суспільства і держави щодо мети покарання⁴.

Відповідно до ч. 1 ст. 50 КК України покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави вироком суду до особи,

¹ Бажанов М. И. Совершенствование системы уголовных наказаний на основе законодательных новелл 1982–1983 гг. / М. И. Бажанов // Проблемы совершенствования законодательства и правоприменительной деятельности в СССР : тез. науч. докл. и сообщ. республик. науч.-практ. конф., 3–4 окт. 1983 г. – Минск, 1983. – С. 281.

² Див.: Пономаренко Ю. А. Виды наказаний по уголовному праву Украины : моногр. / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – С. 165.

³ Див.: Сташис В. В. Концептуальні положення і система чинного Кримінального кодексу України / В. В. Сташис, В. Я. Тацій // Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. – Харків, 2009. – № 100. – С. 280.

⁴ Див.: Вакулєнко О. В. Історико-правовий аналіз покарання у виді обмеження волі в незалежній Україні // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ України. – 2008. – № 1 (37). – С. 225.

визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Під це визначення підпадає будь-який із дванадцяти видів покарань, передбачених Кодексом. Інакше кажучи, це визначення є родовим, тобто об'єднує в собі родові, загальні для всіх видів покарань ознаки. При цьому на теоретичному рівні ознаки покарання розглядалися вже в попередніх двох підрозділах першого розділу, де визначалася правова природа обмеження свободи (підрозділ 1.2) та законодавчі моделі обмеження свободи (підрозділ 1.3). Тут я досліджую винятково законодавчі ознаки покарання.

Такими ознаками є, по-перше, те, що кожен вид покарання є заходом примусу. Ця ознака безпосередньо впливає з публічно-правового характеру кримінального права як галузі права і відповідно всіх його інститутів. Кримінальному праву властиві такі характерні якості, як юридична нерівність сторін, підпорядкованість однієї сторони іншій тощо¹. Примусовий характер покарання означає, що його застосування не залежить від волі приватних осіб. Застосування покарання, вибір його виду та міри є виключною компетенцією держави як суб'єкта кримінально-правових відносин.

По-друге, покарання має бути передбачене законом. При цьому слід звернути увагу, що в ч. 1 ст. 50 КК України йдеться про передбаченість правообмежень, у яких може полягати покарання, законом, а не «цим Кодексом». Таким чином, законодавець допускає можливість визначення цих правообмежень як безпосередньо в КК України, так і в інших законах. До таких, у тому числі, належить і Кримінально-виконавчий Кодекс України (далі – КВК України), який визначає особливості правообмежень для конкретних видів покарання.

По-третє, покарання стосується лише особи, яка вчинила злочин. Ця ознака містить в собі дві складові. Передусім покарання може бути встановлене і застосоване лише за один вид правопорушень – за злочин. Якщо в майбутньому законодавство України буде розвиватися в напрямі визнання кримінального проступку, то необхідно буде уточнити цю ознаку. І коли я писала про теоретичні ознаки покаран-

¹ Див.: Баулін Ю. Кримінальне право України як публічна галузь права / Ю. Баулін // Вісник Конституційного Суду України. – 2005. – № 2. – С. 83.

ня в підрозділі 1.2, мова вже йшла про підставу – злочин. Крім того, складовим елементом цієї ознаки є також те, що покарання може бути застосованим лише до особи, яка вчинила злочин, у чому відбивається принцип особистої кримінальної відповідальності.

По-четверте, особа, яка вчинила злочин, може підлягати покаранню тільки за вироком суду, який виносить його від імені держави. Передусім це означає, що в цій ознаці виражене конституційне положення про те, що єдиним органом державної влади, уповноваженим притягнути особу до кримінальної відповідальності і призначити йому покарання, є суд (ч. 1 ст. 62 Конституції України). Крім того, до змісту цієї ознаки належить те, що суди ухвалюють вироки іменем України (ч. 1 ст. 371 КПК України). Підкреслюється, що особа, яка вчинила злочин, перебуває у кримінально-правових відносинах не з визначеним судом або системою судів, а загалом з державою.

По-п'яте, покарання може бути призначене тільки в одному процесуальному документі – обвинувальному вироку. Ця вимога встановлена в ч. 1 ст. 62 Конституції України і в ч. 2 ст. 2 КК України. Обвинувальний вирок – особливий правозастосовний акт судової влади, який постановляється тільки в одному випадку – у випадку визнання судом особи винною у вчиненні злочину.

Лише за однією ознакою всі види покарання ризнують між собою. Цією ознакою є його зміст, тобто характер правообмежень цього виду покарання, а саме види суб'єктивних прав, що підлягають обмеженню, та ступінь їх обмеження. Відповідно до ст. 61 КК України обмеження волі полягає в триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці.

Із цього явно випливає зміст правообмежень цього виду покарання, які визначають його сутність: обмеження особистої свободи засудженого та обмеження його права на працю¹. При цьому слід наголосити на тому, що теоретична концепція побудови законодавчої моделі обмеження волі значно відрізняється від реалізації цього виду

¹ Див.: Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины : моногр. / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – С. 9–20, 165.

покарання в реальній дійсності. Більше того, практичне застосування закріпленої в законодавстві моделі є неможливим, оскільки складно тримати особу в кримінально-виконавчих установах відкритого типу і при цьому не ізолювати її від суспільства. Законодавець, вводячи в систему покарань обмеження волі, розраховував на появу збалансованого виду покарання, наділяючи його правообмеженнями, відмінними принаймні від позбавлення волі. Натомість порядок виконання покарання у виді обмеження волі схожий на відбування покарань, пов'язаних з ізоляцією від суспільства. Тим самим це покарання не можна віднести до заходів примусу, альтернативних позбавленню волі¹.

Не оцінюється досліджуване покарання як покарання, відмінне від позбавлення волі, і навіть засудженими. До такого висновку приходять фахівці кримінально-виконавчого законодавства на підставі відомостей Генеральної прокуратури України, які констатують численну кількість порушень з цього приводу. Сутність непоодиноких скарг від осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі, зводиться до того, що замість цього покарання вони фактично відбувають позбавлення волі². Обмеження волі не визнається окремим видом покарання виходячи з умов виконання обмеження волі: цей захід визнається певним різновидом покарання у виді позбавлення волі і вбачається непотрібним, оскільки він тільки іменується по-іншому і відбувається в установах з іншою назвою³.

¹ Див.: Иванцов С. В. Законодательство государств постсоветского пространства о назначении и исполнении наказания в виде ограничения свободы / С. В. Иванцов, Е. В. Колбасова // Научный вестник Омской академии МВД России. – 2018. – № 2. – С. 11.

² Див., наприклад: Шинальський О. Додержання вимог закону під час виконання кримінального покарання / О. Шинальський // Вісник прокуратури. – 2007. – № 6. – С. 4; Гель А. Обмеження волі як покарання альтернативне позбавленню волі на певний строк: проблеми правової регламентації / А. Гель // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 83.

³ Див.: Лисосед О. В. Еволюція виконання покарання у виді обмеження волі на пострадянському просторі // Питання боротьби зі злочинністю. – Харків : Право, 2012. – Вип. 23. – С. 156; Див.: Лисосед О. В. Щодо змін правового статусу осіб, засуджених до обмеження волі / О. В. Лисосед // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. – Харків, 2012. – С. 521.

Аналіз комплексу правообмежень, характерних для покарання у виді обмеження волі, дозволяє зробити висновок, що це покарання за своєю суттю є своєрідним симбіозом декількох покарань.

Зокрема, перше правообмеження, яке в ч. 1 ст. 61 КК України визначається як тримання особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду, можна певною мірою співвідносити з позбавленням волі. Воно полягає в обмеженні свободи пересування, свободи вибору місця проживання чи перебування, особистої свободи та деяких інших особистих прав. Незважаючи на пряму вказівку КК України на відсутність ізоляції від суспільства як сутнісну ознаку покарання у виді обмеження волі, фактично ізоляція все ж таки наявна. Зокрема, такі особи перебувають у виправних центрах без охорони, проте під наглядом адміністрації, який включає в себе нагляд і контроль за поведінкою за місцем проживання та роботи, а також в неробочий час. Нагляд за засудженими на території виправного центру і прилеглої місцевості забезпечується, як правило, шляхом патрулювання. Усе зазначене наводить на висновок, що при обмеженні волі проявляються ознаки ізоляції, що також характерні і для позбавлення волі.

Однак закон формально вимагає, щоб засуджений до обмеження волі взагалі не був ізольований від суспільства. Таким чином, у ч. 1 ст. 61 КК України закладене логічне протиріччя: модель обмеження волі, передбачена в чинному законодавстві, на практиці не може мати місця без ізоляції від суспільства.

Відмежовуючи позбавлення волі від обмеження волі, необхідно зазначити, що відмінність між ними полягає лише у ступені ізоляції особи від суспільства, більшій чи меншій її інтенсивності. В осіб, засуджених до обмеження волі, є більше можливостей для спілкування з людьми на волі¹. Під час виконання покарання у виді обмеження волі обмеження особистих прав і свобод засудженого (як-от: особиста свобода, свобода пересування, вибору місця проживання або місце-

¹ Див.: Кушнір П. Г. Ізоляція від суспільства як ознака розмежування обмеження та позбавлення волі / П. Г. Кушнір // Нове законодавство України та питання його застосування : тези доп. та наук. повідомл. учасників наук. конф. молодих вчених та здобувачів (м. Харків, 26–27 груд. 2003 р.). – Харків, 2004. – С. 129.

перебування тощо) у своїй сукупності не створюють такої ізоляції, як при позбавленні волі. Це дає можливість стверджувати, що процес виконання цього виду покарання дійсно не пов'язаний із *повною* ізоляцією від суспільства¹. Таким чином, висновок П. Г. Кушніра про те, що ізоляція засуджених до обмеження волі фактично має місце, але ступінь ізоляції менший, ніж у позбавлення волі, заслуговує на підтримку. Він вважає, що єдиним показником, за допомогою якого можна розмежувати обмеження волі та позбавлення волі за цим правообмеженням, є істотне або неістотне обмеження спілкування засудженого з людьми на волі².

Викладене дозволяє стверджувати, що перше правообмеження у змісті цього виду покарання за моделлю *de lege lata* полягає в обмеженні особистої свободи засудженого, яке здійснюється шляхом часткової ізоляції від суспільства. У зв'язку із цим зміст припису, викладеного в ч. 1 ст. 61 КК України за чинною моделлю слід було б уточнити, визначивши, що обмеження волі полягає в триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без *повної* ізоляції від суспільства.

Що ж стосується другого правообмеження, то воно полягає в обмеженні деяких трудових прав засудженого, які в сукупності перетворюються на обов'язок працювати. Особа, засуджена до обмеження волі, повинна працювати, як правило, на виробництві виправних центрів, а також може залучатися до праці на договірній основі на підприємствах різних форм власності. Крім того, на безоплатній основі особи, засуджені до обмеження волі, можуть бути залучені до роботи з упорядкування гуртожитків та прилеглої до них території³.

¹ Див.: Лисодед О. В. Питання виконання покарання у виді обмеження волі / О. В. Лисодед // Проблеми законності : республік. міжвідом. наук. зб. – Харків, 2007. – Вип. 88. – С. 162.

² Кушнір П. Г. Ізоляція від суспільства як ознака розмежування обмеження та позбавлення волі / П. Г. Кушнір // Нове законодавство України та питання його застосування : тези доп. та наук. повідомл. учасників наук. конф. молодих вчених та здобувачів (м. Харків, 26–27 груд. 2003 р.). – Харків, 2004. – С. 130.

³ Див.: Кушнір П. Г. Правовий статус осіб, засуджених до обмеження волі: соціально-економічний аспект / П. Г. Кушнір // Проблеми законності : республік. міжвідом. наук. зб. – Харків, 2004. – Вип. 69. – С. 150.

Убачається, що надання виправним центрам права укладати договори про використання праці засуджених на підприємствах, установах або організаціях недержавних форм власності є неправомірним і може бути передумовою для здійснення корупційних діянь. Слід погодитися із судженням про те, що праця засуджених не має бути джерелом збагачення приватних осіб¹. З іншого боку, дохід, отриманий від праці засуджених, можна було б використовувати з іншою метою, про що мова піде нижче.

Механізм виконання покарань та фінансовий аспект реалізації деяких видів покарань, у тому числі й обмеження волі, є не завжди достатньо зрозумілим, але цілком очевидно, що встановлений порядок нарахування (але не виплати) заробітної плати за певні види примусових робіт дозволяє спрямовувати грошову суму в дохід Державного бюджету. Інколи, правда, в порядку *de lege ferenda* пропонується змінити сутнісну ознаку подібних покарань і законодавчо встановити необхідність відрахування відповідної частини грошових засобів не в дохід Держбюджету, а на користь потерпілого². Водночас у науці звертається увага на те, що кримінальна відповідальність є публічно-правовою, тобто перед державою, а не перед потерпілим. Останній не є учасником матеріально-кримінально-правових відносин, а отже, не може мати прав та обов'язків стосовно покарання, що призначається винному. Це, звичайно, не означає, що потерпілому не має бути відшкодовано шкоди, заподіяної вчиненням злочину. Однак таке відшкодування відбувається в межах цивільно-правових відносин. У держави не має бути матеріальної заінтересованості в покараннях. Справедливим, на мою думку, було б спрямування грошових засобів на рахунок спеціально утвореного фонду, кошти з якого направлялися б на відшкодування заподіяної злочином шкоди в тих випадках, коли

¹ Див.: Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины : моногр. / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – С. 169.

² Див., наприклад: Коржанський М. Й. Уголовний Закон України (наукова модель) / М. Й. Коржанський. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС України, 2004. – С. 40; Пуйко В. М. Застосування альтернативних позбавленню волі видів покарань як напрям гуманізації кримінальної політики в Україні / В. М. Пуйко // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2002. – № 2. – С. 153.

її зобов'язана відшкодувати держава (ст. 1177 ЦК України)¹. Дійсно, у частинах 1–2 ст. 1177 ЦК України передбачено можливість відшкодування шкоди, завданій фізичній особі, яка потерпіла від злочину, за рахунок Державного бюджету України у випадках та порядку, передбачених законом. Ця норма з часів прийняття ЦК України вже змінювалася, проте і досі закону, яким регулюються порядок та можливості відшкодування шкоди потерпілому, немає, у зв'язку з чим на практиці це стає фактично неможливим. Інакше кажучи, норма ЦК, що передбачає можливість відшкодування майнової шкоди потерпілому від злочину, так і залишиться «мертвою» до того часу, доки законом не будуть урегульовані умови й порядок такого відшкодування. Таким чином, видається доцільнішим спрямувати кошти на відшкодування заподіяної шкоди саме потерпілому, оскільки збагачення держави внаслідок виконання покарання не є її метою. Слушним вбачається наповнення спеціального фонду за допомогою всіх покарань, з яких держава отримує дохід, у тому числі й за рахунок обмеження права на працю.

Отже, сутність другого правообмеження полягає в тому, що особа під час відбування цього виду покарання позбавлена можливості самостійно приймати рішення як щодо того, працювати їй чи ні, так і щодо виду робіт. Той факт, що це правообмеження є визначальною ознакою не лише обмеження волі, а й деяких інших видів покарання (наприклад, громадських робіт), дає підстави стверджувати, що обмеження волі за своєю природою все ж відрізняється від позбавлення волі, хоча загалом наближається до останнього. З іншого боку, залучення засудженого до обмеження волі до обов'язкової праці, на думку деяких учених, суперечить ч. 2 ст. 4 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що свідчить про невідповідність національного законодавства загальноновизнаним принципам та нормам міжнародного права, демократичній міжнародній практиці². Проте з цією позицією, на мій погляд, не можна погодитися.

¹ Див.: Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины : моногр. / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – С. 49–50.

² Див.: Яковець І. С. Якість кримінального та кримінально-виконавчого законодавства України як необхідна умова ефективності процесу виконання покарання у виді обмеження волі / І. С. Яковець, А. П. Гель // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Харків, 2009. – Вип. 17. – С. 97, 104.

По-перше, відповідно до ч. 2 ст. 4 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод ніхто не може бути залучений до примусової чи обов'язкової праці. Терміни «примусова праця» та «обов'язкова праця» не охоплюють будь-якої праці, виконання якої зазвичай потребується під час тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення (п. «а», ч. 3, ст. 4 Конвенції). Якщо Конвенція не вважає примусовою працю, що здійснюються під час «умовного звільнення» від позбавлення волі, то тим паче їй не суперечить і примусова праця в умовах «напівсвободи» при обмеженні волі.

По-друге, Конституція України, яка є основним законом держави з найвищою юридичною силою, у ч. 3 ст. 43 встановлює, що не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за *вироком* чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан. Таким чином, це правообмеження не суперечить законодавству України.

По-третє, відповідно до ст. 8 Міжнародного пакту про громадські і політичні права від 19 грудня 1966 р. і ст. 2 Конвенції № 29 Міжнародної організації праці від 28 червня 1930 р. праця не є примусовою, якщо вона покладена на особу на підставі вироку суду.

Разом із тим обов'язковість примусової праці особи, засудженої до обмеження волі, на мою думку, є ще одним суттєвим недоліком моделі *de lege lata*, принаймні через суттєве звуження кола суб'єктів, які можуть підлягати такому покаранню. Більш доцільною вбачається можливість застосування цього правообмеження на розсуд суду, оскільки це дозволить застосовувати обмеження волі до осіб, які не можуть бути залучені до праці (особи з інвалідністю, вагітні, неповнолітні). Проте наявна обов'язковість є ще однією ознакою, що відмежовує покарання у виді обмеження волі від покарання у виді позбавлення волі. При відбуванні останнього засуджені певним чином мають право обирати свою працю, що виключається стосовно осіб, засуджених до відбування покарання у виді обмеження волі (ст. 71 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями). Вибір характеру й роду занять за засуджених до обмеження волі робить адміністрація

кримінально-виконавчої установи відкритого типу, орієнтуючись переважно на характер виробництва виправного центру¹.

Усі інші правообмеження, які виникають у зв'язку із призначенням покарання у виді обмеження волі, не визначають особливостей саме цього виду покарання, рівною мірою властиві всім або багатьом видам покарання². Наприклад, при застосуванні як обмеження волі, так й інших видів покарань, можливе обмеження пасивного виборчого права. Відповідно до ст. 76 Конституції України обмеження в указаному праві може виражатися в тому, що ці особи не можуть бути обраними народними депутатами в разі, якщо вони мають судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята в установленому порядку³. Крім того, особа, яка відбуває покарання у виді обмеження волі в його чинній законодавчій моделі, об'єктивно позбавлена можливості реалізувати деякі інші суб'єктивні права, або ж можливість їх реалізації істотно ускладнюється. Передусім ідеться про право на мирні зібрання, право на здобуття освіти, право на зайняття підприємницькою діяльністю та деякі інші права. Такі обмеження мають місце і при відбуванні інших видів покарання, таких, наприклад, як позбавлення волі на певний строк.

Отже, обмеження волі синтезує в собі правообмеження декількох інших покарань, що створює підставу виділяти його як окремий вид покарання. Обмеження волі в сучасній моделі стало проявом тенденції до конвергенції заходів кримінально-правового характеру, оскільки в його змісті містяться правообмеження, характерні для інших видів покарань. Водночас обмеження волі має стати гідною альтернативою більш суворому виду покарання – позбавленню волі на певний строк. Саме тому пропозиції щодо моделі *de lege ferenda* аргументовані мною вище.

¹ Кушнір П. Г. Ізоляція від суспільства як ознака розмежування обмеження та позбавлення волі / П. Г. Кушнір // Нове законодавство України та питання його застосування : тези доп. та наук. повідомл. учасників наук. конф. молодих вчених та здобувачів (м. Харків, 26–27 груд. 2003 р.). – Харків, 2004. – С. 129.

² Див.: Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины : моногр. / Ю. А. Пономаренко. – Харків : ФИНН, 2009. – С. 169.

³ Див.: Кушнір П. Г. Деякі аспекти правового статусу осіб, засуджених до обмеження волі / П. Г. Кушнір // Актуальні проблеми правознавства : тези доп. та наук. повідомл. учасників наук. конф. молодих учених та здобувачів до 200-річчя Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2004. – С. 167.

Ураховуючи особливості змісту правообмежень моделі *de lege lata*, вбачається за можливе стверджувати, що *обмеження волі* – це покарання, яке полягає в обмеженні особистої свободи засудженого шляхом неповної ізоляції від суспільства в кримінально-виконавчих установах відкритого типу, а також його права на працю шляхом обов'язкового залучення до останньої.

══════ 2.2. Обмеження волі в системі покарань

Визначення обмеження волі (обмеження свободи) видом покарання (у моделі *de lege lata* чи в моделі *de lege ferenda*) вимагає вирішення двох досить суперечливих у науці питань, що стосуються його місця в системі покарань. Насамперед немає однозначної думки стосовно того, чи є воно (особливо в чинній моделі) самостійним видом покарання або різновидом іншого. Крім того, дискусії точаться стосовно вирішення питання про безпосереднє розташування обмеження волі в системі покарань. Саме тому необхідно вирішити питання про самостійність покарання у виді обмеження волі та визначити його місце на «сходинах» покарань. Вирішенню цих наукових завдань і присвячений підрозділ цього дослідження.

Що стосується самостійності обмеження волі, то, з одного боку, його вважають окремим видом покарання, з іншого – різновидом інших видів покарань, зокрема позбавлення волі. Судження про те, що нинішнє українське обмеження волі є різновидом позбавлення волі, вперше висловив В. В. Сташис, який взагалі визначив три групи основних видів покарань, що можуть бути застосовані до осіб, які вчинили злочини: штраф, громадські роботи та позбавлення волі. Різновидами позбавлення волі він назвав арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк і довічне позбавлення волі¹.

Безумовно, таке твердження є повністю обґрунтованим, якщо йдеться, зокрема, про такі різновиди позбавлення волі, як арешт і три-

¹ Сташис В. Основні новели нового Кримінального кодексу України / В. Сташис // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. – Харків, 2003. – № 2/3. – С. 614–615.

мання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців. Однак обмеження волі за своїм призначенням має стати *альтернативою* позбавлення волі, тому в жодній моделі не повинно бути різновидом останнього. Тому попри те, що в чинній українській моделі обмеження волі дійсно має більше рис різновиду позбавлення волі, в моделі *de lege ferenda* воно повинно бути позбавлене таких властивостей. Саме тому вище мною запропонована й обґрунтована така теоретична модель обмеження свободи, яка, безумовно, не є різновидом позбавлення волі, адже її зміст описаний так, що більшу частину строку покарання особа відбуватиме без ізоляції від суспільства. Беручи це до уваги, зупиняюся детальніше на другому з визначених вище проблемних питань.

Друге проблемне питання (а точніше, цілий блок питань) стосується безпосереднього розташування обмеження волі (обмеження свободи) у системі покарань. Для того щоб знайти будь-якому явищу місце в будь-якій системі, треба спочатку визначитися із системними властивостями цієї системи, знайти співвідношення між її елементами.

Не вдаючись наразі до поглибленого вивчення загальних питань системності, буду виходити з того, що система (від грец. *systema* – утворення) – це дещо цілісне, що становить єдність закономірно розташованих і таких, що знаходяться у взаємному зв'язку, частин¹. Та і взагалі, як справедливо зазначав І. Кант, системою є будь-яке наукове знання, в якому ціле панує над частинами². Таке уявлення про систему загалом дає підстави підтримати розуміння системи покарань як визначеної кримінальним законом узгодженої і упорядкованої закритої множини видів покарань, що є підставою для пеналізації окремих злочинів³.

¹ Див., наприклад: Ожегов С. И. Словарь русского языка : 70000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1991. – С. 717; Большая советская энциклопедия / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Совет. энцикл., 1976. – Т. 23 : Сафлор – Соан. – С. 463; Словник іншомовних слів : 23000 слів та термінологічних сполучень / уклад. Л. О. Пустовіт [та ін.]. – Київ : Довіра, 2000. – С. 840; Куньч З. Й. Універсальний словник української мови / З. Й. Куньч. – Тернопіль : Навч. кн.-Богдан, 2007. – С. 694.

² Кант І. Сочинения : в 6 т. / І. Кант ; под общ. ред.: В. Ф. Асмус, А. В. Гуглыга, Т. И. Ойзерман. – М. : Мысль, 1964. – Т. 3. – С. 164.

³ Див.: Пономаренко Ю. А. Перелік покарань чи система покарань? / Ю. А. Пономаренко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія «Право». – 2007. – Вип. 9. – С. 117–118.

Задля зміни порядку системи покарань у тому чи іншому напрямі в науці вказується на необхідність спершу теоретичного розроблення проблем вироблення єдиного мірила кари, що міститься в різних видах покарань, що визначається одним із важливих завдань сучасної науки кримінального права¹.

Для того щоб законодавець міг визначити місце будь-якого покарання в системі, у найбільш ідеальному варіанті наука кримінального права має виробити критерії, які будуть покладені в основу побудови цієї системи. Пропозиції стосовно таких критеріїв уже з'являлися в літературі. Зокрема, у роботах В. І. Тютюгіна² та В. О. Попраса³ таким критерієм називається порівняльна суворість видів покарань. Повністю підтримуючи згаданих авторів, вважаю, що її (порівняльну суворість) можна розуміти в двох аспектах. У першому аспекті порівняльна суворість покарання може визначатися залежно від того права, реалізація якого обмежується при застосуванні певного виду покарання. У другому аспекті порівняльна суворість покарання має визначатися залежно від обсягу обмеження реалізації такого права.

Стосовно місця нинішньої моделі обмеження волі в системі покарань у науці немає єдиної точки зору. Не виникає сумнівів, що воно є більш м'яким видом покарання, ніж тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі. Стосовно того, чи є обмеження волі більш суворим видом покарання, ніж арешт та інші покарання, які

¹ Див.: Сташис В. Актуальні питання системи покарань за Кримінальним кодексом України 2001 року / В. Сташис // Право України. – 2010. – №9. – С. 20.

² Тютюгин В. И. О соотношении видов наказаний по степени их строгости / В. И. Тютюгин // Проблемы социалистической законности : республик. межведом. науч. сб. – Харьков, 1991. – Вып. 26. – С. 47–52; Тютюгин В. И. К вопросу о системе наказаний и порядке их назначения в проекте УК Украины / В. И. Тютюгин // Проблемы законности : республик. міжведом. наук. зб. – Харків, 2000. – Вип. 45. – С. 155; Тютюгин В. И. Некоторые вопросы применения наказания по новому Уголовному кодексу Украины / В. И. Тютюгин // Новый Кримінальний кодекс України. Питання застосування і вивчення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.). – Київ, 2002. – С. 89.

³ Попрас В. О. Штраф як вид покарання за кримінальним правом України : монографія / В. О. Попрас. – Харків : Право, 2009. – С. 33.

розташовані в «сходинках» вище, у літературі висловлюються зауваження. Так, наприклад, зазначається, що цей вид покарання є більш гуманним та демократичним, аніж арешт, хоча останній за критерієм порівняльної суворості, визначеної у ст. 51 КК України, розцінюється як менш суворий¹.

З урахуванням названих вище критеріїв визначення порівняльної суворості видів покарання слід дійти висновку, що й арешт, і обмеження волі спрямовані на обмеження в реалізації одного й того самого суб'єктивного права засудженого – права на особисту свободу. Проте обсяг обмеження особистої свободи при виконанні покарання у виді арешту значно вищий порівняно з обмеженням волі, що дає підстави для висновку, що обмеження волі за чинною моделлю є менш суворим видом покарання.

Такий висновок не може бути заперечений навіть з огляду на те, що строки обмеження волі є значно більшими, ніж строки арешту. У цьому аспекті необхідно згадати твердження В. І. Тютюгіна про те, що незважаючи на те, що обмеження волі може бути призначене на п'ять років, а тримання в дисциплінарному батальйоні – лише на два, закон, виходячи з характеру, а не максимального розміру тих правообмежень, які в них містяться, визнає останній вид покарання більш суворим, ніж попередній². Дійсно, порівнюючи суворість двох окремо взятих видів покарань, слід виходити з однакового розміру їх строку. Тому не можна порівнювати суворість шести місяців арешту і п'яти років обмеження волі, а необхідно для порівняння взяти одну мінімально можливу одиницю кожного з цих видів покарань (ст. 73 КК України) – один день арешту й один день обмеження волі. У такому разі більша суворість арешту стає очевидною.

Що ж стосується конфіскації майна, то відповідно до першого критерію дійсно свобода є більш цінним благом, ніж власність. Проте обсяг обмеження права власності свідчить про більш суворий

¹ Див.: Кулинич С. Обмеження волі як вид покарання, пов'язаного з обмеженням особистої свободи без ізоляції від суспільства / С. Кулинич, О. Скорбач // Вісник прокуратури. – 2007. – № 6. – С. 67.

² Зінченко І. О. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання : монографія / І. О. Зінченко, В. І. Тютюгін ; за заг. ред. В. І. Тютюгіна. – Харків : Фінн, 2008. – С. 193.

характер конфіскації майна, ніж в обмеження волі. З приводу конфіскації майна в літературі так само не досягнуто однастайності в розумінні ступеня її суворості. Багато вчених визнають суворість цього додаткового покарання такою, що призводить до висновку про необхідність її виключення із системи покарань. Визнається, що застосування конфіскації погіршує умови виправлення засудженого, який відбуває покарання, не пов'язане з позбавленням волі, і обтяжує соціальну адаптацію особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі¹.

На підставі викладеного вважаю за необхідне уточнити місце обмеження волі в системі відповідно до викладених вище аргументів: перенести обмеження волі з дев'ятої на сьому позицію.

Теоретична ж концепція обмеження свободи *de lege ferenda* без постійної ізоляції від суспільства автоматично підіймає його на декілька сходинок вище, ближче до вершини системи покарань, де внизу – найбільш суворий вид покарання, що охоплює найбільший комплекс правообмежень, а наверху – найменш суворий.

Що стосується моделі обмеження свободи із залишенням особи в суспільстві, то навіть, якщо презюмувати, що такий захід є видом покарання, то він мав би стати найменш суворим серед інших видів покарань. Достатньо згадати приклад Росії, у якій за часів чинності КК 1995 р. змінилося дві моделі обмеження свободи. У первинній редакції ст. 53 КК Росії обмеження свободи визначалося як тримання засудженого, який досяг до моменту винесення судом вироку вісімнадцятирічного віку, у спеціальній установі без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за ним нагляду. У такому виді воно проіснувало в КК тринадцять років, при цьому так і жодного разу його не застосували суди у зв'язку із відсутністю можливості його виконання (спеціальні установи не були створені).

¹ Див.: Гуторова Н. Конфіскація майна як вид кримінального покарання: проблеми захисту прав людини / Н. Гуторова // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали ІХ регіон. наук.-практ. конф., 13–14 лют. 2003 р. – Львів, 2003. – С. 391–393; Цветинович А. Л. Дополнительные наказания: функции, система, виды : моногр. / А. Л. Цветинович. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, Куйбыш. фил., 1989. – С. 16.

У 2009 р. редакція ст. 53 КК Росії зазнала істотних змін, унаслідок яких від попереднього покарання залишилася тільки назва і, на жаль, місце у системі, яке системним поглядом не було переглянute. На це постійно звертають увагу російські вчені¹. Убачається, що зміни у змісті покарання у виді обмеження свободи, яке втратило елемент ізоляції засудженого від суспільства, явно не відповідають його збереженому місцю в системі покарань. Більше того, постійні зміни норми КК Росії, яка регулює види покарань, призвели до того, що закладена у ст. 44 КК Росії система покарань, яка побудована залежно від ступеня їх суворості, втратила свій внутрішньо упорядкований характер². Деякими вченими пропонується закріпити місце обмеження свободи в цій новій моделі після штрафу (тобто другим)³, деякими – четверте⁴. У результаті пом'якшення кількісно-якісних парамет-

¹ Див., наприклад: Капитонова Е. С. Ограничение свободы: современные проблемы применения / Е. С. Капитонова // Законность. – 2014. – № 5. – С. 34.

² Див., наприклад: Рарог А. И. Нужен ли России новый Уголовный кодекс? / А. И. Рарог // Уголовное право: стратегия развития в XXI в. : материалы IX междунар. науч.-практ. конф., 26–27 янв. 2012 г. – М., 2012. – С. 6; Скрипченко Н. Ю. Общая часть Уголовного кодекса Российской Федерации: некоторые проблемы кодификации / Н. Ю. Скрипченко // Проблемы кодификации уголовного закона: история, современность, будущее (посвящается 200-летию проекта Уголовного уложения 1813) : материалы VIII Рос. конгресса уголов. права, 30–31 мая 2013 г. – М., 2013. – С. 215; Степашин В. М. К вопросу о системе уголовных наказаний и санкций / В. М. Степашин // Проблемы кодификации уголовного закона: история, современность, будущее (посвящается 200-летию проекта Уголовного уложения 1813) : материалы VIII Рос. конгресса уголов. права, 30–31 мая 2013 г. – М., 2013. – С. 218.

³ Див., наприклад: Рахматулин З. Р. Анализ ограничения свободы и его место в системе уголовных наказаний / З. Р. Рахматулин // Инновационные тенденции развития российской науки: материалы VI Междунар. науч.-практ. конф. молодых ученых. 2013. Изд-во: Краснояр. гос. аграр. ун-т (Красноярск). – С. 210; Окшин М. С. Проблемные вопросы наказания в виде ограничения свободы / М. С. Окшин // Четверті Харківські кримінально-правові читання : тези доп. та наук. повідомл. учасн. міжнар. наук. конф. студентів та аспірантів (м. Харків, 16–17 трав. 2014 р.) / М-во освіти і науки України ; НЮУ ім. Я. Мудрого ; НДІ вивчення проблем злочинності ім. В. В. Сташиса НАПрН України ; Всеукр. громад. організація «Асоц. кримін. права» ; Асоц. випускників НЮУ ім. Ярослава Мудрого ; Ліга студентів асоц. правників України. – Харків : Право, 2014. – С. 208.

⁴ Див., наприклад: Пермиловская Е. А. К вопросу о месте ограничения свободы в современной системе уголовных наказаний / Е. А. Пермиловская // Вестник института: преступление, наказание, исправление. – 2017. – № 4 (40). – С. 51.

рів відбулося фактичне «падіння» обмеження свободи по сходинках «драбини» покарань. Формально більш м'які види покарань: виправні роботи, громадські роботи, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – мають репресивний потенціал або вище, або в кращому випадку порівняний з обмеженням свободи¹. Існує і такий погляд, що обмеження свободи посідає відповідне місце².

І нарешті, щодо змішаної моделі, то складно визначити її місце в системі, оскільки вона передбачає переважно можливість відбуття покарання у виді обмеження свободи як з направленням, так і без направлення у виправні установи відкритого типу. Це свідчить про деякий дуалізм обмеження свободи в таких державах, розподіл його по суті на два окремі види покарання, що суттєво різняться між собою за ступенем суворості. Однак на сходинках у системі покарань це формально єдиний вид покарання, що, безумовно, має посідати якесь одне місце. У літературі зустрічалися пропозиції реорганізувати покарання у виді обмеження свободи з направленням засудженого у виправну установу відкритого типу в режимний підвид відкритого відбування позбавлення волі, а обмеження свободи без направлення в таку установу – як каральний елемент покарання у виді виправних робіт³. Оцінка судьями реального ступеня суворості покарання у виді обмеження свободи у всіх трьох моделях викладена в результатах проведення всеукраїнського опитування суддів (додаток 10).

¹ Див.: Буранов Г. К. Уголовно-правовое ограничение свободы / Г. К. Буранов // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2011. – № 1 (7). – С. 47.

² Див., наприклад: Зайнутдинов Р. С. Ограничение свободы: уголовно-правовые и уголовно-исполнительные аспекты / Р. С. Зайнутдинов // Вестник Кемеровского государственного университета. – 2014. – № 4 (60). – Т. 3. – С. 282; Звонов А. В. О месте ограничения свободы в системе мер уголовно-правового воздействия / А. В. Звонов, О. В. Соколова // Уголовно-исполнительное право. – 2015. – № 4 (22). – С. 21; Рясов Д. А. Ограничение свободы в системе уголовных наказаний, предусматривающих ограничение личной свободы осужденного / Д. А. Рясов // Актуальные проблемы современной науки. – 2013. – Вып. 2. – Т. 2. – С. 83–84.

³ Див.: Хомич В. М. Дифференциация уголовной ответственности в аспекте повышения ресоциализационных начал применения уголовных санкций / В. М. Хомич // Научные основы уголовного права и процессы глобализации : материалы V Рос. конгресса уголов. права, г. Москва, 27–28 мая 2010 г. – М., 2010. – С. 436.

Викладене дозволяє стверджувати, що ступінь суворості правообмежувальних заходів, що входять до змісту цього виду покарання, є загалом меншим, ніж у позбавлення волі та його різновидів (арешту), а також конфіскації майна, що дозволяє поставити питання про необхідність перенесення обмеження волі в системі покарань із дев'ятої на сьому позицію. Вочевидь, таке перенесення зумовлює необхідність подальшого реформування як окремих статей Загальної частини КК України, так і санкцій багатьох статей Особливої частини КК України.

Щодо Загальної частини КК України з пропозицій стосовно реформування покарання у виді обмеження волі впливає необхідність точкових (проте комплексних) змін статей 49, 52, 55, 58 КК України та деяких інших, що визначаються у відповідному розробленому проекті закону (додаток 11).

2.3. Місце обмеження волі в класифікаціях покарань

Класифікація є одним із загальнонаукових способів пізнання, що дозволяє не тільки систематизувати досягнутий рівень знань щодо певного питання, а й генерувати пошук нових¹. Саме тому в науці кримінального права класифікація як метод наукового пізнання дуже широко використовується, зокрема, й у вченні про покарання. Покарання класифікуються за способом призначення, суб'єктом, до якого вони застосовуються, можливістю визначення строку покарання та іншими критеріями².

Більше того, окремі вироблені наукою класифікації покарань, знаходять своє законодавче закріплення. У вченні про покарання особливе значення для практики мають легальні класифікації покарань: класифікація покарань за ступенем суворості покарання (місце об-

¹ Див.: Кривоченко Л. М. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України : монографія / Л. М. Кривоченко. – Київ : Юрінком Інтер, 2010. – С. 14–15.

² Див.: Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін [та ін.] ; за ред.: В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2015. – С. 358–363.

меження волі / обмеження свободи в ній розглянуте в попередньому підрозділі) та класифікація покарань залежно від юридичної значущості (способу призначення). За останнім критерієм відповідно до ст. 52 КК України всі покарання поділяються на дві групи: основні та додаткові покарання. Основні покарання – це ті, які призначаються насамперед і самостійно, при цьому за кожен одиничний злочин може бути призначене тільки одне основне покарання. Додаткові покарання – це ті, які призначаються на додаток до визначеного основного покарання і не можуть бути призначені самостійно, при цьому за кожен одиничний злочин може бути призначене як одне, так і декілька додаткових покарань.

Відповідно до ч. 1 ст. 52 КК України обмеження волі є основним видом покарання. Зарубіжній законодавчій практиці відомі випадки надання обмеженню волі значення не тільки основного, а й додаткового покарання (наприклад, ч. 2 ст. 45 КК Росії). У літературі зустрічається пропозиція про доцільність постановки питання про надання обмеженню свободи в російській моделі статусу виключного додаткового покарання, оскільки, на думку авторів, як основне покарання воно не досягає необхідного рівня суворості правообмежень¹.

З іншого боку, обмеження свободи як додаткове покарання зустрічає й заперечення в науці кримінального права². Стверджується, що передбачення можливості призначення обмеження свободи як додаткового покарання вбачається найсуттєвішим недоліком. Суть проблеми зводиться до того, що обмеження свободи (за умови його призначення як додаткового покарання) вступає в протиріччя з метою покарання. Наслідком застосування обмеження свободи як додаткового покарання можуть стати проблеми поступенітенційної адаптації особи, складності в працевлаштуванні, отриманні освіти і ціла низка інших проблем. Більше того, призначення покарання як додаткового

¹ Див.: Борисова О. В. О возможных параметрах обновления системы уголовных наказаний / О. В. Борисова // Современная уголовная политика: поиск оптимальной модели : материалы VII Рос. конгр. угол. права (31 мая – 1 июня 2012 г.). – М. : Проспект, 2012. – С. 24.

² Див.: Артеменко Н. Ограничение свободы : законодательный потенциал и возможности применения / Н. Артеменко, А. Красова // Уголовное право. – 2011. – № 4. – С. 5.

покарання до позбавлення волі не може враховувати тих змін, які відбудуться в особі винного за період відбуття ним основного покарання. Коли суд виносить вирок і визначає розмір покарання, він не може з достатньою визначеністю передбачити, який саме характер і перелік обмежень мають бути передбачені стосовно засудженої особи при відбутті нею додаткового покарання¹.

На мою думку, обмеження свободи охоплює такий комплекс правообмежень, який є більшим за ту мету, що ставиться в кримінальному праві перед додатковими покараннями. Саме тому закон справедливо і не визнає його додатковим покаранням.

Не менш важливе теоретичне і пізнавальне значення мають і інші класифікації покарань, які вироблені наукою, але не знайшли законодавчого закріплення. Класифікаційні критерії та групи таких класифікацій викладені у роботах Л. В. Багрія-Шахматова, М. О. Стручкова та інших вчених.

Передусім усі види покарань можна класифікувати залежно від того, на обмеження якого суб'єктивного права засудженого вони спрямовані. За цим критерієм виокремлюються покарання, спрямовані на обмеження особистої свободи; покарання, спрямовані на обмеження права власності; покарання, спрямовані на обмеження права на працю; покарання, спрямовані на одночасне обмеження декількох прав засудженого (комплексні покарання). Зміст правообмежень обмеження свободи у всіх моделях детально розглянутий мною раніше на сторінках цієї монографії, тут лише відзначу основні аспекти, що впливають на класифікацію.

Обмеження волі в чинному законодавстві України, беззаперечно, належало б до видів покарань, які спрямовані тільки на обмеження особистої свободи, якщо б не вказівка на обов'язкове залучення до праці. Через цю вказівку обмеження волі *de lege lata* вбачається комплексним видом покарання, оскільки ним обмежується як особиста свобода, так і право на працю. Обмеження свободи у другій моделі (із залишенням особи в суспільстві) так само є комплексним видом покарання, оскільки ним обмежується особиста свобода, права на

¹ Див.: Дроздов А. И. Ограничение свободы : к вопросу о практических проблемах применения / А. И. Дроздов, А. В. Орлов // Человек: преступление и наказание. – 2013. – №4. – С. 18.

працю (наприклад, заборона змінювати місце роботи), право на освіту (наприклад, заборона змінювати місце навчання) тощо. Обмеження свободи у третій моделі та моделі *de lege ferenda* тим паче є комплексними. Принаймні запропонована мною модель передбачає обмеження особистої свободи, а також, хоч і факультативно, права на працю. Крім того, нею можуть бути обмежені й деякі інші суб'єктивні права засудженого.

Будь-яке покарання обмежене обсягом і розміром і має визначені межі¹. Залежно від можливості визначення строку їх виконання всі види покарань можна поділити на одноактні, строкові й безстрокові. Безспірним і таким, що не потребує окремого доведення, для мене видається віднесення обмеження волі до строкових покарань. Частина 2 ст. 61 КК України передбачає, що обмеження волі встановлюється на строк від одного до п'яти років. Разом з тим, на мою думку, таке визначення строків не є досконалим.

Для реформування чинних приписів щодо обчислення строків обмеження свободи необхідно звернутися до позитивного досвіду зарубіжних держав. Так, наприклад, у Польщі існує можливість обчислення строків покарання в місяцях для того, щоб насамперед зробити неможливим подрібнення покарання до днів. Крім того, це дає змогу не допустити невинуватого посилення покарання, яке неминуче може мати місце у випадках, коли воно обчислюється тільки роками. Обмеження свободи в Польщі продовжується не менше одного і не більше дванадцяти місяців, якщо інше не передбачене законом (§ 1 ст. 34 КК Польщі)². З реформою польського кримінального законодавства цей строк був подовжений до двох років³. Як зазначають польські вчені можливість відхилення від передбаченого зазначеною статтею, в спеціально передбачених випадках, сприяє ефективному застосуванню цього виду покарання⁴.

¹ Див.: Фролова Е. Г. Система уголовных наказаний зарубежных стран : лекция / Е. Г. Фролова. – Донецк : ДонГУ, 1992. – С. 27.

² Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського ; пер. на укр. мову В. С. Станіч. – Київ : ОВК, 2016. – 136 с.

³ Wiak K. Reform of a penalty of restriction of liberty in Poland / K. Wiak // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2016. – № 1(6). – С. 189.

⁴ Gietkowski R. Kara ograniczenia wolności w polskim prawie karnym : monografie / R. Gietkowski. – Warszawa : Woiters Kluwer Polska. Sp., 2007. – S. 69.

Обмеження свободи за КК Росії (ч. 2 ст. 53) призначається на строк від двох місяців до чотирьох років як основний вид покарання за злочини невеликої і середньої тяжкості, а також на строк від шести місяців до двох років як додатковий до позбавлення волі вид покарання у випадках, передбачених відповідними статтями Особливої частини КК Росії. Стаття 53 КК Росії не регулює питання, пов'язане зі строками обчислення обмеження свободи як додаткового покарання до позбавлення волі¹. Історії відома можливість скорочення мінімальних строків обмеження свободи в цій моделі нижче встановленої загальної межі залежно від поведінки особи, яка вчинила злочин².

Проводячи компаративне дослідження, можна помітити, що в деяких державах строки обмеження свободи диференціюються залежно від характеру вчинюваного злочину. Так, відповідно до вже виключеної ст. 53 КК Азербайджану обмеження свободи призначалося: особам, раніше засудженим до позбавлення волі, за вчинення умисних злочинів і таким, що не мають судимості – на строк від одного до трьох років; особам, засудженим до позбавлення волі, за злочини вчинені з необережності – на строк від одного до п'яти років³. Відповідно до досліджень науковців у КК деяких інших зарубіжних держав обмеження свободи може застосовуватися у випадках заміни інших видів покарань, унаслідок чого строк обмеження свободи може бути меншим передбаченого⁴.

На мою думку, з точки зору *de lege ferenda* необхідно передбачити в КК України можливість обчислення строків обмеження свободи у місяцях, як, наприклад, у Польщі, щоб дозволити суду точніше втілювати загальні засади призначення покарання (про них мова піде у розділі 4). Проте конкретні строки цього виду покарання будуть,

¹ Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс] // Консультант. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (дата обращения: 07.03.2019).

² Див.: Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Часть общая : лекции / Н. С. Таганцев. – Изд. 2-е, пересмотр. и доп. – СПб. : Гос. тип., 1902. – Т. 2. – С. 1081.

³ Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. – Баку : Юрид. лит., 2000. – 224 с.

⁴ Див.: Орлов В. Н. Наказание в виде ограничения свободы в современном зарубежном законодательстве / В. Н. Орлов // Труды юридического факультета СевКавГТУ : сб. науч. тр. – Ставрополь, 2004. – Вып. 3. – С. 129–145.

безумовно, закріплені в статтях Особливої частини КК України з урахуванням меж, передбачених Загальною частиною. На мою думку, найбільш оптимальними межами строків для запропонованої вище моделі обмеження свободи стали б межі від одного місяця до п'яти років. Зменшення нижньої межі обмеження свободи, крім того, вирішило б кілька проблем, пов'язаних з диференціацією відповідальності та індивідуалізацією покарання винному.

Проблема нижньої межі існує і стосовно покарань, які безпосередньо пов'язані з позбавленням волі. З приводу строків окремих різновидів позбавлення волі (а арешт за характером правообмежень є саме своєрідним різновидом позбавлення волі) у законодавстві давно вже має місце недолік, пов'язаний із відсутністю в суддів можливості призначити співрозмірне злочину покарання тоді, коли строк позбавлення волі є занадто великим (мінімальний – один рік), а строк арешту є недостатнім для досягнення мети покарання (максимальний – шість місяців).

Щодо строків обмеження волі як основного покарання, то суб'єкти законодавчої ініціативи вже не один раз намагалися передбачити в санкціях проектів законів про внесення змін до КК України обмеження волі строком більше п'яти років. Наприклад, у різних законопроектах пропонують встановити його то на строк від трьох до семи років (проект ст. 265¹ КК України із проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо боротьби з ядерним тероризмом у зв'язку з ратифікацією Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму», запропонованого профільним Комітетом Верховної Ради України)¹, то на строк від трьох до шести років (проект нової редакції ст. 142 КК України з проекту Закону України «Про внесення змін у КК України щодо незаконного проведення дослідів над людиною»)², то просто на строк до шести років (проект нової редак-

¹ Див.: Законодавча реалізація кримінально-правової політики: аналіз законопроектної діяльності Верховної Ради України V скликання з питань кримінального права / В. Д. Швець, В. М. Грицак, Я. І. Василькевич, В. О. Гацелюк ; вступ. слово М. І. Мельника. – Київ : Атіка, 2008. – С. 57.

² Див.: Там само. – С. 116.

ції ст. 325 КК України)¹. Однак пропозиції про збільшення максимальної межі строку цього виду покарання в ч. 2 ст. 61 КК України поки що не висувалися не тільки законотворцями, а, як відомо, і вченими кримінального права.

Строки обмеження волі у санкціях статей Особливої частини КК України детально викладені в додатку 3, самі санкції будуть аналізуватися в розділі 3 цієї монографії. Тут лише зазначу, що законодавець невільно намагається зменшити строки обмеження волі і підтримати мою пропозицію *de lege ferenda*. Так, унікальна сама по собі санкція ч. 1 ст. 213 КК України, у якій обмеження волі передбачене на строк до одного року. Ця санкція не відповідає положенням Загальної частини КК України і правилам побудови санкцій, проте буде справедливим її існування після внесення відповідних змін до Загальної частини (додаток 11).

Крім того, залежно від кола осіб, яким може бути призначений той чи інший вид покарання, усі вони поділяються на загальні покарання і спеціальні покарання. До перших прийнято відносити ті, які призначаються або будь-яким особам (загальні без обмежень у застосуванні), або будь-яким за винятком тих, що названі в законі (загальні з обмеженням у застосуванні). До других належать ті види покарань, які можуть бути призначені тільки названим у законі категоріям осіб².

Із приводу загальних покарань, то всі вони переважно є такими, що мають обмеження за колом осіб. Обмеження волі є загальним покаранням, із тими винятками (обмеженнями за колом осіб), що безпосередньо закріплені в ч. 3 ст. 61 КК України, згідно з якою обмеження волі не застосовується до: а) неповнолітніх; б) вагітних жінок; в) жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років; г) осіб, які досягли пенсійного віку; д) військовослужбовців строкової служби; е) осіб з інвалідністю першої і другої групи. Судді загалом під-

¹ Див.: Законодавча реалізація кримінально-правової політики: аналіз законопроектної діяльності Верховної Ради України V скликання з питань кримінального права / В. Д. Швець, В. М. Грицак, Я. І. Василькевич, В. О. Гацелюк ; вступ. слово М. І. Мельника. – Київ : Атіка, 2008. – С. 125.

² Детально про спеціальні покарання, див.: В'юник М. Призначення спеціальних видів покарання: постановка проблеми / М. В'юник // Вісник Національної академії прокуратури України. № 1 (39). – Київ : Видавн. центр НАПУ, 2015. – С. 99–107.

тримують такий перелік обмежень, але й вважають його неповним (додаток 10). Слід звернутися до ефективності закріплення безпосередньо самого переліку обмежень щодо застосування розглядуваного покарання.

Нескладно помітити, що у зв'язку з тим, що покарання у виді обмеження волі в чинній моделі пов'язане із обов'язковим залученням засудженого до праці, закон здебільшого обмежує можливість його застосування тими категоріями осіб, які не мають можливості відбути «трудова складова» цього виду покарання¹. Указані особи найбільш захищені трудовим законодавством, а тому створити умови використання їх праці відповідно до вимог трудового права з одночасним обмеженням волі надзвичайно складно². При цьому зазначені обставини є перешкодою для застосування покарання у виді обмеження волі на момент лише постановлення вироку, а не вчинення злочину. Наприклад, якщо особа вчинила злочин у віці до 18 років, але на момент постановлення вироку досягла повноліття, суд може їй призначити покарання у виді обмеження волі. Такої позицій дотримуються як більшість учених у галузі кримінального права³, так і судова практика⁴.

Утім заборона застосування того чи іншого виду покарання до певної категорії осіб завжди повинна бути урівноважена доповненням у відповідних санкціях альтернативним рівнозначним, близьким за

¹ Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины : моногр. / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – С. 171.

² Кулинич С. Обмеження волі як вид покарання, пов'язаного з обмеженням особистої свободи без ізоляції від суспільства / С. Кулинич, О. Скорбач // Вісник прокуратури. – 2007. – № 6. – С. 68.

³ Див., наприклад: Кириш Б. О. Застосування покарання у вигляді обмеження волі / Б. О. Кириш // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 3. – С. 179; Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш [та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Пютюгіна. В. Я. Тація. – 5-те вид., допов. – Харків : Право, 2013. – Т. 1 : Загальна частина. – С. 238; Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины : моногр. / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – С. 171.

⁴ Див., наприклад: Практика судів України з кримінальних справ. 2001–2005 / Верхов. Суд України ; Акад. прав наук України ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за заг. ред. В. Т. Маляренко, В. В. Сташиса. – Київ ; Харків : Юрінком Інтер, 2005. – С. 57–58.

ступенем суворості покаранням. Інакше суд опинятиметься в ситуації, коли вимушений буде необґрунтовано призначати таким особами більш суворий чи не виправдано м'який вид покарання або залишати їх взагалі непокараними.

У літературі висловлюються пропозиції стосовно як звуження існуючого переліку осіб, яким не призначається обмеження волі, за рахунок скасування обмежень на його застосування щодо військово-службовців строкової служби й жінок, які мають дітей віком до чотирнадцяти років¹, так і його розширення за рахунок установлення законодавчої заборони призначати досліджуване покарання особам, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі². У законодавстві деяких зарубіжних держав подібна позиція реалізована. Так, попередня редакція ч. 3 ст. 45 КК Казахстану встановлювала заборону на застосування обмеження волі до осіб, які мають судимість за вчинення умисного злочину³. Частина 2 ст. 47 КК Грузії поряд із закріпленням переліком осіб, до яких не може бути застосоване обмеження волі, додатково містить окрему частину, яка передбачає спеціальну вказівку на те, що обмеження волі не застосовується до осіб, які мають судимість⁴.

На мій погляд, така пропозиція не може бути підтримана, оскільки сам лише факт попереднього відбуття особою одного виду покарання не може бути визначальним при призначенні покарання за знову вчинений злочин. Якщо такій особі із цієї причини не можна призначити обмеження волі, навряд чи можна їй призначити й більш м'які види покарання. Таким чином, людина, яка хоч раз потрапила

¹ Див.: Кирись Б. О. Застосування покарання у вигляді обмеження волі / Б. О. Кирись // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 3. – С. 181.

² Див.: Кулинич С. Обмеження волі як вид покарання, пов'язаного з обмеженням особистої свободи без ізоляції від суспільства / С. Кулинич, О. Скорбач // Вісник прокуратури. – 2007. – № 6. – С. 70

³ Уголовный кодекс Республики Казахстан : с изм. и доп. на 1 авг. 2001 г. / авт. предисл. И. И. Рогов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 466 с. – (Законодательство зарубежных стран). – 466 с.

⁴ Criminal code of Georgia [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 25.02.2019).

в місця позбавлення волі, при подальшому вчиненні злочину не може розраховувати на призначення їй іншого виду покарання, окрім позбавлення волі. Убачається, що таке правило не відповідало б вимогам п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України, відповідно до якого при призначенні покарання обов'язково має враховуватися ступінь тяжкості вчиненого злочину, особа винного, обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання. Не відповідало б воно й вимогам ч. 2 цієї ж статті, згідно з якою «особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів. Більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинений злочин, призначається лише в разі, якщо менш суворе покарання буде недостатнім для виправлення особи та попередження вчинення нових злочинів».

Стосовно пропозиції про зняття заборони на призначення обмеження волі жінкам, які мають дітей віком до чотирнадцяти років і військовослужбовцям строкової служби, то її варто підтримати (тим паче її підтримують судді – додаток 10). Передусім такі особи працездатні, а тому можуть бути залучені до праці. Якщо йдеться про військовослужбовця строкової служби, то з моменту його засудження до обмеження волі його треба позбавляти цього статусу. До того ж існування заборони на призначення цим особам обмеження волі часто створює ситуації, за яких суди мають або призначати їм позбавлення волі, або шукати неіснуючі підстави для призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України), або для звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України)¹.

У зв'язку з тим, що залучення до праці пропонується в моделі *de lege ferenda* встановити альтернативним для суду, таким самим можна розширити перелік осіб, яким можна застосовувати обмеження волі (обмеження свободи), можна і за рахунок інших категорій осіб, наприклад вагітних жінок. Безумовно, вагітність жінки є обставиною, за якої вона заслуговує поблажливого ставлення до себе з боку закону, і відповідно є обставиною, яка пом'якшує покарання (п. 4 ч. 1

¹ Див.: Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины : моногр. / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – С. 173.

ст. 66 КК України), а також підставою для звільнення від відбування покарання (статті 79, 83 КК України)¹. Адже стан вагітної жінки – це особливий стан її організму, за якого в неї виникає схильність до неадекватних вчинків, і водночас будь-які фізичні та психічні обмеження можуть викликати надмірні страждання та заподіяти значної шкоди фізичному і психічному здоров'ю жінки, а також дитини, яка має народитися². Однак якщо в законодавстві буде можливість призначити таким чином обмеження волі без залучення їх до праці, то в багатьох випадках це унеможливить призначення їм позбавлення волі.

На мій погляд, є сенс звузити коло осіб, до яких не можна застосувати обмеження волі, виключивши з нього ще й неповнолітніх. Як уже зазначалося вище, ч. 3 ст. 61 КК України прямо забороняє застосування обмеження волі до неповнолітніх. У зв'язку із цим і ст. 99 КК України не передбачає цього виду покарання в числі тих, які можна застосовувати до цієї категорії суб'єктів злочину. Тому останні опиняються в окремих випадках у гіршому становищі, порівняно з іншими винними особами. Отже, постає питання про можливість і доцільність застосування обмеження свободи стосовно неповнолітніх. Ще в радянській кримінально-правовій науці вказувалося на те, що стосовно неповнолітніх є необхідність застосовувати всі існуючі заходи покарання³. Сучасні дослідники пропонують диференціювати кримінальну відповідальність неповнолітніх як шляхом введення спеціальних покарань для них (наприклад, молодіжного арешту⁴, обмежень для неповнолітніх⁵), так і шляхом розширення підстав для

¹ Див. детальніше, наприклад: Плахотник Г. В. Підстави звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років / Г. В. Плахотник // Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Право». – 2018. – № 29. – С. 96–103.

² Див.: Нікіфорова Т. І. Обставини, які пом'якшують покарання, за кримінальним правом України : монографія / Т. І. Нікіфорова. – Харків : Харків юрид., 2009. – С. 62–63.

³ Див.: Карпец И. И. Отягчающие и смягчающие обстоятельства в советском уголовном праве : науч. изд. / И. И. Карпец. – М. : Госюриздат, 1959. – С. 82.

⁴ Див.: Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні : монографія / В. М. Бурдін. – Київ : Атіка, 2004. – С. 171–173.

⁵ Див.: Коновалова А. Ю. Види покарань для неповнолітніх за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Коновалова Аліна Юрївна ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Харків, 2012. – С. 15.

застосування щодо неповнолітніх існуючих видів покарання, у тому числі й обмеження волі¹.

У цьому аспекті слід відзначити, що і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, і Декларація про права дитини, і низка інших міжнародно-правових документів наголошують на необхідності особливого захисту дітей та підлітків. На особливу увагу в демократичній правовій державі заслуговують і соціально вразливі категорії осіб, як наголошують й українські криміналісти². При цьому КК України обмежує можливості індивідуалізації покарання щодо таких осіб. Наприклад, до осіб, віком до шістнадцяти років, де-юре може застосовуватися лише два покарання – штраф і позбавлення волі, де-факто ж лише одне – позбавлення волі. Цей висновок зумовлений тим, що штраф фактично не може бути застосований до осіб, які не досягли цього віку, оскільки вони, як правило, не мають самостійного доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення. Отже, неповнолітні опиняються в гіршому становищі порівняно з іншими винними особами³.

Зазначу, що подібні пропозиції вже підтримані законодавцем деяких держав. Так, ст. 47 КК Грузії передбачає можливість застосування обмеження волі до неповнолітніх, які досягли чотирнадцяти років⁴. Стаття 99 КК Греції передбачає спеціальний молодіжний арешт, який застосовується до неповнолітніх, які досягли 15-річного віку⁵. У Росії

¹ Див.: Березовська Н. Л. Гуманізація системи покарань неповнолітніх / Н. Л. Березовська // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю з дня народж. проф. М. В. Салтєвського (1917–2009). – Одеса, 2012. – С. 20; Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні : монографія / В. М. Бурдін. – Київ : Атіка, 2004. – С. 171–173.

² Див., наприклад: Євтєєва Д. П. Кримінально-правова характеристика зловживання опікунськими правами: соціальна обумовленість та склад злочину : монографія / Д. П. Євтєєва. – Харків : Право, 2015. – С. 9.

³ Див.: Антипов В. Проблеми застосування до неповнолітніх певних видів кримінального покарання / В. Антипов // Підприємство, господарство і право. – 2004. – №8. – С. 135–136.

⁴ Criminal code of Georgia [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 25.02.2019).

⁵ Ποινικός Κώδικας της Ελλάδας 2013 [Electronic resource] // Scribd. – Access mode: <http://ru.scribd.com/doc/119426105/Ποινικός-Κώδικας-της-Ελλάδας-2013> (date of treatment: 07.03.2019).

відповідно до ч. 5 ст. 88 КК обмеження волі неповнолітнім можна призначити строком від двох місяців до двох років¹. Можна припустити, що така міра містить значний потенціал в аспекті опрацювання асоціальної поведінки неповнолітнього, корекції його дозвілля, оточення й інших криміногенних факторів². Кримінологічний інтерес до віку викликаний здатністю відбивати етапи соціалізації, вікові зміни свідомості і діяльності осіб³. Вік розглядається як конкретний результат та стадія соціально-психологічного розвитку особистості⁴.

Відомі і практиці зарубіжних держав приклади подібного обмеження свободи для неповнолітніх як виховної міри. За порушення умов пробації у Великобританії суд має право направити особу, яка не досягла 21-річного віку, у центр відвідувань. Час перебуття в цьому центрі становить дванадцять годин і не має збігатися з навчанням заняттями або його роботою. Неповнолітній зобов'язаний відвідувати цей центр раз на тиждень і знаходитися там протягом трьох годин⁵. Є такий захід безпеки і в Італії – направлення неповнолітнього у виправний будинок правосуддя (ст. 223 КК Італії)⁶, розміщення неповнолітнього у виправній установі (статті 121–122 КК Угорщини)⁷. А. Ю. Коноваловою пропонуються спеціальне покарання до неповнолітніх, яке за суттю схоже на другу з виділених нами моделей обме-

¹ Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс] // Консультант. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (дата обращения : 07.03.2019).

² Див.: Краснова К. А. Вопросы назначения наказаний в виде ограничения свободы и обязательных работ несовершеннолетним / К. А. Краснова, А. Л. Шиловская // Российская юстиция. – 2011. – № 11. – С. 24.

³ Див.: Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія / Б. М. Головкін. – Харків : Право, 2011. – С. 121.

⁴ Див. детальніше, наприклад: Новіков О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у сфері інтелектуальної власності : монографія / О. В. Новіков; за заг. ред. Б. М. Головкіна. – Харків : Право, 2018. – С. 41.

⁵ Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии) : сб. законодат. материалов / под. ред. И. Д. Козочкина. – М. : Зеркало, 1998. – С. 12–13.

⁶ Codice penale Italiano [Electronic resource] // IPSOA. – Access mode: <http://www.ipsoa.it/codici/cp> (date of treatment: 10.03.2019).

⁷ Criminal code of the Republic of Hungary [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 25.02.2019).

ження волі, – обмеження для неповнолітніх, яке, на думку авторки, може полягати у забороні відвідувати певні місця та в обмеженні пересування¹.

Таким чином, у разі реалізації моїх пропозицій, з'явився б якісно новий вид покарання, який цілком можна було б застосовувати до таких категорій засуджених, як неповнолітні, вагітні жінки, жінки, які мають дітей до 14 років, та інші уразливі групи осіб. Саме вони сьогодні, як не дивно, знаходяться в Україні в найбільш невідгідному становищі стосовно інших осіб, які вчинили злочин і засуджуються за них до певного виду покарання. При цьому вбачається за неможливе залучати до праці неповнолітніх віком від 14 до 16 років, вагітних жінок, осіб, що досягли пенсійного віку та інвалідів першої і другої групи.

Тенденція до скорочення обмежень у застосуванні покарання у виді обмеження волі прослідковується і в історичному плані. Зазначу, що покарання у виді обмеження волі (порівняно з умовним звільненням і умовним засудженням до позбавлення волі з обов'язковим залученням до праці, яке існувало раніше) може охоплювати ширше коло осіб. На відміну від умовного звільнення з місць позбавлення волі з обов'язковим залученням засудженого до праці, що застосовувалося тільки до осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі, і умовного засудження до позбавлення волі з обов'язковим залученням засудженого до праці, що застосовувалося лише до осіб, які вперше засуджувалися до позбавлення волі, покарання у виді обмеження волі може застосовуватися як до раніше засуджених, так і до осіб, які вперше опинилися поза законом².

М. І. Бажанов пропонував виділяти покарання, пов'язані із виправно-трудоим впливом на засуджених, при застосуванні яких на засудженого, крім самого покарання, впливають й інші визначені

¹ Коновалова А. Ю. Види покарань для неповнолітніх за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.08. Кримінологія / Коновалова Аліна Юріївна. – Харків, 2012. – С. 16.

² Див.: Пономаренко О. Обмеження волі як вид покарання в Україні: історичний аспект (XX – XXI століття) [Електронний ресурс] / О. Пономаренко // Науковий часопис Національної академії прокуратури України : електрон. наук. фах. вид. – 2014. – № 1. – С. 132–138. – Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/1-2014/132-ponomarenko.pdf> (дата звернення: 08.03.2019).

правові заходи, направлені на його виправлення. До числа таких автор відносив і обмеження волі¹. При цьому вбачалося, що заходам економічного та організаційного характеру слід віддавати перевагу в боротьбі зі злочинністю².

Крім вищезазначених класифікацій, можна також класифікувати види покарання залежно від передбаченості того чи іншого виду покарання в санкції статті Особливої частини КК України і можливості призначення їх засудженому. За цим критерієм можуть бути виділені покарання, які можуть бути призначені тільки у випадках, передбачених у санкціях статей; покарання, які можуть бути призначені як у випадках, коли вони передбачені у санкціях, так і на підставі статті Загальної частини; покарання, які не передбачаються в санкціях статей Особливої частини і призначаються винятково на підставі статті Загальної частини. Обмеження свободи в будь-якій його моделі належить до покарання, яке може бути призначене тільки у випадках, передбачених у санкціях статей. Більше того, у майбутньому, на мою думку, таке правило має стосуватися всіх видів покарань.

Нарешті, покарання можна класифікувати залежно від способу погашення судимості на такі, що взагалі не тягнуть строку погашення судимості після відбуття покарання; і такі, що мають певний строк погашення судимості з дня відбуття покарання. Очевидним є те, що обмеження волі належить до останніх. Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 89 КК України особи, засуджені до обмеження волі, визнаються такими, що не мають судимості, якщо вони протягом двох років із дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину. На мій погляд, таке правило не може викликати заперечень і має бути збережене й надалі, зокрема й для нової запропонованої мною моделі обмеження свободи.

Таким чином, обмеження волі (обмеження свободи) за класифікаціями окремих видів покарань належить до основних, комбінованих, строкових, загальних з обмеженням у застосування (*de lege ferenda* – без них) видів покарання.

¹ Див.: Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть / М. И. Бажанов ; сост. В. И. Тютюгин. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – С. 138.

² Див.: Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права / О. О. Дудоров. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – С. 107.

РОЗДІЛ 3

ПЕНАЛІЗАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ

3.1. Коло злочинів, які можуть каратися обмеженням волі

Поняття «пеналізація» не відоме чинному кримінальному законодавству і використовується лише в науці кримінального права. Більшість учених не заперечують приналежність пеналізації до кримінально-правової політики і розуміють її як такий напрям (складову частину) останньої, що полягає у встановленні характеру караності суспільно небезпечних діянь¹. Не вдаючись на разі до критичного огляду та оцінювання висловлених суджень, оскільки це виходило б за межі предмета цього дослідження, як робоче використовуємо розуміння пеналізації злочинів як складової частини кримінально-пра-

¹ Див., наприклад: Коробеев А. И. Уголовная наказуемость общественно опасных деяний (основания установления, характер и реализация в деятельности органов внутренних дел) : учеб. пособие / А. И. Коробеев. – Хабаровск : Хабаров. высш. шк. МВД СССР, 1986. – С. 9; Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація / А. А. Митрофанов. – Одеса : Вид-во Одес. юрид. ін-ту НУВС, 2004. – С. 59; Босхолов С. С. Основы уголовной политики: Конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты / С. С. Босхолов. – М. : ЮрИнфоР, 1999. – С. 96; Лопашенко Н. А. Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика / Н. А. Лопашенко. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – С. 308; Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина : СПб ГКА, 2005. – Т. 1 : Понятие уголовного права. – С. 96; Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П. Л. Фріс. – Київ : Атіка, 2005. – С. 17; Антонов И. М. Пенализация преступлений, причиняющих вред здоровью : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Антонов Иван Михайлович ; Дальневост. гос. ун-т. – Владивосток, 2004. – С. 3; Полный курс уголовного права : в 5 т. / Ю. В. Голик, А. С. Горелик, А. И. Долгова [и др.] ; под ред. А. И. Коробеева. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2008. – Т. 1 : Преступление и наказание. – С. 77 та ін.

вової політики держави, яка становить процес і результат діяльності законодавця з визначення в кримінальному законі видів і розмірів покарань за злочини з метою нормативного забезпечення засобів для протидії злочинності¹.

У результаті здійснення пеналізації встановлюється *потенційна кримінальна відповідальність*². У цьому відмінність пеналізації від призначення покарання, про що мова піде в останньому розділі, і в результаті якого судом визначається *реальна кримінальна відповідальність* особи, що вчинила злочин (ч. 1 ст. 62 Конституції України). При цьому потенційна кримінальна відповідальність традиційно визначається з допущенням судової дискреції, яскравим свідченням чого є відносна визначеність покарань практично у всіх санкціях статей Особливої частини КК України³. Інакше кажучи, обсяг судової дискреції залежить від санкцій.

Визначаючи коло злочинів, які можуть каратися обмеженням волі, виходжу з того, що пеналізація злочинів тільки тоді буде відповідати основним принципам і завданням кримінально-правової політики в Україні, а також матиме результатом адекватність встановленого покарання ступеню суспільної небезпечності (тяжкості) вчиненого злочину, коли буде вироблене єдине мірило караності злочинів і встановлене його вираження в конкретних одиницях окремих видів покарань⁴. Однак, як відомо, наука кримінального права і кримінально-правової політики досі ще стоїть досить далеко від вироблення такого мірила⁵. Цілком очевидно, що в цьому дослідженні не тільки не може

¹ Див.: Пономаренко Ю. А. Поняття пеналізації злочинів / Ю. А. Пономаренко // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Харків, 2009. – Вип. 17. – С. 77.

² Див.: Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. – Київ : Атіка, 2004. – С. 41–42.

³ Див.: Пономаренко Ю. А. Поняття пеналізації злочинів / Ю. А. Пономаренко // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Харків, 2009. – Вип. 17. – С. 71.

⁴ Див.: Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Митрофанов Анатолій Анатолійович ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2005. – С. 12.

⁵ Див.: Козлов А. П. Уголовно-правовые санкции (проблемы построения, классификации и измерения) / А. П. Козлов. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. – 176 с.; Тютюгин В. И. Совершенствование норм УК Украины о применении наказания / В. И. Тютюгин // Проблемы законности : республик. міжвідом. наук. зб. – Харків, 2006. – Вип. 77. – С. 105–112; Книженко О. О. Санкції у кримінальному праві : монографія / О. О. Книженко. – Харків : НикаНова, 2011. – 336 с.

бути вирішене, а й не має ставитися завдання його розроблення. Маючи це на увазі, звернуся до проблеми використання винятково одного виду покарання – обмеження волі (обмеження свободи) – як у чинній моделі, так і в тій, яка запропонована мною, при конструюванні санкцій статей Особливої частини кримінального законодавства.

Для того щоб встановити чітко витримані, взаємно узгоджені, домірні тяжкості злочину санкції, необхідно обрати належні заходи кримінально-правового характеру, тобто конкретні види покарань (у тому числі й обмеження волі). З цією метою треба спочатку визначитися з колом суспільно небезпечних діянь, за вчинення яких законодавець може встановити в санкціях обмеження волі. Визначаючи караність відповідного діяння, справедливо зазначає А. П. Козлов, законодавець безпосередньо чи опосередковано пов'язує караність цього діяння з порівняльною караністю інших подібних діянь¹. Це означає, що законодавець тільки тоді зможе правильно визначити конструювання санкції з використанням обмеження волі за той чи інший злочин, коли покарання у виді обмеження волі буде відповідати не тільки суспільній небезпечності вчиненого злочину, а й буде узгоджене із санкціями за інші подібні чи однорідні злочини.

Станом на 1 березня 2019 р. у чинному КК обмеження волі встановлено у 328 санкціях, що становить 37,2% від загальної кількості санкцій у статтях Особливої частини КК України (див.: додаток 1). При цьому з 2009 р. прослідковується тенденція до зменшення абсолютної кількості санкцій, у яких передбачене обмеження волі, хоча таке зменшення у відносних цифрах (відсотках) є значним. Так, якщо станом на 1 травня 2009 р. обмеження волі передбачалося в 312 санкціях (41,05%)², а станом на 15 листопада 2011 р. – у 337 санкціях, що становило 41,09% загальної кількості санкцій у КК України³, то на сьогодні ці показники знизилися.

¹ Козлов А. П. Уголовно-правовые санкции (проблемы построения, классификации и измерения) / А. П. Козлов. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. – С. 16.

² Див.: Пономаренко Ю. А. Виды наказаний по уголовному праву Украины : моногр. / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – С. 174.

³ Див.: Новікова К. А. Місце обмеження волі в санкціях Особливої частини Кримінального кодексу України / К. А. Новікова // Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права : матеріали міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених : у 2 т. – Дніпропетровськ, 2011. – Т. 1. – С. 110.

Слід також зазначити, що обмеження волі є одним із двох видів покарань (другий – позбавлення волі), яке законодавець вирішив передбачити у всіх розділах Особливої частини КК України. Детальні дані з цього приводу наведені в таблиці (див.: додаток 1 та 2). Це означає, що законодавець вважає обмеження волі співрозмірним і доцільним покаранням на будь-які родові об'єкти кримінально-правової охорони.

Визначаючи коло злочинів, за які передбачене обмеження волі, слід насамперед узяти до уваги класифікацію злочинів за їх родовим об'єктом. Відомо, однак, що проблема розуміння об'єкта злочину є однією з достатньо дискусійних у науці кримінального права. Особливий внесок у розробку питань об'єкта злочину внесли В. К. Глистин, М. Й. Коржанський, Б. С. Никифоров, А. А. Піонтковський, В. Я. Тацій, А. Н. Трайнін, Є. А. Фролов та інші учені. При цьому слід зазначити, що найбільш поширеною, обґрунтованою та розробленою в літературі, є точка зору, згідно з якою об'єктом будь-якого злочину є суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом¹. Окрім того, висловлювалися судження про те, що під об'єктом злочину необхідно розуміти не суспільні відносини, а певні соціально значущі блага, цінності, інтереси тощо, на які посягає злочинне діяння, спричиняючи їм шкоду, та які охороняються кримінальним законом². Це свідчить про те, що проблема об'єкта злочину й досі

¹ Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений) / В. К. Глистин. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1979. – С. 18–19; Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б. С. Никифоров. – М. : Госюриздат, 1960. – С. 113; Тацій В. Я. Объект и предмет преступления по советскому уголовному праву : учеб. пособие / В. Я. Тацій. – Харьков : Юрид. ин-т, 1982. – С. 6; Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика : монографія / Л. М. Демидова. – Харків : Право, 2013. – С. 373; Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві. – Харків : Право, 2016. – С. 35; Романюк Б. В. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку / Б. В. Романюк, О. Ф. Бантишев. – Київ : Крок, 2018. – С. 74; Основи кваліфікації злочинів / за заг. ред. М. І. Панова. – Харків : Право, 2019. – С. 72 та ін.

² Див.: Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций / А. В. Наумов. – М. : Бек, 1996. – С. 149; Курс уголовного права. Общая часть / Г. Н. Борзенков, В. С. Комиссаров, Н. Е. Крылова [и др.]; под ред.: Н. Ф. Кузнецова, И. М. Тяжкова. – М. : Зерцало, 1999. – Т. 1 : Учение о преступлении. – С. 202; Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С. Б. Гавриш. – Київ : Ін-т законодавства Верхов. Ради України, 2002. – С. 55–57, 60 та ін.

не втратила своєї актуальності та дискусійного характеру. Проте її розв'язання є завданням окремих спеціальних досліджень.

Як уже зазначалося вище законодавець вважає за можливе встановити обмеження волі за злочини проти будь-яких родових об'єктів. Це дає підстави для висновку про абсолютну «універсальність» цього виду покарання. І цей висновок не порушується навіть незважаючи на те, що Кодекс зазнає постійних динамічних змін. Майже всі розділи так чи інакше зазнали змін (див. додаток 2) і це узгоджується з висновком про те, щоб кримінальне законодавство не відставало від потреб кримінально-правової охорони суспільних відносин, воно має бути не тільки стабільним, а й відрізнятися необхідним динамізмом, розвиватися і вдосконалюватися¹.

Переходячи від догматичного до прогностичного дослідження КК України, зверну ще раз увагу на саме коло злочинів, за які передбачене покарання у виді обмеження волі. Для прикладу розгляну санкцію ч. 1 ст. 361 КК України (Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку), що призвело до витоку, втрати, підробки, блокування інформації, спотворення процесу обробки інформації або до порушення встановленого порядку її маршрутизації). За цей злочин передбачені такі покарання: штраф від шестисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк від двох до п'яти років, або позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років або без такого. Якщо ж такі дії були вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони заподіяли значну шкоду (тобто таку, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян), то за них відповідно до ч. 2 ст. 361 КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до шести років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

¹ Див.: Бажанов М. И. Избранные труды / М. И. Бажанов ; Нац. акад. прав. наук Украины ; Нац. ун-т «Юрид. акад. Украины им. Ярослава Мудрого» ; отв. ред. В. Я. Тацій. – Харьков : Право, 2012. – С. 435.

Інформація, яка використовується в житті нашого суспільства, містить широкий спектр: від звичайних відомостей про громадян в автоматизованих комп'ютерних системах до стратегічних комп'ютерних програм¹. Дуже часто в умовах науково-технічного прогресу на цю інформацію, яка знаходиться на праві власності у людини, посягають шляхом вчинення комп'ютерних злочинів. І тут виникає питання, з якими загальними, класичними, традиційними злочинами можна порівнювати цей склад для того, щоб перевірити адекватність встановлених законодавцем санкцій. На мій погляд, це передусім злочини проти власності. Умисне знищення або пошкодження чужого майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах (тобто у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину) відповідно до ч. 1 ст. 194 КК України карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк. Таким чином, за «загальний» склад знищення чи пошкодження чужого майна, навіть якщо воно заподіяло більшу матеріальну шкоду ніж при вчиненні злочину, передбаченого ст. 361 КК України, встановлено значно більш м'яку санкцію.

Що ж стосується розміру заподіяної шкоди, який суттєво впливає на ступінь тяжкості, то в умисному знищенні майна він, на мою думку, є більш значним, ніж знищення інформації на комп'ютері, хоча б тому що за допомогою визначених ресурсів інформацію можна, як правило, відновити, а при знищенні майна, особливо визначеного індивідуальними ознаками, це вже неможливо майже завжди. До того ж ч. 1 ст. 367 КК України не прив'язується до розміру шкоди, спричиненої злочинними діями, а ст. 194 КК вказує, що шкода обов'язково має бути у великому розмірі, що повинно підвищувати ступінь тяжкості злочину.

Можливо, така різниця у відповідальності обумовлена особливостями спеціального суб'єкта, який теж чинить вплив на ступінь тяжко-

¹ Вергузаєв М. Запобігання комп'ютерним злочинам та їх розслідування / М. Вергузаєв, А. Попов // Право України. – 1998. – № 1. – С. 102.

сті злочинів. Адже комп'ютерний злочин може вчинити далеко не будь-яка особа, а тільки особа, яка володіє спеціальними знаннями, які суспільство може використовувати й із користю.

Далі проведемо ще одне співвідношення за ступенем тяжкості різних складів злочинів. Уже згадувана вище санкція ч. 1 ст. 361 КК України передбачає основні покарання у виді штрафу від шестисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років. Подібні санкції з деякими особливостями містять ст. 118 КК України (Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця), ч. 1 ст. 120 КК України (Доведення до самогубства) і кваліфікований склад ч. 2 ст. 135 КК України (Залишення у небезпеці)¹. Однак цілком очевидно, що ці склади суттєво різняться за ступенем тяжкості. Уявляється неможливим прирівнювати прості склади комп'ютерних злочинів навіть із привілейованими складами злочинів, які направлені на спричинення шкоди найбільш цінним соціальним благам, а тим паче життю людини.

Викладене дає підстави погодитися з твердженням про те, що суворість покарання визначається не тільки санкцією Особливої частини КК України, а й віднесенням злочину до певної категорії тяжкості, оцінкою сукупності діянь². Л. М. Кривоченко зазначала, що формальний критерій тієї чи іншої категорії повинен містити типову оцінку тяжкості різних за своїми складами злочинів, із різними санкціями. Типова санкція, яка б охоплювала ступінь тяжкості всіх злочинів, що віднесені до певної категорії, була б об'єктивним носієм

¹ Див.: Комплексно про проблему покарання за злочини проти життя та здоров'я, див., наприклад: Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування : монографія / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, Л. М. Демидова та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, Л. М. Демидової. – Харків : Право, 2017. – С. 176–187.

² Див.: Жалинский А. Э. Уголовное право как социальный инструмент и правовая компетенция (модели возможного развития) / А. Э. Жалинский // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке : материалы Пятой междунар. науч.-практ. конф., 24–25 янв. 2008 г. – М., 2008. – С. 17.

інформації про типовий характер і ступінь їх суспільної небезпечності, тобто про типовий ступінь тяжкості¹.

Станом на 1 березня 2019 р. (додаток 1) серед злочинів, за вчинення яких встановлене обмеження волі, 145 є злочинами невеликої тяжкості, 173 є злочинами середньої тяжкості і 10 – тяжкими злочинами. Жодна із санкцій за особливо тяжкі злочини не містить обмеження волі. Як правило, всі ці злочини вчиняються або умисно, або зі складеною формою вини. Слід відзначити покращення стану, пов'язаного з використанням обмеження волі у санкціях за злочини невеликої тяжкості та середньої тяжкості, порівняно з 2014 р. Станом на 1 грудня 2014 р.: 133 були злочинами невеликої тяжкості, 161 – злочинами середньої тяжкості, що свідчило про тенденцію до скорочення використання обмеження волі в санкціях за злочини невеликої тяжкості та середньої тяжкості (станом на 15 листопада 2011 р. 153 були злочинами невеликої тяжкості, 172 – злочинами середньої тяжкості). Така тенденція не могла мене задовольнити, оскільки я підтримую розширення використання покарання у виді обмеження волі як в чинній, так і в перспективній моделі. Обмеження волі має встановлюватися в санкціях за злочини невеликої та середньої тяжкості, незалежно від об'єкта, на які вони посягають, форми вини, з якою вони вчинюються, наявності кваліфікуючих ознак тощо. Той самий висновок можна зробити і щодо перспективних кримінальних проступків.

Натомість за тяжкі злочини використання обмеження волі мало б скорочуватися до того моменту поки б не зникло взагалі. Водночас воно було передбачене спочатку в 11 санкціях, 15 листопада 2011 р. в 12 санкціях, 1 жовтня 2014 р. було встановлене у 13 санкціях і лише станом на 1 грудня 2014 р. і дотепер тяжких злочинів з обмеженням волі стало 10. Слід наголосити на неможливості використання цього виду покарання як в чинній, так і в перспективній моделі в санкціях за тяжкі та особливо тяжкі злочини у зв'язку з невідповідністю ступеня його правообмежень ступеню їх суспільної небезпечності та неадекватністю зі ступенем суворості позбавлення волі, яке встановлюється за такі злочини. На цій основі пропоную внести зміни до цих

¹ Кривоченко Л. М. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України : монографія / Л. М. Кривоченко. – Київ : Юрінком Інтер, 2010. – С. 47.

десяти санкцій статей Особливої частини КК України, у яких на сьогодні це покарання передбачене за тяжкі злочини.

Проблема постає не тільки на рівні законодавчого визначення типових санкцій, а й у розумінні судами співвідношення суворості покарання і тяжкості злочину, за який воно може бути призначено. Відповідно до інформації з проведеного всеукраїнського анкетування серед суддів (додаток 10), переважна більшість суддів, навіть обираючи найм'якший варіант моделі обмеження свободи, визначає можливість використання такого покарання в тяжких і навіть в особливо тяжких злочинах. Проте, на мій погляд, більш обґрунтованим є судження В. Т. Маляренка, який у своїх роботах підкреслює обґрунтованість введення до КК України обмеження волі саме за злочини невеликої та середньої тяжкості, де воно з великою долею імовірності компенсує короткострокове позбавлення волі і водночас пов'язане з меншими економічними втратами для держави¹.

Ще більше питань викликають санкції окремих частин ст. 390 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі. По-перше, наявність між злочинами середньої тяжкості (ч. 1 та ч. 3 ст. 390 КК України) злочину невеликої тяжкості (ч. 2 ст. 390 КК України) само по собі демонструє відсутність системного підходу до конструювання санкцій статей, у який покладено необхідність конструювання частин у статті від найменш тяжкого злочину до найбільш тяжкого. По-друге, законодавець обирає обмеження волі як вид покарання заходом протидії злочину, який показує неефективність цього покарання в цьому конкретному випадку. Неповорнення до місця відбування покарання особи, яка відбуває покарання у виді обмеження волі та якій було дозволено короткочасний виїзд, після закінчення строку виїзду – карається обмеженням волі на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк (ч. 2 ст. 390 КК України). Такий підхід видається не зовсім правильним, а тому підлягає перегляду в бік використання в таких випадках покарання, що буде більш суворим порівняно з тим, яке продемонструвало свою

¹ Див.: Маляренко В. Т. Покарання за кримінальні злочини / В. Т. Маляренко // Альтернативні види кримінальних покарань – шляхи для зменшення тюремного населення / упоряд. Г. Мар'яновський. – Київ, 2003. – С. 29.

неефективність. І цього правила дотримуються у випадках використання обмеження волі як покарання замість тих покарань, які не пов'язані з позбавленням волі (штраф, позбавлення права, громадські роботи та виправні роботи – частини 1, 2 ст. 389 КК України).

Також нелогічно видається позиція законодавця, який встановлює кваліфіковані склади, проте відповідальність за них майже не відрізняється від відповідальності за простий склад злочину. Так відповідно до ч. 1 ст. 397 КК України вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років. Відповідальність за кваліфікований склад злочину, який обтяжений вчиненням тих самих дій службовою особою з використанням свого службового становища (ч. 2 ст. 397 КК України), відрізняється за суворістю хіба що збільшенням розміру штрафу (від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) та появою додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Щодо останнього, по-перше, його поява обумовлена спеціальним суб'єктом, по-друге, цей вид покарання можна призначити і у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу за умови, що з урахуванням характеру злочину, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 2 ст. 55 КК України). Тож наявність чи відсутність цього виду покарання в санкції змінює її суворість неістотно через те, що суворість санкції визначається і положеннями Загальної частини КК України. Щодо покарань, які пов'язані з ізоляцією особи від суспільства, то арешт із санкції кваліфікованого складу злочину взагалі зникає, а строк обмеження волі залишається незмінним.

На жаль, наявність оціночних критеріїв в диспозиціях статей унеможливує визначення однакової міри покарання за аналогічні злочини, які вчиняються приблизно в однакових умовах та аналогічними суб'єктами. Слушним є твердження про те, що вища формалізована норма права, то меншим має бути інтервал між мінімумом і максимумом санкції і навпаки¹. Через те ще й на сьогодні залишаються актуальними слова М. І. Ковальова з приводу значних мінімальних та максимальних меж різноманітних санкцій². Насправді, і на сьогодні мінімальні та максимальні межі різноманітних санкцій доволі значні, про це мова піде в наступному підрозділі монографії. У науці неодноразово висловлювалося судження про те, що мають каратися рівними або порівнянними по суворості покараннями злочини, які вчиняються однаковим способом (наприклад, насильницьким)³.

Роль санкції не зменшується не тільки стосовно визначення ступеня тяжкості злочину, й у контексті форми вини. Мої підрахунки на підставі чинного КК України свідчать, що здебільшого (234 санкції) обмеження волі передбачається за умисні злочини, у 5 санкціях за необережні злочини і у 89 санкціях обмеження волі передбачене за злочини зі складеною формою вини або за такі злочини, які можуть бути як умисними, так і необережними (додаток 1). Видається слушною необхідність розширення можливостей використання обмеження волі в злочинах із необережною формою вини.

Таким чином, визначаючи коло злочинів, які можуть каратися обмеженням волі як у чинній, так і в перспективній моделі, слід акцентувати на таких висновках. Передусім чинний КК України не знає такого об'єкта кримінально-правової охорони, посягання на який не могло б каратися цим видом покарання. Саме тому має бути підтри-

¹ Див.: Козлов А. П. Уголовно-правовые санкции (проблемы построения, классификации и измерения) / А. П. Козлов. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. – С. 32.

² Ковалев М. Эффективность уголовно-правовых санкций / М. Ковалев // Социалистическая законность. – 1972. – №9. – С. 53.

³ Див.: Рагог А. И. Конструирование уголовно-правовых норм об однородных преступлениях / А. И. Рагог // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 квіт. 2006 р. – Львів, 2006. – Ч. 1. – С. 98–104.

мана й збережена тенденція, яка була характерна для розвитку нашого законодавства до 2011 р. і знову повернулася після 2015 р., щодо розширення застосування обмеження волі в санкціях статей різних розділів Особливої частини КК України. Далі обмеження волі як більш м'який до позбавлення волі та його різновидів вид покарання може встановлюватися в санкціях не за будь-які злочини, а лише за злочини невеликої та середньої тяжкості. У зв'язку із цим потрібна або поетапна, або ж, що краще, одноразова відмова від санкцій, у яких цей вид покарання встановлений за тяжкі злочини. Отже, ніщо не перешкоджає використанню обмеження волі в санкціях, встановлених за кваліфіковані склади злочинів, але лише за умови, що й вони (кваліфіковані склади) не виходять за межі суспільної небезпечності, характерної для злочинів середньої тяжкості. Нарешті, оскільки обмеження волі може передбачатися за злочини, які вчиняються умисно, то ніщо не перешкоджає його встановленню і в санкціях за необережні злочини.

══════ 3.2. Обмеження волі в альтернативних та безальтернативних санкціях

В Особливій частині впроваджується ідея гуманізації системи покарань, одним із проявів якої є зниження для більшості злочинів покарань у виді позбавлення волі та уведення в санкції покарань, альтернативних йому¹. Обмеження волі і сьогодні (додаток 1), і раніше є найбільш популярним альтернативним покаранням як щодо одного з найбільш суворих видів (позбавлення волі), так і щодо найменш суворого відповідно до системи покарань (штрафу). При цьому обмеження волі, яке передбачене в багатьох санкціях (37,2% загальної кількості санкцій), використовується задля закономірного підходу законодавця до «урівноваження» санкцій². Більше того, обмеження

¹ Див.: Борисов В. І. Вибрані праці / В. І. Борисов. – Харків : Право, 2018. – С. 399–400.

² Див.: Орловская Н. А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа : моногр. / Н. А. Орловская. – Одесса : Юрид. лит., 2010. – С. 194–196.

волі є так званим «центром» санкції, яка містить такі покарання як штраф, обмеження волі й позбавлення волі. Вважається, що обмеження волі є таким покаранням, що дозволяє як пом'якшити (в поєднанні з позбавленням волі на певний строк), так і посилити (в поєднанні зі штрафом чи іншими більш м'якими видами покарання) реакцію держави на вчинений злочин.

У межах санкції кримінального закону за вчинення визначеного злочину завжди вказані конкретні види і розміри покарання. Ці межі санкції є «якісно-кількісними відносинами», що характеризують покарання за конкретний злочин¹.

Науковцями висловлювалося судження, що якщо не ідеальною, то найбільш оптимальною санкцією є та, яка є альтернативною, відносно-визначеною і кумулятивною санкцією. З огляду на це можна оперувати більшою мірою трьома самостійними критеріями класифікації, які обумовлені конструктивними особливостями санкції: альтернативність, ступінь визначеності і кумулятивність. Використання цих критеріїв дає можливість визначати санкцію в трьох відносно незалежних «вимірах»².

Перший незалежний вимір – це альтернативність санкцій із використанням обмеження волі. Станом на 1 березня 2019 р. КК України містить 323 альтернативні санкції з обмеженням волі і 5 безальтернативних санкцій, які передбачають винятково одне основне покарання у виді обмеження волі. Серед альтернативних санкцій у 121 випадку обмеження волі поєднується тільки з позбавленням волі або іншими покараннями, які обмежують особисту свободу; у 137 випадках – із покараннями, які обмежують і особисту свободу, й інші права, та у 65 санкціях – тільки з покараннями, які не обмежують особисту свободу (додаток 1).

Невизначеним залишається питання про кількість видів покарань в альтернативній санкції з використанням обмеження волі. Постає проблема існування поряд з обмеженням волі надмірно м'яких або

¹ Див.: Непомнящая Т. В. Мера уголовного наказания: проблемы теории и практики : моногр. / Т. В. Непомнящая. – М. : Юрлитинформ, 2012. – С. 25.

² Див.: Євдокімова О. В. Питання класифікації санкцій КК України / О. В. Євдокімова // Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. – Харків, 2009. – Вип. 102. – С. 148–153.

надмірно суворих покарань. Слід відзначити, що в КК України цілком обґрунтовано немає жодної санкції з обмеженням волі, яка б передбачала альтернативне покарання у виді довічного позбавлення волі хоча б через те, що за особливо тяжкі злочини обмеження волі не застосовується. Проте і в чинних конструкціях поєднання несумісних за ступенем суворості покарань викликає заперечення. Виникає важливе питання про поєднання в одній санкції несумісних видів та розмірів покарання: обмеження волі строком до п'яти років та позбавлення волі понад п'ять років (у тяжких злочинах). Передбачаючи відповідальність у конкретному складі злочину, законодавець апріорі мав би в альтернативній санкції передбачати співрозмірні покарання, ураховуючи при цьому розмір та вид покарання. Слід зазначити, що це не тільки проблема співіснування в санкції таких покарань, як обмеження волі та позбавлення волі, а й питання неналежної розробленості в кримінальному праві теорії караності загалом.

Крім того, альтернативні покарання в чинному законодавстві передбачаються в санкції від менш суворого до більш суворого. Сенс такої побудови полягає в тому, що суд, відмовляючись від призначення менш суворого покарання, повинен навести мотиви щодо необхідності звернення до найбільш суворого покарання¹. Обраний законодавцем спосіб конструювання системи покарань (від найбільш м'якого до найбільш суворого) фактично визначає і принцип побудови конкретної санкції в Особливій частині КК – спочатку вказується найбільш м'яке, а після цього здійснюється перехід до більш суворих видів основних покарань². Проте таке правило виконується не завжди. Наприклад, злочин, передбачений ч. 2 ст. 351 КК України (Перешкодження діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради), карається штрафом від п'ятисот до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням права обіймати певні посади або займатися

¹ Див.: Тацій В. Я. Вибрані статті, виступи, інтерв'ю / В. Я. Тацій ; упоряд.: О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, В. І. Борисов ; відп. за вип. О. В. Петришин. – Харків : Право, 2010. – С. 299.

² Див.: Орловская Н. А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа : моногр. / Н. А. Орловская. – Одесса : Юрид. лит., 2010. – С. 101–102.

певною діяльністю на строк до трьох років. Не викликає сумнівів, що обмеження волі є більш суворим видом покарання ніж позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, проте законодавець поміщає його раніше ніж позбавлення права, яке очевидно, за конструкцією статті передбачене як основний вид покарання. Наявність коми, а також повторення сполучника «або» може свідчити лише про бажання законодавця передбачити позбавлення права як факультативне додаткове покарання, яке можна було б приєднати і до штрафу, і до обмеження волі. Проте таке бачення мало б втілюватися в конструкції «з позбавленням права... або без такого». Тоді б це був логічно завершений і зрозумілий варіант санкції. Більш доцільним, на мою думку, в такому варіанті прибрати й кому і допустити можливість приєднання позбавлення права лише до більш суворого виду покарання – обмеження волі, оскільки підтримую точку зору В. І. Тютюгіна, який обґрунтовує неможливість приєднання більш суворого додаткового покарання до менш суворого основного¹. Проте мова про це піде в підрозділі 3.3, що присвячений кумулятивним санкціям.

З приводу знаків пунктуації в альтернативних санкціях слід ще звернути увагу на певну неточність у юридичній техніці конструювання таких санкцій. Так наприклад санкція ч. 1 ст. 191 КК України (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) передбачає перелік альтернативних основних покарань з використанням сполучника «або». У підсумку вона має такий зміст: «карається штрафом до п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до чотирьох років, або позбавленням волі на строк до чотирьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого». Проте в такому контексті правильніше було або з першого використання сполучника «або» ставити кому, або просто наводити перелік покарань через кому а в кінці перед останнім покаранням використати сполучник «або» без коми. На жаль, подібна пунктуаційна неточність законодавця не рідкість: частково можна

¹ Тютюгин В. И. Совершенствование норм УК Украины о применении наказания / В. И. Тютюгин // Проблемы законности : республик. міжвідом. наук. зб. – Харків, 2006. – Вип. 77. – С. 109.

помітити однотипні помилки під час внесення якихось пакетних змін або в одному розділі. Так, наприклад, ціла низка статей розділу VIII, що присвячений злочинам проти довкілля, містить подібні помилки з пропуском першої коми перед «або».

На користь обґрунтування можливості комбінації обмеження волі в альтернативних санкцій з будь-якими іншими видами покарання свідчить й опитування суддів – достатньо значний відсоток суддів, які обрали обмеження волі в трьох його моделях, підтримують можливість поєднання альтернативних санкцій із різними видами покарання (додаток 10). При цьому при дослідженні вироків щодо призначення покарань на підставі альтернативних санкцій, у яких передбачено й обмеження волі, підкреслюю диференційований підхід суддів і до застосування альтернативних різних видів покарань за злочини. До того ж слід зазначити, що судді досить часто переходять до більш м'яких покарань на підставі ст. 69 КК України та застосовують інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням, що може свідчити про надмірну суворість санкцій і необхідність перегляду їх у бік розширення альтернативності і передбачення дієвих покарань, які могли б реально застосовуватися судами (додаток 5).

Переходячи до проблеми безальтернативних санкцій у кримінальному законі, слід зазначити, що таких санкцій, із використанням обмеження волі, традиційно є вкрай мало. Раніше навіть прослідковувалася тенденція до поступової відмови від них: у 2003 р. КК України містив п'ять безальтернативних санкцій із використанням обмеження волі¹, у 2009 р. – три², у 2011 р. – дві³, у 2014 р. – одна⁴.

¹ Див.: Сенін А. Н. Система исполнения наказаний в уголовно-исполнительной инспекции / А. Н. Сенін // Альтернативні види кримінальних покарань – шляхи для зменшення тюремного населення. – Київ, 2003. – С. 66.

² Див.: Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины : моногр. / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – С. 174.

³ Див.: Новікова К. А. Місце обмеження волі в санкціях Особливої частини Кримінального кодексу України / К. А. Новікова // Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права : матеріали міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених : у 2 т. – Дніпропетровськ, 2011. – Т. 1. – С. 110.

⁴ Див.: Новікова К. А. Обмеження волі як вид покарання : дис. канд. юрид. наук / Новікова Катерина Андріївна ; Наук.-дослід. ін-т вивчення проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. – Харків, 2014. – С. 113.

Однак станом на 1 березня 2019 р. КК України знову містить п'ять санкцій, у яких передбачено безальтернативне основне покарання у виді обмеження волі (додаток 1). Це ч. 4 ст. 134 КК України (Незаконне проведення абортів або стерилізації), ст. 335 КК України (ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу), ч. 1 ст. 365² КК України (Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги), ч. 3 ст. 387 КК України (Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування) та ч. 1 ст. 435 КК України (Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею). Вивчення судової практики показало, що реально виносилися вироки лише за ст. 335 КК України. При цьому жодного вироку, яким би було реально призначено обмеження волі, не знайшлося. У всіх випадках засуджені або звільнені від відбуття обмеження волі з випробуванням, або їм призначено більш м'яке покарання у виді штрафу на підставі ст. 69 КК України. Інколи навіть без посилання на цю статтю (наприклад, затверджена вироком суду угода про визнання вини у справі 564/2121/13-к) (додаток 6). Така судова практика свідчить про те, що безальтернативні санкції з обмеженням волі її не задовольняють.

Слід погодитися із твердженням А. П. Козлова, що наявність безальтернативних санкцій у кримінальному законі свідчить про неповне (недостатнє) забезпечення можливості індивідуалізації при їх застосуванні¹. У зв'язку із цим їх існування піддається сумніву. Проте в необхідності відмови від таких санкцій є і більш практична мета, оскільки в обмеження волі є певні обмеження в його застосуванні. У зв'язку із чим Б. О. Кириєв вважає, що безальтернативність таких санкцій є їх суттєвим недоліком через неможливість призначення покарання окремим категоріям засуджених. Посилаючись на цей аргумент, учений доводить, що в усіх безальтернативних санкціях

¹ Козлов А. П. Уголовно-правовые санкции (проблемы построения, классификации и измерения) / А. П. Козлов. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. – С. 92.

слід передбачити інші основні покарання, перетворивши їх тим самим на альтернативні¹.

Серед науковців існує думка, що непотрібно виключати можливість установлення обмеження волі в безальтернативній санкції, якщо суб'єктом злочину, передбаченого відповідною статтею, може бути тільки особа, якій можна призначити обмеження волі (тобто спеціальний суб'єкт). Наприклад, ухилитися від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (ст. 335 КК України) може тільки громадянин України чоловічої статі віком від 18 до 27 років, визнаний придатним до проходження такої служби за станом здоров'я (ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»). Цілком очевидно, що під жодну з категорій осіб, яким не можна призначити обмеження волі (ч. 3 ст. 61 КК України), він не підпадає, проте відкритим залишається питання про відповідальність співучасників цього злочину. Тому, на мою думку, для уникнення ситуацій ухилення від відповідальності, необхідно всі санкції, де є спеціальні покарання (ті, що застосовуються до визначеного кола осіб) або покарання з обмеженням (ті, що не застосовуються до певного кола осіб), передбачити в альтернативі до так званих загальних покарань.

Деякі вчені де-факто до безальтернативних санкцій відносять такі санкції, які містять покарання з обмеженнями в застосуванні. За збігом обставин у конкретному випадку така санкція, на їхню думку, стає безальтернативною. Наприклад, стосовно осіб у віці від 16 до 18 років актуалізоване питання про реальність або штучність альтернативності санкцій. Насамперед згадується неможливість призначити неповнолітньому обмеження волі. Відзначається, що санкція, яка містить обмеження волі в альтернативі з позбавленням волі для таких осіб фактично є безальтернативною². Проте фактична перспек-

¹ Кириць Б. О. Застосування покарання у вигляді обмеження волі / Б. О. Кириць // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 3. – С. 177.

² Див., наприклад: Орловская Н. А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа : моногр. / Н. А. Орловская. – Одесса : Юрид. літ., 2010. – С. 200–201.

тива призначення суддею тільки одного покарання і неможливість призначення інших не перетворює санкцію з альтернативної на безальтернативну. Такий недолік у законодавстві свідчить передусім про необхідність перегляду системи покарань для неповнолітніх та інших категорій осіб, щодо яких не можна застосовувати окремі види покарань, у тому числі й шляхом розширення цієї системи за рахунок обмеження волі, про що мова йшла раніше.

Другим незалежним виміром санкції є ступінь її визначеності. З приводу меж визначеності санкцій у науці немає єдиної точки зору. Не вдаючись у деталі наукової дискусії, зазначу, що підтримую точку зору А. А. Пионтковського, який вважав, що одностороння диференціація по суті веде до перебільшення ролі індивідуалізації покарання, безпідставному розширенню суддівського розсуду. У тому числі вчений не підтримував відмову законодавця від диференціації нижніх меж покарань¹. Відповідно слід встановлювати відносно вужчі межі каральних санкцій за окремі злочини, у тому числі і в межах одного виду покарання. Прагнення до звуження сфери суддівського розсуду шляхом зменшення діапазону між нижніми та верхніми межами санкції – шлях детальнішої диференціації відповідальності (і типового покарання) в санкціях статей Особливої частини КК України².

При здійсненні диференціації кримінальної відповідальності законодавець оперує як об'єктивними, так і суб'єктивними ознаками³. Кримінально-правова політика повинна здійснюватися на базі певних принципів, які покладені в основу усіх інститутів кримінального права та знаходять своє безпосереднє закріплення в законі. Уніфікація та диференціація і є такими принципами. Незважаючи на те, що ці два принципи знаходяться в постійному діалектичному протиріччі між собою, вони знайшли своє втілення в КК України.

¹ Див.: Сундуrow Ф. Р. Концептуальные идеи А. А. Пионтковского и проблемы развития современной уголовной политики / Ф. Р. Сундуrow // Научные воззрения профессоров Пионтковских (отца и сына) и современная уголовно-правая политика / под ред.: Ф. Р. Сундуrow, М. В. Талан. – М. : Статут, 2014. – С. 16.

² Див.: Книженко О. О. Санкції у кримінальному праві : монографія / О. О. Книженко. – Харків : НикаНова, 2011. – С. 264.

³ Див.: Кругликов Л. Л. Дифференциация ответственности в уголовном праве / Л. Л. Кругликов, А. В. Васильевский. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – С. 59.

Законодавець, визначаючи в кожному конкретному випадку можливість призначення обмеження волі, диференціює кримінальну відповідальність, для того щоб надалі правозастосувач міг обрати конкретну міру відповідальності в цих межах (здійснити індивідуалізацію кримінальної відповідальності). Як зазначає Т. О. Леснієвськи-Костарева, диференціація відповідальності характеризує кримінально-правову політику законодавця. У межах правотворчого процесу диференціація відповідальності врівноважується її уніфікацією, інтеграцією¹. Диференціація – це нормотворчий процес (здійснюється в законі), тоді як індивідуалізація здійснюється в результаті правозастосовної діяльності – в індивідуальному акті (наприклад, у вирокі суду)². Уніфікувати означає привести до одноманітності³. Уніфікація (від фр. *unification* з лат. *unus (uni)* – один і *facere* – робити) – приведення чого-небудь до єдиної форми, системи⁴, єдиних нормативів⁵. Уніфікація в праві – процес приведення чинного права до єдиної системи, усунення розбіжностей і надання одноманітності правовому регулюванню подібних або близьких видів суспільних відносин⁶. Уніфікація в кримінальному праві – це забезпечення єдиного підходу на рівні структурних елементів галузі кримінального права – підгалузі, інституту, групи норм, окремої правової норми та її структурних складових⁷. З погляду принципу кримінально-правової політики, уніфікація кримінальної відповідальності – це закріплення в законо-

¹ Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Т. А. Лесниевски-Костарева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2000. – С. 37.

² Соловьев. О. Понятие дифференциации уголовной ответственности / О. Соловьев, А. Самойлов // Уголовное право. – 2006. – № 5. – С. 78.

³ Ожегов С. И. Словарь русского языка : 70000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1991. – С. 832.

⁴ Словник іншомовних слів : 23000 слів та термінологічних сполучень / уклад. Л. О. Пустовіт [та ін.]. – Київ : Довіра, 2000. – С. 917; Куньч З. Й. Універсальний словник української мови / З. Й. Куньч. – Тернопіль : Навч. кн.-Богдан, 2007. – С. 775.

⁵ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – С. 1508.

⁶ Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. – Київ : Укр. енциклопедія, 2004. – Т. 6 : Т – Я. – С. 215.

⁷ Кругликов Л. Об унификации в уголовном праве / Л. Кругликов, Л. Смирнова // Уголовное право. – 2006. – № 5. – С. 57.

давстві принципу рівності перед законом та судом і встановлення єдиного підходу щодо визначення злочинності і караності діянь.

Водночас кожен злочин має особливості у ступені своєї тяжкості так само, як і особи, які вчиняють такі злочини, різняться за своєю суспільною небезпечністю. З метою врахування подібних особливостей функціонує принцип диференціації кримінальної відповідальності: КК встановлює межі диференціації, закріплюючи широке коло діянь, що визнаються злочинами, та покарань, які можна застосовувати за їх вчинення. Диференціація (від лат. *differentia* – відмінність) – розділення, розчленування, розшарування на різні форми і ступені¹, виділення складових елементів при розгляданні (вивченні) чого-небудь², поділ, розчленування чого-небудь на окремі різноманітні елементи³. Диференціація кримінальної відповідальності – це діяльність законодавця зі встановлення різноманітних кримінально-правових наслідків з урахуванням визначеного кола соціально значущих ознак, види та критерії виділення яких потребують обговорення на доктринальному рівні.

Якби законодавець обрав шлях абсолютної диференціації, йому необхідно було б передбачити в КК України кримінальну відповідальність кожної конкретної особи за вчинення всіх злочинів, з урахуванням особливостей складу злочину, наявності пом'якшуючих або обтяжуючих обставин. У протилежному випадку, ставши на шлях абсолютної уніфікації, йому необхідно було б встановити єдиний підхід до кримінальної відповідальності і не враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного, обставини, які пом'якшують та обтяжують кримінальну відповідальність. Обидва підходи є крайнощами, і віддати перевагу одному з них означає спричинити нівеляцію всієї системи принципів кримінального права, у тому числі й таких, як принципи гуманізму і справедливості, які хоч і одно-

¹ Ожегов С. И. Словарь русского языка : 70000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1991. – С. 171.

² Словник іншомовних слів : 23000 слів та термінологічних сполучень / уклад. Л. О. Пустовіт [та ін.]. – Київ : Довіра, 2000. – С. 374; Куньч З. Й. Універсальний словник української мови / З. Й. Куньч. – Тернопіль : Навч. кн.-Богдан, 2007. – С. 225.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – С. 301.

йменні із загальними принципами права, але зміст кожного з яких наповнений галузевою кримінально-правовою специфікою. Як наслідок, зруйнуються основні підходи до встановлення кримінальної відповідальності, з'являться передумови для зловживання владою з боку осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування¹, та порушення прав та свобод людини і громадянина. Вихід із цієї ситуації вбачається в діалектичному поєднанні зазначених принципів, адже очевидно, що принципи більш низького рівня мають відповідати принципам більш високого рівня, а взагалі всі вони повинні відповідати принципам, що є загальними для всієї галузі кримінального права, які, у свою чергу, ґрунтуються на основоположних принципах – засадах права.

Диференціація полягає в розподілі кримінальної відповідальності залежно від соціально значущих ознак, уніфікація – у вираженні принципу рівності осіб перед законом і судом у межах кожної групи. Отже, ці принципи не суперечать один одному. Так, наприклад, залежно від суб'єкта злочину встановлюється кримінальна відповідальність за злочини, вчинені загальним або спеціальним суб'єктом. У свою чергу, ці групи поділяються на підгрупи, у межах яких здійснюється уніфікація кримінальної відповідальності шляхом передбачення спеціального покарання для всіх осіб, які належать до однієї категорії тощо. Від цього залежить гуманність та справедливість усієї системи покарань та ефективність застосування покарань судами.

Я підтримую Т. О. Леснієвськи-Костареву в тому, що необхідно розумно поєднувати диференціацію й індивідуалізацію кримінальної відповідальності, намагаючись досягнути рівноваги між свободою суддівського розгляду та обмеженням цієї свободи кримінальним законом. Не слід встановлювати абсолютно визначені санкції або відносно визначені з надмірно вузькими межами, які не надають достатньої свободи судді. Водночас необґрунтовані й надмірно широкі

¹ Див. детальніше про протидію корупції: Загальнотеоретичні, адміністративно-та кримінально-правові основи концептуалізації антикорупційної реформи в Україні : колектив. монографія / О. О. Дудоров, Т. О. Коломоєць, С. М. Кушнір, О. Л. Маренков. – Запоріжжя, 2019. – 467 с.

межі відносно визначених санкцій, оскільки в такому разі свобода суддівського розсуду ризикує перейти у свавілля¹.

Що докладніше законодавець регламентує пом'якшення та посилення відповідальності, то менша сфера індивідуалізації й свободи правозастосувача діяти за власним розсудом (про що мова піде в останньому розділі). І навпаки, мистецтво кримінально-правової політики полягає в тому, щоб поєднати ці сфери. При цьому варто врахувати, що надмірна диференціація містить у собі небезпеку дріб'язкової опіки судді². З приводу абсолютно визначених санкцій у 90-ті рр. XX ст. у науковій літературі висловлювалася думка про необхідність їх уведення насамперед за діяння, які вчиняються у сфері організованої злочинності. При цьому проблема індивідуалізації покарання відходила на другий план. Головним, на думку прихильників цієї позиції, було виключення впливу на суддів зі сторони учасників злочинних організацій³.

Санкції є тим засобом, за допомогою якого покарання виконує поставлену перед ним мету. Визначення виду і розміру покарання і внутрішнє узгодження системи санкцій – найбільш складне завдання⁴. Встановлення вищої і нижчої межі покарання визначає межі повноважень суду⁵, у зв'язку з чим видається неможливим підтримання законодавчої практики стосовно можливості виходу за межі верхньої межі санкції як стосовно штрафу (ч. 2 ст. 53 КК України), так і стосовно інших строкових покарань, у тому числі обмеження волі.

¹ Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Т. А. Лесниевски-Костарева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2000. – С. 52.

² Див.: Книженко О. О. Санкції у кримінальному праві : монографія / О. О. Книженко. – Харків : НикаНова, 2011. – С. 268–269.

³ Див.: Непомнящая Т. В. Назначение уголовного наказания: теория практика и перспективы / Т. В. Непомнящая. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2006. – С. 121.

⁴ Див.: Брайнин Я. М. Уголовный закон и его применение / Я. М. Брайнин. – М. : Юрид. лит., 1967. – С. 83–84.

⁵ Див., наприклад: Дементьев С. И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы : моногр. / С. И. Дементьев. – Ростов н/Д. : Изд-во Ростов. ун-та, 1986. – С. 31; Шинальський О. Мета покарання у контексті сучасної теорії кримінального права / О. Шинальський // Вісник прокуратури. – 2003. – № 8. – С. 47.

У всіх випадках покарання у виді обмеження волі є відносно визначеним (додаток 3). Виняток становить санкція ч. 1 ст. 213 КК України, в якій обмеження волі передбачене на строк до одного року.

Відносна визначеність формується законодавцем двома способами: вказівкою на обидві межі основних покарань, або вказівкою тільки на максимум покарання¹. Станом на 1 березня 2019 р. переважна більшість санкцій з обмеженням волі (275 санкцій) є відносно визначеними з максимумом покарання (на строк «до»), де окреслена тільки вища межа покарання, більше за яку суд не може призначити. Мінімальна межа покарання у виді обмеження волі міститься у Загальній частині КК України. Саме тому, вказівка тільки на вищу межу обмеження волі безпосередньо в санкції статті (частини статті) Особливої частини фактично кореспондує вказівкою на нижню межу в Загальній частині КК України. Здебільшого (140 санкцій) цей максимум становить три роки. Друге місце (72 санкції) посідають санкції, які містять максимум – п'ять років; 47 санкцій містять покарання у виді обмеження волі на строк до двох років; 15 санкцій – до чотирьох; одна (критиковано мною ч. 1 ст. 213 КК України) – до одного. Слід зазначити, що останній законодавчий казус не єдиний. І раніше в кримінальному законі існувала санкція, що містила обмеження волі на строк до одного року (ч. 1 ст. 164 КК України)². Фактично один рік і був (є) максимумом покарання у виді обмеження волі, що перетворює санкції з відносно визначених на абсолютно визначені.

Однак існують і санкції з нижчою (мінімумом) і вищою (максимумом) межами покарання (на строк «від» і «до»), де законодавець передбачає нижню й вищу межі обмеження волі (53 санкції). З них 2 санкції містять обмеження волі на строк від двох до трьох років,

¹ Див. класифікацію відносно-визначених санкцій, наприклад: Дурманов Г. Д. Советский уголовный закон : науч. изд. / Г. Д. Дурманов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1967. – С. 125–127; Орловская Н. А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа : моногр. / Н. А. Орловская. – Одесса : Юрид. лит., 2010. – С. 205; Книженко О. О. Санкції у кримінальному праві : монографія / О. О. Книженко. – Харків : НикаНова, 2011. – С. 61.

² Див.: Пономаренко Ю. Проблеми застосування норм кримінального права, що визначаються системою покарань / Ю. Пономаренко // Актуальні проблеми тлумачення і застосування юридичних норм : зб. ст. учасників міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. П. О. Недбайла, 28–29 берез. 2008 р. – Л., 2008. – С. 204.

4 – від двох до чотирьох років, 22 – від двох до п'яти років, 22 – від трьох до п'яти років і 1 – від чотирьох до п'яти років. У КК України існує дві нетипові санкції, які визначають покарання у виді обмеження волі на строк від одного до трьох років та від одного до п'яти років відповідно. Фактично за чинним законодавством ця санкція прирівняна до тих, де передбачена лише вища межа обмеження волі. І їх юридична відмінність виникне лише при зниженні нижчої межі строку покарання у виді обмеження волі у Загальній частині КК України. У кримінальному законодавстві США майже завжди визначалися лише максимальні межі покарання. Лише з початком пострєабілітаційної реформи системи покарання стали запроваджуватися обов'язкові мінімальні межі санкцій¹.

Таким чином, оперуючи винятково нормативним формулюванням других абзаців статей (частин статей) Особливої частини КК України, можна говорити про два способи визначення меж видів основних покарань. При цьому відзначається відсутність закономірностей вибору законодавцем конкретного способу визначення меж основних покарань як у частині обмеження волі, так і в частині всіх інших строкових покарань, ще й тому, що один і той самий вид покарання в санкціях одного підвиду, передбачених за одну й ту саму категорію злочинів, може бути сформульований як з вказівкою на обидві межі, так і з вказівкою лише на верхню².

Відомо, що при обранні покарання суд має виходити з можливості призначити найменш суворе покарання, допустиме при вчиненні конкретного злочину особою винного при врахуванні пом'якшуючих та обтяжуючих обставин. Видаються такими, що можуть бути піддані критиці, санкції статті, які містять прогалини в можливості призначити покарання. Тому конструювання санкцій має підкорятися певним правилам.

¹ Див.: Куц В. Деякі аспекти зарубіжного досвіду вдосконалення системи призначення покарання / В. Куц // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – № 3. – С. 115.

² Див.: Орловская Н. А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа : моногр. / Н. А. Орловская. – Одесса : Юрид. лит., 2010. – С. 206.

Проблема щодо законодавчого встановлення видів і розмірів покарань, що підлягають застосуванню до осіб, які вчиняють злочин, виникла ще до появи перших законодавчих актів кримінально-правового характеру, але й досі, незважаючи на те, що минули сторіччя, одностайного підходу до завершення цього напрямку в кримінально-правовій доктрині не існує. Чинний КК України містить чимало конкретних недоліків щодо караності злочинів, що викликано браком єдиної теорії пеналізації. До таких недоліків належать, зокрема: а) випадки надмірної м'якості санкцій; б) неспіврозмірність санкцій основних і кваліфікованих складів злочинів; в) поєднання в одній санкції несумісних видів чи розмірів покарань та ін.¹

Так, санкція ч. 1 ст. 119 КК України (Вбивство через необережність) та ч. 2 ст. 350 КК України (Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок) передбачають можливість призначити покарання у виді обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк. Схоже в ч. 2 ст. 365² КК України (Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги): санкція містить покарання у виді обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років. Навіть якщо враховувати особливості перерахування строків позбавлення волі в обмеження волі, максимально можливий строк обмеження волі в санкціях буде дорівнювати 2,5 рокам позбавлення волі на певний строк, що створює значний піврічний проміжок у строках. Така ж ситуація у ст. 297 КК України (Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого): діяння, передбачене ч. 2 ст. 297 КК України, карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк; ч. 3 ст. 297 КК України – обмеженням волі на строк від чотирьох до п'яти років або позбавленням волі від чотирьох до семи років.

І такі випадки непоодинокі: санкція ч. 2 ст. 384 (Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу) визначає караність виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк

¹ Див.: Пономаренко Ю. А. Щодо структури вчення про пеналізацію злочинів / Ю. А. Пономаренко // Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні : матеріали наук. конф., 15 трав. 2008 р. – Харків, 2008. – С. 39.

до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років. Такі самі основні покарання тільки без виправних робіт є в ч. 1 ст. 315 КК України (Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів), ч. 1 ст. 365 КК України (Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу) та ч. 1 ст. 375 КК України (Постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови). У цих ситуаціях не передбачена можливість призначити покарання у виді позбавлення волі на строк від одного до двох років. При цьому відповідно до правил ст. 72 КК України такі межі позбавлення волі ідентичні за суворістю обмеженню волі на строк від двох до чотирьох років, проте чомусь законодавцем не використовується. Схожа ситуація в санкції ч. 2 ст. 383 КК України (Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину), яка містить обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк.

Та й на цьому «логічність» конструювання санкцій у частині зменшення великих відривів від найменш суворого виду покарання до найбільш суворого виду покарання залишає бажати кращого. Ще більший розрив містять санкція ч. 1 ст. 330 КК України (Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни) з основними покараннями у виді обмеження волі на строк до трьох років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років та санкція ч. 1 ст. 369 КК України (Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі) – штраф від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або обмеження волі на строк від двох до чотирьох років, або позбавлення волі на той самий строк.

Ще одним яскравим прикладом несумісного поєднання розмірів та видів покарань є санкція ч. 2 ст. 273 КК України (Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах). Діяння карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до десяти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Таким чином, в одній санкції по-

єдналося менш суворе покарання у виді обмеження волі на строк один рік та надмірно суворе покарання у виді позбавлення волі на строк десять років.

Нарешті, останній вимір санкції – це її кумулятивність. Але оскільки додаткові покарання становлять собою окрему важливу групу в системі покарань, проблемні аспекти співвідношення обмеження волі з ними будуть розглянуті в наступному підрозділі.

Підсумовуючи, зазначу, що впровадження покарань, альтернативних позбавленню волі (у тому числі обмеження волі), дасть змогу поступово знизити максимальні межі кримінально-правових санкцій, які передбачають покарання у виді позбавлення волі, окрім випадків вчинення *тяжких* та особливо тяжких злочинів¹ (курсив мій. – *К. Н.*), за які обмеження волі не має бути передбачено. Те ж саме стосується і перспективної моделі обмеження свободи.

Таким чином, можна констатувати, що ніщо не перешкоджає можливості конструювання санкцій, які передбачали б обмеження волі в альтернативі з будь-якими іншими основними покараннями, окрім довічного позбавлення волі. Крім того, обмеження волі може використовуватися винятково в альтернативних санкціях, а тому безальтернативні санкції з обмеженням волі мають повністю зникнути.

3.3. Обмеження волі в кумулятивних санкціях

Як уже відзначалося, у доктрині кримінального права прийнято поділяти санкції за наявністю чи відсутністю додаткового покарання на прості та кумулятивні². У КК України за станом на 1 березня 2019 р. обмеження волі зустрічається лише в 98 кумулятивних санкціях (додаток 1), що становить менше ніж третину загальної кількості санкцій

¹ Див.: Богатирьов І. Г. Загальна характеристика кримінальних покарань, альтернативних позбавленню волі (теорія і практика їх упровадження) / І. Г. Богатирьов // Проблеми пенітенціарної теорії і практики : щоріч. бюл. / Київ. ін-т внутр. справ. – Київ, 2004. – Вип. 9. – С. 234.

² Див.: Книженко О. О. Санкції у кримінальному праві : монографія / О. О. Книженко. – Харків : НикаНова, 2011. – С. 58.

з обмеженням волі (328 санкцій). Водночас слід мати на увазі положення ст. 54 та ч. 2 ст. 55 КК України, згідно з якими два види додаткових покарань (відповідно: позбавлення військового чи спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу та позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю) можуть призначатися у випадках, коли вони не передбачені в санкції статті Особливої частини КК. З урахуванням цього в підрозділі мова йтиме винятково про *кумулятивні санкції статей* Особливої частини КК України, а не про *кумулятивні санкції норм* кримінального права, зміст яких встановлюється, зокрема, й з урахуванням положень статей Загальної частини КК України.

Першим додатковим покаранням, яке може застосовуватися судом разом з обмеженням волі, є штраф. Згідно з ч. 3 ст. 53 КК України штраф як додаткове покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини Кодексу. При цьому як додаткове покарання в санкції штраф зустрічається досить нечасто, що розцінюється в літературі як один із недоліків чинного КК України¹. Справедливим буде подальша законодавча диференціація шляхом передбачення штрафу як додаткового покарання в санкціях з обмеженням волі за злочини невеликої і середньої тяжкості. За результатами проведення всеукраїнського опитування більше половини суддів підтримують можливість поєднання штрафу з обмеженням волі в санкції (додаток 10).

Другим покаранням, яке можна приєднати до обмеження волі як додаткове покарання є позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Позбавлення права має передбачатися як додаткове покарання до обмеження волі в будь-яких випадках тоді, коли діяння передбачає можливість використання під час вчинення злочину такого права або такої посади.

Роль позбавлення права як додаткового покарання в кримінальному праві України є близькою до ролі більшості «заходів безпеки»

¹ Див.: Пономаренко Ю. А. Штраф як вид покарання у кримінальному праві України (за результатами реформи 2011 р.) : наук. нарис / Ю. А. Пономаренко ; [наук. ред. Ю. В. Баулін]. – Харків : Право, 2012. – С. 63–64.

в кримінальному праві держав Західної Європи: воно передусім сприяє запобіганню вчиненню нових злочинів засудженими. У зв'язку з цим висловлюється судження, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю не має бути основним покаранням, а його слід застосовувати тільки як додаткове¹. І цьому є передумови в зарубіжному кримінальному праві. Наприклад, аналог українському позбавленню права латвійське обмеження права відповідно до ч. 2 ст. 44 КК Латвії може бути лише додатковим покаранням². Підтримують поєднання додаткового покарання у виді позбавлення права з обмеженням волі й наші судді (додаток 10).

У конструкції таких санкцій позбавлення права має фігурувати як факультативне додаткове покарання. Тільки такий законодавчий прийом закріплення в санкціях додаткового покарання дозволить суду в повній відповідності із законом у кожному конкретному випадку вирішувати питання про наявність або відсутність підстав для призначення як додаткової міри покарання, передбаченої ст. 55 КК України, що встановлює вимогу застосовувати цей вид покарання, тільки якщо вчинений злочин пов'язаний із посадою, яку обіймає злочинець. У протилежному випадку суд буде вимушений вдаватися до ч. 2 ст. 69 КК України. Однак це можливо лише у виняткових випадках, тоді коли є підстави для призначення більш м'якого покарання. Аналіз статей КК України свідчить, що далеко не в усіх випадках злочини, за які передбачено позбавлення права як обов'язкове покарання, можуть вчинятися у зв'язку із зайняттям певної діяльності або обійманням певної посади³. Крім того, необхідність підтримки тенденції зі

¹ Див.: Юнощев О. В. Особливості системи покарань за кримінальними кодексами європейських країн (на прикладі Швейцарії, Литви та Італії) / О. В. Юнощев // Адвокат. – 2009. – № 9. – С. 37.

² Criminal law of the Republic of Latvia [Electronic resource] // Legislationline. – Access mode: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (date of treatment: 27.02.2019).

³ Див.: Тютюгин В. И. Совершенствование норм УК Украины о применении наказания / В. И. Тютюгин // Проблемы законности : республик. міжвідом. наук. зб. – Харків, 2006. – Вип. 77. – С. 110–111; Тютюгин В. И. Совершенствование Уголовного кодекса Украины об отдельных видах наказаний и их применении / В. И. Тютюгин // Проблемы правового забезпечення економічної та соціальної політики в Україні : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 24–25 трав. 2005 р.). – Харків, 2005. – С. 555.

зменшення санкцій з обов'язковими видами додаткових покарань продиктована ще і звичайною логікою: обов'язковість додаткових покарань у санкції пов'язана передусім зі злочинами підвищеного рівня небезпеки, яких у реальному житті вчиняють менше¹.

Найбільш вдалий спосіб вирішення досліджуваної колізії – змінити конструкцію відповідних статей, у яких додаткове покарання закріплювалося не як обов'язковий вид покарання, а як факультативний. Питання про його призначення в кожному конкретному випадку має вирішуватися на розсуд суду з врахуванням обставин справи й особи винного. Поки питання не вирішене на законодавчому рівні, не слід призначати в колізійних випадках додаткове покарання, навіть якщо воно передбачене як обов'язкове. Інше рішення буде суперечити нормам Загальної частини КК України².

У цьому контексті слід критично оцінювати позиції авторів, які вважають що до основного покарання можуть бути приєднані будь-які додаткові покарання³. Я підтримаю позицію В. І. Тютюгіна про неможливість приєднання до менш суворого основного виду покарання більш суворого додаткового виду покарання⁴. Основне покарання завжди має бути більш суворим, ніж додаткове, яке до нього приєднується. Інакше втрачається сенс поєднання їх один з одним і додаткове покарання по суті підміняло б функції основного. Встановлюючи поділ покарань на основні і додаткові та передбачаючи можливість приєднання других на додаток до перших, закон виходить із того, що таке поєднання допустиме лише за умови, що додаткове покарання є менш суворим за обсягом свого карального впливу, ніж основне. Якщо вирішити питання інакше, то основний і додатковий вид по-

¹ Див.: Козлов А. П. Уголовно-правовые санкции (проблемы построения, классификации и измерения) / А. П. Козлов. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. – С. 136.

² Див.: Тютюгин В. И. Соотношение норм Общей части УК Украины о наказании и санкций статей Особенной части / В. И. Тютюгин // Проблемы законности : республик. міжвідом. наук. зб. – Харків, 2006. – Вип. 78. – С. 109.

³ Див., наприклад: Горелик А. С. Назначение наказания по совокупности : моногр. / А. С. Горелик. – Красноярск : Краснояр. кн. изд-во, 1975. – С. 66.

⁴ Тютюгин В. И. Совершенствование норм УК Украины о применении наказания / В. И. Тютюгин // Проблемы законности : республик. міжвідом. наук. зб. – Харків, 2006. – Вип. 77. – С. 109.

карання просто поміняються місцями і «додатковим», тобто допоміжним заходом впливу буде, наймовірніше, основне покарання, а не додаткове. У деяких варіантах проекту КК України 2001 р., таке положення пропонувалося закріпити на законодавчому рівні¹. Правильною в цьому контексті є санкція ч. 2 ст. 205¹ (Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців), яка передбачає можливість приєднання позбавлення права лише до обмеження волі (санкція: штраф від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк від трьох до п'яти років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого).

Усталеною стала вироблена наукою практика з приводу значення коми для визначення можливості призначити додаткове покарання до всіх основних покарань у санкції, або тільки до останнього. Якщо санкція альтернативна і при цьому між додатковим покаранням і останнім з основних покарань не поставлена кома, то в цьому випадку додаткове покарання може бути приєднано тільки до останнього основного покарання. Якщо ж санкція альтернативна і при цьому між додатковим покаранням і останнім з основних покарань стоїть кома, то в цьому випадку додаткове покарання може бути приєднане до будь-якого основного покарання з тих, які альтернативно передбачені в санкції². Таким чином, наявність або відсутність коми має

¹ Тютюгин В. И. К вопросу о системе наказаний и порядке их назначения в проекте УК Украины / В. И. Тютюгин // Проблемы законности : республик. міжвідом. наук. зб. – Харків, 2000. – Вип. 45. – С. 160.

² Див, наприклад: Тютюгин В. И. Некоторые вопросы назначения наказаний, альтернативных лишению свободы / В. И. Тютюгин // Альтернативные виды уголовных наказаний – пути для уменьшения тюремного населения. – Киев, 2003. – С. 33–34; Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш [та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна, В. Я. Тація. – 5-те вид., допов. – Харків : Право, 2013. – Т. 1 : Загальна частина. – С. 248; Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины : моногр. / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – С. 282–283; Орловская Н. А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа : моногр. / Н. А. Орловская. – Одесса : Юрид. лит., 2010. – С. 209; Тютюгин В. И. Особливості застосування додаткових покарань у кумулятивних санкціях статей Особливої частини Кримінального кодексу України / В. І. Тютюгін, О. В. Євдокімова // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 7. – С. 46.

певне юридичне значення, оскільки цей розділовий знак використовується як прийом законодавчої техніки. У деяких випадках (як у прикладі вище) розділовий знак є основним або єдиним засобом виявлення смислових відношень у письмовому тексті, які не можуть бути виражені за допомогою граматичних та лексичних засобів. Утворюючи разом із буквами загальну графічну систему мови, розділові знаки виконують у ній особливі функції¹.

Наступним видом додаткового покарання є конфіскація майна. Загалом конфіскація в чинному КК України представлена у трьох видах: як вид покарання, як спеціальна конфіскація та як захід кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Як вид покарання конфіскація майна, відповідно до ч. 2 ст. 59 КК України, встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу. Законодавець вирішив, що з 7 жовтня 2014 р. конфіскація можлива і за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості. І якщо в десяти можливих тяжких злочинах з обмеженням волі санкції не містять такого покарання як конфіскація майна, то принаймні в чотирьох злочинах середньої тяжкості конфіскація майна як факультативне додаткове покарання з'явилася (частини 2–3 ст. 109 КК України та частини 1–2 ст. 258² КК України). За конструкцією санкції її можна призначити тільки до позбавлення волі на певний строк, що унеможливує поєднання обмеження волі з конфіскацією майна.

Насамкінець слід погодитися з виявленою в науці закономірністю, згідно з якою, чим більше основних покарань містить санкція, тим менша ймовірність її кумулятивності, що пов'язано з природною точкою зору індивідуалізації покарання². При цьому цілком слушно вказується на факт недостатнього використання законодавцем по-

¹ Див.: Тютюгін В. І. Особливості застосування додаткових покарань у кумулятивних санкціях статей Особливої частини Кримінального кодексу України / В. І. Тютюгін, О. В. Євдокімова // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 7. – С. 44.

² Див.: Орловская Н. А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа : моногр. / Н. А. Орловская. – Одесса : Юрид. лит., 2010. – С. 208.

тенціалу додаткових покарань¹. Незважаючи на кількість основних покарань, потрібно розширити кумулятивність санкцій із використанням обмеження волі за рахунок покарань у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю й унеможливити приєднання конфіскації майна в будь-якій її формі.

¹ Див.: Євдокімова О. В. Питання класифікації санкцій КК України / О. В. Євдокімова // Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. – Харків, 2009. – Вип. 102. – С. 152.

РОЗДІЛ 4

ЗАСТОСУВАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ СУДАМИ

4.1. Особливості призначення судом обмеження волі

Призначення покарання є завершальним етапом діяльності всієї судової і правоохоронної системи держави у врегулюванні кримінально-правового конфлікту. При призначенні покарання підбивається підсумок усієї діяльності правоохоронних і судових органів¹. Як і будь-який інший вид діяльності держави, вона, безумовно, має бути врегульована нормами права. Норми права, що регулюють діяльність держави щодо призначення покарання, відображені переважно в розділі XI Загальної частини КК України, який так і називається «Призначення покарання».

Теоретичні питання призначення покарання досліджували такі вчені, як М. І. Бажанов, Є. В. Благов, О. О. Дудоров, Д. С. Дядькін, О. В. Євдокімова, Т. В. Непомняща, А. А. Піонтковський, В. В. Полтавець, Ю. А. Пономаренко, Л. О. Прохоров, М. О. Скрябін, В. В. Сташис, В. І. Ткаченко, В. І. Тютюгін та ін. У їхніх працях вироблені концептуальні підходи до визначення принципів призначення покарання, змісту загальних засад та особливостей спеціальних правил призначення покарання. Розроблено низку прикладних питань, що стосуються їх застосування, визначено перспективні напрями вдосконалення законодавства і судової практики. Водночас питання призначення окремих видів покарань досліджені ще далеко неповно. Так, Л. О. Мостепанюк досліджувала їх стосовно довічного позбавлення

¹ Див.: Дудоров О. О. Поняття загальних засад призначення покарання / О. О. Дудоров // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах : міжнар. наук.-практ. конф., 5 листоп. 2010 р. – Запоріжжя, 2010. – Ч. 2. – С. 56–68; Євдокімова О. В. Поняття і структура інституту призначення покарання / О. В. Євдокімова // Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. – Харків, 2012. – Вип. 118. – С. 141–149.

волі¹, В. О. Попрас – штрафу², Д. С. Шиян – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю³. Проблеми ж призначення інших видів покарання, у тому числі й обмеження волі, залишаються малодослідженими.

Ще у 1980 р. VI Конгрес ООН з попередження злочинності і поводження з правопорушниками прийняв резолюцію № 8, у якій рекомендував підвищити рівень застосування альтернативних позбавленню волі санкцій⁴. У 1985 р. держави – учасники ООН прийняли резолюцію № 16, у якій говориться про скорочення чисельності ув'язнених. Через кілька років у 1995 р. IX Конгрес ООН схвалив поширення в багатьох країнах світу таких санкцій, як умовне засудження, обмеження волі, пробація тощо⁵. На протигагу цьому залишаються сумними практичні показники застосування альтернативних позбавленню волі покарань.

Обмеження волі є досить специфічним покаранням, з яким пов'язано чимало проблем у його застосуванні. Далеко не прогнозованим було твердження про те, що обмеження волі не становить для судів складнощів і рівень призначення такого покарання залежить тільки від кількості злочинів, за які в санкціях передбачено це покарання⁶. Про це свідчить і неоднозначність відповідей суддів під час

¹ Мостепанюк Л. О. Довічне позбавлення волі як вид кримінального покарання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Мостепанюк Людмила Олександрівна ; Нац. акад. внутр. справ України. – Київ, 2005. – 16 с.

² Попрас В. О. Штраф як вид покарання за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Попрас Віктор Олександрович ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2008. – 20 с.

³ Шиян Д. С. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид кримінального покарання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шиян Дмитро Сергійович ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.

⁴ Див.: Орловская Н. А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа : моногр. / Н. А. Орловская. – Одесса : Юрид. лит., 2010. – С. 34.

⁵ Див.: Маляренко В. Т. Покарання за кримінальні злочини / В. Т. Маляренко // Альтернативні види кримінальних покарань – шляхи для зменшення тюремного населення / упоряд. Г. Мар'яновський. – Київ, 2003. – С. 10–11.

⁶ Див.: Марьяновский Г. А. Некоторые результаты гуманизации уголовного судопроизводства / Г. А. Марьяновский // Альтернативные виды уголовных наказаний – пути для уменьшения тюремного населения. – Киев, 2003. – С. 79.

анкетування (додаток 10). Незважаючи на популярність обмеження волі в санкціях, практика його застосування є достатньо неоднозначною (див. детально: додаток 4). Так, якщо в період з 2002 по 2008 рр. відсоток засуджених, яким призначалося це покарання, поступово зростав (з 1,61% у 2002 р. до 2,60% у 2008 р.), то надалі спостерігається зменшення такого відсотка (з 2,46% у 2009 р. до 2,17% у 2013 р.). А зараз він і зовсім впав (до 1,23 у 2018 р.). Проте ані при прийнятті постанови «Про практику призначення судами кримінального покарання», ані при внесенні змін до неї не було дано жодних роз'яснень щодо особливостей застосування обмеження волі. Це, вочевидь, мало б свідчити про безпроблемність цього виду покарання. Утім вивчення вироків і ухвал судів, якими призначалося, замінювалося, використовувалося як заміне покарання обмеження волі, свідчить про зворотне (див. детально додатки 5–8). Такий стан практики застосування обмеження волі спонукає до поглиблення наукових досліджень з питань його правового регулювання.

Частота застосування цього виду покарання на практиці є досить низькою. Це стосується не тільки обмеження волі як виду покарання в тій моделі, яка передбачена в нашій країні, а й у зарубіжних державах. Так, у Росії спочатку покарання у виді обмеження свободи було передбачене в такій самій моделі, як і в нас, і не застосовувалося взагалі. Застосування обмеження свободи було відстрочене законодавцем спочатку до 2005 р., а потім – до 2006 р. Але перспективи створення необхідних умов введення цих покарань для Росії представлялися невеликими. По-перше, через складну економічну ситуацію в країні, у зв'язку з якою держава не може виділити значних коштів на будівництво виправних центрів. По-друге, в умовах ринкової економіки для засуджених до обмеження свободи дуже складно знайти роботу, оскільки більшість підприємств є приватними. А без суспільно корисної праці це покарання втрачає всякий сенс¹. Так чи інакше покарання у виді обмеження свободи в моделі «вилучення особи із суспільства» в Росії так і не знайшло практичного втілення,

¹ Непомнящая Т. В. Проблемы совершенствования системы уголовных наказаний / Т. В. Непомнящая // Системность в уголовном праве : материалы II Рос. конгресса уголов. права, 31 мая – 1 июня 2007 г. – М., 2007. – С. 292.

а в 2009 р. з'явився новий вид обмеження свободи «залишення особи в суспільстві». Практика застосування його є відносно невеликою. Слід зазначити, що 2018 р. обмеження свободи як основний вид покарання застосовувалося 23 009 разів та 8 905 як додаткове покарання, що стосовно загальної кількості засуджених за всіма статтями (658 291) становить 3,5% та 1,4%. Майже не застосовувався цей вид покарання і в попередні роки: 2017 р. – 25 110 (3,6%) як основний вид покарання та 9 287 (1,3%) як додатковий; 2016 р. – 25 371 (3,5%) та 8 639 (1,2%); 2015 р. – 20 840 (3,2%) та 7 808 (1,2%); 2014 р. – 26 983 (3,8%) та 6 886 (1%); 2013 р. – 32 042 (4,4%) та 6 343 (0,9%); 2012 р. – 25 269 (3,4%) та 5 791 (0,8%); 2011 р. – 10 994 (1,4%) та 4 729 (0,6%); 2010 р. – 7 941 (0,9%) та 1 386 (0,2%)¹.

О. І. Коробєєв зазначав, що існування в законі недіючих норм про відповідальність за деякі злочини іноді буває виправданим, проте збереження у КК видів покарань, які не застосовуються, є алогічним², або немає жодного сенсу в існуванні інститутів Загальної частини, які лише декларуються, проте не застосовуються. Щодо практики застосування змішаної моделі, на прикладі Білорусі, то високий відсоток його застосування створює позитивне враження. У судовій практиці превалує покарання у виді обмеження свободи. У 2008, 2009, 2010, 2011 та 2012 рр. обмеження свободи було призначено відповідно 25,4%, 27,8%, 20,3%, 19% і 16,6% осіб. При цьому судді віддають перевагу тому, щоб не відправляти засуджених у кримінально-виконавчі установи відкритого типу (відбуття покарання на дому)³. У 2013, 2014, 2015, 2016, 2017 та 2018 рр. обмеження свободи було призначено відповідно 16%, 17,7%, 18,7%, 18,3%, 18,4% та 19%, при цьому більшість суддів вирішує не направляти засуджених до установ.

¹ Основные статистические показатели состояния судимости в России за 2008–2018 годы [Електронний ресурс] // Официальный сайт судебного департамента при Верховном Суде Российской Федерации. – Режим доступа: <http://www.cdep.ru/index.php?id=79&item=2074> (дата обращения: 17.03.2019).

² Коробєєв А. И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации : моногр. / А. И. Коробєєв. – Владивосток : Изд-во Дальневосточ. ун-та, 1987. – С. 158.

³ Див.: Саркисова Э. А. Уголовное право. Общая часть : учебник / Э. А. Саркисова. – Минск : Акад. МВД, 2014. – С. 26, 374.

Як визначив Пленум Верховного Суду України в постанові № 7 від 24 жовтня 2003 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання», суди мають забезпечувати дотримання принципів законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання.

Принцип законності полягає у вимозі призначення покарання відповідно до кримінального закону. Згідно з цим принципом покаранню підлягає лише особа, яка винна у вчиненні злочину; покарання може призначатися лише за вироком суду; система і види покарань, що можуть бути призначені судом, вичерпно перелічені в законі; кожне з покарань може призначатися лише в порядку і межах, встановлених законом.

Питання справедливості вже було піднято на етапі розгляду первинних ознак покарання у виді обмеження свободи в першому розділі. Ще в радянські часи завданням науки кримінального права полягало в тому, щоб змістовно розкрити професійно-цільове значення справедливості як обов'язкової і самостійної характеристики санкцій кримінального закону і покарання, яке призначається судом. Рішення подібного завдання сприяло підвищенню ефективності кримінально-правового впливу¹. Наприклад, А. А. Піонтковський визначив справедливим тільки таке покарання, яке сприяє найбільш успішній боротьбі зі злочинністю, коли воно є доцільним і раціональним².

Справедливе покарання має бути одночасно і гуманним. Реалізація гуманізму на практиці здійснюється переважно судом й означає не прощення при призначенні покарання, а те, що покарання не має спричинити фізичних страждань і приниження людської гідності. Гуманізмом продиктована вимога до правозастосовувача призначати більш суворий вид покарання із кола передбачених за вчинений злочин тільки тоді, коли менш суворий вид не зможе забезпечити досягнення мети покарання. Суд при призначенні покарання має на-

¹ Див.: Коган В. М. Социальный механизм уголовно-правового воздействия : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Коган Виктор Маркович ; Ин-т государства и права АН СССР. – М., 1985. – С. 21

² Курс советского уголовного права : в 6 т. – М. : Наука, 1970. – Т. 3 : Часть обшая. Наказание / ред.: А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе. – С. 37.

самперед розглядати можливість використання менш суворого покарання з можливих¹.

О. О. Житний вважає обмеження в застосуванні щодо жінок покарання у виді обмеження волі проявом позитивної дискримінації, яка за логікою законодавця пояснюється реалізацією гуманізму в сучасному кримінальному праві, яким надається важливого значення специфічним біологічним генеративним періодам життя жінки, її ролі в родині, пов'язаної з вихованням дітей, тобто природним статевим відмінностям. Проте все це породжує низку практичних проблем. Найвність згаданих обмежень призводить до того, що суд позбавлений можливості індивідуалізувати покарання деяким засудженим. Це стосується випадків, коли альтернативна санкція статті Особливої частини КК України, за якою засуджується особа, містить види покарання, більшість із яких закон дозволяє призначити певній категорії засуджуваних, і тоді фактично можна обрати лише одне покарання – позбавлення волі².

Що ж стосується індивідуалізації та обґрунтованості, дотримання цих принципів призначення покарання обмеження волі безпосередньо залежить від досконалості загальних засад призначення покарання. При цьому слід погодитися з О. В. Євдокімовою, що в жодному разі не слід ототожнювати загальні засади призначення покарання із принципами призначення покарання. Це взаємозалежні, але водночас самостійні категорії кримінального права. Вони не зводяться лише до загальних засад, оскільки, з одного боку, останні є проявом принципів, а з іншого – вони знаходять своє закріплення і в інших нормах КК України, що регламентують призначення покарання³. Засади призначення покарання були предметом уваги на Третньому міжнародному

¹ Див.: Берсей Д. Д. Реализация принципа гуманизма при назначении наказания / Д. Д. Берсей // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке : материалы VI междунар. науч.-практ. конф., 29–30 янв. 2009 г. – М., 2009. – С. 164, 166.

² Житний О. О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз) : монографія / О. О. Житний. – Харків : Одиссей, 2013. – С. 103–104.

³ Євдокімова О. В. Загальні засади і спеціальні правила призначення покарання / О. В. Євдокімова // Проблеми законності : республік. міжвідом. наук. зб. – Харків, 2006. – Вип. 78. – С. 169–170.

конгресі з питань кримінального та пенітенціарного права, що відбувся в Римі 16–24 листопада 1885 р. Вони були визначені так: максимальне покарання за кожне правопорушення має фіксуватися в законі, й суддя не має права його перевищувати; закон має містити мінімальний строк покарання за кожен злочин, але суддя може призначити покарання нижче нижчої межі, якщо доведе наявність пом'якшуючих обставин; за наявності альтернативної санкції суд призначає лише одне покарання, передбачене нею¹.

У національному законодавстві вони знайшли своє втілення у ст. 65 КК України і мають провідне значення для призначення покарання. Таке значення загальних засад обумовлене тим, що вони підлягають обов'язковому застосуванню в кожному кримінальному провадженні, де призначається покарання, незалежно від того, за який злочин і якій особі. Застосування загальних засад призначення покарання не обмежене також і окремими видами покарань, тому вони обов'язково застосовуються, зокрема, й при призначенні обмеження волі.

Визначення особливостей застосування загальних засад при призначенні покарання у виді обмеження волі обумовлене необхідністю ще й тому, що в законі особливі (спеціальні) правила призначення обмеження волі, на відміну від деяких інших видів покарань, не встановлені.

При дослідженні поставленої проблеми я підтримую висловлене В. В. Полтавець судження про те, що загальні засади призначення покарання – це передбачена кримінальним законом система загальних правил, що ґрунтується на принципах призначення покарання і є обов'язковою для суду в кожному конкретному випадку призначення покарання винному у вчиненні злочину для досягнення мети покарання². Водночас не можна погодитися з твердженням згаданого автора, яке підтримав також В. О. Попрас³, про те, що чинним КК Украї-

¹ Negley K. Teeters. *Deliberations of the International Penal and Penitentiary Congresses: Questions and Answers* / K. Negley. – Temple : Temple University Book Store, Philadelphia, 1949. – P. 53.

² Полтавець В. В. *Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодавством України : монографія* / В. В. Полтавець. – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2005. – С 45.

³ Попрас В. О. *Штраф як вид покарання за кримінальним правом України : монографія* / В. О. Попрас. – Харків : Право, 2009. – С. 131.

ни передбачено п'ять загальних засад призначення покарання, а саме: призначення покарання в межах, установлених у санкції статті Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за злочин; призначення покарання відповідно до положень Загальної частини КК України; призначення покарання, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину; призначення покарання, враховуючи особу винного; призначення покарання, враховуючи обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання¹.

Виходячи з такої логіки можна виділяти кількість загальних засад призначення покарання як завгодно довго. Зокрема, можна розділити п'яту названу В. В. Полтавець та В. О. Попрасом загальну засаду на дві: врахування обставин, які пом'якшують покарання, та врахування обставин, які обтяжують покарання. Крім того, можна далі дробити складові такої «самостійної» загальної засади, як врахування ступеня тяжкості вчиненого злочину. Відомо, що такий ступінь тяжкості визначається як заподіяною злочином шкодою (Ч. Беккарія вважав її єдиним та істинним мірилом злочинів²), так й іншими факторами, а саме: формою вини, ступенем здійснення злочинного наміру тощо.

Саме тому я вважаю, що чинним КК України передбачено три загальні засади призначення покарання – по одній у кожному з пунктів ч. 1 ст. 65 КК України. При цьому перша та друга засади полягають у необхідності врахування при призначенні покарання положень кримінального закону. Відповідно до структури КК України перша засада вимагає врахування положень Особливої частини, а друга – положень Загальної частини. Третя ж загальна засада полягає в необхідності врахування життєвих факторів, що пов'язані із вчиненим злочином та особою, яка його вчинила.

Перша загальна засада передбачена в п. 1 ч. 1 ст. 65 КК України і пов'язана із санкцією статті Особливої частини КК України. Відповідно до неї суд призначає покарання в межах, установлених у санк-

¹ Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодавством України : монографія / В. В. Полтавець. – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2005. – С 45.

² Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях : пер. с итал. / Ч. Беккариа. – Киев : Ин Юре, 2014. – С. 97.

ції статті (санкції частини статті) Особливої частини згаданого Кодексу, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, за винятком випадків, передбачених частиною другою ст. 53 КК України. Ця вимога на концептуальному рівні була обґрунтована ще у XVIII ст. Ч. Беккарія, який писав про необхідність встановлювати покарання за злочин тільки законом; неприпустимість для судді виходити за межі закону; неможливість у жодному разі призначити покарання вище вищої межі, встановленої в санкції¹. На жаль, останнє правило сьогодні в нашому законодавстві порушується: відповідно до ч. 2 ст. 53 КК України штраф у деяких випадках може бути призначений у розмірі більшому, ніж встановлений у санкції.

Урахування цієї загальної засади обумовлює наведені нижче два висновки. По-перше, обмеження волі може бути призначене у випадках, якщо цей вид покарання передбачений у санкції статті Особливої частини КК України. Таким чином, за винятком випадків застосування ст. 69 КК України, про що мова буде йти нижче, обмеження волі може бути призначене тільки тоді, коли воно передбачене в санкції². Ще раз підкреслюю, що частота вживання обмеження волі в санкціях явно дисонує з кількістю вироків, у яких воно призначається (див. детальніше додатки 5, 6). По-друге, обмеження волі може бути призначене лише в тих межах, у яких воно встановлене в санкціях. У багатьох випадках у санкціях передбачається максимальний строк обмеження волі на рівні, що визначений для цього виду покарання у Загальній частині КК України – п'ять років (див. детальніше додаток 3). Інколи він встановлюється на рівні двох, трьох або чотирьох років, навіть одного року (критичні зауваження щодо цієї санкції викладені раніше). Мінімальний строк обмеження волі інколи визначається на рівні двох або трьох років, але здебільшого – він не визначається взагалі й тоді суд враховує положення Загальної частини КК України. Вихід за максимальну межу санкції при призначенні обмеження волі неприпустимий у будь-якому разі,

¹ Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях : пер. с итал. / Ч. Беккариа. – Киев : Ин Юре, 2014. – С. 84.

² Пономаренко Ю. А. Виды наказаний по уголовному праву Украины : моногр. / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – С. 175.

вихід за мінімальну межу санкції, за винятком випадків, коли вона встановлена в розмірі одного року, можливий лише на підставі ст. 69 КК України, про що буде сказано далі.

Друга загальна засада вимагає врахування при призначенні покарання положень Загальної частини КК України (п. 2 ч. 1 ст. 65 КК України). Виконання вимог цієї загальної засади стосовно обмеження волі полягає в такому. Передусім положеннями Загальної частини визначається комплекс правообмежень, що властиві цьому виду покарання. Правообмеження, які входять до нього *de lege lata*, визначаються ст. 61 КК України. Водночас мною вже висловлювалися судження про необхідність їх зміни *de lege ferenda*, у зв'язку з чим має бути й уточнене місце обмеження волі серед інших видів покарань: як менш суворе, ніж конфіскація майна й усі різновиди позбавлення волі (арешт, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі).

Крім того, врахування положень Загальної частини КК України дає змогу уточнити строки обмеження волі. За чинним КК України, граничні строки цього виду покарання встановлені на рівні одного і п'яти років, у моєму розумінні вони мають складати відповідно один місяць і п'ять років (аргументація викладена в підрозділі 2.3). Особливе значення визначеного в статті Загальної частини мінімального строку обмеження волі полягає в тому, що законодавець часто встановлює відносно визначені санкції із використанням обмеження волі без вказівки на мінімальний його строк. Саме в таких випадках мінімальний строк цього виду покарання визначається статтею Загальної частини КК України.

У Загальній частині на сьогодні встановлюються істотні обмеження в застосуванні обмеження волі щодо певних категорій суб'єктів злочинів (ч. 3 ст. 61 КК України). На мій погляд, слід підтримати пропозицію суттєво скоротити ці обмеження, у тому числі й за рахунок розширення альтернативних позбавленню волі видів покарань, які можуть призначатися уразливим категоріям осіб¹. Якщо проана-

¹ Див.: Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины : моногр. / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – С. 172–173.

лізувати думку суддів, то вони загалом теж підтримують необхідність призначення обмеження волі таким особам (додаток 12).

Наступне положення Загальної частини, яке суд враховує, застосовуючи обмеження волі, це правила призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України). Відповідно до вимог цієї статті обмеження волі може бути призначене як більш м'який вид покарання за злочини, у санкціях за які передбачено винятково позбавлення волі в будь-якому його різновиді. Крім того, як уже відзначалося вище суд може також призначити обмеження волі в розмірі нижчому за мінімум, встановлений у санкції статті Особливої частини КК України.

Спірним є питання про призначення обмеження волі як більш м'якого (ст. 69 КК України) тоді, коли в санкції є позбавлення волі і покарання, яке є більш м'яке, ніж обмеження волі (в одній і тій самій альтернативній санкції). Я вважаю, що призначити обмеження волі в такій ситуації неможливе. У науці існує інша точка зору¹ стосовно можливості використання обмеження волі як більш м'якого покарання в такій ситуації. Але, таким чином, нівелюється призначення санкцій статей КК України встановлювати відповідальність за вчинення злочину. Правозастосувач на власний розсуд, за наявності певних умов зможе використовувати будь-яке більш м'яке щодо найбільш суворого покарання в санкції.

На практиці так і виходить: інколи судді призначають обмеження волі таким чином навіть за особливо тяжкі злочини, а потім ще і звільняють від відбування покарання з випробуванням – справа № 584/958/13-к (додаток 7). Ці заходи все частіше стають інструментами зловживань з боку суддів. У зв'язку із цим справедливою є пропозиція О. О. Дудорова законодавчо закріпити заборону застосовувати занадто м'які основні покарання за тяжкі та особливо тяжкі злочини². На мою думку, ст. 69 КК України розрахована на ті ситуації,

¹ Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш [та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. В. Я. Тація. – 5-те вид., допов. – Харків : Право, 2013. – Т. 1 : Загальна частина. – С. 276.

² Дудоров О. Спеціальні засади призначення покарання / О. Дудоров // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 1. – С. 83.

коли саме мінімальне покарання в межах санкції буде надто суворим стосовно цього конкретного випадку, що не буде відповідати ступеню тяжкості вчинюваного злочину та особі винного. Часте ж застосування ст. 69 КК України за окремі злочини (див. додаток 7) дає підстави замислитися над подальшою законодавчою диференціацією і передбаченням у цих санкціях більш м'яких видів покарань, зокрема й обмеження волі.

Крім вищезазначеного, врахування положень Загальної частини КК України в окремих випадках призводить до фактичного зниження максимального розміру обмеження волі, встановленого в санкції. Ідеться про правила, що визначенні частинами 2 та 3 ст. 68 та ст. 69¹ КК України, при їх застосуванні за злочини, в санкціях, за які обмеження волі є безальтернативним або найбільш суворим видом покаранням.

І нарешті, у Загальній частині встановлюються правила застосування обмеження волі при призначенні покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків (статті 70–72 КК України). Тут слід звернути увагу на таке. По-перше, у випадках, коли обмеження волі за один злочин є менш суворим покаранням, ніж покарання за інший злочин, проблем з перерахуванням строків обмеження волі в покарання, пов'язані з позбавлення волі, не виникає. Навпаки, якщо обмеження волі є найбільш суворим покаранням серед покарань, визначених судом за інші злочини, то виникають деякі проблеми, пов'язані із законодавчими неточностями у ст. 72 КК України. Так, відповідно до підп. «в» п. 1 та підп. «б» п. 2 ч. 1 ст. 72 КК України одному дню позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або арешту відповідають три дні службових обмежень для військовослужбовців або три дні виправних робіт, тоді як п. 3 ч. 1 ст. 72 КК України визначає, що одному дню обмеження волі відповідає так само три дні службового обмеження для військовослужбовців або три дні виправних робіт. Законодавець цими положеннями прирівнює ступінь суворості покарань, пов'язаних із позбавленням волі, та ступінь суворості обмеження волі, що є недопустимим. Таким чином, виходячи із співвідношення двох днів обмеження волі до одного дня покарань, пов'язаних із позбавленням волі, запропонована нова редакція ст. 72 КК України, яка стосується обмеження волі (див. додаток 12).

По-друге, на порядок денний виходить питання про можливість збільшення максимального строку обмеження волі за сукупністю злочинів чи сукупністю вироків. Законодавець у багатьох випадках передбачає в санкціях обмеження волі на строк до п'яти років. Таким чином, визначаючи за два злочини покарання у виді обмеження волі на строк п'ять років, при застосуванні норм про призначення покарання за сукупністю злочинів або сукупністю вироків суд вдається до вимушеного поглинання часто однакових за суворістю покарань. У науці неодноразово висловлювалися положення про необхідність урахування принципів невідворотності й доцільності покарання. У випадках вимушеного поглинання можна говорити лише про формальне дотримання принципу невідворотності, а точніше – про його часткову реалізацію, оскільки фактично така особа більшою мірою залишається непокараною¹. Поглинання доцільне лише тоді, коли один зі злочинів значно більш суспільно небезпечний, ніж інший². Пропонується в науці визначати випадки, у яких необхідно і можливо застосовувати принцип поглинання³. Цілком слушно звертає увагу на проблему складання строків при сукупності злочинів Т. І. Созанський⁴. Щодо обмеження волі потрібно, на мій погляд, передбачити можливість збільшення максимального строку обмеження волі при призначенні за сукупністю вироків за прикладом позбавлення волі.

Третя загальна засада спрямована на більшу індивідуалізацію кримінальної відповідальності і пов'язана з урахуванням особливостей конкретної життєвої ситуації. Вона складається з трьох елементів. Перший елемент полягає в необхідності врахування ступеня тяжкості вчиненого злочину. При цьому передусім враховуються категорія тяжкості, до якої віднесений цей злочин. На мій погляд, обмеження волі має встановлюватися в санкціях винятково за злочини невеликої

¹ Див., наприклад: Горелик А. С. Назначение наказания по совокупности : моногр. / А. С. Горелик. – Красноярск : Краснояр. кн. изд-во, 1975. – С. 16–17.

² Див., наприклад: Кригер Г. А. Назначение наказания при совокупности преступлений / Г. А. Кригер // Социалистическая законность. – 1959. – № 5. – С. 19.

³ Див.: Євтєєва Д. Деякі питання призначення покарань за сукупністю злочинів / Д. Євтєєва // Актуальні проблеми кримінального права : тези доп. та наук. повідомл. студент. наук. конф. – Харків, 2007. – С. 92.

⁴ Созанський Т. І. Кваліфікація сукупності злочинів : монографія / Т. І. Созанський. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 171.

та середньої тяжкості. У чинному законодавстві це правило практично реалізоване, за винятком декількох санкцій, у яких обмеження волі встановлене за вчинення тяжких злочинів (додаток 1). Сказане не заперечує можливості призначення обмеження волі за тяжкі або особливо тяжкі злочини на підставі ст. 69 КК України, коли ступінь суспільної небезпечності діяння є нетипово низьким і подібним до рівня суспільної небезпечності злочинів невеликої або середньої тяжкості. Далі суд враховує порівняльну тяжкість окремих видів злочинів, порівняно з іншими видами злочинів із цієї ж категорії тяжкості. І нарешті, враховується суспільна небезпечність конкретного злочину, порівняно з іншими злочинами такої ж кваліфікації.

Другий елемент третьої загальної засади полягає у врахуванні даних про особу винного, на якій, вважаю за необхідне, зупинитися детальніше. У кримінально-правовій літературі неодноразово підіймалися питання врахування особи винного, робилися спроби класифікації таких осіб, зосереджувалася увага на значенні подібних кроків. При встановленні кримінальної відповідальності законодавець беззаперечно не може не враховувати, що особи, які вчиняють злочини, різняться за своїми соціальними, психологічними та іншими якостями. У зв'язку із цим закону потрібно зважати на ці особливості. Наголошувалася необхідність урахувувати їх при визначенні виду і розміру відповідного покарання¹. Поступово, з плином історичного часу підіймалося питання про необхідність диференціації покарання залежно від конкретної особи, особливостей її психіки. Так, наприклад, ще на Першому міжнародному конгресі з питань кримінального та пенітенціарного права, що відбувся в Лондоні 3–13 липня 1872 р., висловлювалася думка про індивідуальний підхід до засуджених, призначення покарання різного рівня суворості (навіть у межах різних режимів позбавлення волі) та різних строків залежно від того, як це покарання буде сприймати конкретна особистість². Погоджуючись

¹ Див.: Курс советского уголовного права / отв. ред.: Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1970. – Т. 2 : Часть общая. – С. 21–23.

² Negley K. Teeters. Deliberations of the International Penal and Penitentiary Congresses: Questions and Answers / K. Negley. – Temple : Temple University Book Store, Philadelphia, 1949. – P. 32.

з Б. С. Волковим, А. А. Піонтковський підкреслював необхідність визначення покарання з врахуванням психологічних особливостей особи винного¹. У сучасності такі судження не рідкість: наприклад, наголошується на необхідності особливого підходу до покарання неповнолітніх з урахуванням їх психологічних особливостей².

Особистість людини з точки зору психології – це поняття багатогранне, яке включає не тільки характер, але також і здібності, інтелект, світогляд тощо³. При призначенні покарання, слід враховувати особливості особистості особи винного, насамперед із психологічної точки зору. Покарання впливає на психіку людей, створюючи додаткові стимули поведінки і викликає бажані для суспільства рефлексії⁴. Зокрема, необхідно враховувати типи акцентуацій характеру особистості, оскільки це буде впливати на можливість реалізації мети покарання, яка розглядається в підрозділі 4.2 цієї роботи. Одне й те саме покарання для особи одного типу стане насолодою та відпочинком, для іншої – досягне поставленої перед ним мети.

Акцентуація характеру – це варіанти норми, тоді як прояв якостей характеру не досягає такого ступеня, для того щоб стати причиною соціальної дезадаптації⁵. Інакше кажучи, вони становлять собою характерологічні особливості людини, які впливають на усвідомлення особою в нашому випадку правообмежувальних властивостей заходів,

¹ Кругликов Л. Л. Круг общих начал назначения наказания в представлении А. А. Пионтковского / Л. Л. Кругликов // Научные воззрения профессоров Пионтковских (отца и сына) и современная уголовно-правая политика / под ред.: Ф. Р. Сундурова, М. В. Талан. – М.: Статут, 2014. – С. 273.

² Див.: Яцун О. С. Особливості кримінального покарання неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Яцун Олександр Сергійович ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2009. – С. 12.

³ Див.: Личко А. Акцентуации характера как концепция в психиатрии и медицинской психологии [Электронный ресурс] / А. Личко // Библиотека Гумер. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Article/lichk_aks.php (дата обращения: 07.03.2019).

⁴ Див.: Курс советского уголовного права / отв. ред.: Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1970. – Т. 2 : Часть общая. – С. 205.

⁵ Див.: Личко А. Акцентуации характера как концепция в психиатрии и медицинской психологии [Электронный ресурс] / А. Личко // Библиотека Гумер. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Article/lichk_aks.php (дата обращения: 07.03.2019).

які на неї накладаються. Відомий вчений, доктор медичних наук М. Є. Бурно визначив типові характерологічні особливості людини, які підтримані загальною медичною практикою. Серед них такі: 1) сангвінічний (синтонний) характер (циклоїд); 2) напружено-авторитарний характер (епілептоїд); 3) тривожно-сумнівний характер (психастеник); 4) соромливо-дратівливий характер (астеник); 5) педантичний характер (ананкаст); 6) замкнено-поглиблений, аутистичний характер (шизоїд); 7) демонстративний характер (істерик); 8) нестійкий характер (нестійкий психопат); 9) змішані (мозаїчні) характери: а) «грубуватий» характер (органічний психопат); б) «ендокринний» характер (ендокринний психопат); в) «поліфонічний» характер.

Перші п'ять характерів і «грубуватий» об'єднуються відомою для них схильністю відповідно до їхньої природної структури до реалістичного (матеріалістичного) світогляду. Що ж стосується замкнено-поглибленого та «ендокринного» характерів, то особи, які їх мають, прагнуть до ідеалістичного світогляду. Люди з «поліфонічним» характером можуть бути і матеріалістами, й ідеалістами, а з «демонстративним» та «нестійким» характерами зазвичай змінюють свій світогляд залежно від обставин¹.

Ураховуючи акцентуацію характеру особи винного при призначенні не тільки обмеження волі, а й взагалі будь-якого виду покарання, слід виходити з того, що особі з реалістичним (матеріалістичним світоглядом) можна призначати покарання, пов'язані з ізоляцією її від суспільства. Що ж стосується осіб з ідеалістичним світоглядом, то щодо них з обережністю слід застосовувати покарання, пов'язані з ізоляцією від суспільства, оскільки не буде досягнута мета покарання. Для них за щастя потрапити знов до місць позбавлення волі і знаходитися у звичному для них оточенні або взагалі в одиночній камері.

Як правило, акцентуація характеру проявляється лише в особливих умовах, коли доля б'є особу по місцю найменшого супротиву цього типу. Наприклад, у ситуації, коли треба швидко встановити тісні неформальні контакти з новим оточенням, один зробить це з ін-

¹ Див., наприклад: Бурно М. Е. Сила слабых (психотерапевтическая книга) [Электронный ресурс] / М. Е. Бурно // Afield : поле надежды. – Режим доступа: http://afield.org.ua/force/b1_1.html (дата обращения: 07.03.2019).

тересом і задоволенням, з легкістю включиться в нове середовище, або навіть посяде в ньому лідерську позицію, тобто проявить якості гіпертима, тоді як інший замкнеться в собі, опиниться нездатним інтуїтивно вливатися в нову атмосферу, буде вважати за краще самотність і «внутрішню свободу», яка мінімально необхідна конформізму. Перший тип при вимушеній ізоляції, позбавленні широкого кола контактів, обмеженні свободи дій, та ще й приречений на байдикування, здатен на бурхливу афективну реакцію, яка буде заподіювати йому істотні правообмеження, тоді як інший ці ж умови сприйме протилежно, полинувши у внутрішній світ фантазій та роздумів¹.

Для того щоб визначити акцентуацію характеру, Н. Я. Івановим та А. Є. Личком розроблений спеціальний метод, який навіть прийнятий для масових обстежень – патохарактерологічний². Такий метод передбачає залучення спеціалістів неюридичного профілю. Через необхідність комплексного підходу при призначенні покарання окремими вченими (наприклад, американський криминолог Шелдон Глюек³) висловлювали пропозиції про залучення до призначення покарань різних фахівців. Зокрема, пропонувалося призначати покарання колегіально: суддею, психіатром і соціологом або людиною зі сфери освіти. На мою думку, це неможливо: всі ці люди найчастіше з різним світоглядом і остаточного порозуміння вони не знайдуть. Правильнішим видається використання експертних висновків фахівців суддею при призначенні покарання.

Звичайно, для застосування такого методу в кожному кримінальному провадженні, не можна обійтися без фінансових витрат. На мою думку, шляхів вирішення цієї проблеми може бути принаймні два. Перший полягає в можливості встановлення компенсації цих витрат самим засудженим після набрання законної сили обвинувальним ви-

¹ Див.: Личко А. Акцентуации характера как концепция в психиатрии и медицинской психологии [Электронный ресурс] / А. Личко // Библиотека Гумер. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Article/lichk_akk.php (дата об'єкту: 07.03.2019).

² Патохарактерологические исследования у подростков / ред. А. Е. Личко, Н. Я. Иванов. – Л.: Изд-во Психоневролог. Ин-та им. Бехтерева, 1981. – С. 5–28.

³ Glueck Sheldon. Crime and Justice. – Oxford: Little, Brown and Co., 1936: цит. по Куц В. Деякі аспекти зарубіжного досвіду вдосконалення системи призначення покарання / В. Куц // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – № 3. – С. 115.

роком суду. Другий спосіб полягає у використанні грошей, отриманих у результаті застосування такого виду покарання, як штраф. Відомо, що від його виконання держава отримує достатньо високі фінансові надходження, які поглинаються загальним фондом державного бюджету. Вони цілком могли б бути використані для фінансування витрат, пов'язаних із забезпеченням справедливості покарання.

Урахування ж акцентуації характеру особи важливе не тільки при призначенні покарання, а й при кримінологічному попередженні вчинення особами нових злочинів. Так, наприклад, вважається, що чуттєвий матеріалізм осіб із сангвінічним (синтонним) характером спонукає їх до кривавих революцій задля перебудови світу, такі люди непогано надихають воїнів зі зброєю в руках¹. Це слід враховувати, оскільки такі особи в перспективі стають непоганими організаторами злочинів. Проте це вже виходить за межі мого дослідження і є предметом для самостійного аналізу.

Окрім того, врахування особи винного при призначенні обмеження волі має також охоплювати наявність у нього постійного місця роботи або навчання, спосіб життя, характеристики за місцем роботи (навчання) та проживання, потенційні ризики можливого залишення такої особи в суспільстві тощо. Зрозуміло, що такий підхід не може знайти своє втілення ані в елементах складу злочину, ані будь-де в КК України на сьогодні. Проте, як слушно зазначає А. Н. Трайнін, що підставою для застосування індивідуального покарання можуть стати ознаки, які не включені у склад злочину². Саме ці ознаки особи винного можна покладати в основу найбільш оптимального для них покарання.

Третій елемент третьої загальної засади призначення покарання полягає в необхідності врахування при призначенні обмеження волі обставин, які обтяжують або пом'якшують суспільну небезпечність вчиненого злочину. Незважаючи на те, що в законі такі обставини називаються обставинами, які обтяжують або пом'якшують покарання, насправді вони обтяжують або пом'якшують суспільну небезпечність

¹ Див.: Бурно М. Е. Сила слабых (психотерапевтическая книга) [Электронный ресурс] / М. Е. Бурно // Afield : поле надежды. – Режим доступа: http://afield.org.ua/force/b1_1.html (дата обращения: 07.03.2019).

² Трайнин А. Н. Состав преступления по советскому уголовному праву / А. Н. Трайнин. – М. : Юрид. лит., 1951. – С. 325.

вчинюваного злочину. При цьому визначаючи суспільну небезпечність, слід вважати її інтегративним поняттям, яке полягає не тільки в можливості спричинення або загрози спричинення об'єктам кримінально-правової охорони істотної шкоди, а й охоплюється іншими об'єктивними або суб'єктивними ознаками¹. Урахування цих обставин слугуватимуть підставою для призначення більш суворого або менш суворого покарання залежно від санкції². Якщо обмеження волі передбачене в альтернативі до більш суворого покарання, то наявність сукупності пом'якшуючих ознак, має схилити суддю до призначення саме обмеження волі. Самі судді з цим погоджуються (див. додаток 10). Навпаки, при призначенні обмеження волі як найбільш суворого покарання в санкції, слід особливу увагу звертати на обтяжуючі обставини.

Стосовно зв'язку окремих обтяжуючих та пом'якшуючих обставин з обмеженням волі, то за чинною моделлю обмеження волі наявність окремих обставин унеможливорює його призначення. Наприклад, наявність такої обставини як «вчинення злочину неповнолітнім» (п. 3 ч. 1 ст. 66 КК України) унеможливорює призначення обмеження волі, оскільки до неповнолітніх воно не застосовується (ч. 3 ст. 61 КК України) тощо. Проблема виникає також у тих випадках, коли за сукупністю пом'якшуючих обставин суд має призначити обмеження волі як більш м'яке покарання в санкціях, пов'язаних із позбавленням волі, проте призначити його не може у зв'язку з істотними обмеженнями в застосуванні цього виду покарання.

Цілком слушним є висновок про те, що суд зобов'язаний призначати покарання у виді обмеження волі відповідно до загальних засад призначення покарання, а також спеціальних правил призначення покарання у виді обмеження волі для злочинів, щодо яких застосовується відповідне покарання³. При цьому спеціальних правил призна-

¹ Див.: Новикова Е. А. К вопросу о системности оснований криминализации в уголовном праве [Электронный ресурс] / Е. А. Новикова // ЛОМОНОСОВ-2013 : материалы междунар. молодеж. науч. форума. – М., 2013. – электрон. опт. диск (DWD-ROM).

² Див.: Дудоров О. О. Обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання: поняття, правова природа, значення / О. О. Дудоров // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки : зб. наук. пр. – 2011. – № 1. – С. 209.

³ Див.: Тимошина Е. В. Особенности назначения уголовного наказания в виде ограничения свободы / Е. В. Тимошина // Территория науки. – 2016. – № 4. – С. 190.

чення покарання для обмеження волі не встановлено, вони є загальними майже для всіх видів покарання¹. Детально аналізуючи практику Європейського Суду з прав людини, цілком слушно зазначає Є. М. Вечерова, що обмеження певного права, навіть тоді, коли воно відбувається відповідно до національного законодавства, може бути визнано неправовим, якщо визначені в законі підстави обмеження викладено так, що це позбавляє особу можливості прогнозувати свою поведінку та передбачати її наслідки².

Проведений аналіз змісту загальних засад призначення покарання в аспекті їх застосування до обмеження волі свідчить про відсутність будь-яких винятків чи особливостей для цього виду покарання. Водночас проведене дослідження ставить на порядок денний необхідність уточнення як окремих положень про обмеження волі як вид покарання, так і змісту загальних засад його призначення. Більше того, з урахуванням результатів проведеного дослідження можуть бути висловлені позиції й щодо вдосконалення практики загальних засад призначення покарання стосовно обмеження волі. На підставі моїх висновків для покращення практики застосування обмеження волі підготовлена була доповідна записка до тоді ще Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (додаток 13).

==== 4.2. Особливості досягнення мети покарання при застосуванні обмеження волі

У науковій літературі зазначається, що ідея цілей покарання є дуже абстрактною та філософською, щоб бути покладеною в основу практики призначення конкретного покарання в щоденній роботі судді³.

¹ Див. детальніше про спеціальні правила: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: Злочини проти власності / за ред. М. І. Хавронюка. – Київ : ВД «Дакор». – 2017. – С. 60–61.

² Вечерова Є. М. Нормативність кримінального права: теоретико-прикладне дослідження : монографія / Є. М. Вечерова. – Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. – С. 18.

³ Див.: Куц В. Деякі аспекти зарубіжного досвіду вдосконалення системи призначення покарання / В. Куц // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – № 3. – С. 115.

Незважаючи на це в Україні, як і в багатьох зарубіжних державах, питання цілей покарання знайшли своє законодавче втілення. Відповідно до ч. 2 ст. 50 КК України покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так й іншими особами. На більш загальному рівні слушно зазначає В. О. Човган, що будь-яке обмеження прав чи свобод може бути обмежено тільки задля досягнення визначених нею ж цілей¹.

На теоретичному рівні і в історичному зв'язку і сьогодні не припиняються дискусії з приводу визначення змісту мети покарання. Вважаються не зовсім всеохопними ті теорії покарання, які зводять мету покарання лише до мети загальної превенції, наприклад підтримання непорушності правопорядку або залякування загрозою кримінального закону, або до мети спеціальної превенції. Більш правильним видається розгляд їх як єдиного цілого, невідривно один від одного².

Треба звернути увагу на те, що в деяких країнах англосаксонського права немає дискусій з приводу загальних та спеціальних цілей покарання. Фактично неоспорюваним є той факт, що обвинувачений засуджується в інтересах загальної та спеціальної превенції, свого виправлення та компенсації завданих збитків³.

У XIX ст. у США виправлення було основною метою покарання і навіть приймалося рішення, що засуджений має перебувати в умовах позбавлення волі доти, доки не виправиться. Такі кроки направлені на розширення суддівського розсуду, оскільки судді отримували право обирати санкції з великого їх переліку й очікувалося, що такі санкції слугуватимуть потребам «виправлення» кожного злочинця.

¹ Човган В. О. Обмеження прав в'язнів: правова природа та обґрунтування : монографія / В. О. Човган ; ГО «Харківська правозахисна група». – Харків : Права людини, 2017. – С. 228.

² Курс советского уголовного права : в 6 т. – М. : Наука, 1970. – Т. 3 : Часть общая. Наказание / ред.: А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе. – С. 40.

³ Stith K. Judging Under the Federal Sentencing Guidelines [Electronic resource] / Stith Kate, Cabranes Jose A. // Nw. U. L. Rev. 1997. – Vol. 91. – №4 – P. 1270. – Access mode: http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2272&context=fss_papers (date of treatment: 07.03.2019).

Насправді ж жоден закон не обмежував розсуду судді при призначенні покарання¹. Водночас вченими критикується закон про реформу системи покарання через відсутність у ньому чітко визначених цілей покарання, таких як загальна та спеціальна превенція, кара та виправлення².

Як справедливо зазначає О. О. Книженко, у нинішній еволюції цілей слід звертати увагу на їх множинність. Еволюцію цілей покарання слід досліджувати крізь призму не тільки цілей кримінальної відповідальності, а й цілей заходів кримінально-правового характеру. Останні співвідносяться з цілями покарання та кримінальної відповідальності як загальне й окреме. Загальне і спеціальне попередження вчинення злочинів є не лише цілями покарання, а й цілями заходів кримінально-правового характеру. Кара є змістом заходів кримінальної відповідальності, яка по-різному виявляється залежно від форм його прояву. Співвідношення зазначених цілей залежить від конкретного заходу кримінально-правового характеру, який суд застосовує до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння³.

В. К. Дуюнов та О. О. Книженко відстоюють позицію з приводу законодавчого закріплення єдиної системи заходів кримінально-правового характеру, поряд з якими постає необхідність визначення в законі не лише поняття, цілей таких заходів, а й принципів (загальних засад) їх застосування. У кримінальному законодавстві має бути визначена загальна мета для всіх заходів кримінально-правового впливу, яка має досягатися шляхом реалізації більш конкретних – першочергових цілей, що стоять перед тими чи іншими заходами кримінально-правового характеру⁴. О. І. Чучаєв відзначає, що форма

¹ Куц В. Деякі аспекти зарубіжного досвіду вдосконалення системи призначення покарання / В. Куц // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – №3. – С. 114.

² Comprehensive Crime Control Act of 1983 [Electronic resource] : hearings before the Subcommittee on Criminal Law of the Committee on the Judiciary, United States Senate, Ninety-eighth Congress, first session on S. 829 ... May 4, 11, 18, 19, and 23, 1983 (1984). – P. 638 // Internet Archive. – Access mode: http://www.archive.org/stream/comprehensivecri00unit/comprehensivecri00unit_djvu.txt (date of treatment: 07.03.2019).

³ Книженко О. О. Санкції у кримінальному праві : монографія / О. О. Книженко. – Харків : НикаНова, 2011. – С. 199, 204.

⁴ Дуюнов В. К. Проблемы уголовного наказания в теории, законодательстве и судебной практике : моногр. / В. К. Дуюнов. – Курск : РОСИ, 2000. – С. 9.

кримінально-правового впливу – спосіб організації державного примусу, реакція на вчинене особою суспільно небезпечне діяння¹.

Раніше мною була відзначена дискусійна позиція щодо визнання обмеження свободи в моделі «залишення особи у суспільстві» покаранням. Підкреслювалося, що воно не повною мірою сприяє досягненню цілей, які ставляться перед покаранням, але загалом може бути визнане таким, що відповідає цілям інших заходів кримінально-правового характеру. Це стосується особливості такої мети, як кара, досягнення якої не вимагається при застосуванні інших заходів кримінально-правового характеру. При дослідженні досягнення цілей покарання неможливо виходити винятково з кари. Слід погодитися з В. К. Дуюновим, що кара і покарання – нетотожні поняття², а досліджувати цілі покарання можливо лише комплексно. При цьому не слід наділяти покарання цілями, які йому не властиві. Так, не можна погодитися, що покарання має викликати в засудженого страждання, має ганьбити його перед суспільством³.

Вимірити досягнення або недосягнення цілей покарання цілком можна через ефективність⁴. Зрозуміло, що таке мірило можна застосовувати винятково до таких заходів, які вже знайшли своє втілення в законодавстві, і неможливо прорахувати на майбутнє. Ніхто до кінця не знає як вимірюється ефективність покарання. Передусім про неефективність обмеження волі може свідчити низькій відсоток питомої ваги його застосування (2,03% від загальної кількості засуджених – середній показник із часів запровадження покарання у виді обмеження волі – див. додаток 4). Крім того, ще одним із показником неефективності застосування покарання вбачається вже з давніх часів

¹ Чучаев А. И. Уголовно-правовое воздействие: понятие, объект, механизм, классификация : моногр. / А. И. Чучаев, А. П. Фирсова. – М. : Проспект, 2010. – С. 36.

² Дуюнов В. К. Наказание в уголовном праве России – принуждение или кара? / В. К. Дуюнов // Государство и право. – 1997. – № 11. – С. 64.

³ Див.: Уткин В. А. О юридическом содержании уголовного наказания в виде ограничения свободы / В. А. Уткин // Вестник Томского государственного университета. – 2006. – № 292. – С. 46.

⁴ Див.: Про ефективність детально див., наприклад: Яковець І. С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань : монографія / І. С. Яковець. – Харків : Право, 2013. – С. 53–85.

рецидивна злочинність¹. Рецидивна злочинність із року в рік поступово зростає. У 2013 р. кількість правопорушень, вчинених особами, які раніше вчиняли злочини, становила – 62 625, у 2014 р. – 63 746, у 2015 р. – 58 242, у 2016 р. – 50 510, у 2017 р. – 11 291, у 2018 р. – 66 484. Вважається, що стан рецидиву характеризує рівень реалізації спеціального попередження злочинів². Щодо моделі обмеження свободи у виді «залишення у суспільстві» на прикладі Росії, офіційні дані про рівень такого рецидиву при обмеженні волі неповні і значно нижчі фактичних. Проте встановлений рівень кримінологічного рецидиву серед засуджених у період їх надходження на облік у державно-виконавчих інспекцій у середньому склав 5%, протягом двох років після відбуття – 25,6%³.

Нарешті, неефективність як обмеження волі, так і загалом усієї системи заходів кримінально-правового характеру, демонструє високий рівень злочинності. У 2010 р. зареєстровано 500 902 кримінальних правопорушень, у 2011 р. – 515 833, у 2012 р. (по 20.11) – 443 665, у 2013 р. – 563 560, у 2014 р. – 529 139, у 2015 р. – 565 182 у 2016 р. – 592 604, у 2017 р. – 857 571, у 2018 р. – 487133. Загальна кількість злочинів, вчинених раніше несудимими особами вважається показником досягнення загального попередження злочинів. Інформація єдиного звіту про злочинність до листопада 2012 р. була взята відповідно до даних МВС України, а за 2013–2018 р. – даних Генеральної прокуратури України. Відсутність даних наприкінці 2012 р. пов'язана передусім із прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України. Сумніви щодо ефективності обмеження свободи, зо-

¹ Див.: Курс советского уголовного права : в 6 т. – М. : Наука, 1970. – Т. 3 : Часть общая. Наказание / ред.: А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе. – С. 49; Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / В. С. Батиргареева. – Харків : Право, 2009. – 576 с.

² Див., наприклад: Книженко О. О. Санкції у кримінальному праві : монографія / О. О. Книженко. – Харків : НикаНова, 2011. – С. 264; Чучаев А. И. Цели наказания в советском уголовном праве : учеб. пособие / А. И. Чучаев. – М. : ВЮЗИ, 1989. – С. 60.

³ Див. детальніше: Рахматулин З. Р. Непенитенциарный режим ограничения свободы: эффективность и средства обеспечения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Рахматулин Закир Равильевич ; Красноярск. гос. аграрн. ун-т. – Красноярск : [б. и.], 2018. – С. 10, 149.

крема в російській моделі, зустрічаються і в науці кримінального права¹. Низький каральний потенціал покарання у виді обмеження свободи, обумовлений недостатністю обсягу та характеру його право-обмежень для досягнення цілей покарання². При цьому зазначається, що неефективність цього виду покарання потребувала призначення більш суворого заходу державного примусу, який би забезпечував досягнення передбачених законодавством цілей³.

Як зазначає М. І. Панов, неефективність кримінально-правових норм (особливо наявність так званих «мертвих норм») потребує внесення відповідних змін у кримінальне законодавство в порядку *de lege ferenda*⁴. Назвати норму про обмеження волі «мертвою» я не можу, проте низький рівень застосування констатується. Не виникає сумнівів, що від моделі обмеження волі *de lege lata* необхідно відмовлятися.

Залишати систему покарань без дієвих альтернативних позбавленню волі покарань теж не можна, оскільки як свідчать соціологічні і психологічні дослідження проблеми покарання, найбільш поширений вид покарання – позбавлення волі – не виконує свого призначення – не виправляє злочинців, а навпаки деморалізує та розбещує їх. Водночас застосування некараючих покарань є малоефективними щодо осіб, які вчинили злочини підвищеного ступеня тяжкості. Сам факт соціальної неефективності покарання змушує шукати шляхи його вдосконалення⁵.

¹ Див., наприклад: Стеничкин Г. А. Ограничение свободы как альтернатива лишению свободы : лекция / Г. А. Стеничкин ; Рос. акад. правосудия. – М. : РАП, 2002. – С. 20.

² Див.: Ходжалиев С. А. Законодательная регламентация назначения наказания в виде ограничения свободы: проблемы и перспективы / С. А. Ходжалиев // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2015. – № 8. – С. 175.

³ Див.: Авдеев В. А. Ограничение свободы в механизме уголовно-правового регулирования / В. А. Авдеев // Вестник Омского университета. Серия «Право». 2012. – № 4 (33). С. 126.

⁴ Панов М. І. Методологія науки як необхідна складова фундаментальних досліджень кримінального права / М. І. Панов // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. – Харків, 2012. – С. 31.

⁵ Див.: Маляренко В. Т. Покарання за кримінальні злочини / В. Т. Маляренко // Альтернативні види кримінальних покарань – шляхи для зменшення тюремного населення / упоряд. Г. Мар'яновський. – Київ, 2003. – С. 10.

Ефективність покарання обумовлена деякою мірою і врахуванням соціально-психологічних факторів підтримки або непідтримки альтернатив позбавленню волі. Дослідження певних новел з точки зору існуючого у правовій системі суспільства, рівня його розвитку на відповідному історичному етапі, а також врахування особливостей людської психіки. Проте до таких факторів слід ставитися з обережністю, оскільки на побутовому рівні кримінально-правові категорії можуть сприйматися інакше. Очевидним для нас є той факт, що у наведеному нижче соціологічному дослідженні громадськості, люди розуміли обмеження волі як реальну альтернативу позбавленню волі з відмінним від останнього комплексом правообмежень. На підставі проведеного І. Г. Богатирьовим соціологічного дослідження громадськості можна зробити висновок, що більшість населення схвально ставиться до перспектив розширення застосування альтернативних позбавленню волі покарань за злочини, які не становлять високого рівня суспільної небезпечності. Вважається, що альтернативні позбавленню волі покарання дозволяють засудженим зберегти соціальні зв'язки, не створюють передумов для криміналізації особистості засуджених, передбачають прозорий контроль громадськості за поведінкою.

Більше того, навіть відсутність юридичної можливості призначити обмеження волі неповнолітнім не зупиняло у своїх відповідях респондентів. Так, наприклад, на запитання, яке покарання слід призначити двом особам у віці 16 років, якщо вони вперше здійснять крадіжку – викрадуть Ваш автомобіль, щоб покататися, – 60,8% респондентів вказали, що покарання не повинно передбачати позбавлення волі, якщо автомобіль не було пошкоджено і ніхто з людей не постраждав. Навіть пояснення респондентам, що ч. 2 ст. 185 КК України карається арештом на строк від трьох до шести місяців або обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, думку опитуваних не змінило: більшість із них (92%) запропонувала застосувати до осіб, які вчинили цей злочин, покарання у виді обмеження волі¹.

¹ Богатирьов І. Моніторинг ставлення громадськості до покарань, альтернативних позбавленню волі в Україні / І. Богатирьов // Юридична Україна. – 2005. – №4. – С. 77–78.

У юридичній літературі схвалення отримують думки стосовно того, що різні покарання повинні мати й різні цілі. Наприклад, такі види покарань, як штраф, конфіскація майна мають переважно на меті захист суспільства, кару й запобігання новим злочинам, позбавлення права обіймати певні посади – мету захистити суспільство й попередити злочини¹. Таку гіпотезу вважаю за потрібне лише термінологічно уточнити: різні покарання повинні мати різні особливості досягнення одних і тих самих цілей. Цілі покарання формально і фактично визначені – особливості досягнення цих цілей різні. Не винятком є й обмеження свободи у пропонованій моделі. Цей вид покарання гармонійно спрямований на досягнення мети. Уже саме фактичне закріплення змісту покарання у виді обмеження свободи буде підвищувати ефективність загальнопревентивної дії.

Досліджуючи мету покарання крізь призму обмеження волі, складність представляє досягнення мети виправлення. У межах науки виправно-трудової педагогіки розроблена концепція трьох ступенів виправлення засуджених: перший – засуджений став на шлях виправлення; другий – він твердо став на шлях виправлення і третій ступінь – засуджений довів своє виправлення. Досягнення першого ступеня має місце в тому, коли засуджений позитивно ставиться до праці, вимог режиму, виховної роботи, але в дотриманні цих правил він не виявляє послідовності, яка б свідчила про наявність певних позитивних змін у свідомості. Якщо засуджений визнав свою вину, розкався у вчиненому злочині, проявляє ініціативу в трудовій діяльності, підвищує професійну кваліфікацію, сумлінно ставиться до навчання, виконує вимоги режиму, позитивно ставиться до виховних заходів, – він визнається таким, що твердо став на шлях виправлення. І, нарешті, довести своє виправлення засуджений у змозі за умови відкритого засудження свої попередньої діяльності і взятті ним активної участі в запобіганні порушенням дисципліни з боку інших засуджених. Цілком слушним є зауваження про те, що «доведення свого виправлення» навряд чи заслуговує на довіру через можливість

¹ Див., наприклад: Книженко О. О. Санкції у кримінальному праві : монографія / О. О. Книженко. – Харків : НикаНова, 2011. – С. 264; Павлухін А. Н. О целях наказания в советском уголовном праве / А. Н. Палухин // Закон и право. – 2006. – № 4. – С. 42–45.

прояву «високих здібностей» у пристосуванні до умов відбування покарання. Виходячи з цього необхідно залишити два елементи названої класифікації для визначення ступеня виправлення засуджених: 1) засуджений став на шлях виправлення; 2) засуджений твердо став на шлях виправлення¹.

Завдяки режиму «напівсвободи», відсутністю втрати соціальних зв'язків під час відбування покарання у виді обмеження свободи в моделі *de lege ferenda* можна буде достовірно досліджувати ступінь виправлення засуджених до обмеження свободи. Успішність у навчальному закладі або значні результати в трудовому процесі тощо дозволить відслідковувати це.

Ефективність як покарання у виді обмеження волі, так й інших покарань зможуть підвищити науково обґрунтовані критерії призначення покарання, які будуть покладені в основу розвитку логіки судді як обирати покарання в кожному конкретному випадку. Найбільш значною спробою розробити науково обґрунтовані критерії призначення покарання стала реформа системи покарання 1984 р. у США. Реформування почалося з прийняття Закону про реформу системи покарання, як основа здійснення правосуддя. Проте, врешті-решт, ця спроба проявилася в обов'язку суду США, обираючи міру покарання, обов'язково враховувати цілі покарання і мотивувати це у вироку. Такими цілями було визнано: забезпечення поваги до закону; забезпечення справедливого покарання за вчинений злочин; забезпечення попередження кримінальної поведінки; захист суспільства від подальшого вчинення злочинів засудженим; забезпечення засудженого необхідною навчальною та професійною підготовкою, медичною допомогою та іншими засобами виправного впливу².

Заслуговує на увагу думка, що окреслити в законі достатньо чіткі, формалізовані критерії (тобто сформулювати підстави) доцільності застосування того чи іншого покарання складно. Водночас відсутність

¹ Див.: Пісоцька Н. Підвищення ефективності покарання у світлі впровадження гуманістичних засад у кримінально-правову політику України / Н. Пісоцька // Право України. – 1999. – № 12. – С. 90.

² Див.: Куц В. Деякі аспекти зарубіжного досвіду вдосконалення системи призначення покарання / В. Куц // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – № 3. – С. 116.

таких критеріїв позбавляє суд чітких законодавчих орієнтирів при застосуванні покарань, що може призвести до необґрунтованого призначення їх¹. В. І. Тютюгін обґрунтовував свою позицію на прикладі штрафу як додаткового покарання, коли він не передбачений у санкції статті Особливої частини КК України, проте я вважаю, що такий підхід може бути застосований і щодо проблеми призначення обмеження волі, навіть ураховуючи обов'язковість законодавчого передбачення його в санкції. Цілком слушним вбачається не нова в науці точка зору, згідно з якою суддям при призначенні покарання слід враховувати медіану санкції², від неї відштовхуватися і визначати остаточне покарання в кожному конкретному випадку.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що стосовно досягнення мети покарання обмеження волі в моделі «залишення особи в суспільстві» не повною мірою сприяє досягненню мети, яка ставиться перед покаранням, але загалом може бути визнане таким, що відповідає цілям інших заходів кримінально-правового характеру. Вимірити досягнення цілей можливо через ефективність, яку, на жаль, не можна достовірно прорахувати на майбутнє. Про неефективність обмеження волі *de lege lata* свідчить низький відсоток питомої ваги його застосування, високий рівень рецидиву злочинності. Завдяки ж справжньому режиму «напівсвободи» можна буде достовірно визначити ступінь виправлення засуджених до обмеження свободи.

4.3. Особливості використання обмеження волі при заміні покарань

Заміна одного покарання іншим займає окреме місце в системі форм реалізації кримінальної відповідальності. Часто заміну роз-

¹ Тютюгін В. І. Совершенствование норм УК Украины о применении наказания / В. И. Тютюгин // Проблемы законности : республик. міжвідом. наук. зб. – Харків, 2006. – Вип. 77. – С. 107.

² Див., наприклад: Козлов А. П. Уголовно-правовые санкции (проблемы построения, классификации и измерения) / А. П. Козлов. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. – С. 45; Нікіфорова Т. І. Обставини, які пом'якшують покарання, за кримінальним правом України / Т. І. Нікіфорова. – Харків : Харків юрид., 2009. – С. 115.

глядають у межах інституту звільнення від покарання. На користь цього свідчить сама структура Загальної частини КК України. Стаття 82 КК України (Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким) знаходиться в розділі XII «Звільнення від покарання та його відбування». Водночас я підтримую позицію тих вчених, які вважають, що інститути звільнення від покарання й заміни покарання є самостійними і що останній в перспективі посяде окреме місце в КК України, відмінне від нинішнього¹. У зв'язку із цим ці два інститути розглядаються в контексті обмеження волі окремо один від одного.

Особливості заміни для цього виду покарання полягають у тому, що відповідно до закону обмеження волі може бути як замінюваним покаранням, так і замінним. Як замінюване воно може бути як при загальних підставах заміни, так і при спеціальних. Зокрема, обмеження волі може бути замінене іншим покаранням за всіма загальними підставами: при зворотній дії в часі кримінального закону, який пом'якшує кримінальну відповідальність (ч. 3 ст. 74 КК України), якщо такий закон передбачає менш суворий вид покарання за злочин, яким особа засуджена до обмеження волі; при заміні невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням (ст. 82 КК України). Обмеження волі є одним із двох видів покарання (другий – позбавлення волі), до якого застосовується ця підстава заміни. Відповідно до ч. 3 ст. 82 КК України така заміна можлива якщо засуджений став на шлях виправлення, при цьому фактично відбув встановлену в ч. 4 цієї самої статті частину визначеного строку покарання. У межах цієї підстави і з урахуванням пропозицій *de lege ferenda* необхідно розширити можливість заміни невідбутої частини за рахунок різновидів позбавлення волі. Така пропозиція обумовлена пропозиціями щодо змісту правообмежень обмеження свободи та його місцем у системі покарань, які були висловлені раніше. Беззаперечним є той факт, що зміна

¹ Див.: Герасименко В. П. Заміна покарання більш м'яким при його відбуванні за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Герасименко Віктор Петрович ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2007. – 213 с.

місця обмеження свободи в системі покарань вплине на низку інших інститутів у кримінальному праві, зокрема, на інститут заміни покарання. У межах цієї підстави та запропонованої моделі не можна замінити обмеження свободи на арешт, оскільки останній не буде виступати більш м'яким стосовно обмеження свободи. Третя підстава – заміна більш м'яким покаранням покарання, що призначене жінці, яка стала вагітною або народила дитину під час його відбуття, по досягненню дитиною трирічного віку або у випадку її смерті (ч. 4 ст. 83 КК України)¹. Така норма щодо обмеження волі знову ж таки обумовлена обмеженнями в застосуванні і з точки зору *de lege ferenda* може мати право на існування. Четверта – на підставі закону про індивідуальну амністію (ст. 85 і 86 КК України); п'ята – в порядку помилування (статті 85 і 87 КК України).

Крім того, закон містить спеціальну підставу, відповідно до якої обмеження волі може бути замінене іншим покаранням. Мається на увазі ч. 1 ст. 58 КК України, відповідно до якої обмеження волі, яке призначене військовослужбовцю (крім військовослужбовця строкової служби) на строк не більше двох років, може бути замінене службовими обмеженнями для військовослужбовців на той самий строк, у випадках, коли суд, урахувавши обставини справи та особу засудженого дійде до такого висновку².

За чинним законодавством, як замінене покарання обмеження волі можна використати тільки до одного замінюваного покарання – позбавлення волі на певний строк. Більше того, в моделі, яка практично застосовується, така заміна часто сприймається (у тому числі самими засудженими) в бік погіршення їх становища. Засудження, яким замінюється покарання у виді позбавлення волі покаранням у виді обмеження волі часто надсилають скарги на те, що до вияву державного гуманізму (до застосування інституту заміни покарання більш

¹ Див. детальніше: Плахотник Г. В. Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Г. В. Плахотник ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2019. – 20 с.

² Див.: Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины : моногр. / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – С. 176.

м'яким) вони знаходилися в більш придатних та комфортних умовах, ніж згадані «виправні центри»¹. За свідченням практичних працівників заміна невідбутої частини покарання обмеженням волі фактично не застосовується у зв'язку з тим, що такі засуджені мають відбувати покарання на ділянках соціальної реабілітації при виправно-трудовах колоніях. А такі ділянки не створені².

Завдяки пропозицій *de lege ferenda* з'явиться можливість замінювати по-справжньому більш м'яким покаранням не тільки позбавлення волі, а й інші різновиди позбавлення волі, у тому числі арешт. Але тут треба замислитися над співвідношенням суворості призначеного покарання не лише за характером правообмежень, а й за строком. Строк арешту не буде перевищувати шести місяців, а обмеження волі не можна призначити менше ніж на строк, установлений у Загальній частині (один рік). При цьому відповідно до ч. 1 ст. 82 КК України строк замінного покарання не може перевищувати строк замінюваного покарання. Проте якщо переглянути строки обмеження свободи та арешту, така пропозиція зможе мати право на існування.

До підстав використання обмеження волі як замінного покарання належать: зворотна дія в часі кримінального закону, який пом'якшує кримінальну відповідальність (ч. 3 ст. 74 КК України), якщо такий закон передбачає як найбільш суворий вид покарання – обмеження волі; заміна невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням (ст. 82 КК України); заміна більш м'яким покаранням позбавлення волі, що призначене жінці, яка стала вагітною або народила дитину під час його відбування, або у випадку його смерті (ч. 4 ст. 83 КК України); закон про індивідуальну амністію (статті 85 та 86 КК України); указ про помилування (статті 85 та 87 КК України). Спеціальних підстав для використання обмеження волі як замінного покарання КК України не передбачає³.

¹ Див.: Шинальський О. Додержання вимог закону під час виконання кримінального покарання / О. Шинальський // Вісник прокуратури. – 2007. – № 6. – С. 6.

² Див.: Сенін А. Н. Система исполнення наказаний в уголовно-исполнительной инспекции / А. Н. Сенін // Альтернативні види кримінальних покарань – шляхи для зменшення тюремного населення. – Київ, 2003. – С. 67–68.

³ Див.: Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины : моногр. / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – С. 177.

Очевидно, що за чинним кримінальним законодавством України замінним покаранням обмеження волі може бути тільки стосовно одного більш суворого виду покарання – позбавлення волі на певний строк. Можливість такої заміни загалом узгоджується з рекомендаціями Парламентської Асамблеї Ради Європи «замінювати... покарання у виді позбавлення волі, що передбачали не довгострокове тримання під вартою, іншими заходами, які мають бути більш ефективні і не вступали у протиріччя із принципом покарання». Водночас раніше в цій роботі пояснюється, що в нинішній моделі обмеження волі багатьма фахівцями небезпідставно називається різновидом позбавлення волі¹, у зв'язку із чим такі рекомендації про заміну фактично втрачають свою значущість. Є підстави вважати, що одним зі способів підвищення ефективності заміни позбавлення волі обмеженням волі могло б стати вже згадуване вище реформування моделі останнього виду покарання.

Вивчення матеріалів практики застосування обмеження волі як замінюваного, так і замінного покарання було здійснене стосовно підстав, передбачених ст. 82 КК України. Так, за даними Єдиного державного реєстру судових рішень у період з 1 січня 2013 р. по 1 січня 2019 р. судами України було винесено 538 ухвал, якими невідбута частина обмеження волі була замінена іншим видом покарання, у тому числі: у 164 випадках – виправними роботами; у 374 – громадськими роботами. У 4 573 ухвалях обмеження волі використовується як замінне стосовно позбавлення волі (додаток 8).

Таким чином, слід відзначити, що обмеження волі може бути як замінюваним, так і замінним. Проте аналіз ухвал із цього приводу дозволяє зробити висновок, що обмеження волі використовується переважно як замінне покарання замість позбавлення волі. Відносно

¹ Див., наприклад: Лисосед О. В. Щодо змін правового статусу осіб, засуджених до обмеження волі / О. В. Лисосед // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. – Харків, 2012. – С. 521; Сташис В. Основні новели нового Кримінального кодексу України / В. Сташис // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. – Харків, 2003. – № 2/3. – С. 614–615.

низька кількість ухвал, якими б замінювалося обмеження волі пояснюється фактичною відсутністю покарань, які можна використувати як замінні стосовно обмеження волі. Так, заміна може відбутися лише в межах строків, що означає можливість замінити обмеження волі тільки на строкове покарання. Арештом суди не замінюють обмеження волі, оскільки усвідомлюють, що фактично це більш суворий вид покарання (додаток 10). Виправними роботами та службовими обмеженнями для військовослужбовців замінити обмеження волі особі не можна, оскільки вона не працює і не знаходиться на військовій службі. Позбавлення права ж за логікою має бути пов'язане із вчиненням злочином (незважаючи на обов'язкову вказівку у статті тільки стосовно додаткового покарання, яке не передбачене в санкції).

4.4. Особливості звільнення від відбування покарання у виді обмеження волі

Звільнення від відбування покарання є самостійним інститутом кримінального права, сутність якого полягає в тому, що законодавець з більшою довірою ставиться до тих, хто свого часу зробив хибний крок у своєму житті, однак, визнавши свою провину перед суспільством, став на шлях виправлення і бажає більше не повертатися на небезпечний і безперспективний шлях вчинення злочинів¹. Інститут звільнення від покарання утворює множину кримінально-правових норм, відособлено закріплену в системі українського кримінального законодавства². Більшість норм про звільнення від покарання є заохо-

¹ Див.: Богатирьов І. Виправні роботи як вид покарань: кримінальні, кримінологічні та кримінально-виконавчі проблеми : монографія / І. Богатирьов. – Київ : Леся, 2002. – 139 с.

² Див.: Горох О. П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування / О. П. Горох ; за наук. ред. А. А. Музики. – Київ : ВД «Дакор», 2019. С. 62.

чуваними і застосовуються у відповідь на позитивну посткримінальну поведінку особи¹.

При цьому аналіз практики застосування обмеження волі і практики застосування інституту звільнення від покарання (див. додатки 5 і 6) свідчить про те, що покарання вже втратило властивість головного заходу кримінально-правового характеру. Сукупний обсяг застосування альтернативних покаранню заходів кримінально-правового характеру в судовій практиці України помітно перевищує обсяг застосування передбачених ст. 51 КК України видів покарань. Тільки один вид таких заходів – звільнення від відбування покарання з випробуванням – застосовується щодо майже 60% осіб засуджених судами України². Така практика, звісно, є небажаною, що потребує уважного ставлення до розробки теоретичних моделей покарань, у тому числі і мною досліджуваного.

До обмеження волі застосовуються майже всі підстави звільнення від покарання. Засуджений може бути звільнений від відбування обмеження волі, зокрема, з таких підстав:

- 1) у зв'язку з декриміналізацією злочину (ч. 2 ст. 74 КК України);
- 2) у зв'язку з відбуттям частини обмеження волі, яка перевищує його максимальний розмір, передбачений новим кримінальним законом, який має зворотну дію (ч. 3 ст. 74 КК України);
- 3) з випробуванням (ст. 75 КК України);
- 4) у зв'язку зі спливом строків давності виконання обвинувального вироку (відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 80 КК України строк давності виконання обвинувального вироку, яким особа засуджена до обмеження волі, становить три роки);
- 5) умовно-достроково (ст. 81 КК України);
- 6) у зв'язку з вагітністю і народженням дитини (ст. 83 КК України);

¹ Див.: Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : монографія / Є. О. Письменський ; наук. ред. О. О. Дудоров. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. – С. 21.

² Див.: Митрофанов І. І. Теоретичні проблеми механізму реалізації кримінальної відповідальності : монографія / І. І. Митрофанов. – Кременчук : Вид. П. П. Щербатих О. В., 2010. – С. 65, 66.

7) у зв'язку із психічною хворобою, яка позбавляє засудженого можливості усвідомлювати свої дії і керувати ними (ч. 1 ст. 84 КК України);

8) у зв'язку з іншою тяжкою хворобою засудженого, яка перешкоджає відбуттю покарання (ч. 2 ст. 84 КК України);

9) у зв'язку з амністією (ст. 85, 86 КК України);

10) у зв'язку з помилуванням (ст. 85, 87 КК України).

Єдиний і зрозумілий виняток становить підстава, передбачена ч. 3 ст. 84 КК України, незастосування якого в цьому випадку пояснюється тим, що воно розраховано лише на покарання, які відбуваються особами, що продовжують залишатися військовослужбовцями.

Слід також звернути увагу на те, що КК України формально допускає ще одну можливість звільнення від обмеження волі. Важко прослідкувати логіку законодавця, коли в одній статті містяться обмеження щодо застосування обмеження волі, а в іншій статті таких обмежень немає. Така специфічна логіка прослідковується і в інституті звільнення від відбування покарання у виді обмеження волі. Неоднозначним представляється рішення законодавця стосовно можливості застосування звільнення від відбування покарання обмеження волі вагітних жінок і жінок, які мають дітей до семи років (ч. 1 ст. 79 КК України). Вагітність жінок і наявність дітей до чотирнадцяти років є перешкодою для призначення покарання у виді обмеження волі за чинним законодавством (ч. 3 ст. 61 КК України). А як можна звільнити від того, чого не можна було призначити? На цей недолік неодноразово вказували українські вчені¹, проте законодавець не звертає на це увагу. Видається, що ці спеціальні обмеження навпаки погіршують становище уразливих суб'єктів кримінально-правових відносин (зокрема, жінок), оскільки суд не має можливості призначити покарання у виді обмеження волі, а альтернативою йому, як правило, у санкції статті Особливої частини КК України є покарання у виді позбавлення волі, яке є більш суворим покаранням. Зрозуміло,

¹ Див., наприклад: Кириць Б. О. Застосування покарання у вигляді обмеження волі / Б. О. Кириць // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 3. – С. 179; Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины : моногр. / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – С. 178.

що у випадку реалізації запропонованих мною змін стосовно скасування заборони на призначення обмеження волі уразливим категоріям осіб, таке питання поставати не буде.

З позицій чинного законодавства констатую, що в КВК України міститься непередбачена в КК України спеціальна підстава для звільнення від обмеження волі. Відповідно до ч. 3 ст. 61 КК України обмеження волі не можна застосувати особам, які на момент постановлення вироку досягли пенсійного віку і є особами з інвалідністю 1 або 2 групи. Водночас КК України не регулює правових наслідків виникнення цих станів (пенсійний вік, інвалідність) під час строків відбуття цього виду покарання. Частина 9 ст. 59 КВК України передбачає, що стосовно особи, яка після постановлення вироку визнана особою з інвалідністю першої чи другої групи або досягла пенсійного віку, або захворіла на тяжку хворобу, яка перешкоджає відбуванню покарання, а також стосовно жінки, яка завагітніла, кримінально-виконавча інспекція чи адміністрація виправного центру вносить до суду подання про звільнення такої особи від відбування покарання. І якщо стосовно жінок, що завагітніли, це правило не викликає заперечень, оскільки відповідно до ст. 83 КК України вони дійсно в такому випадку підлягають звільненню від подальшого відбування покарання. Стосовно ж осіб, які досягли пенсійного віку або які стали особами з інвалідністю, кримінальний закон такого правила не містить. Інакше кажучи, підстава для звільнення від подальшого відбуття обмеження волі встановлена безпосередньо в КВК, що суперечить ч. 1 ст. 74 КК України. Критика такого вже так само неодноразово висловлювалася в науці¹.

Більше того, Б. О. Кириць виступив із критикою самої можливості звільнення від подальшого відбування покарання в таких ситуаціях. На його думку, звільнення від подальшого відбуття покарання має

¹ Див., наприклад: Кириць Б. О. Застосування покарання у вигляді обмеження волі / Б. О. Кириць // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 3 – С. 179; Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву України : моногр. / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – С. 178; Пономаренко Ю. А. Чинність і дія кримінального закону в часі : монографія / Ю. А. Пономаренко. – Київ : Атіка, 2005. – С. 36.

бути лише у випадках виникнення таких станів, які перешкоджають відбуванню будь-якого покарання, або ж якщо мова йде про перешкоди для відбування найменш суворого покарання. У всіх випадках при виникненні перешкод у відбуванні визначеного виду покарання, його невідбута частина має замінитися іншим більш м'яким покаранням, щодо якого відсутні законодавчим чином встановлені обмеження на його застосування до конкретної особи. Саме тому він пропонує переглянути в КК України можливість заміни в подібних ситуаціях невідбутої частини обмеження волі арештом (із розрахунку один день арешту за два дні обмеження волі) або штрафом (із розрахунку дев'ять неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за місяць обмеження волі)¹. Такі пропозиції в частині заміни обмеження волі штрафом можуть бути цілком слушними, але ж знову-таки відпаде проблема у випадку реалізації запропонованих мною змін стосовно скасування заборони на призначення обмеження волі уразливим категоріям осіб.

Підсумовуючи, слід зазначити, що високий відсоток застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням видається не ефективною практикою, що спонукає до розробки теоретичних моделей покарання, як головної форми реалізації кримінальної відповідальності. До обмеження волі застосовується майже всі підстави звільнення від відбування обмеження волі. Окрім того, у КВК України міститься непередбачена КК України спеціальна підстава звільнення від обмеження волі.

¹ Кирись Б. О. Застосування покарання у вигляді обмеження волі / Б. О. Кирись // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 3 – С. 179.

Висновки

Проведене дослідження дало підстави для таких висновків:

1. Поглиблений аналіз категорій свободи і волі свідчить, що вони хоч і є близькими, проте за змістом не є тотожними. Воля – це одна із функцій людської психіки, яка полягає у владі над собою та керуванні своїми діями. Свобода ж – це природна властивість кожного робити те, що йому завгодно, якщо це не забороняється правом. При найменуванні покарань, пов'язаних із впливом на особисту свободу людини, слід використовувати термін «свобода», оскільки тільки вона і зазнає безпосереднього впливу, тільки через вплив на неї і можливий, проте не обов'язковий, опосередкований вплив на волю людини.

2. Попри те, що в законодавстві деяких зарубіжних держав заходи, подібні до обмеження свободи, можуть належати і до інших, окрім покарання, заходів кримінально-правового характеру, встановлено, що за правовою природою цей захід належить саме до покарань. Визначені сутнісні і формальні ознаки покарання, проведено відмежування покарань від інших заходів кримінально-правового характеру і доведено, що обмеження свободи володіє саме ознаками покарання, а не інших заходів кримінально-правового характеру.

3. У роботі встановлено, що світовій законотворчій практиці відомо три моделі обмеження свободи. Перша модель обмеження свободи полягає в тому, що особа ізолюється від суспільства. Друга модель обмеження свободи полягає в тому, що засуджена особа не ізолюється від суспільства, але залишаючись у ньому зобов'язується до постійного знаходження на певній території або в певному приміщенні. Третя модель є змішаною і поєднує в собі елементи перших двох. Доведено, що жодна з цих моделей не є оптимальною для України. Обґрунтована доцільність запровадження обмеження свободи як виду покарання в комбінованій моделі, яка стане проявом сучасних тенденцій кримінального права до конвергенції заходів кримінально-правового характеру. При такій моделі засуджена до обмеження свободи особа має знаходитися в режимі «напівсвободи»: відбуваючи

частину покарання у суспільстві, а частину – із вилученням із нього. Обмеження свободи має полягати у триманні засудженого в кримінально-виконавчих установах відкритого типу лише в окремі дні (наприклад, вихідні або святкові) або в певні години протягом доби на розгляд суду (наприклад, у нічний час), що поєднуватиметься зі специфічними правообмеженнями в інші дні або години.

4. Шляхом порівняльного аналізу ступенів суворості обмеження волі та інших видів покарань доведена необхідність уточнити місце обмеження волі в системі покарань. Зокрема, воно має бути визначене як більш м'який вид покарання порівняно з арештом і конфіскацією майна, у зв'язку з чим має бути відповідно змінене і місце цього покарання в переліку, встановленому ст. 51 КК України.

5. Аргументована доцільність розширення можливості призначити покарання у виді обмеження волі без обов'язкового залучення до праці уразливим категоріям осіб (зокрема, неповнолітнім, вагітним жінкам тощо) та наведено аргументацію щодо зменшення нижньої межі строку покарання у виді обмеження волі.

6. Сформульовані пропозиції щодо необхідності розширення можливостей використання обмеження волі в санкціях статей Особливої частини КК України за злочини невеликої та середньої тяжкості. Сказане стосується як умисних, так і необережних, як простих, так і кваліфікованих складів злочинів. Крім того, обґрунтована можливість комбінування обмеження волі з будь-якими основними покараннями в альтернативних санкціях, окрім довічного позбавлення волі. Наголошується на необхідності дотримуватися розумних меж співвідношення розмірів щодо визначених покарань в альтернативних санкціях. Доведена доцільність відмови від безальтернативних санкцій із використанням обмеження волі.

7. Переконаливою вбачається тенденція до розширення кількості кумулятивних санкцій із використанням обмеження волі за рахунок введення додаткових покарань у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Доводиться неможливість використання конфіскації майна як додаткового покарання до обмеження волі.

8. Окремо проаналізовані особливості прояву принципів та загальних засад призначення покарання щодо обмеження волі. Зокрема, визначено, що врахування першої загальної засади полягає в тому, що, по-перше, обмеження волі за загальним правилом може бути призначене лише у випадках, якщо цей вид покарання передбачений у санкції статті Особливої частини КК України; по-друге, тільки у тих межах, у яких воно встановлене в санкції. Врахування

другої загальної засади потребує оцінки низки положень Загальної частини КК України, які уточнюють межі санкції, або дають можливість призначити обмеження волі у випадках, не передбачених у санкції (ст. 69 КК України), або унеможливають його призначення (ч. 3 ст. 61 України) тощо. Третя загальна засада призначення покарання вимагає врахування трьох елементів: ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, які обтяжують або пом'якшують суспільну небезпечність вчиненого злочину. У межах дослідження її змісту доведено необхідність врахування акцентуації характеру особи винного при призначенні обмеження волі.

9. Розкрито особливості застосування спеціальних правил призначення покарання щодо обмеження волі. Зокрема, звертається особлива увага на некоректність окремих правил складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення, коли це стосується обмеження волі, та пропонується вдосконалити відповідні положення ст. 72 КК України.

10. Виявлено, що обмеження волі, незважаючи на проголошену законодавцем можливість виступати як замінованим, так і заміним покаранням, використовується переважним чином лише як заміне щодо позбавлення волі. Відносно мала кількість ухвал, у яких обмеження волі підлягало б заміні, пояснюється фактичною відсутністю покарань, які можна використовувати як заміні стосовно обмеження волі. Пропонуються напрями вирішення цієї проблеми.

11. Встановлено, що покарання у виді обмеження волі є одним із небагатьох, від якого засуджений може бути звільнений практично за будь-якою передбаченою КК України підставою (за винятком ч. 3 ст. 84 КК України). Судова практика застосування цих положень свідчить про надмірний відсоток звільнення від відбування обмеження волі з випробуванням, що є одним з аргументів на користь необхідності не тільки зміни моделі цього виду покарання, а й пошуку інших заходів реагування на злочинність.

12. На підставі проведеного дослідження обґрунтовано доцільність внесення таких змін і доповнень до чинного кримінального законодавства:

1) ст. 51 КК України викласти в новій редакції, зокрема змінивши такі пункти: «6¹) обмеження свободи; 7) конфіскація майна; 8) арешт; 9) виключити»

2) ст. 61 КК України виключити, доповнивши Кодекс статтею 58¹ такого змісту:

«Стаття 58¹. Обмеження свободи

1. Покарання у виді обмеження свободи полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу у вихідні, святкові дні та в окремі години протягом дня з залученням до праці або без такого.

2. Конкретні дні і години, протягом яких засуджений перебуває в кримінально-виконавчій установі відкритого типу, визначаються судом.

3. Не залучаються до праці неповнолітні віком від 14 до 16 років, вагітні жінки, особи, що досягли пенсійного віку та особи з інвалідністю першої і другої групи.

4. У вільний від перебування в кримінально-виконавчих установах відкритого типу час суд визначає засудженому обмеження свободи вибору місця проживання, роду заняття та організації дозвілля.

5. Обмеження свободи встановлюється на строк від одного місяця до п'яти років»;

3) частину 1 ст. 98 доповнити п. 3¹ такого змісту: «обмеження свободи»;

4) доповнити Кодекс ст. 100¹ такого змісту:

«Стаття 100¹. Обмеження свободи

Покарання у виді обмеження свободи може бути призначене неповнолітньому на строк від одного місяця до трьох років»

13. Крім того, у роботі пропонуються зміни до статей 49, 52, 55, 58, 71, 72, 80, 82, 89, 91 КК України, які впливають із результатів дослідження. Нарешті, авторка обґрунтовує необхідність розроблення проекту закону України про внесення змін і доповнень до санкцій статей Особливої частини КК України щодо використання в них покарання у виді обмеження свободи. Проте констатується, що його підготовка можлива лише на базі ґрунтовних досліджень правил пеналізації окремих злочинів, оскільки вимагає системного узгодження обмеження свободи з іншими видами покарань.

Обмеження волі в санкціях статей Особливої частини КК України

Ця таблиця подає загальну інформацію про кількість санкцій статей Особливої частини КК України, в яких передбачено обмеження волі як вид покарання станом на 1 березня 2019 р. Як видно з наведених даних законодавець наразі розцінює обмеження волі як достатньо універсальний вид покарання, що підтверджується таким. По-перше, цей вид покарання передбачений у статтях абсолютно всіх розділів Особливої частини, що свідчить про можливість його застосування за злочини проти будь-якого родового об'єкта. По-друге, цей вид покарання застосовується переважно за злочини невеликої або середньої тяжкості, при тому, як правило, вчинені або умисно, або зі складеною формою вини. Як виняток обмеження волі застосовується і за тяжкі злочини, більшість із яких є умисними, проте є серед них і злочини зі складеною формою вини (критика таких законодавчих рішень викладена в тексті роботи). По-третє, обмеження волі практично ніколи не використовується в безальтернативних санкціях, що обумовлено наявністю обмежень його застосування щодо кола осіб. Водночас воно здатне поєднуватися в альтернативних санкціях практично з будь-яким іншим видом покарання, як пов'язаним з обмеженням особистої свободи людини (крім довічного позбавлення волі), так і не пов'язаних з ним. По-четверте, істотна частина санкцій (29,9%), що передбачають обмеження волі, є кумулятивними, за рахунок того, що в них передбачене додаткове покарання у виді позбавлення права. Штраф як додаткове покарання досі використовується недостатньо. Іноді обмеження волі існує поряд із конфіскацією майна.

За формою вини вчиненого злочину	Умисні або необережні, або зі складеною формою вини		16	0	18	0	0
	Необережні		15	0	3	0	0
	Умисні		14	2	19	9	4
За видом санкції	Кумулятивні санкції		13	2	15	2	0
	Альтернативні	Тільки з покараннями, які не обмежують особистої свободи	12	0	6	0	1
		З покараннями, які обмежують і особисту свободу, й інші права	11	0	11	0	0
		Тільки з позбавленням волі або іншими покараннями, які обмежують особисту свободу	10	2	22	9	3
Безальтернативні		9	0	1	0	0	
За категоріями злочинів	Особливо тяжкі		8	0	0	0	0
	Тяжкі		7	0	0	1	0
	Середньої тяжкості		6	2	23	6	3
	Невеликої тяжкості		5	0	17	2	1
Санкції, що передбача- ють обме- ження волі	% від загальної кількості		4	12,5	60,6	42,9	23,5
	Абсолютна кількість		3	2	40	9	4
Загальна кількість санкцій у статтях розділу			2	16	66	21	17
Розділ Особливої частини КК України			I	I	II	III	IV

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
V	68	38	55,9	21	17	0	0	0	10	15	13	12	36	0	2
VI	45	16	35,56	6	9	1	0	0	6	7	3	3	14	1	1
VII	76	9	11,8	5	3	1	0	0	2	3	4	7	9	0	0
VIII	43	35	81,4	14	21	0	0	0	12	11	12	13	6	0	29
IX	57	13	22,8	3	10	0	0	0	2	9	2	2	10	0	3
X	10	9	90,0	3	3	3	0	0	3	3	3	8	0	0	9
XI	39	17	43,59	9	7	1	0	0	2	12	3	2	5	0	12
XII	41	16	39,0	8	7	1	0	0	6	8	2	2	16	0	0
XIII	62	18	29,0	9	9	0	0	0	6	9	3	4	13	0	5
XIV	23	6	26,1	1	5	0	0	1	3	2	0	3	6	0	0
XV	61	37	60,7	21	16	0	0	0	9	25	3	2	37	0	0
XVI	12	4	33,3	2	2	0	0	0	1	1	2	3	3	0	1
XVII	42	19	45,2	7	12	0	0	1	5	11	2	10	13	1	5
XVIII	65	31	47,7	14	15	2	0	1	15	9	6	7	29	0	2
XIX	95	3	3,2	1	2	0	0	1	2	0	0	0	1	0	2
XX	23	2	8,7	1	1	0	0	0	1	1	0	1	2	0	0
Усього	882	328	37,2	145	173	10	0	5	121	137	65	98	234	5	89

Коло злочинів, які караються обмеженням волі

Цей додаток розкриває і конкретизує зведені статистичні дані, наведені в попередньому додатку, щодо кількості санкцій статей Особливої частини КК України, які передбачають обмеження волі як вид покарання. У ньому наведений вичерпний перелік усіх статей (частин статей) Особливої частини КК України, у санкціях яких передбачене обмеження волі як вид покарання.

Розділ	Стаття Особливої частини КК України
I	ч.ч. 2, 3 ст. 109
II	ст. 116, ст. 117, ст. 118, ч. 1 ст. 119, ч.ч. 1, 2 ст. 120, ч. 1 ст. 122, ст. 123, ст. 124, ч. 2 ст. 125, ч. 2 ст. 126, ст. 1261, ст. 128, ч. 1 ст. 129, ч. 1 ст. 130, ч. 1 ст. 131, ст. 132, ч.ч. 1, 2 ст. 133, ч.ч. 1, 2, 3, 4, 5 ст. 134, ч.ч. 1, 2 ст. 135, ч.ч. 2, 3 ст. 136, ч.ч. 1, 2 ст. 137, ст. 138, ч. 2 ст. 139, ч.ч. 1, 2 ст. 140, ст. 141, ч.ч. 1, 2 ст. 142, ч. 1 ст. 143, ч.ч. 1, 2 ст. 144
III	ч.ч. 1, 2 ст. 146, ст. 148, ч. 1 ст. 150, ч.ч. 1, 2 ст. 1501, ч. 1 ст. 151, ч.ч. 1, 2 ст. 1522
IV	ч.ч. 2, 3 ст. 154, ч. 1 ст. 155, ч. 1 ст. 156
V	ч.ч. 1, 2 ст. 157, ч. 1 ст. 1581, ч. 1 ст. 1582, ч.ч. 1, 2 ст. 159, ч.ч. 1, 2, 3, 4 ст. 1591, ч.ч. 1, 2, 3 ст. 160, ч. 1 ст. 161, ч. 1 ст. 162, ч. 1 ст. 163, ч.ч. 1, 2 ст. 164, ч.ч. 1, 2 ст. 165, ст. 166, ст. 167, ч. 2 ст. 168, ч. 1 ст. 169, ч.ч. 1, 2, 3 ст. 171, ч.ч. 1, 2 ст. 173, ст. 174, ч. 2 ст. 175, ст. 178, ст. 179, ч. 1 ст. 180, ч. 1 ст. 181, ч.ч. 1, 2 ст. 182, ч. 2 ст. 183
VI	ч. 2 ст. 185, ч. 1 ст. 1881, ч. 1 ст. 189, ч.ч. 1, 2 ст. 190, ч.ч. 1, 2, 3 ст. 191, ч. 2 ст. 192, ч. 1 ст. 194, ч. 1 ст. 1941, ст. 196, ст. 197, ч.ч. 2, 3 ст. 1971, ст. 198
VII	ч.ч. 1, 2 ст. 2051, ч. 1 ст. 2062, ч.ч. 1, 2 ст. 210, ч. 1 ст. 211, ч. 1 ст. 213, ч. 1 ст. 2181, ч. 1 ст. 2202
VIII	ст. 237, ч.ч. 1, 2 ст. 238, ч. 2 ст. 239, ч.ч. 1, 2, 3 ст. 2391, ч.ч. 1, 2, 3 ст. 2392, ч.ч. 1, 2, 3 ст. 240, ч.ч. 1, 2 ст. 241, ч.ч. 1, 2 ст. 242, ч.ч. 1, 3 ст. 243, ч. 1 ст. 244, ч. 1 ст. 245, ч. 1, 2, 3 ст. 246, ст. 247, ч.ч. 1,

Розділ	Стаття Особливої частини КК України
	2 ст. 248, ч.ч. 1, 2 ст. 249, ст. 250, ст. 251, ч. 1 ст. 252, ч.ч. 1, 2 ст. 253, ст. 254
IX	ч.ч. 1, 2 ст. 2582, ч. 2 ст. 263, ст. 264, ч. 1 ст. 2651, ч. 1 ст. 267, ч.ч. 1, 2, 3 ст. 2671, ч. 1 ст. 268, ч. 1 ст. 269, ч. 1 ст. 270, ч. 1 ст. 2701
X	ч.ч. 1, 2 ст. 271, ч.ч. 1, 2 ст. 272, ч.ч. 1, 2 ст. 273, ч. 1 ст. 274, ч.ч. 1, 2 ст. 275
XI	ч. 1 ст. 276, ч. 1 ст. 277, ч. 1 ст. 279, ч.ч. 1, 2 ст. 280, ч. 1 ст. 281, ч. 1 ст. 282, ч. 1 ст. 283, ст. 284, ч. 1 ст. 286, ст. 287, ст. 288, ч. 1 ст. 289, ст. 290, ст. 291, ч.ч. 1, 2 ст. 292
XII	ст. 295, ч.ч. 1, 2 ст. 296, ч.ч. 1, 2, 3 ст. 297, ч.ч. 1, 2 ст. 298, ч. 2 ст. 299, ч.ч. 1, 2 ст. 300, ч.ч. 1, 2 ст. 301, ч.ч. 1, 2 ст. 302
XIII	ч. 1 ст. 309, ч. 1 ст. 310, ч. 1 ст. 311, ч. 1 ст. 312, ч. 1 ст. 313, ч. 1 ст. 315, ч. 1 ст. 316, ч. 1 ст. 318, ч. 1 ст. 319, ч. 1 ст. 320, ст. 322, ч.ч. 2, 3 ст. 322, ст. 324, ч. 1 ст. 325, ч.ч. 1, 2 ст. 326, ч. 1 ст. 327
XIV	ч. 1 ст. 330, ч. 1 ст. 3321, ч.ч. 1, 2 ст. 333, ст. 334, ст. 335
XV	ст. 340, ст. 341, ч.ч. 1, 2, 3 ст. 342, ч. 2 ст. 343, ч.ч. 1, 2 ст. 344, ч.ч. 1, 2 ст. 345, ч.ч. 1, 2 ст. 3451, ч. 1 ст. 346, ч. 1 ст. 347, ч. 1 ст. 3471, ч.ч. 1, 2 ст. 350, ч.ч. 1, 2 ст. 351, ч. 1 ст. 3511, ч. 1 ст. 3512, ч.ч. 1, 2 ст. 353, ч.ч. 1, 2, 3, 4 ст. 354, ч. 1 ст. 355, ч.ч. 1, 2, 3 ст. 357, ч.ч. 1, 2, 3, 4 ст. 358, ч. 1 ст. 359, ст. 360
XVI	ч. 1 ст. 361, ст. 363, ч.ч. 1, 2 ст. 3631
XVII	ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 3641, ч. 1 ст. 365, ч.ч. 1, 2 ст. 3652, ч. 1 ст. 366, ч. 1 ст. 367, ч.ч. 1, 2, 3 ст. 3683, ч.ч. 1, 2, 3 ст. 3684, ч. 1 ст. 369, ч. 1 ст. 3692, ч.ч. 1, 2, 3 ст. 3693, ч. 1 ст. 370
XVIII	ч.ч. 1, 2 ст. 371, ч. 1 ст. 372, ч. 1 ст. 373, ч. 1 ст. 375, ч.ч. 1, 2 ст. 3761, ч.ч. 1, 2 ст. 377, ч.ч. 1, 2 ст. 381, ч.ч. 1, 2 ст. 383, ч.ч. 1, 2 ст. 384, ч.ч. 2, 3 ст. 387, ч.ч. 1, 2 ст. 388, ч.ч. 1, 2 ст. 389, ч. 1 ст. 3891, ч. 2 ст. 390, ст. 3901, ч. 1 ст. 396, ч.ч. 1, 2 ст. 397, ч.ч. 1, 2 ст. 398, ч. 1 ст. 399, ч. 2 ст. 4001
XIX	ч. 1 ст. 418, ч. 1 ст. 4261, ч. 1 ст. 435
XX	ч. 1 ст. 4361, ч. 2 ст. 444

**Строки обмеження волі в санкціях статей
Особливої частини КК України**

У цьому додатку наведені зведені дані щодо розмірів обмеження волі, як вони встановлюються в санкціях статей Особливої частини КК України. Згідно із загально прийнятим правилом законодавчої техніки українського кримінального законодавства в санкціях статей завжди вказується максимальний розмір передбаченого в них строкового виду покарання. У переважній більшості випадків максимальний розмір обмеження волі встановлюється на рівні або 3 років (42,7%), або до 5 років (22%). Так само в переважній більшості випадків законодавець, керуючись тими самими правилами побудови санкцій, не встановлює мінімального розміру обмеження волі. Для цих випадків він визначається на підставі ч. 2 ст. 61 КК України на рівні одного року. Дані, наведені в таблиці, свідчать, що відмінність між мінімальним і максимальним розміром обмеження волі в більшості санкцій встановлена на рівні двох років, рідше зустрічаються санкції з відмінністю в чотири роки, три роки й один рік. Унікальний виняток становить санкція ч. 1 ст. 213 КК України, в якій обмеження волі передбачено на строк до одного року. У тексті роботи наведені аргументи щодо невідповідності цієї санкції положенням Загальної частини і правилам побудови санкції.

Розділ Особливої частини КК України	Санкції, що передбачають лише верхню межу обмеження волі					Санкції, що передбачають і нижню, і верхню межу обмеження волі						
	До 1 року	До 2 років	До 3 років	До 4 років	До 5 років	Від 1 до 3 років	Від 1 до 5 років	Від 2 до 3 років	Від 2 до 4 років	Від 2 до 5 років	Від 3 до 5 років	Від 4 до 5 років
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
I	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
II	0	9	11	2	14	0	0	0	0	0	4	0

Додаток 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
III	0	1	4	0	4	0	0	0	0	0	0	0
IV	0	1	1	0	2	0	0	0	0	0	0	0
V	0	8	20	1	2	0	0	2	1	2	2	0
VI	0	1	8	1	4	0	0	0	1	0	1	0
VII	1	1	2	1	1	0	1	0	0	1	1	0
VIII	0	3	15	0	4	0	0	0	0	8	5	0
IX	0	1	7	1	0	0	0	0	1	3	0	0
X	0	1	3	1	4	0	0	0	0	0	0	0
XI	0	2	7	0	7	0	0	0	0	0	1	0
XII	0	2	6	0	5	0	0	0	0	0	2	1
XIII	0	1	13	2	2	0	0	0	0	0	0	0
XIV	0	0	4	0	2	0	0	0	0	0	0	0
XV	0	7	15	4	10	0	0	0	0	0	1	0
XVI	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0	1	0
XVII	0	3	5	2	3	1	0	0	1	4	0	0
XVIII	0	5	15	0	5	0	0	0	0	2	4	0
XIX	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0
XX	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Усього	1	47	140	15	72	1	1	2	4	22	22	1

Статистичні дані щодо кількості засуджених, яким призначене покарання у виді обмеження волі

У цій таблиці за даними сайтів Верховного Суду, Верховного Суду України та інших відкритих джерел наведені статистичні дані щодо частоти призначення судами України обмеження волі як виду покарання. Звертає на себе увагу два фактори. По-перше, обмеження волі в його чинній законодавчій моделі не стало адекватною альтернативою до позбавлення волі та інших видів покарання, про що свідчать незначні показники його застосування (які коливаються в межах від 1,46% до 2,85% за рік). По-друге, навіть і в цих незначних обсягах застосування обмеження волі проявляє певну динаміку: з 2002 по 2012 р. (за винятком 2010 р.) частота застосування обмеження волі показувала хоч і незначний, але щорічний приріст (у відносних цифрах), а після 2012 р. (за винятком 2016 р.) – щорічне поступове скорочення частоти застосування. Вочевидь, для пояснення цього феномену необхідні поглиблені кримінологічні дослідження. Однак, на мою думку, він має і кримінально-правове пояснення: у 2011 р. було прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 р., яким було розширено застосування штрафу як виду покарання, що й знизило частоту застосування обмеження волі.

Рік	Кількість засуджених, яким призначений цей вид покарання	Процент від загальної кількості засуджених
2002	3121	1,61
2003	3514	1,75
2004	3826	1,87
2005	3511	1,98
2006	3415	2,12
2007	3606	2,36
2008	3820	2,60

Додаток 4

Рік	Кількість засуджених, яким призначений цей вид покарання	Процент від загальної кількості засуджених
2009	3603	2,46
2010	3596	2,13
2011	4346	2,82
2012	4640	2,85
2013	2671	2,17
2014	1876	1,84
2015	1504	1,59
2016	1245	1,63
2017	1099	1,46
2018	909	1,23

Призначення обмеження волі на підставі альтернативних санкцій

Період прийняття рішення: з 1 січня 2013 р. по 1 січня 2019 р. Усього: 482 вироки.

У цій таблиці наведені вибіркові дані щодо призначення покарання на підставі альтернативних санкцій, у яких передбачено й обмеження волі. Вибірка була здійснена за даними Єдиного державного реєстру судових рішень рандомним методом. При цьому досліджувалися вироки, винесені переважно за злочини, що становлять достатньо високий відсоток у структурі злочинності в Україні, а саме:

1. П'ять злочинів, у яких обмеження волі є найбільш суворим покаранням з альтернативно передбачених у санкції (ст. 128 КК України, ч. 1 ст. 190 КК України, ст. 197 КК України, ч. 1 ст. 296 КК України, ч. 1 ст. 367 КК України).

2. П'ять злочинів, в альтернативних санкціях, за які обмеження волі одночасно передбачене і з більш суворим, і з більш м'яким видом покарання (ст. 118 КК України, ч. 1 ст. 122 КК України, ч. 2 ст. 185 КК України, ч. 2 ст. 190 КК України, ч. 1 ст. 364 КК України).

3. П'ять злочинів, в альтернативних санкціях за які обмеження волі є найбільш м'яким видом покарання (ст. 116 КК України, ч. 2 ст. 126 КК України, ч. 1 ст. 189 КК України, ст. 341 КК України, ч. 1 ст. 365 КК України).

№ з/п	№ судової справи	Призначення покарання	Звільнення від покарання	Інше	Примітки
Обмеження волі як найбільш суворе покарання в санкції					
Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК України)					
Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження – карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або виправними роботами на строк до двох років, або <i>обмеженням волі на строк до двох років</i>					
1	490/9433/13-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		

Додаток 5

2	682/1468/14-к	1 рік обмеження волі	Амністія		
3	398/3467/13-к	1 рік 6 місяців обмеження волі	1 рік іспитового строку		
4	584/897/14-к	850 грн штрафу			
5	726/572/14-к	1 рік обмеження волі			
6	554/17239/13-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
7	292/20/14-к	60 годин громадських робіт			Угода про примирення
8	577/1231/14-к	150 годин громадських робіт			Угода про примирення
9	322/134/14-к	550 грн штрафу			Угода про примирення
10	576/228/14-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
11	334/9451/13-к	150 годин громадських робіт			
12	189/202/14-к	150 годин громадських робіт			
13	534/3390/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		

14	242/616/14-к	200 годин громадських робіт			
15	755/3001/13-к	1 рік обмеження волі	Закінчення строків давності		
16	473/3664/14-к	200 годин громадських робіт			
17	225/3803/14-к	200 годин громадських робіт			
18	618/1101/14-к	150 годин громадських робіт			
19	303/8109/14-к	2 роки обмеження волі	2 роки іспитового строку		Угода про примирення
20	324/335/15-к1-кп/324/44/2015	170 годин громадських робіт			Угода про примирення
21	358/380/14-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Амністія
22	336/8288/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
23	587/598/16-к	510 грн			Угода про примирення
24	619/57/16-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
25	229/2350/18	150 годин громадських робіт			

26	2015/220/2012	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
27	263/7305/17	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
28	266/1425/17	200 годин громадських робіт			
29	415/467/17	150 годин громадських робіт			
30	299/3443/16-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
Шахрайство (ч. 1 ст. 190 КК України)					
Заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство) – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років					
31	665/267/14-к	510 грн штрафу			
32	462/5341/14-к	850 грн штрафу			
33	404/2566/14-к	1 рік обмеження волі			
34	306/3328/13-к	1 рік обмеження волі			
35	404/8376/14-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		

Додаток 5

36	505/3346/14-к	510 грн штрафу			
37	303/9001/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
38	663/1709/14-к	150 годин громадських робіт	2 роки іспитового строку		
39	750/2934/14	680 грн штрафу	1 рік іспитового строку		
40	480/2677/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
41	292/57/14-к	510 грн штрафу			Угода про примирення
42	279/1942/14-к	80 годин громадських робіт			Угода про примирення
43	644/2196/14-к	1 рік обмеження волі	2 роки іспитового строку		
44	552/6229/14-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
45	434/2959/14-к	850 грн штрафу			
46	333/2101/15-к	850 грн штрафу			Угода про примирення
47	452/2609/15-к	510 грн штрафу			Угода про примирення
48	457/742/15-к	850 грн штрафу			Угода про примирення
49	456/887/18	850 грн штрафу			Угода про примирення

50	733/559/18	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
51	171/1095/17	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
<p>Порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197)</p> <p>Невиконання або неналежне виконання особою, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна, своїх обов'язків, якщо це спричинило тяжкі наслідки для власника майна, – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк <i>до двох років, або обмеженням волі на той самий строк</i></p>					
52	445/1718/14-к	1 рік обмеження волі	1 рік 6 місяців іспитового строку		
53	455/821/14-к	850 грн штрафу	Амністія		
54	713/1256/14-к	850 грн штрафу			Угода про визнання вини
55	713/1235/14-к	850 грн штрафу			Угода про визнання вини
56	713/1139/14-к	850 грн штрафу			Угода про визнання вини
57	721/491/14-к	800 грн штрафу	Амністія		
58	445/1994/14-к	850 грн штрафу			
59	440/926/15-к	850 грн штрафу			Угода про примирення

60	440/1404/15-к	850 грн штрафу			Угода про примирення
61	445/1871/14-к	2 роки виправних робіт			
62	634/231/18	850 грн штрафу			Угода про примирення
63	445/905/16-к	850 грн штрафу			
64	445/809/16-к	850 грн штрафу			
65	1-кп/714/18/17	1 рік виправних робіт			
Хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК України)					
Хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, – карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або <i>обмеженням волі на строк до п'яти років</i>					
66	340/41/14-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
67	1-кп/463/85/14	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
68	148/326/14-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
69	606/620/14-к	1000 грн штрафу		ст. 69 КК України	
70	145/1409/14-к	3 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		

Додаток 5

71	1-кп/714/9/14	1 рік 6 місяців обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
72	585/313/14-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
73	646/3281/14-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
74	265/2014/14-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
75	466/5961/14-к	8500 грн штрафу			
76	278/3846/14-к	6375 грн штрафу		ст. 69 КК України	
77	149/2711/14-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
78	569/2374/14-к	3 роки обмеження волі	2 роки іспитового строку		
79	463/2544/15-к	8500 грн штрафу			Угода про визнання вини
80	300/458/16-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
81	463/2909/16-к	8500 грн штрафу			
82	131/1413/17	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		

83	361/1964/18	8500 грн штрафу			Угода про визнання вини
<p>Службова недбалість (ч. 1. ст. 367 КК України)</p> <p>Службова недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб, –</p> <p>карається штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років</p>					
84	424/6380/13-к	4250 грн штрафу		ст. 69 КК України	
85	370/2650/14-к	5100 грн штрафу			
86	522/3655/14-к	4250 грн штрафу			
87	332/2690/14-к	4250 грн штрафу			+ 1 рік позбавлення права
88	249/1435/14-к	4250 грн штрафу			Угода про визнання вини
89	640/12598/14-к	4250 грн штрафу	Амністія		
90	663/266/14-к	5950 грн штрафу		ч. 2 ст. 69 КК України	
91	545/1192/14-к	5100 грн штрафу		ч. 2 ст. 69 КК України	

Додаток 5

92	335/7231/13-к	5100 грн штрафу			Угода про визнання вини
93	357/1182/14-к	1 рік обмеження волі			+ 1 рік позбавлення права
94	297/280/14-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		+ 1 рік позбавлення права
95	599/617/14-к	4250 грн штрафу			+ 1 рік позбавлення права
96	186/905/14-к	4250 грн штрафу	Амністія		
97	207/5793/13-к	4250 грн штрафу		ч. 2 ст. 69 КК України	
98	653/1909/14-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		+ 2 роки позбавлення права
99	446/149/16-к	4250 грн штрафу		ч. 2 ст. 69 КК України	
100	643/1212/18	4250 грн штрафу			+ 1 рік позбавлення права
101	446/465/15-к	8500 грн штрафу			Угода про визнання вини
102	444/763/15-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини + 1 рік позбавлення права

103	1-кп/593/103/ 2017	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини + 1 рік позбавлення права
104	551/398/17	4250 грн штрафу			Угода про визнання вини
Обмеження волі середнє по суворості покарання в санкції					
Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК України)					
Умисне вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони, а також у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, – карається виправними роботами на строк до двох років або <i>обмеженням волі на строк до трьох років</i> , або позбавленням волі на строк до двох років					
105	473/4641/14-к	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
106	1-кп/311/96/ 2014	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
107	200/18489/14-к	140 годин громадських робіт			
108	410/1932/14-к	2 роки позбавлення волі			
109	316/1937/14-к	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
110	623/4727/13-к	2 роки позбавлення волі			

Додаток 5

111	201/4491/14-к	2 роки позбавлення волі			
112	164/1/14-к	2 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		
113	335/7442/14-к	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
114	524/5341/14-к	1 рік 6 місяців позбавлення волі	Амністія		
115	333/277/14-к	2 роки позбавлення волі	3 роки іспитового строку		Угода про примирення
116	386/169/16-к	2 роки позбавлення волі	1 рік 6 місяців іспитового строку		Угода про примирення
117	668/7948/15-к	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
118	199/2340/16-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
119	509/3959/18	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
200	317/690/17-к	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
201	522/15524/14-к	1 рік 9 місяців позбавлення волі			

202	456/2668/16-к	1 рік позбавлення волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
203	755/12116/16-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
<p>Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 1 ст. 122 КК України)</p> <p>Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, тобто умисне ушкодження, яке не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених у статті 121 цього Кодексу, але таке, що спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину, – карається виправними роботами на строк до двох років або <i>обмеженням волі на строк до трьох років</i>, або позбавленням волі на строк до трьох років</p>					
204	2113/6059/12	1 рік позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
205	314/2376/13-к	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
206	346/5912/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
207	156/568/14-к	3 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку, амністія		
208	526/56/15-к	3 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
209	526/801/15-к	850 грн штрафу		ст. 69 КК України	Угода про примирення

300	339/72/16-к	120 годин громадських робіт		ст. 69 КК України	
301	229/2634/14-к	1 рік позбавлення волі			
302	169/533/16-к	1 рік і 3 місяці обмеження волі	2 роки іспитового строку		
303	197/396/15-к	1 рік 6 місяців позбавлення волі			
304	219/846/17	3 роки позбавлення волі	3 роки іспитового строку		
305	409/1331/17	1 рік позбавлення волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
306	694/213/17	2 роки обмеження волі	Амністія		
307	459/1035/17	2 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку, амністія		
308	628/1895/17	2 роки 6 місяців обмеження волі	2 роки іспитового строку		
Крадіжка (ч. 2 ст. 185 КК України)					
Крадіжка, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб, – карається арештом на строк від трьох до шести місяців або <i>обмеженням волі на строк до п'яти років</i> або позбавленням волі на той самий строк					
309	640/9097/13-к	2 роки позбавлення волі			

Додаток 5

310	528/901/14-к	2 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		
311	440/1275/13-к	1 рік позбавлення волі	2 роки іспитового строку		
312	554/5929/14-к	1 рік позбавлення волі			
313	536/835/14-к	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
314	486/1715/14-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
315	646/9390/14-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
316	559/332/14-к	3 роки позбавлення волі	3 роки іспитового строку		
317	378/692/14-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
318	344/4273/13-к	3 роки 2 місяці позбавлення волі			
319	502/2203/14-к	2 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		
320	123/1763/14-к	1 рік позбавлення волі			
321	668/12767/13-к	2 роки позбавлення волі			

322	743/1141/14-к	2 роки 6 місяців по- збавлення волі			
323	196/1063/14-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
324	591/7306/14-к	1 рік позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
325	591/7319/14-к	6 місяців арешту			
326	160/605/14-к	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
327	742/4520/14	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
328	227/5015/14-к	1 рік 6 місяців обмеження волі			
329	337/5205/16-к	2 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		
330	324/2124/16-к	2 роки позбавлення волі			Угода про примирення
331	535/1279/17	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
332	752/25292/17	2 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		

Шахрайство (ч. 2 ст. 190 КК України)					
Шахрайство, вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому, – карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк від одного до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років					
333	751/9870/13-к	1700 грн штрафу			Угода про примирення
334	463/1294/17	850 грн штрафу			Угода про примирення
335	653/804/13-к	2 роки обмеження волі	2 роки іспитового строку		
336	461/7448/13-к	2 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		
337	562/551/14-к	80 годин громадських робіт			Угода про примирення
338	461/8571/14-к	850 грн штрафу			Угода про примирення
339	438/578/16-к	1020 грн штрафу			
340	610/4964/13-к	1 рік позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
341	463/1328/15-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
342	609/519/13-к	3 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
343	466/6801/16-к	850 грн штрафу			Угода про примирення

344	404/7870/15-к	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
345	1-кп/463/113/14	1020 грн штрафу			Угода про примирення
346	646/11961/13-к	2 роки позбавлення волі			
347	733/559/18	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
348	383/147/18	3 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
349	569/19903/17	850 грн штрафу			
<p>Зловживання владою або службовим становищем (ч. 1 ст. 364 КК України)</p> <p>Зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, – карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, із штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян</p>					
350	0506/7126/2012	3 місяці арешту			+ 2 роки позбавлення права
351	343/1839/13-к	4250 грн штрафу		ст. 69 КК України	Угода про примирення

352	430/2430/13-к	1700 грн штрафу		ст. 69 КК України	Угода про примирення + 2 роки позбавлення права
353	759/614/14-к	2 роки обмеження волі			+ 3 роки позбавлення права; 11 900 грн штрафу
354	742/6332/13-к	1 рік 6 місяців обмеження волі	1 рік іспитового строку		+ 1 рік позбавлення прав; 12 750 грн штраф
355	0432/317/2012	3 роки 1 місяць обмеження волі	Амністія		+ 3 роки позбавлення права
356	11/791/15/15	5 місяців арешту	Амністія		+ 3 роки позбавлення права; 6120 грн штрафу
357	445/480/15-к	1 рік 6 місяців обмеження волі	1 рік 6 місяців іспитового строку		+ 1 рік 6 місяців позбавлення права; 4250 грн штраф
358	200/2799/14-к	2 роки обмеження волі			+ 3 роки позбавлення права; 5100 грн штраф; позбавлення звання

359	145/1929/15-к	1 рік 5 місяців обмеження волі			+ 2 роки позбавлення права; 5100 грн штраф
360	695/72/16-к	1 місяць арешту			+ 1 рік позбавлення права; 4250 грн штраф
361	646/12464/ 15-к	3 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		+ 3 роки позбавлення права; 4250 грн штраф
362	331/2273/17	2 місяці арешту			+ 1 рік 6 місяців позбавлення права; 4250 грн штраф
363	750/4139/15-к	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		+1 рік позбавлення права; 8500 грн штраф
364	740/3572/16-к	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		+ 3 роки позбавлення права; 11 900 грн штраф

Обмеження волі найменш суворе покарання в санкції

Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання
(ст. 116 КК України)

Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, зумовленому жорстоким поведінням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого, –
карається *обмеженням волі на строк до п'яти років* або позбавленням волі на той самий строк

Додаток 5

365	1420/2973/ 2012	3 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		
366	244/22/13-к	3 роки позбавлення волі			
367	483/504/13-к	5 років позбавлення волі	3 роки іспитового строку		
368	264/2722/13-к	3 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		
369	476/1379/13-к	3 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		
370	629/237/13-к	1 рік позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
371	482/776/14-к	3 роки обмеження волі			
372	680/516/14-к	5 років по- збавлення волі			
373	261/4691/13-к	3 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		
374	521/3917/13-к	2 роки позбавлення волі			
375	499/71/14-к	3 роки позбавлення волі			
376	434/4851/13-к	4 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		

Додаток 5

377	723/3174/13-к	3 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
378	347/662/14-к	3 місяці 5 днів арешту		ст. 69 КК України	
379	388/147/14-к	3 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку	ст. 69 ¹ КК України	
380	237/447/14-к	5 років позбавлення волі	Амністія		
381	0503/1668/2012	3 роки обмеження волі	Амністія		
382	666/165/14-к	5 років позбавлення волі			
383	206/1496/13-к	3 роки позбавлення волі			
384	648/5143/13-к	4 роки позбавлення волі			
385	405/12290/13-к	2 роки позбавлення волі			
386	204/7520/13-к	3 роки позбавлення волі			
387	224/3587/13-к	3 роки позбавлення волі	Амністія		
388	1328/503/12	1 рік 10 місяців позбавлення волі			

Додаток 5

389	500/9018/13-к	4 роки позбавлення волі	Амністія		
390	484/2073/15-к	4 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		
391	442/4009/16-к	4 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		
392	1-221/11	3 роки 6 місяців позбавлення волі	2 роки іспитового строку		
393	668/4540/16-к	1 рік 10 місяців обмеження волі			
394	647/1095/15-к	2 роки 6 місяців обмеження волі			
395	752/20253/15-к	3 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		
396	338/917/18	4 роки позбавлення волі	3 роки іспитового строку		
397	523/13106/16-к	5 років обмеження волі	3 роки іспитового строку		
398	189/1805/16-к	3 роки обмеження волі			
399	539/2458/17	3 роки позбавлення волі	Амністія		

Побої і мордування (ч. 2 ст. 126 КК України)					
Ті самі діяння, що мають характер мордування, вчинені групою осіб, або з метою залякування потерпілого чи його близьких, або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, – караються <i>обмеженням волі на строк до п'яти років</i> або позбавленням волі на той самий строк					
400	242/3087/15-к	1 рік позбавлення волі			
401	329/1101/13-к	2 роки позбавлення волі	1 рік 6 місяців іспитового строку		
402	502/2307/13-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
403	591/6538/16-к	1700 грн штрафу		ст. 69 КК України	
404	489/3137/17	1 рік обмеження волі			
405	606/883/17	1 рік позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
406	239/1153/13-к	1 рік позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
407	258/14909/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
408	401/1365/16-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення

Додаток 5

409	529/724/14-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
410	242/4485/15-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
411	591/901/17	15 діб арешту	1 рік іспитового строку	ст. 69 КК України	Угода про примирення
412	242/2330/15-к	1 рік позбавлення волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
413	589/6914/13-к	595 грн штрафу		ст. 69 КК України	
414	384/822/15-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
415	344/11253/16-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
416	631/356/14-к	3 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
417	307/4721/14-к	1 рік позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
418	205/1868/14-к	2 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		
419	253/9080/13-к	1 рік 3 місяці позбавлення волі	2 роки іспитового строку		
420	128/748/17	3 роки позбавлення волі			

421	470/245/18	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
422	235/82/17	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
Вимагання (ч. 1 ст. 189 КК України)					
<p>Вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці (вимагання), – караються <i>обмеженням волі на строк до п'яти років</i> або позбавленням волі на той самий строк</p>					
423	439/763/14-к	3 роки позбавлення волі			
424	439/762/14-к	2 роки позбавлення волі	3 роки іспитового строку; амністія		
425	289/1984/14-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
426	138/2019/14-к	2 роки обмеження волі	1 рік 6 місяців іспитового строку		
427	310/2509/14-к	1 рік позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
428	576/733/14-к	1 рік позбавлення волі			

Додаток 5

429	424/331/14-к	3 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		
430	1818/2779/2012	6 місяців арешту		ст. 69 КК України	
431	760/16555/14-п	2 роки 6 місяців позбавлення волі			
432	537/2511/13-к	1 рік позбавлення волі		ст. 105 КК України	Передача під нагляд матері
433	421/3026/13-к	1 рік позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
434	406/7187/13-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
435	318/1284/13-к	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
436	706/189/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
437	712/3983/13-к	3 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
438	289/1984/14-к	3 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
439	310/2509/14-к	1 рік позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
440	670/546/13-к	3 роки обмеження волі	2 роки іспитового строку		

Додаток 5

441	357/6336/13-к	2 роки обмеження волі	2 роки іспитового строку		
442	454/1262/14-к	1 рік обмеження волі	Амністія		
443	459/2342/13-к	3 роки обмеження волі	2 роки іспитового строку		
444	463/1077/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
445	711/2940/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
446	1-кп-3/1529/12	6 місяців позбавлення волі			
447	570/4625/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
448	576/72121/17	60 годин громадських робіт		ст. 69 КК України	
449	438/309/17	1 рік позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
450	576/1140/15-к	1 рік позбавлення волі	1 рік іспитового строку		
451	370/671/16-к	4 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		
452	761/3024/15-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		

453	215/6793/15-к	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		Угода про примирення
454	724/1281/18	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
<p>Захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341 КК України)</p> <p>Захоплення будівель чи споруд, що забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, з метою незаконного користування ними або перешкоджання нормальній роботі підприємств, установ, організацій – карається <i>обмеженням волі на строк до п'яти років</i> або позбавленням волі на той самий строк</p>					
455	236/3407/15-к	2 роки позбавлення волі	3 роки іспитового строку		Угода про визнання вини
456	242/1345/14-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
457	490/6433/14-к	1 рік позбавлення волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
458	490/7106/14-к	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
459	490/7106/14-к	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
460	490/7497/17	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
461	225/837/16 к	3 роки позбавлення волі			Угода про визнання вини

<p>Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ч. 1 ст. 365 КК України)</p> <p>Перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб, – карається <i>обмеженням волі на строк до п'яти років</i> або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років</p>					
462	570/5186/13-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		+ 1 рік позбавлення права; 4250 грн штрафу
463	569/19851/13-к	3 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини + 1 рік позбавлення права; 4250 грн штрафу
464	450/288/14-к	3 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		+ 3 роки позбавлення права
465	537/3065/13-к	2 роки обмеження волі			+ 2 роки позбавлення права; 4250 грн штрафу
466	405/3913/14-к	2 роки 4 місяці 18 днів обмеження волі			Угода про визнання вини +3 роки позбавлення права

467	1718/4475/12	2 роки позбавлення волі			+ 2 роки позбавлення права; 5100 грн штрафу
468	158/1761/14-к	3 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		+ 2 роки позбавлення права
469	161/7915/13-к	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		+ 1 рік позбавлення права; 4300 грн штрафу
470	474/359/14-к	10 200 грн штрафу		ст. 69 КК України	+ 2 роки позбавлення права
471	127/30910/13-к	2 роки позбавлення волі	1 рік іспитового строку		+ 1 рік позбавлення права; 4250 грн штрафу
472	161/7923/14-к	2 роки обмеження волі	3 роки іспитового строку		3 роки позбавлення права; позбавлення звання
473	367/1182/14-к	1 рік обмеження волі	Амністія		+ 1 рік позбавлення права; 4250 грн штрафу
474	626/1198/14-к	2 роки позбавлення волі	2 роки іспитового строку		+ 2 роки позбавлення права

Додаток 5

475	386/1031/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		+ 1 рік позбавлення права; 4250 грн штрафу
476	292/1/14-к	2 роки обмеження волі	Строки давності		+ 2 роки позбавлення права
477	606/1820/13-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		+ 2 роки позбавлення права
478	318/1804/13-к	1700 грн штрафу		ст. 69 КК України	Угода про примирення
479	666/4699/13-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку	ст. 69 КК України	
480	711/108/15-к	8500 грн штрафу		ст. 69 КК України	+ 1 рік позбавлення права
481	161/18979/14-к	3 роки позбавлення волі			+ 1 рік позбавлення права
482	463/316/16-к	1 рік обмеження волі	Строки давності		+ 3 роки позбавлення права

Призначення обмеження волі на підставі безальтернативних санкцій

Період прийняття рішення: з 1 січня 2013 р. по 1 січня 2019 р.

У цій таблиці наведені вибіркові дані щодо призначення покарання на підставі безальтернативних санкцій з обмеженням волі. Станом на 1 березня 2019 р. КК України містить 5 безальтернативних санкцій з обмеженням волі: ч. 4 ст. 134 КК України, ст. 335 КК України, ч. 1 ст. 365² КК України, ч. 3 ст. 387 КК України та ч. 1 ст. 435 КК України. Вивчення судової практики показало, що реально застосовувалася (виносилися вирокі) лише за ст. 335 КК України, тому наведені нижче дані сформовані за результатами її застосування. Інші статті, що передбачають безальтернативне обмеження волі в судовій практиці не застосовувалися.

№ з/п	№ судової справи	Призначення покарання	Звільнення від покарання	Інше	Примітки
Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (ст. 335 КК України) Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу – карається <i>обмеженням волі на строк до трьох років</i>					
1	1–152/12	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
2	1317/248/2012	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
3	402/1037/12	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
4	0309/7858/2012	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		

Додаток 6

5	402/1636/12	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
6	1-549/12	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
7	1609/8950/12	510 грн штрафу		ст. 69 КК України	
8	0907/17178/ 2012	1 рік 6 місяців обмеження волі	1 рік 6 місяців іспитового строку		
9	564/493/13-к	1700 грн штрафу		ст. 69 КК України	Угода про визнання вини
10	445/368/13-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
11	305/839/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
12	522/13260/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
13	444/1670/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
14	161/9435/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
15	161/10745/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
16	750/6134/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини

Додаток 6

17	638/9876/13-к	1700 грн штрафу		ст. 69 КК України	Угода про визнання вини
18	218/1757/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
19	571/1259/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
20	305/1450/13-к	680 грн штрафу		ст. 69 КК України	
21	572/3510/13-к	2 роки обмеження волі	1 рік 6 місяців іспитового строку		Угода про визнання вини
22	572/2839/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
23	564/2121/13-к	1105 грн штрафу		без по- силання на ст. 69 КК України	Угода про визнання вини
24	1-кп/126/2013	1700 грн штрафу		ст. 69 КК України	Угода про визнання вини
25	572/2795/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
26	218/1771/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
27	442/5179/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		

Додаток 6

28	511/3657/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
29	552/8426/13-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
30	686/26539/13-к	850 грн штрафу		ст. 69 КК України	Угода про визнання вини
31	596/416/14-к	595 грн штрафу		ст. 69 КК України	Угода про визнання вини
32	761/4166/14-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
33	717/766/15-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
34	545/1259/15-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
35	548/761/15-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
36	641/5856/15-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
37	589/3121/15-к	850 грн штрафу		ст. 69 КК України	
38	626/1278/15-к	1 рік 6 місяців обмеження волі	1 рік 6 місяців іспитового строку		
39	157/688/15-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини

Додаток 6

40	717/1170/15-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
41	163/29/16-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
42	184/147/16-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		
43	610/318/16-к	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
44	171/957/16-к	2 роки обмеження волі	2 роки іспитового строку		Угода про визнання вини
45	353/703/16-к	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
46	171/9/17	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		
47	672/85/17	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
48	686/132/17	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
49	428/13505/18	1 рік обмеження волі	2 роки іспитового строку		Угода про визнання вини
50	158/2953/18	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
51	595/2254/18	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини

Додаток 6

52	715/2570/18	1 рік обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини
53	341/2194/18	2 роки обмеження волі	2 роки іспитового строку		
54	182/9218/18	2 роки обмеження волі	1 рік іспитового строку		Угода про визнання вини

Призначення обмеження волі відповідно до ст. 69 КК України

Період прийняття рішення: з 1 січня 2013 р. по 1 січня 2019 р.

У цій таблиці відображені випадки призначення обмеження волі на підставі ст. 69 КК України як більш м'якого виду покарання за злочини, у санкціях за які безальтернативно передбачене лише позбавлення волі. Вибірка здійснена за матеріалами практики застосування кримінального законодавства в справах про злочини, що є досить поширеними в сучасній структурі злочинності.

№ з/п	№ судової справи	Інкримінований злочин	Розмір обмеження волі	Примітки
1	577/1646/14-к	ч. 2 ст. 15 ч. 2 ст. 305 КК України; ч. 2 ст. 307 КК України	2 роки обмеження волі; 1 рік 6 місяців обмеження волі	Угода про визнання вини
2	588/462/13-к	ч. 1 ст. 317 КК України; ч. 2 ст. 317 КК України; ч. 2 ст. 309 КК України	2 роки 4 місяці обмеження волі; 3 роки обмеження волі; 2 роки 3 місяці обмеження волі	Угода про визнання вини
3	584/397/13-к	ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік обмеження волі	
4	575/768/14-к	ч. 2 ст. 309 КК України	2 роки обмеження волі	
5	564/967/14-к	ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік 6 місяців обмеження волі	
6	314/5601/13-к	ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік обмеження волі	
7	1811/1532/12	ч. 3 ст. 185 КК України	2 роки обмеження волі	

Додаток 7

8	119/6011/13-к	ч. 2 ст. 307 КК України; ч. 1 ст. 317 КК України	5 років обмеження волі; 3 роки обмеження волі	
9	532/2717/13-к	ч. 2 ст. 307 КК України; ч. 1 ст. 317 КК України	3 роки обмеження волі; 2 роки обмеження волі	
10	345/2734/14-к	ч. 2 ст. 289 КК України	1 рік 6 місяців обмеження волі	
11	1-кп/489/214/13	ч. 2 ст. 289 КК України	2 роки обмеження волі	ст. 75 КК України з іспитовим строком на один рік
12	584/959/13-к	ч. 3 ст. 185 КК України	2 роки обмеження волі	
13	601/1052/13-к	ч. 2 ст. 309 КК України; ч. 2 ст. 307 КК України; ч. 1 ст. 317 КК України	4 роки обмеження волі; 5 років обмеження волі; 3 роки обмеження волі	
14	588/549/14-к	ч. 2 ст. 307 КК України	1 рік обмеження волі	
15	1305/2246/12	ч. 3 ст. 185 КК України	3 роки обмеження волі	
16	1–1/2012	ч. 2 ст. 186 КК України	1 рік 2 місяці 24 дні обмеження волі	
17	1807/6548/12	ч. 2 ст. 307 КК України	4 роки обмеження волі	
18	554/259/14-к	ч. 4 ст. 296 КК України	3 роки обмеження волі	

Додаток 7

19	121/787/13-к	ч. 2 ст. 15 ч. 2 ст. 186 КК України	3 роки обмеження волі	
20	344/18959/13-к	ч. 1 ст. 263 КК України; ч. 1 ст. 263 ¹ КК України	1 рік 6 місяців обмеження волі; 1 рік обмеження волі	
21	588/1133/14-к	ч. 2 ст. 289 КК України	2 роки обмеження волі	
22	724/1958/13-к	ч. 3 ст. 185 КК України	2 роки 6 місяців обмеження волі	
23	607/808/13-к	ч. 2 ст. 307 КК України	1 рік 6 місяців обмеження волі	
24	584/958/13-к	ч. 2 ст. 315 КК України; ч. 2 ст. 307 КК України	2 роки обмеження волі; 1 рік обмеження волі	ст. 75 КК України з іспитовим строком на один рік
25	559/2642/14-к	ч. 2 ст. 15 ч. 2 ст. 186 КК України	2 роки обмеження волі	
26	104/3040/13-к	ч. 1 ст. 263 КК України	1 рік 6 місяців обмеження волі	
27	577/4597/14-к	ч. 3 ст. 15 ч. 3 ст. 185 КК України	3 роки обмеження волі	
28	2517/371/12	ч. 2 ст. 307 КК України	3 роки обмеження волі	
29	559/240/14-к	ч. 1 ст. 259 КК України; ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік 6 місяців обмеження волі; 2 роки обмеження волі	
30	607/9296/14-к	ч. 1 ст. 307 КК України	1 рік обмеження волі	Угода про визнання вини

31	697/2064/14-к	ч. 2 ст. 307 КК України	5 років обмеження волі	Угода про визнання вини; ст. 75 КК України з іспитовим строком на три роки
32	592/9532/13-к	ч. 2 ст. 309 КК України	2 роки обмеження волі	
33	138/1043/13-к	ч. 3 ст. 185 КК України	3 роки обмеження волі	
34	607/22705/13-к	ч. 1 ст. 187 КК України	1 рік 1 місяць обмеження волі	
35	175/4767/13-к	ч. 1 ст. 263 КК України	3 роки обмеження волі	
36	127/6647/15-к	ч. 2 ст. 15 ч. 3 ст. 185 КК України	3 роки обмеження волі	
37	165/1173/18	ч. 1 ст. 307 КК України; ч. 2 ст. 307 КК України	3 роки обме- ження волі; 4 роки обмеження волі	Угода про визнання вини
38	589/3946/15-к	ч. 2 ст. 289 КК України	1 рік 7 місяців 25 днів обмеження волі	
39	723/2792/14-к	ч. 2 ст. 286 КК України	3 роки обмеження волі	
40	333/7374/15-к	ч. 2 ст. 186 КК України	5 років обмеження волі	
41	671/197/16-к	ч. 3 ст. 185 КК України	2 роки 6 місяців обмеження волі	
42	530/818/17	ч. 3 ст. 185 КК України	2 роки обмеження волі	
43	577/5065/17	ч. 3 ст. 15 ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік 6 місяців обмеження волі	

44	161/14260/18	ч. 2 ст. 186 КК України	2 роки обмеження волі	
45	607/8247/17	ч. 2 ст. 289 КК України	4 роки обмеження волі	Угода про визнання вини
46	344/16814/15-к	ч. 3 ст. 185 КК України	4 роки обме- ження волі	
47	336/6895/16-к	ч. 3 ст. 408 КК України	1 рік обмежен- ня волі	
48	577/3895/17	ч. 1 ст. 263 КК України; ч. 2 ст. 309 КК України	1 рік 3 місяці обмеження волі; 1 рік обмежен- ня волі	
49	279/10667/15-к	ч. 2 ст. 307 КК України	2 роки обмеження волі	
50	346/2714/16-к	ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік обмеження волі	
51	574/253/17-к	ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік обмеження волі	
52	1–61/10	ч. 3 ст. 185 КК України	2 роки обмеження волі	
53	357/1319/19	ч. 2 ст. 186 КК України	2 роки обмеження волі	
54	715/28/19	ч. 2 ст. 286 КК України	1 рік 6 місяців обмеження волі	
55	580/1368/17	ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік обмеження волі	
56	663/1292/15-к	ч. 1 ст. 317 КК України, ч. 3 ст. 309 КК України	2 роки обмеження волі; 3 роки обмеження волі	
57	591/1687/18	ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік обмеження волі	
58	592/7143/18	ч. 2 ст. 309 КК України	1 рік обмеження волі	Угода про визнання вини
59	296/8423/18	ч. 2 ст. 186 КК України	1 рік обмеження волі	

Використання обмеження волі при заміні невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК України)

Період ухвалення: з 1 січня 2013 р. по 1 січня 2019 р.

Вибрані ухвали про заміну із застосуванням ст. 82 КК України: 6442 ухвали за вказаний період, із них 5111 ухвал, у яких обмеження волі є замінім або замінюваним покаранням (198 ухвал вказані в таблиці).

538 ухвал – обмеження волі було *замінюваним покаранням*, у тому числі: у 164 – виправними роботами; у 374 – громадськими роботами;

4573 ухвали – обмеження волі використовується як *замінне* стосовно позбавлення волі, з них – 120 ухвал апеляційного суду (з них 23 ухвалами змінюється рішення про заміну позбавлення волі виправними роботами на заміну позбавлення волі обмеженням волі; 12 – змінюються строки замінюваного покарання у виді обмеження волі).

1029 ухвал – позбавлення волі змінюється іншими видами покарання, з них 31 – арештом, 790 – виправними роботами, 208 – громадськими роботами.

239 апеляційних ухвал залишають ухвали суддів першої інстанції без змін.

47 ухвал – скасовують рішення суддів першої інстанції (28 – про відмову в застосуванні заміни покарання, 11 – про заміну позбавлення волі виправними роботами, 8 – про заміну позбавлення волі обмеженням волі).

№ з/п	№ судової справи	Інкримінований злочин	Вид та розмір покарання, що замінюється (невідбутої частини)	Вид та розмір покарання, яким замінюється
1	264/5353/13-к	ч. 2 ст. 296 КК України	2 роки обмеження волі	1 рік 2 місяці 4 дні виправних робіт із відрахуванням 10% заробітку
2	242/5937/13-к	ч. 3 ст. 185 КК України, ч. 2 ст. 187 КК України	3 роки 2 місяці 30 днів позбавлення волі	3 роки 2 місяці 30 днів обмеження волі
3	242/5936/13-к	ч. 2 ст. 307 КК України	2 роки 3 місяці 22 дні позбавлення волі	2 роки 3 місяці 22 дні обмеження волі
4	242/5708/13-к	ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік 4 місяці 1 день позбавлення волі	1 рік 4 місяці 1 день обмеження волі
5	242/5938/13-к	ч. 2 ст. 15 ч. 1 ст. 115 КК України	2 роки 5 місяців 14 днів позбавлення волі	2 роки 5 місяців 14 днів обмеження волі
6	242/5020/13-к	ч. 2 ст. 187 КК України, ч. 2 ст. 185 КК України	3 роки 4 місяці 17 днів позбавлення волі	3 роки 4 місяці 17 днів обмеження волі
7	295/19312/13-к	ч. 3 ст. 185 КК України, ч. 3 ст. 186 КК України, ч. 4 ст. 27 частини 2, 4, ст. 187 КК України, ч. 5 ст. 27 пункти 6, 12, 13 ч. 2 ст. 115 КК України, ч. 4 ст. 187 КК України	3 роки 11 місяців позбавлення волі	3 роки 11 місяців 20 днів обмеження волі

8	264/6333/13-к	ч. 5 ст. 27 п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України	2 роки 7 місяців 6 днів позбавлення волі	2 роки 7 місяців 6 днів обмеження волі
9	1111/10963/12	ч. 1 ст. 187 КК України	2 роки 3 дні позбавлення волі	2 роки 3 дні обмеження волі
10	405/2820/13-к	ч. 3 ст. 187 КК України	2 роки 13 днів позбавлення волі	2 роки 13 днів обмеження волі
11	295/8345/13-к	ст. 257 КК України, ч. 4 ст. 187 КК України, ч. 3 ст. 289 КК України, пункти 6, 12, 13 ч. 2 ст. 115 КК України	4 роки 6 місяців 4 дні позбавлення волі	4 роки 6 місяців 4 дні обмеження волі
12	368/2125/13-к	ч. 2 ст. 286 КК України	2 роки 4 місяці 3 дні позбавлення волі	2 роки 4 місяці 3 дні обмеження волі
13	295/19318/13-к	ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік 4 місяці 21 день позбавлення волі	1 рік 4 місяців 21 день обмеження волі
14	295/19324/13-к	ч. 3 ст. 187 КК України	2 роки 10 місяців 6 днів позбавлення волі	2 роки 10 місяців 6 днів обмеження волі
15	242/6101/13-к	ч. 3 ст. 185 КК України	2 роки 1 місяць 30 днів позбавлення волі	2 роки 1 місяць 30 днів обмеження волі
16	128/1722/13-к	ч. 2 ст. 309 КК України	2 роки 6 місяців 14 днів позбавлення волі	2 роки 6 місяців 14 днів обмеження волі
17	264/4531/13-к	ч. 2 ст. 307 КК України, ч. 2 ст. 317 КК України, ч. 2 ст. 309 КК України, ч. 1 ст. 311 КК України	3 роки 1 місяць 24 дні позбавлення волі	3 роки 1 місяць 24 дні обмеження волі

18	295/9366/13-к	ч. 2 ст. 187 КК України	2 роки 1 місяць 9 днів позбавлення волі	2 роки 1 місяць 9 днів <i>обмеження волі</i>
19	295/9365/13-к	ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік 4 місяці 13 днів позбавлення волі	1 рік 4 місяці 13 днів <i>обмеження волі</i>
20	295/9362/13-к	ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік 10 місяців 22 дні позбавлення волі	1 рік 10 місяців 22 дні <i>обмеження волі</i>
21	295/9361/13-к	ч. 2 ст. 185 КК України, ч. 2 ст. 297 КК України	1 рік 10 місяців 11 днів позбавлення волі	1 рік 10 місяців 11 днів <i>обмеження волі</i>
22	572/5176/13-к	ч. 2 ст. 186 КК України	1 рік 2 місяці 19 днів позбавлення волі	1 рік 2 місяці 19 днів <i>обмеження волі</i>
23	572/5169/13-к	ч. 2 ст. 185 КК України	1 рік 9 місяців 3 дні позбавлення волі	1 рік 9 місяців 3 дні <i>обмеження волі</i>
24	572/5175/13-к	ч. 1 ст. 121 КК України	1 рік 4 місяці 28 днів позбавлення волі	1 рік 4 місяці 28 днів <i>обмеження волі</i>
25	368/2132/13-к	ч. 1 ст. 119 КК України	2 роки 5 місяців 14 днів позбавлення волі	2 роки <i>обмеження волі</i>
26	572/5174/13-к	ч. 2 ст. 186 КК України, ч. 2 ст. 185 КК України	1 рік 4 місяці 15 днів позбавлення волі	1 рік 4 місяці 15 днів <i>обмеження волі</i>
27	592/12852/13-к	ч. 2 ст. 307 КК України	1 рік 9 місяців 17 днів позбавлення волі	1 рік 9 місяців 17 днів <i>обмеження волі</i>
28	572/5487/13-к	ч. 5 ст. 27 ч. 3 ст. 185 КК України, ст. 395 КК України	1 рік 2 місяці 28 днів позбавлення волі	1 рік 2 місяці 28 днів <i>обмеження волі</i>
29	572/5488/13-к	ч. 3 ст. 185 КК України	4 місяці 3 дні позбавлення волі	4 місяці 3 дні <i>обмеження волі</i>

30	343/3679/13-к	ч. 2 ст. 185 КК України	6 місяців <i>обмеження волі</i>	240 годин громадських робіт
31	343/3676/13-к	ч. 2 ст. 164 КК України	8 місяців <i>обмеження волі</i>	240 годин громадських робіт
32	343/3675/13-к	ч. 1 ст. 125 КК України, ч. 1 ст. 296 КК України	6 місяців <i>обмеження волі</i>	240 годин громадських робіт
34	592/12850/13-к	ч. 3 ст. 368 КК України	1 рік 22 дні позбавлення волі	1 рік 22 дні <i>обмеження волі</i>
35	639/11343/13-к	ч. 1 ст. 115 КК України	2 роки 6 місяців 29 днів позбавлення волі	2 роки 6 місяців 29 днів <i>обмеження волі</i>
36	632/3911/13-к	ч. 2 ст. 15 ч. 1 ст. 185 КК України	1 рік 3 місяці 28 днів позбавлення волі	1 рік 3 місяці 28 днів <i>обмеження волі</i>
37	751/12969/13-к	ч. 2 ст. 15 ч. 2 ст. 307 КК України	2 роки 5 місяців 23 дні позбавлення волі	2 роки 5 місяців 23 дні <i>обмеження волі</i>
38	247/6095/13-к	ч. 1 ст. 115 КК України	3 роки 4 місяця 11 днів позбавлення волі	3 роки 4 місяця 11 днів <i>обмеження волі</i>
39	264/13646/13-к	ч. 2 ст. 309 КК України, ч. 3 ст. 185 КК України, ч. 2 ст. 187 КК України	3 роки 4 місяці 19 днів позбавлення волі	3 роки 4 місяці 19 днів <i>обмеження волі</i>
40	639/11316/13-к	ч. 2 ст. 15 ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік 5 місяців 10 днів позбавлення волі	1 рік 5 місяців 10 днів <i>обмеження волі</i>
41	537/6805/13-к	ч. 1 ст. 121 КК України, ч. 2 ст. 309 КК України	2 роки 9 місяців 15 днів позбавлення волі	2 роки 9 місяців 15 днів <i>обмеження волі</i>
42	537/6798/13-к	ч. 1 ст. 164 КК України, ч. 2 ст. 121 КК України	2 роки 4 місяці 23 дні позбавлення волі	2 роки 4 місяці 23 дні <i>обмеження волі</i>

43	537/6810/13-к	ч. 2 ст. 121 КК України	3 роки 3 місяці 6 днів позбавлення волі	3 роки 3 місяці 6 днів обмеження волі
44	537/6801/13-к	ч. 2 ст. 307 КК України	2 роки 6 місяців 21 день позбавлення волі	2 роки 6 місяців 21 день обмеження волі
45	537/6792/13-к	ч. 2 ст. 121 КК України	2 роки 13 днів позбавлення волі	2 роки 13 днів обмеження волі
46	537/6802/13-к	ч. 2 ст. 309 КК України, ч. 1 ст. 311 КК України, ч. 2 ст. 307 КК України	2 роки 3 місяці 11 днів позбавлення волі	2 роки 3 місяці 11 днів обмеження волі
47	537/6797/13-к	ч. 2 ст. 121 КК України	4 роки 3 місяці 15 днів позбавлення волі	4 роки 3 місяці 15 днів обмеження волі
48	537/6807/13-к	ч. 2 ст. 121 КК України	3 роки 8 місяців 13 днів позбавлення волі	3 роки 8 місяців 13 днів обмеження волі
49	537/6799/13-к	ч. 2 ст. 186 КК України	1 рік 4 місяці 14 днів позбавлення волі	1 рік 4 місяці 14 днів обмеження волі
50	537/6791/13-к	ч. 2 ст. 185 КК України, ч. 3 ст. 185 КК України	2 роки 9 місяців 29 днів позбавлення волі	2 роки 9 місяців 29 днів обмеження волі
51	705/7295/13-к	ч. 1 ст. 263 КК України, ч. 3 ст. 185 КК України	2 роки 1 місяць 6 днів позбавлення волі	2 роки 1 місяць 6 днів обмеження волі
52	705/7299/13-к	ч. 3 ст. 185 КК України, ч. 1 ст. 309 КК України	1 рік 6 місяців 27 днів позбавлення волі	1 рік 6 місяців 27 днів обмеження волі
53	705/7297/13-к	ч. 2 ст. 185 КК України, ч. 2 ст. 304 КК України	2 роки 3 місяці 5 днів позбавлення волі	2 роки 3 місяці 5 днів обмеження волі
54	705/7294/13-к	ч. 2 ст. 309 КК України	1 рік 4 місяці 7 днів позбавлення волі	1 рік 4 місяці 7 днів обмеження волі

55	738/2680/13-к	ч. 2 ст. 121 КК України, ч. 3 ст. 365 КК України	4 роки 1 місяць 21 день позбавлення волі	4 роки 1 місяць 21 день обмеження волі
56	738/2682/13-к	ч. 2 ст. 121 КК України, ч. 3 ст. 365 КК України	4 роки 1 місяць 20 днів позбавлення волі	4 роки 1 місяць 20 днів обмеження волі
57	473/5718/13-к	ч. 2 ст. 307 КК України	2 роки 6 місяців 18 днів позбавлення волі	2 роки 6 місяців 18 днів обмеження волі
58	473/5907/13-к	ч. 2 ст. 307 КК України, ч. 1 ст. 309 КК України	2 роки 8 місяців 22 дні позбавлення волі	2 роки 8 місяців 22 дні обмеження волі
59	632/3957/13-к	ч. 2 ст. 309 КК України, ч. 1 ст. 317 КК України	2 роки 3 дні позбавлення волі	на той самий строк: 2 роки 3 дні обмеження волі
60	738/2685/13-к	ч. 2 ст. 365 КК України	2 роки 7 місяців 14 днів позбавлення волі	2 роки 7 місяців 14 днів обмеження волі
61	251/13727/13-к	ч. 2 ст. 187 КК України	3 роки 1 місяць 13 днів позбавлення волі	3 роки 1 місяць 13 днів обмеження волі
62	251/13726/13-к	ч. 2 ст. 186 КК України	1 рік 9 місяців 4 дні позбавлення волі	1 рік 9 місяців 4 дні обмеження волі
63	164/437/13-к	ч. 2 ст. 297 КК України	1 рік 4 місяці 24 дні	1 рік 4 місяці 24 дні обмеження волі
64	№232/ 407/ 13-к	ч. 2 ст. 186 КК України, ч. 1 ст. 187 КК України	2 роки 4 місяців 11 днів позбавлення волі	2 роки 4 місяців 11 днів обмеження волі
65	279/2036/13-к	ч. 2 ст. 187 КК України, ч. 2 ст. 152 КК України, ч. 2 ст. 153 КК України	3 роки 6 місяців 19 днів позбавлення волі	3 роки 6 місяців 19 днів обмеження волі
66	164/876/13-к	ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік 5 місяців 7 днів позбавлення волі	1 рік 5 місяців 7 днів обмеження волі

67	164/1813/13-к	ч. 2 ст. 15 ч. 2 ст. 185 КК України, ч. 2 ст. 185 КК України	1 рік 4 місяці 22 дні по- збавлення волі	1 рік 4 місяці 22 дні <i>обмеження волі</i>
68	164/1713/13-к	ч. 2 ст. 190 КК України	1 рік 2 місяці 17 днів по- збавлення волі	1 рік 2 місяці 17 днів <i>обмеження волі</i>
69	164/1791/13-к	ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік 10 місяців 18 днів позбавлення волі	1 рік 10 місяців 18 днів <i>обмеження волі</i>
70	368/800/13-к	ч. 3 ст. 286 КК України	3 роки 3 місяці 27 днів позбавлення волі	3 роки 3 місяці 27 днів <i>обмеження волі</i>
71	368/680/13-к	ч. 2 ст. 286 КК України	3 роки 7 місяців 13 днів позбавлення волі	3 роки 7 місяців 13 днів <i>обмеження волі</i>
72	473/1746/13-к	ч. 2 ст. 307, ч. 1 ст. 263 КК України	2 роки 7 місяців 13 днів позбавлення волі	2 роки 7 місяців 13 днів <i>обмеження волі</i>
73	473/2983/13-к	ч. 4 ст. 296 КК України, ч. 1 ст. 121 КК України	3 роки 4 місяці 29 днів позбавлення волі	3 роки 4 місяці 29 днів <i>обмеження волі</i>
74	279/2023/13-к	ч. 2 ст. 187 КК України	3 роки 4 місяці 27 днів позбавлення волі	3 роки 4 місяці 27 днів <i>обмеження волі</i>
75	473/2696/13-к	ч. 3 ст. 152 КК України	3 роки 3 місяці 3 дні по- збавлення волі	3 роки 3 місяці 3 дні <i>обмеження волі</i>
76	323/1000/13-к	ч. 2 ст. 185 КК України	1 рік 11 місяців 8 днів позбавлення волі	1 рік 11 місяців 8 днів <i>обмеження волі</i>
77	158/545/13-к	ч. 3 ст. 191 КК України	1 рік 10 місяців 27 днів позбавлення волі	1 рік 10 місяців 27 днів <i>обмеження волі</i>
78	473/2191/13-к	п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України	3 роки 3 місяці 14 днів позбавлення волі	3 роки 3 місяці 14 днів <i>обмеження волі</i>

79	473/730/13-к	ч. 2 ст. 187 КК України	3 роки 5 місяців 13 днів позбавлення волі	3 роки 5 місяців 13 днів <i>обмеження волі</i>
80	368/811/13-к	ч. 2 ст. 286 КК України	3 роки 6 місяців 28 днів позбавлення волі	3 роки 6 місяців 28 днів <i>обмеження волі</i>
81	158/537/13-к	ч. 2 ст. 121 КК України	3 роки 10 місяців 28 днів позбавлення волі	3 роки 10 місяців 28 днів <i>обмеження волі</i>
82	368/859/13-к	ч. 2 ст. 286 КК України	1 рік 11 місяців 21 день позбавлення волі	1 рік 11 місяців 21 день <i>обмеження волі</i>
83	368/622/13-к	ч. 2 ст. 286 КК України	2 роки 21 днів позбавлення волі	2 роки 21 днів <i>обмеження волі</i>
84	1-в/534/199/13	ч. 1 ст. 286 КК України	1 рік 2 місяці 14 днів <i>обмеження волі</i>	1 рік 2 місяці 14 днів виправних робіт із відра- хуванням 20% заробітку
85	368/988/13-к	ч. 3 ст. 286 КК України	5 років позбавлення волі	5 років <i>обмеження волі</i>
86	323/999/13-к	ч. 1 ст. 185 КК України, ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік 4 місяці 26 днів позбавлення волі	1 рік 4 місяці 26 днів <i>обмеження волі</i>
87	158/2492/13-к	ч. 2 ст. 185 КК України	1 рік 7 місяців 1 день позбавлення волі	1 рік 7 місяців 1 день <i>обмеження волі</i>
88	32/2926/13-к	ч. 2 ст. 187 КК України	1 рік 5 місяців 23 дні позбавлення волі	1 рік 5 місяців 23 дні <i>обмеження волі</i>
89	158/739/13-к	ч. 2 ст. 121 КК України	1 рік 8 місяців 14 днів позбавлення волі	1 рік 8 місяців 14 днів <i>обмеження волі</i>
90	473/119/13-к	ч. 2 ст. 121 КК України	3 роки 4 місяці 23 дні позбавлення волі	3 роки 4 місяці 23 дні <i>обмеження волі</i>

91	534/3963/2013-к	ч. 2 ст. 296 КК України	1 рік 10 місяців 21 день виправних робіт із відрахуванням 20% заробітку	1 рік 10 місяців 21 день обмеження волі	4 роки обмеження волі	1 рік 10 місяців 21 день виправних робіт із відрахуванням 20% заробітку
92	556/941/13-к	ч. 4 ст. 187 КК України, ч. 2 ст. 121 КК України, ч. 2 ст. 187 КК України, ч. 1 ст. 309 КК України	4 роки позбавлення волі	4 роки позбавлення волі	4 роки обмеження волі	4 роки обмеження волі
93	1-в/534/240/13	ч. 2 ст. 286 КК України, ч. 1 ст. 135 КК України	7 місяців 3 дні	7 місяців 3 дні обмеження волі	7 місяців 3 дні	7 місяців 3 дні виправних робіт із відрахуванням 20% заробітку
94	592/7009/13-к	ч. 2 ст. 187 КК України	3 роки 3 місяці 18 днів позбавлення волі	3 роки 3 місяці 18 днів позбавлення волі	3 роки 3 місяці 18 днів обмеження волі	3 роки 3 місяці 18 днів виправних робіт із відрахуванням 20% заробітку
95	368/450/13-к	ч. 3 ст. 286 КК України	2 роки 8 місяців 18 днів позбавлення волі	2 роки 8 місяців 18 днів позбавлення волі	2 роки 8 місяців 18 днів обмеження волі	2 роки 8 місяців 18 днів виправних робіт із відрахуванням 20% заробітку
96	534/2241/113-к	ч. 2 ст. 15 ч. 2 ст. 185 КК України	7 місяців 26 днів	7 місяців 26 днів обмеження волі	7 місяців 26 днів	7 місяців 26 днів виправних робіт із відрахуванням 20% заробітку
97	473/2447/13-к	ч. 2 ст. 296 КК України, ч. 4 ст. 296 КК України, ч. 2 ст. 121 КК України	2 роки 8 місяців 21 день позбавлення волі	2 роки 8 місяців 21 день позбавлення волі	2 роки 8 місяців 21 день обмеження волі	2 роки 8 місяців 21 день виправних робіт із відрахуванням 20% заробітку
98	473/728/13-к	ч. 3 ст. 187 КК України	2 роки 5 місяців 7 днів позбавлення волі	2 роки 5 місяців 7 днів позбавлення волі	2 роки 5 місяців 7 днів обмеження волі	2 роки 5 місяців 7 днів виправних робіт із відрахуванням 20% заробітку
99	534/1131/113-к	ч. 3 ст. 357 КК України	6 місяців 10 днів	6 місяців 10 днів обмеження волі	6 місяців 10 днів	6 місяців 10 днів виправних робіт із відрахуванням 20% заробітку

100	534/1373/113-к	ч. 1 ст. 286 КК України	1 рік 2 місяці 21 день виправних робіт із відрахуванням 20% заробітку	1 рік 2 місяці 21 день виправних робіт із відрахуванням 20% заробітку
101	534/3138/13-к	ч. 2 ст. 307 КК України	1 рік 8 місяців 3 дні обмеження волі	1 рік 8 місяців 3 дні виправних робіт із відрахуванням 20% заробітку
102	473/2192/13-к	ч. 2 ст. 190 КК України, ч. 2 ст. 186 КК України	2 роки 2 місяці 3 дні позбавлення волі	2 роки 2 місяці 3 дні обмеження волі
103	№473/2695/13-к	ч. 2 ст. 286 КК України, ч. 3 ст. 135 КК України	1 рік 11 місяців 10 днів позбавлення волі	1 рік 11 місяців 10 днів обмеження волі
104	473/5438/13-к	ч. 4 ст. 187 КК України, ч. 5 ст. 186 КК України, ч. 5 ст. 185 КК України, ч. 2 ст. 186 КК України, ч. 3 ст. 185 КК України	3 роки 2 місяці 21 день позбавлення волі	3 роки 2 місяці 21 день обмеження волі
105	1-в/534/132/13	ч. 2 ст. 286 КК України	1 рік 2 місяці 18 днів обмеження волі	1 рік 2 місяці 18 днів виправних робіт із відрахуванням 20% заробітку
106	368/1535/14-к	ч. 3 ст. 286 КК України	5 років 6 місяців 29 днів позбавлення волі	5 років обмеження волі
107	368/2114/14-к	ч. 3 ст. 286 КК України	2 роки 7 місяців 14 днів позбавлення волі	2 роки 7 місяців 14 днів обмеження волі
108	368/1255/14-к	ч. 2 ст. 286 КК України	1 рік 10 місяців 6 днів позбавлення волі	1 рік 10 місяців 6 днів обмеження волі
109	592/9238/14-к	ч. 2 ст. 186 КК України	1 рік 10 місяців 28 днів позбавлення волі	1 рік 10 місяців 28 днів обмеження волі

110	534/1728/14-к	ч. 3 ст. 185 КК України, ч. 2 ст. 15 ч. 2 ст. 194 КК України	1 рік 3 місяці 4 дні обмеження волі	1 рік 3 місяці 4 дні виправних робіт із відрахуванням 20% заробітку
111	368/2141/13-к	ч. 3 ст. 286 КК України	5 років обмеження волі	5 років обмеження волі
112	№473/618/14-к	ч. 2 ст. 15 ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік 11 місяців 22 дні позбавлення волі	3 роки 11 місяців 12 днів обмеження волі
113	473/3240/14-к	ч. 2 ст. 368 КК України	2 роки 4 місяці 28 днів позбавлення волі	2 роки 4 місяці 28 днів обмеження волі
114	534/324/14-к	ч. 2 ст. 389 КК України	4 місяці 25 днів обмеження волі	4 місяці 25 днів виправних робіт із відрахуванням 20% заробітку в дохід держави
115	368/1659/14-к	ч. 2 ст. 286 КК України	2 роки 11 місяців 3 дні позбавлення волі	2 роки 11 місяців 3 дні обмеження волі
116	534/1487/2014-к	ч. 5 ст. 185 КК України, ч. 3 ст. 292 КК України	1 рік 22 дні обмеження волі	1 рік 22 дні виправних робіт із відрахуванням 20% заробітку
117	534/2654/14-к	ч. 2 ст. 286 КК України	11 місяців 12 днів обмеження волі	11 місяців 12 днів виправних робіт із відрахуванням 20% заробітку
118	534/995/14-к	ч. 2 ст. 127 КК України, ч. 2 ст. 146 КК України	11 місяців 1 день обмеження волі	11 місяців 1 день виправних робіт із відрахуванням 20% заробітку

119	368/1442/14-к	ч. 3 ст. 286 КК України	3 роки 10 місяців 18 днів позбавлення волі	3 роки 10 місяців 18 днів обмеження волі
120	473/2975/14-к	ч. 2 ст. 185 КК України, ч. 3 ст. 185 КК України	2 роки 6 місяців 3 дні позбавлення волі	2 роки 6 місяців 3 дні обмеження волі
121	368/1439/14-к	ч. 2 ст. 286 КК України	1 рік 5 місяців 10 днів позбавлення волі	1 рік 5 місяців 10 днів обмеження волі
122	368/1746/14-к	ч. 3 ст. 286 КК України	4 роки 2 місяці 15 днів позбавлення волі	4 роки 2 місяці 15 днів обмеження волі
123	368/1872/14-к	ч. 3 ст. 286 КК України	4 роки 4 місяці 29 днів позбавлення волі	4 роки 4 місяці 29 днів обмеження волі
124	368/1875/14-к	ч. 2 ст. 286 КК України	3 роки 2 місяці 29 днів позбавлення волі	3 роки 2 місяці 29 днів обмеження волі
125	368/1173/14-к	ч. 2 ст. 286 КК України	11 місяців позбавлення волі	11 місяців обмеження волі
126	122/20812/13-к	ч. 2 ст. 307 КК України	1 рік 1 місяць 8 днів позбавлення волі	1 рік 1 місяць 8 днів обмеження волі
127	646/3492/14-к	ч. 2 ст. 307 КК України	2 роки 5 місяців 19 днів позбавлення волі	2 роки 5 місяців 19 днів обмеження волі
128	204/4805/15-к	ч. 2 ст. 185 КК України, ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік 6 місяців 10 днів позбавлення волі	1 рік 6 місяців 10 днів обмеження волі
129	343/1686/16-к	ч. 2 ст. 185 КК України	6 місяців 14 днів обмеження волі	240 годин громадських робіт
130	480/2689/16-к	ч. 1 ст. 309 КК України	2 роки 6 місяців позбавлення волі	2 роки 6 місяців обмеження волі
131	359/659/15-к	ч. 3 ст. 152 КК України	1 рік 6 місяців 5 днів позбавлення волі	1 рік 6 місяців 5 днів обмеження волі

132	367/5062/17	ч. 2 ст. 309 КК України	8 місяців 18 днів <i>обмеження волі</i>	2 роки виправних робіт із відрахуванням щомісячно 10% суми заробітку
133	480/2799/16-к	ч. 2 ст. 185 КК України, ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік 6 місяців 10 днів позбавлення волі	1 рік 6 місяців 10 днів <i>обмеження волі</i>
134	127/11523/17	ч. 2 ст. 307 КК України, ч. 1 ст. 317 КК України	2 роки 10 місяців 19 днів позбавлення волі	2 роки 10 місяців 19 днів <i>обмеження волі</i>
135	176/1349/18	п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України	4 роки 24 дні позбавлення волі	4 роки 24 дні <i>обмеження волі</i>
136	534/907/16-к	ч. 2 ст. 121 КК України	1 рік 1 місяць 27 днів <i>обмеження волі</i>	1 рік 1 місяць 27 днів виправних робіт із від- рахуванням щомісячно 20% суми заробітку
137	343/1010/17	ч. 1 ст. 191 КК України	4 місяці 17 днів <i>обмеження волі</i>	240 годин громадських робіт
138	264/189/15-к	ч. 4 ст. 296 КК України, ч. 1 ст. 122 КК України	1 рік 5 місяців 21 день позбавлення волі	1 рік 5 місяців 21 день <i>обмеження волі</i>
139	176/1931/17	ч. 2 ст. 289 КК України, ч. 3 ст. 185 КК України	2 роки 1 місяць 6 днів позбавлення волі	2 роки 1 місяць 6 днів <i>обмеження волі</i>
140	480/357/17	ч. 1 ст. 310 КК України, ч. 1 ст. 311 КК України, ч. 2 ст. 309 КК України, ч. 1 ст. 317 КК України	2 роки 9 місяців 25 днів позбавлення волі	2 роки 9 місяців 25 днів <i>обмеження волі</i>
141	367/193/16-к	ч. 2 ст. 186 КК України	10 місяців 20 днів <i>обмеження волі</i>	140 годин громадських робіт

142	480/12/17	ч. 1 ст. 121 КК України	2 роки 2 місяці 3 дні позбавлення волі	2 роки 2 місяці 3 дні обмеження волі
143	632/1372/15-к	ч. 3 ст. 187 КК України	2 роки 4 місяці 23 дні позбавлення волі	2 роки 4 місяці 23 дні обмеження волі
144	343/682/17	ч. 1 ст. 353 КК України, ч. 1 ст. 190 КК України	10 місяців 28 днів обмеження волі	10 місяців 28 днів виправних робіт із відрахуванням щомісячно 20% суми заробітку
145	367/8156/15-к	ч. 1 ст. 129 КК України, ч. 1 ст. 263 КК України	7 місяців 16 днів обмеження волі	240 годин громадських робіт
146	158/431/15-к	ч. 2 ст. 156 КК України	2 роки 5 місяців 8 днів позбавлення волі	2 роки 5 місяців 8 днів обмеження волі
147	158/61/15-к	ч. 2 ст. 186 КК України	1 рік 2 місяці 11 днів позбавлення волі	1 рік 2 місяці 11 днів обмеження волі
148	158/1711/18	ч. 2 ст. 156 КК України	2 роки 10 місяців 25 днів позбавлення волі	2 роки 10 місяців 25 днів обмеження волі
149	343/2311/17	ч. 2 ст. 153 КК України, ч. 3 ст. 152 КК України	1 рік 2 місяці 10 днів обмеження волі	1 рік 2 місяці 10 днів виправних робіт з відрахуванням щомісячно 20% суми заробітку
150	466/8383/16-к	ч. 3 ст. 185 КК України, ст. 395 КК України	1 рік 7 місяців 9 днів позбавлення волі	1 рік 7 місяців 9 днів обмеження волі
151	521/16592/15-к	ч. 2 ст. 121 КК України	4 роки 1 місяць 15 днів позбавлення волі	4 роки 1 місяць 15 днів обмеження волі

152	343/342/16-к	ч. 2 ст. 296 КК України	7 місяців 21 день <i>обмеження волі</i>	240 годин громадських робіт
153	158/2355/17	ч. 3 ст. 187 КК України	2 роки 3 місяці 6 днів позбавлення волі	2 роки 3 місяці 6 днів <i>обмеження волі</i>
154	176/1612/17	ч. 2 ст. 307 КК України	1 рік 6 місяців 6 днів позбавлення волі	1 рік 6 місяців 6 днів <i>обмеження волі</i>
155	158/2347/14-к	ч. 3 ст. 186 КК України, ч. 1 ст. 304 КК України	2 роки 1 місяць 27 днів позбавлення волі	2 роки 1 місяць 27 днів <i>обмеження волі</i>
156	264/1389/17	ч. 3 ст. 185 КК України, ч. 1 ст. 162 КК України	8 місяців 5 днів позбавлення волі	8 місяців 5 днів <i>обмеження волі</i>
157	367/4582/18	ч. 1 ст. 309 КК України	7 місяців 24 дні <i>обмеження волі</i>	240 годин громадських робіт
158	367/1869/16-к	ч. 1 ст. 190 КК України	5 місяців 11 днів <i>обмеження волі</i>	140 годин громадських робіт
159	343/660/17	ч. 2 ст. 305 КК України, ч. 2 ст. 309 КК України, ч. 2 ст. 315 КК України	8 місяців 17 днів <i>обмеження волі</i>	8 місяців 17 днів виправаних робіт із відрахуванням щомісячно 20% суми заробітку
160	537/4212/16-к	п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України	4 роки 11 місяців 17 днів позбавлення волі	4 роки 11 місяців 17 днів <i>обмеження волі</i>
161	405/8402/15-к	ч. 3 ст. 185 КК України	11 місяців 25 днів позбавлення волі	11 місяців 25 днів <i>обмеження волі</i>
162	405/840/15-к	ч. 1 ст. 263 КК України	1 рік 6 місяців 3 дні позбавлення волі	1 рік 6 місяців 3 дні <i>обмеження волі</i>
163	343/2314/17	ч. 2 ст. 185 КК України	5 місяців <i>обмеження волі</i>	240 годин громадських робіт

164	343/1011/17	ч. 2 ст. 190 КК України	4 місяці 21 день <i>обмеження волі</i>	240 годин громадських робіт
165	464/3932/15-к	ч. 2 ст. 194 КК України	1 рік 1 місяць 11 днів позбавлення волі	1 рік 1 місяць 11 днів <i>обмеження волі</i>
166	464/12137/14-к	ч. 1 ст. 187 КК України	3 роки 7 місяців 20 днів позбавлення волі	3 роки 7 місяців 20 днів <i>обмеження волі</i>
167	464/3914/15-к	ч. 3 ст. 185 КК України, ч. 2 ст. 185 КК України, ч. 2 ст. 152 КК України, ч. 1 ст. 296 КК України	2 роки 3 місяці 10 днів позбавлення волі	2 роки 3 місяці 10 днів <i>обмеження волі</i>
168	367/6910/17	ч. 2 ст. 296 КК України	1 рік 10 місяців 20 днів <i>обмеження волі</i>	240 годин громадських робіт
169	343/2319/17	ч. 2 ст. 185 КК України	4 місяці 12 днів <i>обме- ження волі</i>	240 годин громадських робіт
170	356/526/15-к	ч. 2 ст. 307 КК України, частини 1, 2 ст. 317 КК України	1 рік 6 місяців 9 днів по- збавлення волі	1 рік 6 місяців 9 днів <i>обмеження волі</i>
171	343/455/18	ч. 2 ст. 146 КК України	1 рік 2 місяці 15 днів <i>обмеження волі</i>	1 рік 2 місяці 15 днів виправних робіт із відрахуванням щомісячно 20% суми заробітку
172	367/3525/17	ч. 2 ст. 186 КК України	9 місяців 5 днів <i>обмеження волі</i>	240 годин громадських робіт
173	635/2294/18	ч. 2 ст. 310 КК України	2 роки 7 місяців 26 днів позбавлення волі	2 роки 7 місяців 26 днів <i>обмеження волі</i>

174	367/8102/17	ч. 2 ст. 289 КК України	2 роки 5 місяців 18 днів позбавлення волі	2 роки 5 місяців 18 днів обмеження волі
175	343/625/15-к	ч. 2 ст. 307 КК України	6 місяців 13 днів обмеження волі	240 годин громадських робіт
176	367/7523/15-к	ч. 3 ст. 286 КК України	2 роки 5 місяців 24 дні обмеження волі	2 роки виправних робіт із відрахуванням у дохід держави 20% із суми заробітку
177	264/6099/17	ч. 1 ст. 147 КК України, ч. 3 ст. 189 КК України	3 роки 4 місяці 7 днів позбавлення волі	3 роки 4 місяці 7 днів обмеження волі
178	635/382/15-к	ч. 2 ст. 121 КК України	2 роки 1 місяць 21 день позбавлення волі	2 роки 1 місяць 21 день обмеження волі
179	405/3513/16-к	ч. 2 ст. 186 КК України, ч. 2 ст. 125 КК України	1 рік 7 місяців 24 дні позбавлення волі	1 рік 7 місяців 24 дні обмеження волі
180	343/189/17	ч. 2 ст. 15 КК України, ч. 1 ст. 185 КК України	4 місяці 14 днів обмеження волі	240 годин громадських робіт
181	343/684/17	ч. 1 ст. 122 КК України, ч. 2 ст. 296 КК України	10 місяців 25 днів обмеження волі	10 місяців 25 днів виправних робіт із відрахуванням щомісячно 20% суми заробітку
182	367/1508/18	ч. 2 ст. 190 КК України	1 рік 11 місяців 6 днів обмеження волі	240 годин громадських робіт
183	176/1619/18	ч. 1 ст. 309 КК України, ч. 1 ст. 304 КК України	3 роки 2 місяці 6 днів позбавлення волі	3 роки 2 місяці 6 днів обмеження волі
184	158/1856/15-к	ч. 1 ст. 115 КК України, ч. 1 ст. 129 КК України	3 роки 6 місяців 27 днів позбавлення волі	3 роки 6 місяців 27 днів обмеження волі

185	464/3912/15-к	п. 6. ч. 2 ст. 115 КК України, ч. 2 ст. 194 КК України, ч. 3 ст. 142 КК України	3 роки 7 місяців 14 днів позбавлення волі	3 роки 7 місяців 14 днів <i>обмеження волі</i>
186	456/3832/15-к	ч. 2 ст. 185 КК України, ч. 2 ст. 186 КК України	2 роки 2 місяці 20 днів позбавлення волі	2 роки 2 місяці 20 днів <i>обмеження волі</i>
187	727/5823/16-к	ч. 2 ст. 369 ² КК України	1 рік 11 місяців 4 дні <i>обмеження волі</i>	1 рік 11 місяців 4 дні ви- правних робіт із відрахуванням 20% із суми заробітку
188	635/3334/17	ч. 1 ст. 286 КК України	6 місяців 27 днів <i>обмеження волі</i>	6 місяців 27 днів виправних робіт із відрахуванням 15% із суми заробітної плати
189	127/4647/15-к	ч. 2 ст. 121 КК України, ч. 3 ст. 185 КК України, ч. 1 ст. 129 КК України	2 роки 7 місяців 18 днів позбавлення волі	2 роки 7 місяців 18 днів <i>обмеження волі</i>
190	343/2273/16-к	ч. 2 ст. 289 КК України	10 місяців 10 днів <i>обмеження волі</i>	10 місяців 10 днів виправних робіт із відрахуванням 20% від суми заробітку
191	675/367/16-к	пункти 6,12 ч. 2 ст. 115 КК України, ч. 4 ст. 187 КК України, ч. 3 ст. 185 КК України, ч. 2 ст. 289 КК України	2 роки 5 місяців 5 днів позбавлення волі	2 роки 5 місяців 5 днів <i>обмеження волі</i>

192	648/4424/15-к	ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік 6 місяців 22 дні позбавлення волі	1 рік 6 місяців 22 дні <i>обмеження волі</i>
193	572/1942/15-к	ч. 2 ст. 185 КК України	1 рік 6 місяців 8 днів позбавлення волі	1 рік 6 місяців 8 днів <i>обмеження волі</i>
194	738/674/16-к	ч. 2 ст. 286 КК України, ч. 1 ст. 135 КК України	2 роки 2 місяці 12 днів позбавлення волі	2 роки 2 місяці 12 днів <i>обмеження волі</i>
195	346/3442/17	ч.1 ст. 263 КК України, ч.1 ст. 263 ¹ КК України	1 рік 7 місяців 20 днів позбавлення волі	1 рік 7 місяців 20 днів <i>обмеження волі</i>
196	357/4387/16-к	ч. 1 ст. 263 КК України, ч. 3 ст. 185 КК України	1 рік 11 місяців 16 днів позбавлення волі	1 рік 11 місяців 6 днів <i>обмеження волі</i>
197	464/2989/16-к	ч. 2 ст. 186 КК України, ч. 2 ст. 187 КК України, ч. 4 ст. 187 КК України, ч. 2 ст. 121 КК України	2 роки 5 місяців 5 днів позбавлення волі	2 роки 5 місяців 5 днів <i>обмеження волі</i>

Анкета для опитування суддів

Ваша честь!

У Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України виконується дослідження за темою «Обмеження волі як вид покарання». У зв'язку із цим виникла потреба врахування думки носіїв судової влади, без яких вирішення наукових завдань, поставлених перед дослідженням, стане неможливим.

Просимо Вас знайти час відповісти на наведені нижче запитання.

I. Загальні питання обмеження волі

1.1. Виберіть, яка модель обмеження волі, на Ваш погляд, була б найбільш оптимальною для України:

а) вилучення особи із суспільства з поміщенням її до кримінально-виконавчих установ, хоча й з найменшими і найлегшими режимними обмеженнями (чинна зараз модель);

б) залишення особи в суспільстві з установленням найсуворіших обмежень у пересуванні й поведінці;

в) комбінація першої і другої моделей, за якої особа частину строку обмеження волі (вихідні та святкові дні) вилучена із суспільства, а частину строку (час роботи та навчання) знаходиться в ньому;

г) Ваш варіант: _____

1.2. Чи повинно обмеження волі бути пов'язане з обов'язковим залученням до праці:

а) так;

б) ні;

в) Ваш варіант: _____

1.3. Будь ласка, присвойте порядковий номер покаранню, починаючи з одиниці, від найменш суворого до найсуворішого (використовуйте

особисті переконання щодо суворості покарань, а не дійсність у ст. 51 КК України)

<i>Види покарання</i>	<i>Порядок у системі покарань</i>
Штраф	
Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю	
Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу	
Громадські роботи	
Виправні роботи	
Службові обмеження для військовослужбовців	
Обмеження волі (у тій моделі, яку Ви обрали при відповіді на попередні запитання)	
Конфіскація майна	
Арешт	
Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців	
Позбавлення волі	

1.4. Визначте зручним для Вас способом, до яких категорій осіб, що вчиняють злочини, не повинно застосовуватися обмеження волі:

<i>Категорія осіб</i>	<i>Позначка</i>
Неповнолітні віком від 14 до 16 років	
Неповнолітні віком від 16 до 18 років	
Особи з інвалідністю	
Вагітні жінки	
Жінки, які мають дітей віком до 3-х років, 7-ми років або 14-ти років (необхідне підкреслити)	
Одинокі чоловіки, які виховують дітей віком до 3-х років, 7-ми років або 14-ти років (необхідне підкреслити)	
Особи, які досягли пенсійного віку	
Іноземці та особи без громадянства, які постійно не проживають на території України	

Особи, які раніше відбували покарання у виді обмеження волі	
Військовослужбовці	
Особи, які не мають місця постійної роботи/навчання	
Ваш варіант	

1.5. Позначте, якими мають бути мінімальний та максимальний строки обмеження волі:

<i>Покарання</i> \ <i>Строк</i>	<i>Мінімальний строк</i>	<i>Максимальний строк</i>
Обмеження волі		

1.6. Визначте, скільки днів обмеження волі у вибраній Вами моделі має відповідати одному дню таких видів покарань:

1 день позбавлення волі = __ днів обмеження волі;

1 день виправних робіт = __ днів обмеження волі.

1.7. Визначте, скільки годин громадських робіт має відповідати одному дню обмеження волі у вибраній Вами моделі:

1 день обмеження волі = ___ годин громадських робіт.

1.8. Визначте, яким має бути строк погашення судимості особи, яка відбула обмеження волі:

а) судимість такої особи має погашатися з моменту відбуття цього покарання;

б) один рік;

в) два роки;

г) три роки;

д) строк погашення судимості повинен залежати від ступеня тяжкості злочину, за який було призначено обмеження волі;

е) Ваш варіант: _____

II. Використання обмеження волі в санкціях Особливої частини КК

2.1. Визначте, в санкціях за злочини якої категорії тяжкості може бути передбачене обмеження волі:

Категорія тяжкості \ Строки обмеження волі	Обмеження волі строком до трьох років	Обмеження волі строком до п'яти років
необережні злочини невеликої тяжкості		
умисні злочини невеликої тяжкості		
необережні злочини середньої тяжкості		
умисні злочини середньої тяжкості		
необережні тяжкі злочини		
умисні тяжкі злочини		
необережні особливо тяжкі злочини		
умисні особливо тяжкі злочини		

2.2. Визначте, з якими більш м'якими видами основних покарань може встановлюватися в альтернативній санкції обмеження волі:

Вид покарання \ Строки обмеження волі	Обмеження волі строком до трьох років	Обмеження волі строком до п'яти років
штраф		
позбавлення права		
громадські роботи		
виправні роботи		

2.3. Визначте, яким може бути максимальний строк позбавлення волі, що встановлений в альтернативній санкції, в якій також передбачене обмеження волі:

Строк позбавлення волі \ Строки обмеження волі	Обмеження волі строком до трьох років	Обмеження волі строком до п'яти років
Два роки		
Три роки		
П'ять років		
Ваш варіант		

2.4. Чи може обмеження волі встановлюватися в альтернативній санкції разом з арештом:

- а) так;
- б) ні.

2.5. Визначте, з якими додатковими покараннями може поєднуватися в одній санкції обмеження волі (варіантів відповіді може бути декілька).

- а) штраф;
- б) позбавлення права;
- в) конфіскація майна.

III. Призначення обмеження волі

3.1. Які характеристики особи винного схиляють Вас до призначення обмеження волі, якщо воно передбачене в альтернативній санкції з позбавленням волі (варіантів відповіді може бути декілька):

- а) наявність постійної роботи;
 - б) вчинення злочину вперше;
 - в) розкаяння у вчиненні злочину;
 - г) наявність утриманців;
 - д) неповнолітній вік;
 - е) позитивна характеристика з місця роботи/навчання;
 - ж) наявність захворювання (фізичного чи психічного в межах осудності);
 - з) наявність урядових нагород і почесних звань;
 - и) наявність вищої освіти;
 - к) інше (вказіть, будь ласка, що саме):
-

3.2. Які дані про особу винного дають Вам підстави призначити обмеження волі як більш м'яке покарання на підставі ст. 69 КК України (варіантів відповіді може бути декілька):

- а) наявність постійної роботи;
- б) вчинення злочину вперше;
- в) розкаяння у вчиненні злочину;
- г) наявність утриманців;
- д) неповнолітній вік;
- е) позитивна характеристика з місця роботи/навчання;

- ж) наявність захворювання (фізичного чи психічного в межах осудності);
 - з) наявність урядових нагород і почесних звань;
 - и) наявність вищої освіти;
 - к) інше (вказіть, будь ласка, що саме):
-
-

**Результати проведення всеукраїнського
опитування суддів**

У результаті проведеного анкетування опитано 277 осіб в АР Крим, 24 областях України та м. Києві протягом 2014 р. У зв'язку з особливостями сформованих питань, результати систематизовані у трьох різних таблицях відповідно до кожної моделі обмеження волі.

МОДЕЛЬ З ІЗОЛЯЦІЄЮ ОСОБИ ВІД СУСПІЛЬСТВА

№ з/п		Кількість осіб	Відсоток відповідей
I. Загальні питання обмеження волі			
1.1. Обрана модель обмеження волі, яка була б найбільш оптимальною для України			
1	Вилучення особи із суспільства з поміщенням її до кримінально-виконавчих установ, хоча й з найменшими і найлегшими режимними обмеженнями (чинна зараз модель)	123	44
1.2. Чи повинно обмеження волі бути пов'язане з обов'язковим залученням до праці			
1	Так	121	98
2	Ні	2	2
1.3. Оцінка реального ступеня суворості покарання у виді обмеження волі			
1	Довічне позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк є суворішими за обмеження волі	20	16
2	Довічне позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк і тримання в дисциплінарному батальні військовослужбовців є суворішими за обмеження волі	29	24
3	Усі різновиди позбавлення волі є суворішими за обмеження волі	67	54

4	Інше або не дали відповіді	7	6
1.4. Визначте, до яких категорій осіб, що вчиняють злочини, не повинно застосовуватися обмеження волі			
1	Неповнолітні віком від 14 до 16 років	100	81
2	Неповнолітні віком від 16 до 18 років	39	32
3	Інваліди	82	67
4	Вагітні жінки	86	79
5	Жінки, які мають дітей віком до 3-х років	57	46
6	Жінки, які мають дітей віком до 7-ми років	57	46
7	Жінки, які мають дітей віком до 14-ти років	61	50
8	Одинокі чоловіки, які виховують дітей віком до 3-х років	61	50
9	Одинокі чоловіки, які виховують дітей віком до 7-ми років	66	54
10	Одинокі чоловіки, які виховують дітей віком до 14-ти років	63	51
11	Особи, які досягли пенсійного віку	76	62
12	Іноземці та особи без громадянства, які постійно не проживають на території України	26	21
13	Особи, які раніше відбували покарання у виді обмеження волі	23	19
14	Військовослужбовці	28	23
15	Особи, які не мають місця постійної роботи/навчання	3	2
1.5. Позначте, якими мають бути мінімальний та максимальний строки обмеження волі			
1	Від одного місяця до п'яти років	26	21
2	Від двох/трьох місяців до двох/трьох років	5	4
3	Від двох/трьох місяців до п'яти років	9	7
4	Від шести місяців до двох/трьох років	11	9
5	Від шести місяців до п'яти років років	12	10
6	Від одного до трьох років	7	6
7	Від одного до п'яти років	33	27
8	Від двох/трьох до п'яти років	4	3
9	Максимальний строк вище п'яти років	7	6
10	Інша або не дали відповіді	9	7

1.6. Визначте, скільки днів обмеження волі у вибраній Вами моделі має відповідати одному дню таких видів покарань			
1	1 день позбавлення волі = 3 дні обмеження волі 1 день виправних робіт = 2 дні обмеження волі	7	6
2	1 день позбавлення волі = 3 дні обмеження волі 1 день виправних робіт = 1 день обмеження волі	12	10
3	1 день позбавлення волі = 2 дні обмеження волі 1 день виправних робіт = 2 дні обмеження волі	7	6
4	1 день позбавлення волі = 2 дні обмеження волі 1 день виправних робіт = 1 день обмеження волі	42	34
5	1 день позбавлення волі = 2 дні обмеження волі 1 день виправних робіт = 0,5 дня обмеження волі	31	25
6	1 день позбавлення волі = 1 день обмеження волі 1 день виправних робіт = 0,5 дня обмеження волі	4	3
7	Не дали відповіді або інша відповідь	20	16
1.7. Визначте, скільки годин громадських робіт має відповідати одному дню обмеження волі у вибраній Вами моделі			
1	1 день обмеження волі = 4 годин громадських робіт	8	7
2	1 день обмеження волі = 8 годин громадських робіт	54	44
3	1 день обмеження волі = 10 годин громадських робіт	14	11
4	1 день обмеження волі = 12 годин громадських робіт	5	4
5	1 день обмеження волі = 16 годин громадських робіт	9	7
6	1 день обмеження волі = 18 годин громадських робіт	4	3
7	1 день обмеження волі = 20 годин громадських робіт	6	5
8	1 день обмеження волі = 24 години громадських робіт	5	4
9	Не дали відповіді або інша відповідь	18	15
1.8. Визначте, яким має бути строк погашення судимості особи, яка відбула обмеження волі			
1	Судимість такої особи має погашатися з моменту відбуття цього покарання	7	6
2	Один рік	17	14
3	Два роки	10	8
4	Три роки	11	9
5	Строк погашення судимості повинен залежати від ступеня тяжкості злочину, за який було призначено обмеження волі	78	63

II. Використання обмеження волі в санкціях Особливої частини КК			
2.1.1. Визначте, в санкціях за злочини може бути передбачено обмеження волі строком до трьох років			
1	Необережні злочини невеликої тяжкості	64	52
2	Умисні злочини невеликої тяжкості	66	54
3	Необережні злочини середньої тяжкості	63	51
4	Умисні злочини середньої тяжкості	33	27
5	Необережні тяжкі злочини	21	17
6	Умисні тяжкі злочини	3	2
7	Необережні особливо тяжкі злочини	7	6
8	Умисні особливо тяжкі злочини	2	2
2.1.2. Визначте, в санкціях за злочини може бути передбачено обмеження волі строком до п'яти років			
1	Необережні злочини невеликої тяжкості	4	3
2	Умисні злочини невеликої тяжкості	14	11
3	Необережні злочини середньої тяжкості	18	15
4	Умисні злочини середньої тяжкості	48	39
5	Необережні тяжкі злочини	61	50
6	Умисні тяжкі злочини	32	26
7	Необережні особливо тяжкі злочини	25	20
8	Умисні особливо тяжкі злочини	20	16
2.2.1. Визначте, з якими більш м'якими видами основних покарань може встановлюватися в альтернативній санкції обмеження волі строком до трьох років			
1	Штраф	46	37
2	Позбавлення права	35	28
3	Громадські роботи	47	38
4	Виправні роботи	43	35
2.2.2. Визначте, з якими більш м'якими видами основних покарань може встановлюватися в альтернативній санкції обмеження волі строком до п'яти років			
1	Штраф	33	27
2	Позбавлення права	37	30
3	Громадські роботи	17	14

4	Виправні роботи	27	22
2.3.1. Визначте, яким може бути максимальний строк позбавлення волі, що встановлений в альтернативній санкції, в якій також передбачене обмеження волі строком <i>до трьох років</i>			
1	Два роки	55	45
2	Три роки	44	36
3	П'ять років	12	10
2.3.2. Визначте, яким може бути максимальний строк позбавлення волі, що встановлений в альтернативній санкції, в якій також передбачене обмеження волі строком <i>до п'яти років</i>			
1	Два роки	7	6
2	Три роки	41	33
3	П'ять років	47	38
4	Інша відповідь	4	3
2.4. Чи може обмеження волі встановлюватися в альтернативній санкції разом з арештом			
1	Так	67	54
2	Ні	56	46
2.5. Визначте, з якими додатковими покараннями може поєднуватися в одній санкції обмеження волі (варіантів відповіді може бути декілька)			
1	Штраф	47	38
2	Позбавлення права	62	50
3	Конфіскація майна	35	28
III. Призначення обмеження волі			
3.1. Які характеристики особи винного схиляють Вас до призначення обмеження волі, якщо воно передбачене в альтернативній санкції з позбавленням волі (варіантів відповіді може бути декілька)			
1	Наявність постійної роботи	16	13
2	Вчинення злочину вперше	68	55
3	Розкаяння у вчиненні злочину	68	55
4	Наявність утриманців	45	37
5	Неповнолітній вік	29	24
6	Позитивна характеристика з місця роботи/навчання	41	33
7	Наявність захворювання (фізичного чи психічного в межах осудності)	24	20
8	Наявність урядових нагород і почесних звань	19	15

9	Наявність вищої освіти	3	2
10	Відшкодування збитків	9	7
11	Інша відповідь	4	3
3.2. Які дані про особу винного дають Вам підстави призначити обмеження волі як більш м'яке покарання на підставі ст. 69 КК України (варіантів відповіді може бути декілька)			
1	Наявність постійної роботи	21	17
2	Вчинення злочину вперше	64	52
3	Розкаяння у вчиненні злочину	70	57
4	Наявність утриманців	52	42
5	Неповнолітній вік	42	34
6	Позитивна характеристика з місця роботи/навчання	30	24
7	Наявність захворювання (фізичного чи психічного в межах осудності)	53	43
8	Наявність урядових нагород і почесних звань	26	21
9	Наявність вищої освіти	1	1
10	Відшкодування збитків	6	5
11	Інша відповідь	2	2

МОДЕЛЬ ІЗ ЗАЛИШЕННЯМ ОСОБИ В СУСПІЛЬСТВІ

№ з/п		Кількість осіб	Відсоток відповідей
I. Загальні питання обмеження волі			
1.1. Обрана модель обмеження волі, яка була б найбільш оптимальною для України			
2	Залишення особи в суспільстві з установленням найсуворіших обмежень у пересуванні і поведінці	66	24
1.2. Чи повинно обмеження волі бути пов'язане з обов'язковим залученням до праці			
1	Так	59	89
2	Ні	7	11

1.3. Оцінка реального ступеня суворості покарання у виді обмеження волі			
1	Довічне позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк є суворішими за обмеження волі	14	21
2	Довічне позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк і тримання в дисциплінарному батальні військовослужбовців є суворішими за обмеження волі	24	36
3	Усі різновиди позбавлення волі є суворішими за обмеження волі	21	32
4	Інше або не дали відповіді	7	11
1.4. Визначте, до яких категорій осіб, що вчиняють злочини, не повинно застосовуватися обмеження волі			
1	Неповнолітні віком від 14 до 16 років	34	52
2	Неповнолітні віком від 16 до 18 років	10	15
3	Особи з інвалідністю	38	58
4	Вагітні жінки	40	61
5	Жінки, які мають дітей віком до 3-х років	39	59
6	Жінки, які мають дітей віком до 7-ми років	30	45
7	Жінки, які мають дітей віком до 14-ти років	24	36
8	Одинокі чоловіки, які виховують дітей віком до 3-х років	36	55
9	Одинокі чоловіки, які виховують дітей віком до 7-ми років	26	39
10	Одинокі чоловіки, які виховують дітей віком до 14-ти років	23	35
11	Особи, які досягли пенсійного віку	16	24
12	Іноземці та особи без громадянства, які постійно не проживають на території України	14	21
13	Особи, які раніше відбували покарання у виді обмеження волі	20	30
14	Військовослужбовці	17	26
15	Особи, які не мають місця постійної роботи/навчання	3	5
1.5. Позначте, якими мають бути мінімальний та максимальний строки обмеження волі			
1	Від одного місяця до п'яти років	5	8

2	Від двох/трьох місяців до двох/трьох років	2	3
3	Від двох/трьох місяців до п'яти років	2	3
4	Від шести місяців до двох/трьох років	8	12
5	Від шести місяців до п'яти років	6	9
6	Від одного до трьох років	12	18
7	Від одного до п'яти років	18	27
8	Від двох/трьох до п'яти років	4	6
9	Максимальний строк вище п'яти років	2	3
10	Інша або не дали відповіді	7	11
1.6. Визначте, скільки днів обмеження волі у вибраній Вами моделі має відповідати одному дню таких видів покарань			
1	1 день позбавлення волі = 3 дні обмеження волі 1 день виправних робіт = 2 дні обмеження волі	10	15
2	1 день позбавлення волі = 3 дні обмеження волі 1 день виправних робіт = 1 день обмеження волі	2	3
3	1 день позбавлення волі = 2 дні обмеження волі 1 день виправних робіт = 2 дні обмеження волі	8	12
4	1 день позбавлення волі = 2 дні обмеження волі 1 день виправних робіт = 1 день обмеження волі	21	32
5	1 день позбавлення волі = 2 дні обмеження волі 1 день виправних робіт = 0,5 дня обмеження волі	7	11
6	1 день позбавлення волі = 1 день обмеження волі 1 день виправних робіт = 0,5 дня обмеження волі	2	3
7	Не дали відповіді або інша відповідь	16	24
1.7. Визначте, скільки годин громадських робіт має відповідати одному дню обмеження волі у вибраній Вами моделі			
1	1 день обмеження волі = 4 години громадських робіт	7	11
2	1 день обмеження волі = 8 годин громадських робіт	28	42
3	1 день обмеження волі = 10 годин громадських робіт	8	12
4	1 день обмеження волі = 12 годин громадських робіт	2	3
5	1 день обмеження волі = 16 годин громадських робіт	2	3
6	1 день обмеження волі = 18 годин громадських робіт	2	3
7	1 день обмеження волі = 20 годин громадських робіт	4	6
8	1 день обмеження волі = 24 години громадських робіт	2	3
9	Не дали відповіді або інша відповідь	11	17

1.8. Визначте, яким має бути строк погашення судимості особи, яка відбула обмеження волі			
1	Судимість такої особи має погашатися з моменту відбуття цього покарання	12	18
2	Один рік	8	12
3	Два роки	10	15
4	Три роки	7	11
5	Строк погашення судимості повинен залежати від ступеня тяжкості злочину, за який було призначено обмеження волі	29	44
II. Використання обмеження волі в санкціях Особливої частини КК			
2.1.1. Визначте, в санкціях за злочини може бути передбачено обмеження волі строком <i>до трьох років</i>			
1	Необережні злочини невеликої тяжкості	43	65
2	Умисні злочини невеликої тяжкості	30	45
3	Необережні злочини середньої тяжкості	29	44
4	Умисні злочини середньої тяжкості	13	20
5	Необережні тяжкі злочини	12	18
6	Умисні тяжкі злочини	1	2
7	Необережні особливо тяжкі злочини	1	2
8	Умисні особливо тяжкі злочини	0	0
2.1.2. Визначте, в санкціях за злочини може бути передбачено обмеження волі строком <i>до п'яти років</i>			
1	Необережні злочини невеликої тяжкості	0	0
2	Умисні злочини невеликої тяжкості	11	17
3	Необережні злочини середньої тяжкості	14	21
4	Умисні злочини середньої тяжкості	23	35
5	Необережні тяжкі злочини	28	42
6	Умисні тяжкі злочини	21	32
7	Необережні особливо тяжкі злочини	20	30
8	Умисні особливо тяжкі злочини	16	24
2.2.1. Визначте, з якими більш м'якими видами основних покарань може встановлюватися в альтернативній санкції обмеження волі строком <i>до трьох років</i>			
1	Штраф	30	45

2	Позбавлення права	22	33
3	Громадські роботи	22	33
4	Виправні роботи	15	23
2.2.2. Визначте, з якими більш м'якими видами основних покарань може встановлюватися в альтернативній санкції обмеження волі строком до п'яти років			
1	Штраф	26	39
2	Позбавлення права	23	35
3	Громадські роботи	11	17
4	Виправні роботи	26	39
2.3.1. Визначте, яким може бути максимальний строк позбавлення волі, що встановлений в альтернативній санкції, в якій також передбачене обмеження волі строком до трьох років			
1	Два роки	34	52
2	Три роки	25	38
3	П'ять років	11	17
2.3.2. Визначте, яким може бути максимальний строк позбавлення волі, що встановлений в альтернативній санкції, в якій також передбачене обмеження волі строком до п'яти років			
1	Два роки	1	2
2	Три роки	21	32
3	П'ять років	39	59
4	Інша відповідь	3	5
2.4. Чи може обмеження волі встановлюватися в альтернативній санкції разом з арештом			
1	Так	44	67
2	Ні	22	33
2.5. Визначте, з якими додатковими покараннями може поєднуватися в одній санкції обмеження волі (варіантів відповіді може бути декілька)			
1	Штраф	38	58
2	Позбавлення права	50	76
3	Конфіскація майна	32	48

III. Призначення обмеження волі			
3.1. Які характеристики особи винного схилиють Вас до призначення обмеження волі, якщо воно передбачене в альтернативній санкції з позбавленням волі (варіантів відповіді може бути декілька)			
1	Наявність постійної роботи	16	24
2	Вчинення злочину вперше	47	71
3	Розкаяння у вчиненні злочину	42	64
4	Наявність утриманців	30	45
5	Неповнолітній вік	26	39
6	Позитивна характеристика з місця роботи/навчання	26	39
7	Наявність захворювання (фізичного чи психічного в межах осудності)	22	33
8	Наявність урядових нагород і почесних звань	9	14
9	Наявність вищої освіти	2	3
10	Відшкодування збитків	1	2
11	Інша відповідь	1	2
3.2. Які дані про особу винного дають Вам підстави призначити обмеження волі як більш м'яке покарання на підставі ст. 69 КК України (варіантів відповіді може бути декілька)			
1	Наявність постійної роботи	23	35
2	Вчинення злочину вперше	38	58
3	Розкаяння у вчиненні злочину	39	59
4	Наявність утриманців	31	47
5	Неповнолітній вік	24	36
6	Позитивна характеристика з місця роботи/навчання	20	30
7	Наявність захворювання (фізичного чи психічного в межах осудності)	25	38
8	Наявність урядових нагород і почесних звань	4	6
9	Наявність вищої освіти	1	2
10	Відшкодування збитків	0	0
11	Інша відповідь	0	0

ЗМІШАНА МОДЕЛЬ ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ

№ з/п		Кількість осіб	Відсоток відповідей
I. Загальні питання обмеження волі			
1.1. Обрана модель обмеження волі, яка була б найбільш оптимальною для України			
3	Комбінація першої і другої моделей, за якої особа частину строку обмеження волі (вихідні та святкові дні) вилучена із суспільства, а частину строку (час роботи та навчання) знаходиться в ньому	88	32
1.2. Чи повинно обмеження волі бути пов'язане з обов'язковим залученням до праці			
1	Так	84	95
2	Ні	4	5
1.3. Оцінка реального ступеня суворості покарання у виді обмеження волі			
1	Довічне позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк є суворішими за обмеження волі	13	15
2	Довічне позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк і тримання в дисциплінарному батальні військовослужбовців є суворішими за обмеження волі	23	26
3	Усі різновиди позбавлення волі є суворішими за обмеження волі	39	44
4	Інше або не дали відповіді	13	15
1.4 Визначте до яких категорій осіб, що вчиняють злочини, не повинно застосовуватися обмеження волі:			
1	Неповнолітні віком від 14 до 16 років	60	68
2	Неповнолітні віком від 16 до 18 років	21	24
3	Особи з інвалідністю	60	68
4	Вагітні жінки	60	68
5	Жінки, які мають дітей віком до 3-х років	50	57
6	Жінки, які мають дітей віком до 7-ми років	38	43
7	Жінки, які мають дітей віком до 14-ти років	31	35

8	Одинокі чоловіки, які виховують дітей віком до 3-х років	46	52
9	Одинокі чоловіки, які виховують дітей віком до 7-ми років	29	33
10	Одинокі чоловіки, які виховують дітей віком до 14-ти років	22	25
11	Особи, які досягли пенсійного віку	38	43
12	Іноземці та особи без громадянства, які постійно не проживають на території України	15	17
13	Особи, які раніше відбували покарання у виді обмеження волі	20	23
14	Військовослужбовці	20	23
15	Особи, які не мають місця постійної роботи/навчання	13	15

1.5. Позначте, якими мають бути мінімальний та максимальний строки обмеження волі

1	Від одного місяця до п'яти років	7	8
2	Від двох/трьох місяців до двох/трьох років	1	1
3	Від двох/трьох місяців до п'яти років	9	10
4	Від шести місяців до двох/трьох років	7	8
5	Від шести місяців до п'яти років років	12	14
6	Від одного до трьох років	8	9
7	Від одного до п'яти років	21	24
8	Від двох/трьох до п'яти років	3	3
9	Максимальний строк вище п'яти років	7	8
10	Інша або не дали відповіді	13	15

1.6. Визначте, скільки днів обмеження волі у вибраній Вами моделі має відповідати одному дню таких видів покарань

1	1 день позбавлення волі = 3 дні обмеження волі 1 день виправних робіт = 2 дні обмеження волі	17	19
2	1 день позбавлення волі = 3 дні обмеження волі 1 день виправних робіт = 1 день обмеження волі	4	5
3	1 день позбавлення волі = 2 дні обмеження волі 1 день виправних робіт = 2 дні обмеження волі	10	11
4	1 день позбавлення волі = 2 дні обмеження волі 1 день виправних робіт = 1 день обмеження волі	29	33

5	1 день позбавлення волі = 2 дні обмеження волі 1 день виправних робіт = 0,5 дня обмеження волі	5	6
6	1 день позбавлення волі = 1 день обмеження волі 1 день виправних робіт = 0,5 дня обмеження волі	7	8
7	Не дали відповіді або інша відповідь	16	18
1.7. Визначте, скільки годин громадських робіт має відповідати одному дню обмеження волі у вибраній Вами моделі			
1	1 день обмеження волі = 4 години громадських робіт	4	5
2	1 день обмеження волі = 8 годин громадських робіт	34	39
3	1 день обмеження волі = 10 годин громадських робіт	17	19
4	1 день обмеження волі = 12 годин громадських робіт	2	2
5	1 день обмеження волі = 16 годин громадських робіт	5	6
6	1 день обмеження волі = 18 годин громадських робіт	3	3
7	1 день обмеження волі = 20 годин громадських робіт	7	8
8	1 день обмеження волі = 24 години громадських робіт	3	3
9	Не дали відповіді або інша відповідь	13	15
1.8. Визначте, яким має бути строк погашення судимості особи, яка відбула обмеження волі			
1	Судимість такої особи має погашатися з моменту відбуття цього покарання	3	3
2	Один рік	11	13
3	Два роки	23	26
4	Три роки	12	14
5	Строк погашення судимості повинен залежати від ступеня тяжкості злочину, за який було призначено обмеження волі	39	44
II. Використання обмеження волі в санкціях Особливої частини КК			
2.1.1. Визначте, в санкціях за злочини може бути передбачено обмеження волі строком до трьох років			
1	Необережні злочини невеликої тяжкості	65	74
2	Умисні злочини невеликої тяжкості	56	64
3	Необережні злочини середньої тяжкості	57	65
4	Умисні злочини середньої тяжкості	27	31
5	Необережні тяжкі злочини	15	17
6	Умисні тяжкі злочини	3	3

7	Необережні особливо тяжкі злочини	2	2
8	Умисні особливо тяжкі злочини	0	0
2.1.2. Визначте, в санкціях за злочини може бути передбачено обмеження волі строком до п'яти років			
1	Необережні злочини невеликої тяжкості	3	3
2	Умисні злочини невеликої тяжкості	19	22
3	Необережні злочини середньої тяжкості	21	24
4	Умисні злочини середньої тяжкості	42	48
5	Необережні тяжкі злочини	48	55
6	Умисні тяжкі злочини	31	35
7	Необережні особливо тяжкі злочини	24	27
8	Умисні особливо тяжкі злочини	14	16
2.2.1. Визначте, з якими більш м'якими видами основних покарань може встановлюватися в альтернативній санкції обмеження волі строком до трьох років			
1	Штраф	49	56
2	Позбавлення права	29	33
3	Громадські роботи	38	43
4	Виправні роботи	34	39
2.2.2. Визначте, з якими більш м'якими видами основних покарань може встановлюватися в альтернативній санкції обмеження волі строком до п'яти років			
1	Штраф	20	23
2	Позбавлення права	20	23
3	Громадські роботи	13	15
4	Виправні роботи	23	26
2.3.1. Визначте, яким може бути максимальний строк позбавлення волі, що встановлений в альтернативній санкції, в якій також передбачене обмеження волі строком до трьох років			
1	Два роки	53	60
2	Три роки	27	31
3	П'ять років	4	5
2.3.2. Визначте, яким може бути максимальний строк позбавлення волі, що встановлений в альтернативній санкції, в якій також передбачене обмеження волі строком до п'яти років			
1	Два роки	8	9

2	Три роки	35	40
3	П'ять років	28	32
4	Інша відповідь	1	1
2.4. Чи може обмеження волі встановлюватися в альтернативній санкції разом з арештом			
1	Так	59	67
2	Ні	29	33
2.5. Визначте, з якими додатковими покараннями може поєднуватися в одній санкції обмеження волі (варіантів відповіді може бути декілька)			
1	Штраф	45	51
2	Позбавлення права	63	72
3	Конфіскація майна	42	48
III. Призначення обмеження волі			
3.1. Які характеристики особи винного схиляють Вас до призначення обмеження волі, якщо воно передбачене в альтернативній санкції з позбавленням волі (варіантів відповіді може бути декілька)			
1	Наявність постійної роботи	32	36
2	Вчинення злочину вперше	73	83
3	Розкаяння у вчиненні злочину	70	80
4	Наявність утриманців	46	52
5	Неповнолітній вік	36	41
6	Позитивна характеристика з місця роботи/навчання	49	56
7	Наявність захворювання (фізичного чи психічного в межах осудності)	35	40
8	Наявність урядових нагород і почесних звань	21	24
9	Наявність вищої освіти	7	8
10	Відшкодування збитків	3	3
11	Інша відповідь	7	8
3.2. Які дані про особу винного дають Вам підстави призначити обмеження волі як більш м'яке покарання на підставі ст. 69 КК України (варіантів відповіді може бути декілька)			
1	Наявність постійної роботи	25	28
2	Вчинення злочину вперше	68	77

Додаток 10

3	Розкаяння у вчиненні злочину	63	71
4	Наявність утриманців	48	55
5	Неповнолітній вік	46	52
6	Позитивна характеристика з місця роботи/навчання	46	52
7	Наявність захворювання (фізичного чи психічного в межах осудності)	35	40
8	Наявність урядових нагород і почесних звань	15	17
9	Наявність вищої освіти	8	9
10	Відшкодування збитків	7	8
11	Інша відповідь	2	2

У зв'язку з тим, що законодавство оперує термінами «обмеження волі», «позбавлення волі», у запропонованих законопроекті та доповідній записці теж використовується усталена термінологія.

**ПРОЕКТ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН
ДО ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ
(ЩОДО ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ)»**

Верховна Рада України **постановляє**:

I. Внести до Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) такі зміни:

1. У статті 49:

пункт 1 частини 1 викласти в такій редакції:

«два роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж арешт»;

пункт 2 частини 1 викласти в такій редакції:

«три роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у виді арешту або позбавлення волі на певний строк»;

2. Статтю 51 викласти в такій редакції:

«До осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі види покарань:

1) штраф;

2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;

3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;

4) громадські роботи;

5) виправні роботи;

6) службові обмеження для військовослужбовців;

6¹) обмеження волі;

7) конфіскація майна;

8) арешт;

9) виключити;

10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;

11) позбавлення волі на певний строк;

12) довічне позбавлення волі».

3. У статті 52:

частину 1 викласти в такій редакції:

«Основними покараннями є громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, арешт, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі».

4. У статті 55:

частину 3 викласти в такій редакції:

«При призначенні позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання до арешту, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі на певний строк – воно поширюється на увесь час відбування основного покарання і, крім того, на строк, встановлений вироком суду, що набрав законної сили. При цьому строк додаткового покарання обчислюється з моменту відбуття основного покарання, а при призначенні покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове до інших основних покарань, а також у разі застосування статті 77 цього Кодексу – з моменту набрання законної сили вироком».

5. У статті 58:

частину 1 викласти в такій редакції:

«Покарання у виді службового обмеження застосовується до засуджених військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби, на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених цим Кодексом, а також у випадках, коли суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замість позбавлення волі на строк не більше двох років призначити службове обмеження на той самий строк».

6. Доповнити Кодекс статтею 58¹ такого змісту:

«Стаття 58¹. Обмеження волі

1. Покарання у виді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу у вихідні, святкові дні та в окремі години протягом дня із залученням до праці або без такого.

2. Конкретні дні і години, протягом яких засуджений перебуває в кримінально-виконавчій установі відкритого типу, визначаються судом.

3. Не залучаються до праці неповнолітні віком від 14 до 16 років, вагітні жінки, особи, що досягли пенсійного віку та особи з інвалідністю першої і другої групи.

4. У вільний від перебування в кримінально-виконавчих установах відкритого типу час суд визначає засудженому до обмеження свободи вибору місця проживання, роду заняття та організації дозвілля.

5. Обмеження волі встановлюється на строк від одного місяця до п'яти років».

7. Статтю 61 виключити.

8. У статті 71:

частину 2 викласти в такій редакції:

«При складанні покарань за сукупністю вироків загальний строк покарання не може перевищувати максимального строку, встановленого для цього виду покарання в Загальній частині цього Кодексу. При складанні покарань у виді обмеження волі загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, не повинен перевищувати п'яти років, а у випадку, якщо хоча б один зі злочинів є злочином середньої тяжкості, загальний строк обмеження волі може бути більшим за п'ять років, але не повинен перевищувати семи років. При складанні покарань у виді позбавлення волі загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, не повинен перевищувати п'ятнадцяти років, а у випадку, якщо хоча б один зі злочинів є особливо тяжким, загальний строк позбавлення волі може бути більшим за п'ятнадцять років, але не повинен перевищувати двадцяти п'яти років. При складанні покарань у виді довічного позбавлення волі та будь-яких менш суворих покарань загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, визначається шляхом поглинання менш суворих покарань довічним позбавленням волі».

9. У статті 72:

пункт 1 частини 1 викласти в такій редакції:

«одному дню позбавлення волі відповідають:

а) один день тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або арешту;

б) два дні обмеження волі;

в) шість днів службового обмеження для військовослужбовців або шість днів виправних робіт;

г) вісім годин громадських робіт»;
пункт 2 частини 1 викласти в такій редакції:
«одному дню тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або арешту відповідають:

- а) два дні обмеження волі;
- б) шість днів службового обмеження для військовослужбовців»;

пункт 3 частини 1 викласти в такій редакції:
«одному дню арешту відповідають шість днів виправних робіт або вісім годин громадських робіт»;

пункт 4 частини 1 викласти в такій редакції:
«одному дню обмеження волі відповідають три дні службових обмежень для військовослужбовців, три дні виправних робіт або чотири години громадських робіт»;

10. У статті 80:

пункт 1 частини 1 викласти в такій редакції:
«два роки – у разі засудження до покарання менш суворого, ніж позбавлення волі»;

пункт 2 частини 1 викласти в такій редакції:
«три роки – у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі за злочин невеликої тяжкості»;

11. У статті 82:

частину 1 викласти в такій редакції:
«Особам, що відбувають покарання у виді обмеження волі, арешту, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, невідбута частина покарання може бути замінена судом більш м'яким покаранням. У цих випадках більш м'яке покарання призначається в межах строків, установлених у Загальній частині цього Кодексу для цього виду покарання, і не повинне перевищувати невідбутого строку покарання, призначеного вироком».

12. У статті 89:

пункт 5 викласти в такій редакції:
«особи, засуджені до основного покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, громадських робіт або виправних робіт, якщо вони протягом року з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину»;

пункт 6 викласти в такій редакції:

«особи, засуджені до обмеження волі, якщо вони протягом двох років із дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину»;

пункт 7 викласти в такій редакції:

«особи, засуджені до арешту, а також засуджені за злочин невеликої тяжкості до позбавлення волі, якщо вони протягом трьох років із дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину»;

доповнити пунктом 7¹ такого змісту:

«особи, засуджені до позбавлення волі або основного покарання у виді штрафу за злочин середньої тяжкості, якщо вони протягом чотирьох років із дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину»;

13. У статті 91:

частину 1 викласти в такій редакції:

«Якщо особа після відбуття покарання у виді обмеження волі, арешту або позбавлення волі зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці довела своє виправлення, то суд може зняти з неї судимість до закінчення строків, зазначених у статті 89 цього Кодексу.

14. У частині 1 статті 98:

доповнити пунктом 3¹ такого змісту:

«обмеження волі»;

15. Доповнити Кодекс статтею 100¹ такого змісту:

«Стаття 100¹ Обмеження волі

Покарання у виді обмеження волі може бути призначене неповнолітньому на строк від одного місяця до трьох років».

II. Прикінцеві та перехідні положення.

1. Цей Закон набирає чинності з дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Особливої частини Кримінального кодексу України та Кримінально-виконавчого кодексів України (щодо обмеження волі як виду покарання)», але не раніше ніж через 7 місяців з дня опублікування.

2. Кабінету Міністрів України у двомісячний строк розробити проект Закону України «Про внесення змін до Особливої частини Кримінального кодексу України та Кримінально-виконавчого кодексів України (щодо обмеження волі як виду покарання)».

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№ 04-20/12-2358

26 / 11 2014 р.

Директору Науково-дослідного
інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка
В.В. Сташиса Національної академії
правових наук України
Борисову В.І.

61002, м. Харків,
вул. Пушкінська, 49

Шановний В'ячеславе Івановичу!

Повідомляємо, що підготовлені аспіранткою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України Новіковою К.А. пропозиції щодо внесення змін до Кримінального кодексу України за результатами дисертаційного дослідження на тему: "Обмеження волі як вид покарання" (вих. № 769-0101-23 від 14.11.2014 р.) Комітетом отримані, є слушними і будуть враховані у законодавчій роботі Комітету.

З повагою

Голова Комітету

А. Кожем'якін

Вх. № 373-01-23
09.12.2014

*Доповідна записка до Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ*

Аспіранткою сектору дослідження кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України К. А. Новіковою розроблена наукова тема «Обмеження волі як вид покарання». У процесі дослідження було узагальнено і вивчено 377 судових рішень (вироків і ухвал про заміну покарання), винесених судами України у 2002–2014 рр., проаналізовано результати анкетування 277 суддів першої інстанції, матеріали опублікованої судової практики, дані судової статистики. За результатами узагальнення встановлено, що в судовій практиці виникають труднощі, пов'язані із застосуванням покарання у виді обмеження волі.

Незважаючи на достатню поширеність обмеження волі в санкціях статей Особливої частини КК України, практика його застосування є достатньо неоднозначною. Так, якщо в період з 2002 по 2008 рр. відсоток засуджених, яким призначалося це покарання, поступово зростав (з 1,61% у 2002 р. до 2,60% у 2008 р.), то надалі спостерігається зменшення такого відсотка (з 2,46% у 2009 р. до 2,17% у 2013 р.). З іншого боку, ані при прийнятті постанови «Про практику призначення судами кримінального покарання», ані при внесенні змін до неї Пленум Верховного Суду України не дав жодних роз'яснень щодо особливостей застосування обмеження волі. З метою поліпшення діяльності судів щодо застосування обмеження волі як виду покарання розроблені такі рекомендації та пропозиції:

1. Ураховуючи ступінь суворості цього виду покарання, його слід переважно застосовувати за злочини невеликої та середньої тяжкості. Разом із тим у КК України станом на 1 жовтня 2014 р. обмеження волі встановлено в санкціях за 13 тяжких злочинів. Ураховуючи їх підвищений ступінь тяжкості, судам слід уважно вивчати обставини справи і допускати призначення обмеження волі тільки в тих виняткових випадках, коли ступінь суворості цього виду покарання відповідатиме відносно невисокому рівню суспільної небезпечності конкретного злочину та особі, що його вчинила, буде необхідним і достатнім для виправлення такої особи й попередження вчинення

нових злочинів. В інших випадках судам слід рекомендувати призначати за вчинення тяжких злочинів позбавлення волі.

2. Неоднозначною є судова практика за єдиною статтею чинного КК України, в якій передбачена безальтернативна санкція з покаранням у виді обмеження волі: ст. 335 КК України – ухилення від призову на строкову військову службу. За період з 2012 р. по сьогодні (1 жовтня 2014 р.) за даними Єдиного державного реєстру судових рішень за цією статтею було винесено 32 вироки. При цьому жодним із них не було призначено обмеження волі з реальним його відбуванням. У більшості випадків суди звільняли від відбування обмеження волі з випробуванням (ст. 75 КК України), інколи на підставі ст. 69 КК України призначали більш м'який вид покарання – штраф.

Викладене породжує обґрунтовані сумніви в доцільності масового звільнення засуджених від відбування обмеження волі з випробуванням і ставить на порядок денний необхідність роз'яснення судам про більш ретельне дослідження обставин справи, які дають підстави для звільнення засудженого від відбування покарання.

3. При призначенні покарання, слід ураховувати особливості особи винного, передусім за все психологічного плану. Зокрема, необхідно враховувати типи акцентуацій характеру особи, оскільки це буде впливати на можливість реалізації мети покарання. Особами з різними типами акцентуації характеру протилежним чином сприймається одне і те саме покарання, що впливає на досягнення поставленої перед ним мети.

Ураховуючи акцентуацію характеру особи винного при призначенні не лише обмеження волі, а й взагалі будь-якого виду покарання, слід виходити з того, що особі з реалістичним (матеріалістичним світоглядом) можна призначати покарання, пов'язані з ізоляцією її від суспільства. Що ж стосується осіб з ідеалістичним світоглядом, то щодо них з обережністю слід застосовувати покарання, пов'язані з ізоляцією від суспільства, оскільки не буде досягнута мета покарання. Для них метою є задоволення потреби неодноразового потрапляння до місць виконання покарання у виді позбавлення волі задля того, щоб знаходитися серед звичного для них оточення, або взагалі в одиночній камері.

У зв'язку пропонуємо дати судам роз'яснення такого змісту:

«Досліджуючи дані про особу підсудного, суд повинен з'ясувати його вік, стан здоров'я, поведінку до вчинення злочину як у побуті, так і за місцем

роботи чи навчання, його минуле (зокрема, наявність незнятих чи непогашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), його матеріальний стан, **психологічну акцентуацію характеру особи** тощо».

4. Розробляючи проект документа з роз'ясненнями для судів щодо застосування покарання (взамін або в доповнення до постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» (із змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 18 та від 12 червня 2009 р. № 8) пропонуємо також надати судам роз'яснення щодо особливостей застосування обмеження волі, наприклад, такого змісту:

«При призначенні покарання у виді обмеження волі (ст. 61 КК України) слід врахувати наявність фактичної можливості залучити особу до примусової праці. При цьому суди повинні визначити характер примусової праці, до якої залучається засуджений. Відсутність такої вказівки є підставою для скасування вироку.

Рекомендувати судам не поєднувати обмеження волі з додатковим покаранням у виді конфіскації майна».

Такий крок стане передумовою повної фактичної реалізації вироку суду. Адже щодо 20% засуджених до обмеження волі, вирок у частині обов'язкового залучення особи до праці взагалі не виконується.

Таким чином, аналіз судової практики свідчить, що суди зазнають певних складнощів при застосуванні обмеження волі, у випадках наявності такого виду покарання в альтернативній санкції обирають за можливе призначити альтернативний обмеженню волі вид покарання (як правило, позбавлення волі на певний строк) або взагалі звільняти від відбування покарання з випробуванням. При застосуванні обмеження волі судді часто припускаються помилок, у зв'язку із цим практика, що складається, далеко не однотайна. Ураховуючи викладене, просимо при підготовці відповідних постанов пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ або Інформаційних листів використати матеріали цієї доповідної записки.

ЗАТВЕРДЖУЮ

заступник Голови Вишого
спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і
кримінальних справ
Кравченко С. І.

«09» лютого 2015 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження

Новікової К. А. на тему: «Обмеження волі як вид покарання» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

Комісія у складі: судді судової палати у кримінальних справах ВССУ, заслуженого юриста України Міщенко С. М.; наукового консультанта заступника голови ВССУ, судді Верховного Суду України у відставці, заслуженого юриста України Філатова В. М.; начальника відділу забезпечення діяльності заступника Голови та секретаря судової палати ВССУ, кандидата юридичних наук, заслуженого юриста України Слущкої Т. І. цим актом засвідчують, що результати дисертаційного дослідження будуть використані при підготовці відповідної постанови Пленуму Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

суддя судової палати
у кримінальних справах ВССУ,
заслужений юрист України

С. М. Міщенко

науковий консультант заступника голови ВССУ
(за цивільно-правовою угодою),
суддя Верховного Суду України у відставці,
заслужений юрист України

В. М. Філатов

начальник відділу забезпечення
діяльності заступника Голови та
секретаря судової палати ВССУ,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України

Т. І. Слущка

Наукове видання

Новікова Катерина Андріївна

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ

Монографія

Редактор *А. О. Гончарова*

Коректор *А. А. Фесенко*

Комп'ютерна верстка *М. В. Журавльової, О. А. Лисенко*

Підписано до друку 03.09.2019.

Формат 60×84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.

Ум. друк. арк. 16,74. Обл.-вид. арк. 10,77. Вид. № 2469.

Тираж 300 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

вул. Чернишевська, 80а, Харків, 61002, Україна

Тел./факс (057) 716-45-53

Сайт: www.pravo-izdat.com.ua

E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua

E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено в друкарні ФОП Дуюнова Л. М.

Тел. (057) 717-28-80